12,163.
II.
Oct. Szech
Hung. f.
1372

ERDÉLYHONI JOGTUDOMÁNY

IRTA

DÓSA ELEK

jogtudor.

A M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBÓL

MÁSODIK KÖNYV.

ERDÉLYHONI MAGYAR MAGÁNJOGTAN.

ELSŐ RÉSZ:

A SZEMÉLYEKRŐL.

MÁSODIK RÉSZ:

A DOLGOKRÓL.

KOLOZSVÁRTT

a rom. kath. lyceumi nyomda betüivel.

1861.

47672

TARTALOM.

MÁSODIK KÖNYV.

ERDÉLYHONI MAGÁNJOGTAN.

lap.

1. §. A magánjogtan részeiről . . . . . 3.

ELSŐ RÉSZ.
A személyekről.

2. §. A személy fogalma s nemei . . . . . 3.

ELSŐ OSZTÁLY.
Az egyénekről.

3. §. Az egyéniség fogalmáról . . . . . 4.

ELSŐ SZAKASZ.
Az egyénekről tulajdonaikra nézve.

4. §. 1.) A nemi különbségről . . . . . 5.
5. §. 2.) Az egyének koráról . . . . . 5.
6. §. Az egyéni jogok korszerinti különbözéséről . . . . 6.
a.) a serdületlenekre nézve
7. §. b.) a serdültekre nézve . . . . . 7.
8. §. A serdült árvák viszszahúzhatási jogáról . . . . . 8.
9. §. A viszszahúzás eredményéről . . . . . 9.
10. §. c.) A teljes koruakra s öregekre nézve . . . . . 11.
11. §. 3.) Az egyének egésségi állapotáról . . . . . 12.
12. §. 4.) Az egyénekről becsületességi tekintetben . . . 13.

MÁSODIK SZAKASZ.
Az egyénekről viszonyaikra nézve.

ELSŐ FEJEZET.
A vérségi viszonyról.

13. §. A vérség fogalmáról s nemeiről . . . . . 14.
14. §. A rokonsági különböző viszonyok meghatározása módjáról 16.

lap.
15. §. A származási táblárol . . . . . 17.
16. §. A rokonok saját neveiről . . . . . 20.
17. §. Jegyzés a rokonsági viszonyokról . . . . . 22.

MÁSODIK FEJEZET.

A családi viszonyról.

18. §. A család fogalmáról . . . . . 22.

A házasságról.

19. §. A házasság fogalmáról . . . . . 22.

A.) A helvét vallástételt követők házasságáról.

20. §. A helvét vallástételt követők házassága minőségéről . 23.
21. §. I.) A házasság érvényességének feltételeiről . . . . 24.
22. §. 1.) A házasság törvényszabta akadályairól . . . . 24.
23. §. A fölmentésről . . . . . 28.
24. §. 2.) A házasság törvényszabta kellékeiről . . . . . 29.
25. §. a.) A mátkaságról . . . . . 29.
26. §. A mátkaság kellékeiről . . . . . 31.
27. §. A mátkaság következéseiről . . . . . 33.
28. §. A mátkasági viszony megszünéséről . . . . . 35.
29. §. b.) A kihirdetésről . . . . . 36.
30. §. c.) Az egybekötésről vagy papi áldásról . . . . . 38.
31. §. Birálata a házasság kellékeinek . . . . . 40.
32. §. II.) A házasság különböző nemeiről . . . . . 41.
33. §. III.) Az érvényes házasság következéseiről . . . . 44.
34. §. 1.) A házastársakra nézve . . . . . 44.
35. §. 2.) A gyermekekre nézve . . . . . 46.
36. §. IV.) A házasság megszünéséről . . . . . 48.
37. §. 1.) A házasság halál általi megszünéséről . . . . 48.
38. §. 2.) A házasság megsemmisitéséről . . . . . 49.
39. §. A megsemmisités következéseiről . . . . . 51.
40. §. 3.) A házasság felbontásáról . . . . . 53.
41. §. a.) Az elválásról s okairól . . . . . 53.
42. §. Az elválás következéseiről . . . . . 55.
43. §. b.) A megkülönözésről . . . . . 57.
44. §. V.) A házassági ügyekről . . . . . 58.

B.) A r. catholicusok házasságáról.

45. §. A catholicusok mátkaságáról . . . . . 59.
46. §. A házasság különböző nemeiről . . . . . 60.
47. §. A házasság akadályairól . . . . . 60.
48. §. 1.) A gátló akadályokról . . . . . 60.
49. §. 2.) A bontó akadályokról . . . . . 61.
50. §. A felmentésről . . . . . 64.
51. §. A catholicusok házassága következéseiről és megszünéséről 65.
52. §. A catholicus házasok megkülönözéséről . . . . . 65.

lap.

HARMADIK FEJEZET.

A személyek viszonyairól önállósági tekintetben.

53. §. A személyek önjogunk vagy mástól függők . . . . 66.

ELSŐ CZIKK.

Az atyai hatalomról.

54. §. Az atyai hatalom fogalma . . . . . 67.
55. §. Az atyai hatalom alapjáról . . . . . 68.
56. §. A törvényesitésről s nemeiről . . . . . 69.
57. §. 1.) A házasság általi törvényesitésről . . . . . 69.
58. §. 2.) A fejedelmi törvényesitésről . . . . . 70.
59. §. 3.) A pápai törvényesitésről . . . . . 72.
60. §. Az atyai hatalom alá tartozó személyekről . . . . 72.
61. §. Az atyai hatalom körébe tartozó jogokról . . . . 73.
62. §. Az atyai jogoknak megfelelő kötelességekről . . . 74.
63. §. Az atyai hatalom megszünéséről . . . . . 75.
64. §. Az atyai hatalom megszünése következményéről . . 76.

MÁSODIK CZIKK.

A védhatalomról.

65. §. A védhatalom rendeltetése s nemei . . . . . 76.

I.) A gyámnoki hatalomról.

66. §. A gyámnoki hatalom feladata . . . . . 76.
67. §. A gyámság alá rendeltetett személyekről . . . . . 77.
68. §. Kik lehetnek gyámnokok? . . . . . 77.
69. § A gyámság nemeiről . . . . . 78.
70. §. 1.) A végrendeleti gyámságról . . . . . 79.
71. §. 2.) A törvényi gyámságról . . . . . 80.
72. §. 3.) A rendelt gyámságról . . . . . 82.
73. §. A gyámság kezdetéről . . . . . 84.
74. §. A gyámság folytatásáról: 1.) az árvák személyére nézve 86.
75. §. 2.) Az árvák vagyonaira nézve . . . . . 86.
76. §. 3.) Az árvák pereire nézve . . . . . 88.
77. §. Az árvák gyámság alatti biztositatásáról . . . . . 89.
78. §. A gyámság megszünéséről . . . . . 90.

II.) A gondnoki hatalomról.

79. §. Ezen hatalom és a gyámság közti különbségről . . 91.
80. §. A gondnoki hatalom alá tartozó személyekről . . . 93.
81. §. A gondnokság kezdetéről, folytatásáról s megszünéséről 93.
82. §. A városi és zsellératyák árváiról . . . . . 94.
83. §. Az árvabirói székről . . . . . 95.
84. §. 1.) Az árvabirói szék alkotásáról . . . . . 96.
85. §. 2.) Az árvaszékbirái kötelességeiről . . . . . 97.
86. §. 3.) Az árvabirák fizetéséről . . . . . 101.

HARMADIK CZIKK.

Az uri hatalomról.

87. §. Az uri hatalom köre s osztálya . . . . . 102.

lap.

I.) A gazdai hatalomról.

88. §. A gazdai hatalom alá tartozó személyekről . . . . 102.
89. §. A gazda jogairól . . . . . 103.
90. §. A gazda kötelességeiről . . . . . 104.

II.) A földesuri hatalomról.

91. §. A földesuri hatalom alatti személyekről és az urbérről 105.
92. §. A földesuri hatalmat szabályozó törvényekről . . . 106.

1.) A földesuri hatalom régibb törvények szerinti szabályairól.

93. §. A földesurak urbéreseik irányábani tartozásairól . 106.
94. §. Az urbéresek földesuraik irányábani tartozásairól . 109.
95. §. A földesurak s urbéreseik egymás irányábani tartozásainak biztositásáról . . . . . 112.
96. §. Az urbéresek szabad költözködhetési jogáról . . . 113.
97. §. A földesuri hatalom körébe tartozó más jogokról . 115.
98. §. A földesuri hatalom körébe tartozó más kötelességekről 116.

2.) A földesuri hatalom ujabb törvények szerinti szabályairól.

99. §. Az urbériségről . . . . . 117.
100. §. Az urbéri állományokról és helységek osztályzatáról 119.
101. §. Az urbérest állománya haszonvételén kivül illető javadalmakról . . . . . 124.
102. §. Az urbéri tartozásokról . . . . . 127.
103. §. A tizedről . . . . . 130.
104. §. A kisebb urbéri tartozásokról . . . . . 131.
105. §. Az urbéri kötésekről . . . . . 132.
106. §. Az urbéri állományok haszonvételének az urbéresek általi eladhatásáról . . . . . 134.
107. §. Az urbéresek szabad költözködéséről és elmozditásáról 137.
108. §. A földesuri fenyitő hatalomról . . . . . 139.
109. §. A földesuri hatalom viszszaélései korlátozásáról . . 140.
110. §. Az urbéri hatóságról, annak tárgyairól és urbéri eljárásról 141.

3.) Az urbéri tartozások legujabb törvények szerinti megszüntetéséről.

111. §. Az urbériségeken feküdt uri szolgálat, dézma és pénzbeli fizetések kisajátitásáról . . . . . 145.
112. §. Az urbéri kisajátitott magán uri javadalmak statusadóssággá változtatásáról . . . . . 147.

NEGYEDIK FEJEZET.

A polgári viszonyról.

113. §. A személyek hazafiak vagy idegenek . . . . . 147.

ELSŐ CZIKK.

A hazafiakról.

114. §. A hazafiak osztályzatáról . . . . . 148.

I.) Az egyesült nemzetbeliekről.

115. §. Az egyesült nemzetbeliek birtokolhatási jogának kölcsönösségéről . . . . . 148.

lap.
116. §. Az egyesült nemzetbeliek osztályzata . . . . . 150.
117. §. 1.) A nemesek magánjogi kiváltságairól . . . . 151.
118. §, 2.) A polgári rendüek magánjogi kiváltságairól . . 153.

II.) A nemegyesült nemzetbeliekről.

119. §. Ezek osztályzatáról s jogairól . . . . . 154.

MÁSODIK CZIKK.

Az idegenekről.

120. §. Az idegenek törvényeink általi kötelezteteséről . . 157.
121. §. Az idegenek fekvő jókat nem birtokolhatnak . . . 157.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Az egyénekről egyházi viszonyaikra nézve.

122. §. Az egyének vallásuk szerinti osztályzata . . . . 158.
123. §. Az egyének vallásuk tekintetébeni magánjogairól . 158.

MÁSODIK OSZTÁLY.

A testületekről.

124. §. A testületekről általában . . . . . 159.
125. §. A testületek nemeiről . . . . . 160.
126. §. 1.) A fiscusról . . . . . 160.
127. §. A fiscust illető jogokról általában s azok kezelőjéről 161.
128. §. A fiscus vagyont tárgyazó jogairól . . . . . 161.
129. §. A fiscust illető kiváltságokról . . . . . 163.
130. §. A fiscalis directorról . . . . . 163.
131. §. 2.) Az egyesült nemzetekről, a vármegyékről, vidékekről s székekről . . . . . 164.
132. §. 3.) A szabad királyi és kiváltságolt városokról . . 165.
133. §. 4.) A falukról . . . . . 166.
134. §. 5.) Az eklésiákról . . . . . 167.
135. §. 6.) Az oskolákról . . . . . 167.
136. §. 7.) A káptalan- és konventről . . . . . 168.
137. §. 8.) A czéhekről . . . . . 170.

MÁSODIK RÉSZ.

A dolgokról.

138. §. A dolgok miségéről . . . . . 173.

ELSŐ SZAKASZ.

A dolgok nemeiről.

139. §. A dolgok birtokoltak vagy nem birtokoltak . . . 173.

ELSŐ FEJEZET.

A nem birtokolt dolgokról.

140. §. A nem birtokolt dolgok nemeiről . . . . . 173.
141. §. 1.) A még nem birtokolt dolgokról . . . . . 174.
142. §. 2.) A már nem birtokolt dolgokról . . . . . 174.

MÁSODIK FEJEZET. lap.

A birtokolt dolgokról.

143. §. Ezek köz- és külön használatuak . . . . . 175.

ELSŐ CZIKK.

A közhasználatu dolgokról.

144. §. Ezeknek nemeiről . . . . . 175.
145. §. 1.) Az utakról . . . . . 175.
146. §. A vámosutakról . . . . . 176.
147. §. A vámolhatás feltételeiről . . . . . 177.
148. §. A vámtulajdonos jogairól . . . . . 178.
149. §. A vámmentes személyekről . . . . . 179.
150. §. A törvénytelen vámhelyekről . . . . . 181.
151. §. 2.) Az országos levéltárakról . . . . . 181.
152. §. 3.) A folyó vizekről. . . . . 182.

MÁSODIK CZIKK.

A külön használatu dolgokról.

ELSŐ PONT.

A külön használatu dolgok osztályzata.

153. §. Ezen dolgok törvényeink szerinti nemeiről . . . 182.
154. §. 1.) Az ingó és fekvő dolgokról. . . . . 183.
155. §. Az ingók mennyiségének mértékéről . . . . . 183.
156. §. A fekvők némely nevezeteiről . . . . . 184.
157. §. A fekvők határjegyeiről . . . . . 186.
158. §. A fekvők mennyiségének mértékéről . . . . . 188.
159. §. 2.) A fő- és járulékdolgokról . . . . . 189.
160. §. A járultságok nemeiről . . . . . 190.
161. §. a) A halászatról . . . . . 191.
162. §. b.) A malomtartás jogáról . . . . . 192.
163. §. c.) A legeltetési jogról . . . . . 193.
164. §. d.) A makkoltatási jogról . . . . . 195.
165. §. e.) A közhatár használatáról . . . . . 196.
166. §. A határrendezés és birtokelkülönitésről . . . . 198.
167. §. A határrendezés és birtokelkülönités módjáról . . 205.
168. §. f.) A korcsomárlási jogról . . . . . 213.
169. §. g.) A mészárszéktartható jogáról . . . . . 216.
170. §. h.) A terményekről . . . . . 217.
171. §. 3.) Az ősi és szerzeménydolgokról . . . . . 218.
172. §. Az ősi vagyonok a család tulajdonai . . . . . 221.
173. §. A szerzemények a szerző tulajdonai . . . . . 223.
174. §. 4.) Az egyházi és világi dolgokról. . . . . 224.
175. §. a.) Az egyházi fekvő dolgokról. . . . . 224.
176. §. Az egyházat fekvők szerezhetésétől eltiltó törvényekről. 227.
177. §. b.) Az egyházi ingó dolgokról . . . . . 228.
178. §. Az egyházakat birtokaikra nézve biztositó törvényekről 231.
179. §. 5.) A nemesi és nem nemesi dolgokról . . . . . 233.
180. §. A nemesi jókról s azok nemeiről . . . . . 233.
181. A nem nemesi jókról . . . . . 236.

lap.

MÁSODIK PONT.

A külön használatu dolgok értékéről.

182. §. A dolgok értéke meghatározása módjáról . . . . 237.

MÁSODIK SZAKASZ.

A dolgot tárgyazó jogokról.

183. §. Ezek nemeiről . . . . . 239.

I.) **A birtoklási jogról.**

184. §. A birtoklásról s nemeiről . . . . . 240.
185. §. A birtoklás megkezdéséről 242,
186. §. A birtoklás következéseiről . . . . . 244.
187. §. A birtoklás megszünéséről . . . . . 245.

II.) **A használati jogról**

188. §. A használatról . . . . . 246.
189. §. A használat következéseiről . . . . . 247.

III.) **A tulajdonosi jogról.**

190. § A tulajdonosi jogról s nemeiről . . . . . 248.
191. § A tulajdonosi jog következéseiről . . . . . 250.

HARMADIK SZAKASZ.

A dolgokat tárgyazó jogok szerzéséről.

192. §. A szerzés czimeiről általában . . . . . 252.

ELSŐ FEJEZET.

A foglalásról.

193. §. A foglalásról s nemeiről . . . . . 252.
194. §. 1.) A hadi foglalásról . . . . . 253.
195. §. 2.) A vadászatról . . . . . 254.
196. §. 3.) A bányászatról . . . . . 256.
197. §. 4.) A találásról . . . . . 257.

MÁSODIK FEJEZET.

A fejedelmi adományról.

ELSŐ CZIKK.

A fejedelmi adományról általában.

198. §. A fejedelmi adomány fogalmáról . . . . . 258.
199. §. Az adományozható jószágokról . . . . . 259.
200. §. A fejedelem adományzási joga sajátságáról . . . . 260.

MÁSODIK CZIKK.

A fejedelmi adomány czimeiről.

201. §. Az adományi czimekről általában . . . . . 261.

ELSŐ PONT.

A kihalás czimeről.

202. §. A kihalás értelmezéséről . . . . . 262.
203. §. Az adománylevelek örökést jelelő kitételeiről . . . 263.
204. §. A kihalt vagyonai követelése módjáról . . . . . 267.

lap.
205. §. A kihalás czime alatti adományzás idejéről . . . 270.
206. §. A kihalás czime alatt adományozott jog minőségéről 271.

MÁSODIK PONT.

A hűtlenség cziméről.

207. §. A hűtlenség bünéről s eseteiről . . . . . 272.
208. §. A hűtlenség büntetéséről . . . . . 275.
209. §. A hütlen követelése módjáról . . . . . 275.
210. §. A hütlenség czime alatt követelhető s adományozható . . jókról. . . . . 276.
211. §. A hütlenség czime alatti adományozás idejéről . . 278.
212. §. A hütlenség czime alatt nyert jog minőségéről . . 280

HARMADIK PONT.

A királyi jóváhagyás cziméről.

213. §. Ezen czim eredetéről . . . . . 280.
214. §. A királyi jóváhagyás czime alatti adományozás nemeiről s eseteiről . . . . . 281.
215. §. A királyi jóváhagyás czime alatti adományozás feltételeiről 284.
216. §. A királyi jóváhagyás czime alatt nyert jog minőségéről 286.

NEGYEDIK PONT.

A királyi jog cziméről.

217. §. A királyi jogról általában . . . . . 287.
218. §. A királyi jog czime alatt követelhető s adományozható jószágokról . . . . . 288.
219. §. A királyi jog czime alatti adományzás módjáról . . 295.
220. §. A nyert királyi jogot bébizonyitni nem tudók büntetéséről 298.

ÖTÖDIK PONT.

Az uj adomány cziméről.

221. §. Az uj adományról s nemeiről . . . . . 299.

I.) Az ujitott adományról.

222. §. Az ujitott adomány értelméről . . . . . 300.
223. §. Az ujitott adomány nyerhetésének biztositásáról s feltételeiről . . . . . 301.

II.) Az uj adományról.

224. §. Az uj adomány értelméről . . . . . 303.
225. §. Az uj adomány nyerhetésének biztositásáról s feltételeiről 305.
226. §. Az uj adomány következéseiről általában . . . . 306.
227. §. Az uj adománynyal együtt nyert királyi jog következéseiről különösön . . . . . 308.
228. §. A családd uj adományos büntetéséről . . . . . 311.

HARMADIK CZIKK.

A fejedelmi adomány kivánatosságairól.

229. §. Ezen kivánatosságok kétfélék . . . . . 312.

lap.

ELSŐ PONT.

A fejedelmi adomány belső kivánatosságairól.

230. §. 1.) Az adományzó fejedelemről . . . . . 313.
231. §. 2.) Az adományosról . . . . . 315.
232. §. 3.) Az adomány tárgyáról . . . . . 315.

MÁSODIK PONT.

Az adomány külső kivánatosságairól.

233. §. 1.) Az adománylevelek irása módjáról . . . . . 316.
234. §. 2.) Az adományleveleket hitelesitő aláirásokról . . 318.
235. §. 3.) Az adományleveleket hitelesitő pecsétekről . . 319.
236. §. 4.) Az igtatásról . . . . . 320.
237. §. a.) Az igtatás idejéről . . . . . 320.
238. §. b.) Az igtatás helyéről . . . . . 322.
239. §. c.) Az igtatáshoz tartozó személyekről. . . . . 322.
240. §. Az igtatás végrehajtása módjáról . . . . . 323.
241. §. Az igtatás nemeiről . . . . . 325.

NEGYEDIK CZIKK.

A fejedelmi adományból folyó jogokról.

242. §. Az adományos jog nemeiről . . . . . 327.
243. §. 1.) A személyt tárgyazó adományos jogról . . . . 327.
244. §. Az adomány nemesitő ereje nincs feltételezve az igtatás minősége által . . . . . 328.
245. §. 2.) A jószágot tárgyazó adományos jogról . . . . 330.

ÖTÖDIK CZIKK.

A fejedelmi adományok némely különös nemeiről.

246. §. Ezekről általában . . . . . 331.
247. §. 1.) A zálogczim alatti adományzásról . . . . . 332.
248. §. 2.) A fiscalis jószágok örökczim alatti adományzásáról 333.
249. §. 3.) A vásártarthatási kiváltságról . . . . . 334.
250. §. A vásárt tartható jogairól s kötelességeiről . . . . 336.
251. §. 4.) Csupa nemesség adományzásáról . . . . . 337.

HARMADIK FEJEZET.

Az időmulásról.

252. §. Az időmulás meghatározásáról . . . . . 337.

I.) Az időmulás kivánatosságairól.

253. §. Általában . . . . . 338.
254. §. 1.) Az időmulást eszközlő birtoklásról . . . . . 338.
255. §. 2.) Az időmulással szerzésre nemalkalmatos személyekről 340.
256. §. 3.) Az időmulással meg nem szerezhető tárgyakról . 342.
257. §. 4.) Az időmulás feltételesitve van a birtoklás folytonossága által . . . . . 346.
258. §. A birtokosok s birtoklási czim változása minő befolyással legyen a birtoklás folytonosságára . . . . . 349.
259. §. 5.) Az időmulás törvényszerinti idejéről . . . . . 350.

lap.

II.) Az időmulás következéseiről.

260. §. 1.) Az időmulással tulajdonosi jog szereztetik . . . 352.
261. §. 2.) Az időmulás következése lehet csupán jogvesztés is 354

NEGYEDIK FEJEZET.

Az örökösödésről.

262. §. Mi az örökség, örökös és örökösödés? . . . . . 355.

ELSŐ CZIKK.

Az örökösödés nemeiről.

263. §. Az örökösödés végrendeleti vagy törvényi 356

ELSŐ PONT.

A végrendeleti örökösödésről.

264. §. A végrendeletről . . . . . 356.

I.) A végrendelet kivánatosságairól.

265. §. Ezen kivánatosságok kétfélék . . . . . 357.

1.) A végrendelet belső kivánatosságairól.

266. §. a.) A végrendelkezőre nézve . . . . . 357.
267. §. b.) A végrendeleti örökösre nézve . . . . . 360.
268. §. c.) A végrendelet tárgyát tevő vagyonra nézve . . 360.

2.) A végrendelet külső kivánatosságairól.

269. §. A köz és magán hitelességü végrendeletekre nézve 362.

II.) A végrendeletek nemeiről.

270. §. A végrendeletek érvényesek vagy érvénytelenek . . 363.

1.) Az érvényes végrendelet különös nemeiről.

271. §. a.) A fiók-végrendeletről . . . . . 363.
272. §. b.) A hitbizományi végrendeletről . . . . . 364.
273. §. c.) Az urbéresi végrendeletről . . . . . 366.
274. §. d.) Az örökbefogadásról . . . . . 368.

2.) Az érvénytelen végrendelet nemeiről.

275. §. A semmitérő erőt vesztett, megmásolt, sükeretlen végrendeletekről . . . . . 369.
276. §. A mostoha végrendeletről . . . . . 370.

MÁSODIK PONT.

A törvényi örökösödésről.

277. §. Ezen örökösödéséről s nemeiről általában . . . . 372.

A.) A vérségi örökösödésről.

278. §. A vérségi örökösödés osztályairól . . . . . 373.
279. §. A vagyonok örökösödés tekintetébeni természetéről . 374.

I.) A nemzettek örökösödéséről.

280. §. Az ezen osztályba tartozó örökösökről . . . . . 378.
281. §. 1.) A törvényes házasságban szülöttek örökösödéséről 378.
282. §. a.) A kegyelmet nyert hütlen nemesek gyermekei örökösödéséről . . . . . 381.
283. §. b.) A székely gyermekek örökösödéséről . . . . 381.
284. §. c.) Az urbéresek gyermekei örökösödéséről . . . 383.

lap.
285. §. 2.) A házasságon kivül született gyermekek örökösödéséről 383.
286. §. Az első osztálybeli örökösök részesedése mértékéről 386.

II.) A nemzők örökösödéséről.

287. §. Ezen osztálybeli örökösökről . . . . . 387.
288. §. Az ezen osztálybeliek örökösödési jogáról . . . . 387.
289. §. A második osztálybeliek részesedése mértékéről . . 388.

III.) A mellékágbeli rokonok örökösödéséről.

290. §. Ezen osztálybeli örökösökről . . . . . 390.
291. §. A mellékágbeliek örökösödése szabályairól . . . . 390.
291. §. Ezen osztálybeliek részesedése mértékéről . . . . 395.
292. §. A székelyek mellékágbeli örökösödéséről . . . . 396.

B.) A csupán törvényi örökösödésről.

293. §. A csupán törvényi örökösökről . . . . . 397.
294. §. 1.) A hitvesi örökösödésről . . . . . 397.
295. §. 2.) Az özvegyi örökösödésről . . . . . 400.
296. §. 3.) A fiscus örökösödéséről . . . . . 403.
297. §. 4.) Az örökbefogadottak örökösödéséről . . . . 405.
298. §. 5.) A földesur örökösödéséről . . . . . 406.
299. §. 6.) A szomszéd örökösödési jogáról . . . . . 407.
300. §. 7.) A kihalt pap vagyonai örökléséről . . . . . 408.

MÁSODIK CZIKK.
Az örökösödés következéseiről.

301. §. Általában . . . . . 408.

ELSŐ PONT.
A végrendeleti örökösödés következéseiről.

302. §. A végrendeleti örökség kézhezvétele s felosztása szabályairól és terheiről . . . . . 409.

MÁSODIK PONT.
A törvényi örökösödés következéseiről.

A.) Az örökség kézhezvétele módjáról.

303. §. Ez megtörténhetik tettlegesen és per utján . . . . 411.

B.) Az örökség felosztásáról.

304. §. Az örökség felosztása esetéről s eszközlése módjáról 412.
305. §. Az osztály alól kivett némely dolgokról . . . . . 413.
306. §. Az osztály végrehajtása módjáról . . . . . 416.
307. §. Az osztályigazitás- és uj osztályról . . . . . 417.
308. §. Az osztály saját következéseiről . . . . . 419.
309. §. Az osztály rendkivüli eseteiről . . . . . 420.

C.) Az örökség terheiről.

310. §. Ezen terhek nemeiről . . . . . 423.

I.) A csupán fiágbeli fiörökösöket illető terhekről.

311. §. 1.) A leányi negyedről . . . . . 423.
312. §. A leányi negyed fizettetik csupán fiágat illető jószágokból az azokat öröklők által . . . . . 424.
313. §. A leányi negyed kifizetése módjáról . . . . . 425.

lap.
314. §. Mikor követeltethetik a leányi negyed? . . . . 426.
315. §. Hányszor követeltethetik a leányi negyed? . . . 427.
316. §. A leányi negyed elvesztése esetéről . . . . . 428.
317. § 2) A hajadon leányok jogairól általában . . . . 428.
318. §. a.) A hajadon leányok tartásáról . . . . . 429.
319. §. b.) A hajadon leányok kiházasitásáról . . . . . 431.
320. §. 3.) Az özvegyaszszony kiházasitásáról . . . . . 434.

II.) Mind a csupán fi- mind a fi- s leányágbeli örökösöket közösön illető terhekről.

321. §. 1.) Az özvegyaszszony jogairól . . . . . 435.
322. §. a.) A hitbérről s fizetése módjáról. . . . . 435.
323. § Kik által fizettetik a hitbér? . . . . . 436.
324. §. Mikor és kik által követeltethetik a hitbér? . . . 437.
325. §. A hitbér iránti jog megszünése eseteiről . . . . 437.
326. §. b.) A hozományról . . . . . 438.
327. §. A hozomány iránti jog elenyészéséről . . . . . 440.
328. §. c.) Az özvegyaszszony illetőségéről . . . . . 440.
329. §. Az özvegyi lak és tartás joga megszünésének eseteiről 442.
330. §. 2.) Az örökölt adósságokról . . . . . 444.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A kötelezettségről.

331. §. A kötelezettség létesüléséről s nemeiről . . . . . 446.

ELSŐ CZIKK

Az egyezményi kötelezettségről.

I.) Az egyezményről általában.

332. §. Az egyezményről s kivánatosságairól . . . . . 447.
333. §. 1.) Az egyezkedő felek képességéről . . . . . 447.
334. §. 2.) A tárgy alkalmas voltáról . . . . . 448.
335. §. 3.) Az egyezkedő felek megegyezéséről . . . . . 450.
336. §. 4.) A megegyezés nyilvánitásáról . . . . . 452.
337. §. Az egyezmények kötelező erejéről . . . . . 455.
338. §. Az egyezményi kötelezettség átruházásáról . . . . 455.
339. §. Az egyezmények nemeiről . . . . . 457.

II.) Az egyezményekről különösön

340. §. Az egyezmények osztályzata . . . . . 459.

A.) A birtoklási jogot alapitó egyezményekről.

341. §. Az örzeményről és birói zárról . . . . . 459.

B.) A használati jogot alapitó egyezményekről.

342. §. Ezeknek nemeiről . . . . . 461.
343. §. 1.)A kölcsönről . . . . . 461.
344. §. Az adós kötelességéről és a hitelező jogáról . . . 462.
345. §. Az adósság követelése módjáról . . . . . 463.
346. §. Az adósság felvétele szabályairól . . . . . 465.
347. §. A városiak adósságáról . . . . . 468.
348. §. A bukott városi adósok csődéről . . . . . 469.

lap.
349. §. a.) A csőd elrendelésének szabályairól . . . . . 470.
350. §. b.) Az elrendelt csőd kihirdetéséről s a tömeg és csődper kezelése módjáról . . . . . 471.
351. §. c.) A hitelezők osztályozása szabályairól . . . . . 472.
352. §. d.) Az osztályozó itélet végrehajtása módjáról . . 476.
353. §. Az árjegyzéki adósságról . . . . . 477.
354. §. 2.) Az elzálogositásról . . . . . 478.
355. §. A zálogba adónak kötelességeiről s jogairól . . . 479.
356. §. A zálogba vevő jogairól s kötelességeiről . . . . 482.
357. §. A zálogos birtok nemeiről . . . . . 485.
358. §. A férj és feleség közti elzálogositásról . . . . . 486.
359. 3.) A bérbeadásról . . . . . 487.
360. §. 4.) A haszonkölcsönről . . . . . 490.
361. §. 5.) Az érdemdijazásról . . . . . 490.
362. §. 6.) Az ideiglenes cseréről . . . . . 491.

C.) A tulajdonosi jogot alapitó egyezményekről.

363. §. Ezeknek nemei . . . . . 491.
364. §. 1.) Az ajándékozásról . . . . . 492.
365. §. 2.) Az örökvásárról . . . . . 493.
366. §. a.) Az ősi s adományos jószágok örökvásáráról s kellékeiről . . . . . 493.
367. §. Az örökvásár nemeiről . . . . . 496.
368. §. Az örökvásár biztositásáról . . . . . 497.
369. §. Az osztatlan ősi jók örökvására eseteiről . . . . 500.
370. §. b.) A székely örökség örökvásáráról . . . . . 501.
371. §. c.) A városi telkek örökvásáráról . . . . . 502.
372. §. d.) Az urbéresek örökvásárairól . . . . . 502.
373. §. e.) Némely ingók örökvásáráról . . . . . 503.
374. §. 3.) A cseréről s kellékeiről . . . . . 504.
375. §. A csere nemeiről . . . . . 505.
376. §. A csere következéseiről . . . . . 506.
377. §. 4.) Az örökösödési egyezményről . . . . . 508.
378. §. 5.) A perközti békekötésről . . . . . 509.

III.) Az egyezményi kötelezettség biztositásáról.

379. §. A biztositó eszközökről . . . . . 510.
380. §. 1.) A bánatpénzről . . . . . 510.
381. §. 2.) A kezességről . . . . . 511.
382. §. 3.) A szavatosságról . . . . . 511.
383. §. A szavatos kötelességeiről . . . . . 512.
384. §. 4.) Az ingó zálogról . . . . . 514.
385. §. 5.) A jószágleköté sről . . . . . 514.

IV.) Az egyezményi kötelezettség megszünéséről.

386. §. Ennek eseteiről . . . . . 516.

MÁSODIK CZIKK.
A büntényi kötelezettségről.

387. §. A büntényekről . . . . . 518.

lap.

A.) A közkövetelésü bünökről.

388. §. A közkövetelésü bünök kétfélék . . . . . 520.

I.) A polgárzat elleni bünökről.

389. §. Ezen bünök képzete s nemei . . . . . 520.
390. §. 1.) Haza s fejedelem elleni hütlenség . . . . . 520.
391. §. 2.) A közcsendháboritásról . . . . . 521.
392. §. 3.) A vallássértésről . . . . . 522.
393. §. 4.) A hitszegésről . . . . . 526.
394. §. 5.) A közhivatallali viszszaélésről . . . . . 527.
395. §. 6.) A közkötelesség elmulasztásáról . . . . . 529.
396. §. 7.) A büntevők pártolása . . . . . 531.
397. §. 8.) Közhitel csökkentése . . . . . 534.
398. §. 9.) Közkincstár kárositása . . . . . 536.
399. §. 10.) Közkereskedés gátlása . . . . . 539.
400. §. 11.) A széktörésről . . . . . 540.
401. §. 12.) Az igazság kiszolgáltatásának gátlása . . . . 541.

II.) A polgárok elleni bünökről.

402. §. Ezen bünök képzete s nemeiről . . . . . 542.
403. §. 1.) A gyilkosságról . . . . . 542.
404. §. 2.) A bénitásról . . . . . 545.
405. §. 3.) A fajtalanságról . . . . . 546.
406. §. 4.) A lopásról . . . . . 547.
407. §. 5.) A rablásról . . . . . 548.
408. §. 6.) A gyujtogatásról . . . . . 549.
409. §. 7.) Az ingyen gazdálkodtatásról . . . . . 549.

B) A magán követelésü bünökről.

410. §. A magán követelésü bünök nemeiről . . . . . 549.
411. §. 1.) A hatalmaskodásról s elkövetése módjáról . . 550.
412. §. A hatalmaskodás nemeiről . . . . . 551.
413. §. a.) A nagyobb hatalmaskodásról s nemeiről . . . 552.
414. §. A nagyobb hatalmaskodás törvényszerinti büntetéséről 554.
415. §. A nagyobb hatalmaskodás szokás szerinti büntetéséről 556.
416. §. b.) A kisebb hatalmaskodásról és büntetéséről . . 560.
417. §. A kisebb hatalmaskodás némely eseteiről . . . . 561.
418. §. A hatalmaskodók követelése módjáról . . . . . 563.
419. §. 2.) A béfogatásról s büntetéséről . . . . . 566.
420. §. 3.) A vérárulásról s büntetéséről . . . . . 568.
421. §. 4.) A becstelenitésről s büntetéséről . . . . . 569.
422. §. 5.) A hitszegésről s büntetéséről . . . . . 569.
423. §. 6.) A kárositásról általában . . . . . 571.
424. §. A kárositás némely eseteiről különösön . . . . . 573.
425. §. 7.) Közkötelesség elmulasztása . . . . . 577.
426. §. 8.) Földesuri hatalommali viszszaélés . . . . . 578.
427. §. 9.) A zsarolásról . . . . . 579.
428. §. 10.) A csalásról . . . . . 579.

NEMZETI MUZEUM KÖNYVTÁRA

MÁSODIK KÖNYV.

ERDÉLYHONI MAGYAR MAGÁNJOGTAN.

MÁSODIK KÖNYV.

MÁSODIK KÖNYV

ERDÉLYHONI MAGÁNJOGTAN.

---

1. §.

A magánjogtan részeiről.

Az erdélyhoni magánjogtan azon törvényeinknek foglalatja, melyek az erdélyhoniak magán viszonyait szabályozzák. Mivel pedig ezen magánjogi törvényeknek tárgyai, a H. K. 1 R. 1. czime szerint, a személyek (personae), dolgok (res) és a törvénykezések (actiones): a magánjogtant három részre oszthatni, melyek közül az elsőnek tárgya a személy s azon jogok, melyek személyiségtől függők; a másodiknak a dolgok s a személyeknek vagyonaik minősége által feltételezett jogai; a harmadiknak a törvénykezések azon módja, mely szerint kell a személyt és dolgot s vagyont tárgyazó jogoknak követeltetni és védelmeztetni, és a mely pertannak neveztethetik.

ELSŐ RÉSZ.

A személyekről.

2. §.

A személy fogalma s nemei.

Nincs ugyan törvényeinkben meghatározva a személy fogalma; mivel azonban a személyiség jogi s kötelezettségi képesség által van feltételezve, mindazt a mi törvényeink

szerint jogi s kötelezettségi képességgel bir, személynek lehet nevezni jogtudományi értelemben. Az ezen értelemben vett személyek kétfélék u. m. egyének (personae verae, physicae) és testületek (personae fictae, morales seu juridicae).

ELSŐ OSZTÁLY.

Az egyénekről.

3. §.

Az egyéniség fogalmáról.

Az egyéniség fogalma sincs törvényünkben meghatározva; mindamellett is azonban egyénnek és ennélfogva személynek tarthatni minden embert azon okból, mivel törvényeink előtt merőben ismeretlenek azon emberek, kik jogi s köteleztetesi képességgel semmi tekintetben sem birnának. Embernek lehet tartani pedig azon élő valóságot, mely némbertől született s emberi formával bir. A jogi képesség az emberiség ezen feltételeivel oly szoros kapcsolatban van, hogy azt azoktól különválasztani nem csak a születés után, de még a születés előtt sem lehet; a mennyiben a H. K. 2 R. 62 cz. 2 §-a szerint a születendő gyermekeket, fogantatásuk idején kezdve, a mit születésök idejéből vethetni fel, ugyanazon jogok illetik, mint a születteket. Arra, hogy a születésök előtt nekik tulajdonitott jogok valóságos birtokosaivá is legyenek, megkivántatik, hogy születesökkor, az emberi formán kivül, elevenséggel is birjanak; mert csakis az eleven gyermekek születése idejéből lehet a fogantatás idejét felvetni. Az egyéneket egyébiránt emberi formájoknál s elevenségöknél fogva csakis általános jogi képesség illeti; arra pedig, hogy törvényeinkben kijelelt egyéni jogok s kötelezettségek tárgyai lehessenek, azonkivül megkivántatik, hogy feltaláltassanak bennök azon feltételek is, melyekről az illető jog s kötelezettség függővé tétetett, és a melyek gyökerezvék az egyéneknek részint tulajdonaiban, a milyenek a nem, kor, egésségs becsület; részint viszonyaikban, a milyenek a vérségi, családi, önállási, polgári, egyházi viszonyok. Ezen tulajdonok s viszonyok tárgyalása utján lehetséges az egyéneket törvényeink szerint illető személyes jogok megismertetése.

ELSŐ SZAKASZ.

Az egyénekről tulajdonaikra nézve.

4. §.

1.) A nemi különbségről.

Az egyének nemökre nézve finemüek (dignior sexus H. K. 1 R. 41 cz. 3 §.) vagy nőnemüek (sequior sexus). A hazát fegyverrel foglalt s védni köteles finem iránt (H. K. 1 R. 18 cz.) törvényeink, a nőnem jogait korlátlólag, viseltetnek kedvezéssel, a mennyiben p. o. a fejedelmi adománynyal szerzett fekvőkben nem örökösödnek a leányok szabály szerint (H. K. 1. R. 18. cz.), hanem csak kivételként és csakis azon esetben, midőn az adománylevélben a szerző mindkét nemü örököseiről említés tétetett (H. K. 1. R. 17. cz. 7. §. 48 cz. 3. §.); továbbá a mindkét nemü örökösöket illető jószágbeli atyai lakház iránt a legifjabb fiunak, a nála ifjabb leány felett, előjoga van (H. K. 1. R. 41. cz. 3. §.) és az ilyetén jószágokat tárgyazó okleveleknek csak másolatait igényelhetik a nővérek; az eredeti levelek a legidősebb fivér gondviselése alatt tartatván, még azon esetben is, ha idősebb nővére volna (H. K. 1. R. 42. cz. k. és 3. §.) sat. Vannak ellenben esetek, melyekben a nőnem a finem felett pártfogoltatik törvényeink által, mint p. o. az özvegyasszonyt férje vagyonaiból özvegyi jogok illetik (H. K. 1. R. 98. cz.), melyeket viszont a férj a feleség javaiból nem követelhet; az özvegyasszony továbbá elhalt nemes férjének vérei által egy év bételése előtt nem háborittathatik (A. C. 3. R. 25 Cz.) s más idegenek által sem, ha özvegyi védlevelet (vidualis prorogata) vált, az A. C. 4. R. 2. Cz. és a stylus szerint; az özvegy férj ellenben elhalt felesége véreinek követelése ellen csak 30 napig van bátorságositva (1790: 134. i. cz.), idegenek ellen pedig teljességgel nincs sat.

5. §.

2) Az egyének koráról.

Korukra nézve az egyének:

1.) törvényes vagy nemtörvényes koruak (legitimae et illegitimae aetatis H. K. 1. R. 111. cz. 3. §.) a szerint a mint éltök 12-ik évét már elérték, vagy még

el nem érték, akár fi- akár leánygyermekek legyenek. A törvényes koruak serdülteknek (puberes H. K. 111. cz. 3. §.), a nemtörvényes koruak pedig serdületlenek nek (impuberes H. K. 1. R. 124. cz. 3. §.) neveztetnek.

2.) teljes koruak vagy nem teljes koruak (perfectae vel imperfectae aetatis H. K. 111. cz. 2. §.) ahozképest, a mint a férfiak 24 s a némberek 16 évesek vagy ifjabbak.

3.) öregek, a 60-dik évet túl élt férfiak és aszszonyok (H. K. 1. R. 122. cz. 7. §.)

A kor bébizonyitása kétféleképpen eshetik meg u. m. korvizsgálati levéllel (literae revisionales), melyet hajdon a gyámgyermekeket korukra nézve szemle alá vevő közhitelességü személyek és helyek, u. m. az ország rendes birái, azok itélőmesterei és a káptalanok és conventek adtak ki (H. K. 1. R. 127. cz.) ezen szokott kitétellel „quantum visu metiri potuit" fejezvén ki azt, hogy bizonyitványuk alapja csak is hozzávetés; és keresztlevéllel (literae baptismales), mely azon eklesia anyakönyvének (matricula), melyben a kérdés alatti egyén megkereszteltetett, a pap aláirásával és az eklésia pecsétjével hitelesitett kivonata. A korlevél, az idézett törvény szerint, csakis gyámgyermekekre nézve használtatott, s csupa hozzávetésen alapulván, teljes bizonyosságot nem eszközölhetett; a keresztlevél pedig bármely kor bébizonyitására használtathatik, s ha az eklésiák anyakönyvei illő gondossággal vezettetnének s azokba a keresztelt gyermekeknek nem csak kereszteltetése, hanem születésök napja is pontoson béiratnék, teljes bizonyosságot eszközölhetnek.

6. §.

Az egyéni jogok kor szerinti különbözéséről.

a.) A serdületlenekre nézve.

Az egyének jogai korukhoz képest különbözők, ugyan is:

1.) A serdületlenek ügyvédeket nem vallhatván, pert nem kezdhetnek más ellen (H. K. 111. cz. 5. és 6. §.) s még gyanus gyámnokaikat sem vádolhatják (H. K. 1. R. 124 cz. 1. §.); de viszont más által sem kezdethetik elle-

nök per (H. K. 1. R. 129. cz.) s még az atyjuk ellen kezdett perekben sem tartoznak esztendeig felelni, ha oklevelek bémutatására van szükség (H. K. 2. R. 50. cz.); továbbá büntető kereset alá nem vonattathatnak, midőn még azon követelők is, kik őket, hatalmaskodó tettek miatt, azt allitván, hogy azok általuk vagy megbizásukból követtettek el, perbe idéznék, azok dijában marasztaltatnak (H. K. 1. R. 132. cz. 1. §. 2. R. 23. cz.); végre semminemü hitletételre nem alkalmatosok (H. K. 2. R. 37. cz. 2. §.), s atyjuk halálakor akaratjuk ellen is gyámnoki hatalom alá jutnak (H. K. 1. R. 124. cz. 3. §.); és mivel nem önjoguak, gyámjaiknak sem tudtával sem tudta nélkül semmit nem tehetnek (H. K. 1. R. 132. cz. k. §.) ugy hogy azért, mint bünösök, pereltethessenek.

7. §.

b.) A serdültekre nézve.

2.) A serdültek ügyvédet vallhatnak (H. K. 1. R. 111. cz. 6. §.), kötelesek levén ezt csakugyan volt gyámnokuk tudtával s megegyezésével tenni (H. K. 1. R. 126 cz. 2. §.). Pert kezdhetnek mások ellen s mások is ellenök (H. K. 1. R. 124. cz. 1, 2. §.) Gondnokaikat is, rokonaik tanácsára vádolhatják (H. K. 1. R. 124. cz. 1. §.). Hogy az atyjukról reájok szállott, de oklevelek használását igénylő perekhez szólani esztendeig ne kényszerittessenek, a fejedelem mindig meg szokta engedni (H. K. 2. R. 50. cz. 3. §.). Továbbá elhalt atyjukra itélt s más bárminemü hitletételre képesek (H. K. 2. R. 37. cz. 2. §.), és 20 éves korukban külön kenyeres gazdákká válhatnak; kötelesek levén a fejedelem iránti hüségre hódolati hitet tenni lenni (A. C. 2. R. 2. Cz. 1. cz.). Mivel pedig magukat törvény utján oltalmazhatják, az atya végrendeletében, akaratjuk ellen s egyezésök nélkül, számukra gyámnokot nem rendelhet, ha nem esztelenek (H. K. 1. R. 124. cz. 2. és 4. §). Végre birnak a serdültek vagyonaikra nézve rendelkezhetési joggal is, melyrenézve csakugyan szükség a serdültek között különbséget tenni, mert azok lehetnek:

a.) atyai hatalom alatt levők, kik azon vagyonaikról, melyeket szolgálatuk- vagy tudományukkal szereztek, szabadon rendelkezhetnek atyjuk megegyezése nélkül is (H. K. 1. R. 5. cz. k. §; 51. cz. 9. §); de atyjuk

ingó s ingatlan vagyonairól annak megegyezése nélkül teljességgel nem, s azok feletti szerződést sem köthetnek (H. K. 1. R. 51. cz. 4. §) másokkal.

b.) *árvák*, kik közül a fiak 16-ik évökben adósságok iránt és zálog czím alatt, 18-ik évökben pedig arany, ezüst, s egyéb ingó javaikról eladásokat tehetnek (H. K. 1. R. 111. cz. 6. §.), sőt fekvő jószágaikat is eladhatják örökösön, még mielőtt teljes koruakká válnának (H. K. 1. R. 128. cz. k. §.) A leányok pedig születésök 14-ik esztendejében adósságokról s zálogos jogokról, aranyról, ezüstről s egyéb ingó vagyonokról felelősök lehetnek (H. K. 1. R. 111. cz. 7. §). Rendelkezhetnek továbbá mindkét nemü árvák, serdült korukban, mindazon vagyonokról is, melyeket atyjuktól végrendeletnél fogva örököltek a H. K. 3. R. 30. cz. 5. §-a értelmében, mely a zsellérek árváiról szól ugyan, de kiterjesztethetik a nemesek s városiak árváira is; ezek rendelkezési szabadságát helyes okból nem lehetvén korlátoltabbnak tartani, mint a zsellérgyermekekét.

Mindamellett is, hogy a serdültek rendelkezési jogát szabályozó ezen idézett törvények ujabbak által határozottan se nem módosittattak se nem változtattak, midőn az 1791:52. czikk 10-ik pontjában a serdültek is gyámnoki hatalom alatt levőknek (personae tutelatae) neveztetnek, és a midőn az 1792: 2. czikk 1. pontjában, a gondnoki hatalom alatt levő serdületlenekkel együtt, számláltatnak azon személyek közé, kik önkötelezhetési képességgel nem birnak: gyakorlatba jött, hogy a serdült árvák, vagyonaikkal együtt, éppen ugy bizattassanak gondnokaik felügyelete alá, mint a serdületlen árváknak kell gyámnokaik gondviselése alá bizatni. A minek következése lett az, hogy a serdült árvák éppen ugy nem kezelhetik s idegenithetik el semminemü vagyonaikat, mint a serdületlenek.

8. §.

A serdült árvák viszszahúzhatási jogáról.

Gondoskodni kivánt törvényünk arról, hogy a serdültekre, rendelkezhetési joguk gyakorlatából, netalán háromolható károk miként orvasoltassanak, a mennyiben:

1-ör A *fiaknak*, de csakis az *árva fiaknak* (orphani) megengedtetett, hogy mind azon vagyonaik s fekvő jószágaik feletti örök vallományaikat (perennales fassiones),

melyekre talán ajándékokkali megvesztegetés, vagy nyájas beszédekkeli elcsábitás, vagy valakitőli félelem s fenyegettetés általi megijesztés és kényszeritès következtében léptek, teljes koruk előtt viszszahúzhassák s megsemmisíthessék; ugy mindazáltal, hogy mielőtt teljes koruk ideje bételnék, azokat akármelyik hiteles személy vagy hely előtt személyesen (ore proprio) visszahúzzák s megsemmisitsék, a visszahúzás idejétől számitandó 32 év alatt maga a visszahúzó, azon visszahúzott vallomány iránt (praetextu ipsius revocatae fassionis), ügyeket s pereket szabadon kezdhetvén. Azon esetben pedig, ha a viszszahúzás az irt idő alatt meg nem esnék, a vallomány örök állandóság erejével bir, a birtok-eladás alább közlendő feltételeinek épségben maradása mellett, a H. K. 1. R. 128. cz. szerint.

2.) A leányok, főleg az idegenek gyámsága alatt levők, visszahúzhatják férjhezmenetelök után (gyakorlat szerint az első évben) azon vallományaikat is, melyekre életök 16-ik évében vagy azon tul is kényszeritőleg vétettek, a H. K. 1. R. 111. cz. 8. §. szerint. Sőt mivel a hajadon leányok, ha szinte törvényes és teljes kort értek is, soha sem tehetnek maguknak s örököseiknek vagy atyjokfiainak káros, sem örök sem ideiglenes elidegenitéseket (H. K. 1. R. 91. cz. k. §.): ezen visszahúzhatási jogukat kiterjeszthetni, az erőltetett elidegenitéseken kivül, általában minden káros vallományaira is a hajadonoknak. Egyébiránt megfoghatatlan, hogy miért feltételezték legyen az idézett törvények a kiskoruaktól erőszakoson kicsikart elidegenitések érvénytelenségét azok innepélyes visszahúzásától, midőn a kényszeritett személy korára való tekintet nélkül, minden erőltetett kötések általában már magukban érvénytelenek, a Mátyás 3. v. 26-ik czikke szerint.

9. §.

A viszszahúzás eredményéről.

Mi legyen a kiskoruakat illető ezen viszszahúzhatási jognak eredménye? kérdés alatt van. Azon uralkodó vélemény ellenére, hogy a viszszahúzó csakis a viszszahúzott vallomány perutjáni feltörhetésére (invalidatio) nyerne felpereskedési jogot, azon ellenvéleményt, mely szerint a viszszahúzott vallomány megsemmisülvén, a viszszahúzó (de csak is ő maga s nem örökösei is) igényelhető jogait éppen ugy

követelheti, mintha vallománya nem is léteznék, az mindannyiszor félretétethetvén, valahányszor a peres által védelem eszköze gyanánt használtatnék, — e következő okokkal támogathatni:

1.) A H. K. 1. R. 128. cz. k. §-ában a kiskoru árvák viszszahúzása vallományukat megsemmisitő erővel birónak mondatik (poterunt hujusmodi fassiones per orphanos retractari et in irritum revocari); azon vallományt pedig, melyet a törvény a viszszahúzás által semmivé lettnek nyilvánit, hoszszadalmas perrel feltörni, nem csak oknélküli, hanem a törvény szavaival és czéljával is ellenkező lenne.

2.) Az idézett törvény 3-ik §-ában a mondatik, hogy ha a viszszahúzás a kitüzött idő alatt meg nem történnék, a kiskoru árva vallományai örök érvényességgel birandnak (perpetuae firmitatis robur obtinebunt); a miből önkint következtethetni azt, hogy ha a viszszahúzás maga idejében megtörtént, a vallomány elvesztette érvényességét s ennélfogva külön perreli megsemmisités nélkül sem birhat annyi erővel, hogy a viszszahúzót igényelhető jogai követelésében gátolhassa.

3.) Nem mondja sem az idézett sem más törvény azt, hogy a viszszahúzás által szerzett jog csak is a viszszahúzott vallomány feltörhetésében s annak feltörését tárgyazó per indithatásában állana. Mondja ellenben azt, hogy a viszszahúzott vallomány iránt ügyeket s pereket szabadon kezdhet a viszszahúzó (lites et causas praetextu ipsius revocatae fassionis suscitandi habet facultatem 4. §). Már a midőn a viszszahúzott vallomány feltörésére csak egy pert kezdhetni, a törvény pedig a viszszahúzót több per kezdhetésére hatalmazza fel: a törvény felhozott szavainak valódi értelme az, hogy a viszszahúzott vallomány nem akadályoztathatja a viszszahúzót az abban érdekelt többféle jogai követelésére inditott akár hány perének folytathatásában; és ha törvény által engedett ezen joga gyakorlatában vallománya előmutatása által gátoltatnék, annak félre kell tétetni, mihelyt viszszahúzatása bébizonyittatik.

4.) A kérdés alatti viszszahúzás eredményét ugy tekinthetni, mint a törvénynek a kiskoruak iránti kedvezését; a mit igazol az is, hogy azt a törvény csak is a viszszahúzónak tulajdonitja (revocans ipse 4. §). És ha már ezen kedvezés, az uralkodó vélemény szerinti értelemben, csak

annyiban állana, hogy a viszszahúzó vallománya feltörésére pert indithat, világos, miszerint azon esetben, midőn a vallomány ősi jogokróli lemondást tartalmazna, a viszszahúzás eredményét kedvezésnek nem lehet tartani a visszahúzóra nézve; a mennyiben ő előbb pert kénytelenittetnék kezdeni vallománya feltörésére s az itéletesen feltöretvén, uj pert kellene kezdenie ősi jogai követelésére; holott örökösei s családjának más tagjai az elidegenitett ősi jók birtokához csupán egy perrel juthatnának; az ők jogait a vallomány még akkor sem korlátolhatván, a mikor az a viszszahúzás elmulasztása miatt örök állandóság erejével biróvá vált a vallományt tevőre nézve (ugyan ott 3. §.).

Ezen okoknál fogva kétségbe hozhatatlan, hogy mindazon eseteken kivül, melyekben a viszszahúzott vallományt érdeklő per tárgya az, hogy a viszszahúzónak adassék viszsza, a mit más a viszszahúzott vallomány következtében birtokol, a viszszahúzás eredménye nem a viszszahúzott vallomány feltörhetése, hanem annak félretétethetése mindazon esetekben, melyekben a viszszahúzó igényelhető jogai követelhetésében annak előmutatása által gátoltatnék.

10. §.

c.) A teljes koruakra s öregekre nézve.

3.) A teljes koru u. m. 24 esztendős férfiak minden javaikat s bárminő birtoki jogaikat teljes joggal eladhatják, elcserélhetik s tetszésök szerint elidegenithetik, az ősi javak s birtoki jogok törvényszabta feltételeinek sérelme nélkül. Hasonlóképen a teljes koru 16-ik évet töltött leányok is (magok s örököseik károsításának eseteit a H. K. 1. R. 91. cz. szerint kivéve), negyedi, hitbéri s minden egyéb őket illető, még fekvő jószágban kapott jogaikról is, ugyanazon feltételek megtartása mellett, vallományokat tehetnek s tetszésök szerint rendelkezhetnek a H. K. 1. R. 111. cz. 6. és 7. §. szerint. Azonban a teljeskoruséggal egybekötött ezen jogukat mind a férfiak, mind a leányok csak ugy gyakorolhatják, ha önjoguak vagy is kiszabadultak a gondnoki s illetőleg atyai hatalom alól. A gondnoki hatalom alatt volt árvák ugyanis, bár elérték legyen a teljes kort, mindaddig nem kaphatják rendelkezésök alá vagyonaikat, mig illető megyéik által jogaik kezelésére alkalmatosoknak itéltetvén, fel nem szabadittatnak (1791: 52. cz.

10-ik p.). Az atyai hatalom alatt levők pedig, a teljes korba lépéssel, az ősi jók feletti rendelkezhetésre semmi jogot nem kapnak, mig fel nem szabadultak; még pedig a fiak atyjukkali osztály, a leányok pedig férjhezmenetel által (H. K. 1. R. 51. cz. 1. §.); a teljeskoruságnak ezekre nézve csakis annyi következése lehetvén, hogy ha az atya 24 esztendőt töltött fiát megházasodni nem engedné, a fiu kényszeritheti atyját az ősi vagyonok megosztására, a H. K. 1. R. 53. cz. 4. és 7. §. szerint.

4.) Az öregek, koruknál fogva igényelhető joga az, hogy nem kényszerittethetnek a gyámnoki hivatal elvállalására, a H. k. 1. R. 122. cz. 7. §. szerint.

11. §.

3.) Az egyének egésségi állapotáról.

Egésségi tekintetben lehetnek az egyének, testökre s lelkökre nézve, vagy egésségesek, vagy betegek. A betegek igényelhetvén a törvényhozástól az egésségesek feletti figyelmet, törvényeink jogi különböztetéseket csakis a betegekre nézve tettek az egyének között, kik lehetnek:

1) testi betegek. Ezek betegségöket mentségül használhatják, a mennyiben a gyógyithatatlan betegségben sinlődők gyámnoki hivatallal nem terheltetnek (H. K. 1. R. 122. cz. 5. §.); a terhes betegség miatt törvényszék előtt meg nem jelenhetett törvénykezők és ügyvédek nem büntettethetnek (H. K. 2. R. 59. cz. 2. és 3. §.), valamint azok sem, kik igéretök kötelezett időbeni teljesitésében betegségök által gátoltattak (H. K. 2. R. 30. cz. 6. §.).

2.) lelki betegek, milyenek az őrültek, esztelenek, holdkórosok (lunatici), tébolyodottak (H. K. 1. R. 55. cz. k. §; 124. cz. 4. §.). Ezek mivel ugy tekintetnek, mint a kik soha sem jutnak el az értelmesség és teljes kor éveire, soha fel nem szabadulhatnak az atyai hatalom alól, s ennélfogva szüléik őket kötelezhetik minden igazságos és becsületes dologra, és nyilvános szükség esetében jószágaikat is elidegenithetik; de egyszersmind tisztességes élelmükről és öltözetükről gondoskodni tartoznak; az atya halála után ezen gondoskodási jog és kötelesség a többieknél idősebb józan eszü fitestvért atyaként illetvén (H. K. 1. R. 55. cz.). Az atya s alkalmatos fitestvér nem léte esetében, bár elérték legyen is ezen lelki betegek a serdültséget, gyámnoki

hatalom alá vettetnek, mind személyökre mind vagyonaikra nézve (H. K. 1. R. 124. cz. 4. §.). Az idősebb fiak, ha bolondok, levéltartók sem lehetnek (H. K. 1. R. 42. cz. 1. §.).

12. §.

4.) Az egyénekről becsületességi tekintetben.

Becsületességi tekintetben az egyének vagy becsületesek, azaz olyanok, kik polgári jog szerint követelhetik személyiségök külső elismerését, vagy is azt, hogy gyalázó szók és tettek által ne sértessenek; vagy olyanok, kik ezen joguktól meg vannak fosztva s gyalázatosoknak (infames) neveztetnek. A becsületsértés, nyelvváltságnak (emenda lingvae) neveztetni szokott büntetése csak azokra szabható, kik jogtalan és hamis panaszokat tesznek, vagy valamely jóhirü és tisztességes állapotu embereket illétnek gyalázó s becstelenitő szavakkal (H. K. 2. R 72. cz. 1. §.). A polgári becsületet vagy is külső becsültetés igényelhetése iránti jogot elveszthetni becsületes emberhez nem illő cselekedetek által is (infamia facti). Törvényeink szerint vétkök büntetéseül itéletesen válnak gyalázatosokká (infamia juris) a szándékos gyilkosok, gyujtogatók, tolvajok, rablók és erőszakkal paráználkodók (H. K. 1. R. 9. cz. 2. §.), a vérárulók (H. K. 1. R. 38. 39. cz.), hűtlen gyámnokok (H. K. 1. R. 123. cz. 2. §.), azon hiteles személyek, kik a kezökre bizott közhitelü pecséttel hamis levelet készitnek (H. K. 2. R. 16. cz., a fejedelem vagy haza ellen hitszegő lúdasok (H. K. 2. R. 30. cz.), a megbizóik leveleit elrekkentő vagy ellenfelökkel czimboráló ügyvédek (A. C. 4. R. 19. Cz. 2. cz.; T.U. 263. §.). Azok kik becsületöktől itéletesen fosztattak meg, külső becsültetést nem igényelhetnek (H. K. 2. R. 72. cz. 1. §.), tanuk nem lehetnek (H. K. 2. R. 29. cz. 2. §. Mátyás 6. v. 14. cz.), gyámnokságra méltatlanok (H. K. 1. R. 119. cz. 1.§.; 121. cz. 4. §.).

MÁSODIK SZAKASZ.

Az egyénekről, viszonyaikra nézve.

ELSŐ FEJEZET.

A vérségi viszonyról.

13. §.

A vérség fogalmáról s nemeiről.

Vérségnek (cognatio) neveztetik azon egyének közti viszony, kik ugyanazon törzsökszüléktől vették eredetöket, a H. t. 106. §. szerint. A vérségi egybeköttetésben álló egyének közti viszony neveztetik rokonságnak is, mely kétféle, a H. t. 110. §. szerint, u. m.

1.) Egyenes ágbeli rokonság, mely azon egyének közti vérségi viszony, kiknek egyike a másikat nemzette vagy szülte, mint az atya vagy anya fiát és leányát. Ezen egyenes ágbeli rokonság (cognatio in linea recta) ismét lehet

a.) nemzői rokonság (cognatio ascendentalis), mely a szülőknek azon egyénekkeli egybeköttetését jelenti, kik tőlük származtak;

b.) nemzetti rokonság (cognatio descendentalis), mely azokkali egybeköttetése az egyéneknek, kiktől létöket vették.

2) Mellékágbeli rokonság (cognatio collateralis), mely azon egyének közötti vérségi viszony, kik közül egyik a másikat nem nemzette sem szülte ugyan, eredetöket azonban, akár közvetlenül, akár közvetőleg ugyanazon törzsökszüléktől vették. Ezen rokonságnak nemei:

a.) a mellék ágbeli teljes rokonság (cognatio bilateralis) vagy is azon egyének közti, kik ugyanazon törzsökatyától és anyától származtak; és mellékágbeli félrokonság (cognatio unilateralis), mely azok között létez, kiknek törzsöke vagy csak az atyára nézve (atyáróli vérek — carnales) vagy csak az anyára nézve (anyáróli vérek — uterini) volt közös. Az első ízbeli teljes rokonokat édes testvéreknek (germani), a félrokonokat pedig féltestvéreknek szokták nevezni.

b.) a fírokonság (agnatio), mely azon férfi egyének közti rokonság, kik egymásnak mind fivérek általi

nemzetésnél fogva lettek véreivé, a milyenek valamely családnak fitagjai (fratres per lineam virilis sexus H. K. 1. R. 116. cz. 1. §); és nőrokonság (cognatio), mely azon akár fi- akár nőnemü egyének közti rokonság, kik egymásnak nővértőli származásnál fogva lettek véreivé, a milyenek valamely család nőnemü tagjától született férfiak (fratres muliebris sexus H. K. 1. R. 116. cz. 1. §. (fratres faeminei sexus H. K. 1. R. 117. cz. 3. §.), és a család férfi tagjaitól származott nőnemüek (H. K. 1. R. 118. cz. 1. §.). Firokonok csakis férfiak lehetnek, nőrokonok ellenben mind férfiak, mind nőnemüek, és a firokonok igényelhetik a nőrokonok jogait, de ezek viszont nem igényelhetik amazokéit („omnes qui sunt agnati sunt etiam cognati, sed non e converso" — ugyanott); a mennyiben a fitagok által képviselt család érdekeit, olykor a személyiség jogainak sérelmével is, ápoló törvényeink szerint, a gyámnoki hivatal és a fekvő jószágokbani örökösödés tekintetében, a firokonok nőrokonaik felett (maguk helyén közöltetendő) előjogokkal birnak.

c) egyenlő és nem egyenlő a mellékágbeli rokonság (aequalis et inaequalis) a szerint, a mint a kérdésben forgó mellékágbeli rokonok és közös törzsökük közötti egyenes ágban egyenlő vagynem egyenlő számu személyek állnak (H. t. 110. §.)

3.) A rokonság közlött nemein kivül vannak még a rokonságnak más olyan nemei, melyek bár nem alapulnak is vérségi egybeköttetésen, jogi tekintetben mindazáltal a vérségihez hasonlók következéseikre nézve. Ilyenek a H. t. 106. §. 2. p. szerint:

a.) a törvényi rokonság (agnatio legalis), mely az örökbe-fogadás által létesül, az örökbe-fogadó és örökbefogadott fia vagy testvére között (H. K. 1. R. 8 és 66 cz.) kik az örökbe-fogadó firokonai közé számláltatnak (H. K. 1. R. 120. cz. 1. §.) s ennélfogva azok jogait is éppen ugy igényelhetik, mintha viszonyuk vérségi egybeköttetésen alapulna.

b.) lelki rokonság (agnatio spiritualis), mely létesül keresztség és confirmálás és a katholikusoknál a bérmálás által is, a keresztelő keresztelt és ennek szülei, a keresztszülék keresztelt és ennek szülei, a bérmáló

bérmált vagy confirmáló s confirmált és ennek szülei között.

14. §.

A rokonsági különböző viszonyok meghatározása módjáról.

A rokonság nemzés vagy szülés által létesülvén, két vagy több személy közti rokonsági viszony különböző a hozképest, a mint ezen rokonsági egybeköttetés létesitése több vagy kevesebb számu nemzés vagy szülés által eszközöltetett. A rokonságot eszközlő nemzés vagy szülés egy esete íznek (gradus) neveztetvén (H. t. 110. §.), a rokonsági viszony két vagy több személy között az ízek száma szerint szokott meghatároztatni. Számitásának szabályai ezek:

1-ör Az egyenes ágbeliekre nézve, a kérdésben forgó személyek annyidik ízben vérei egymásnak, a hány nemzés vagy szülés által létesült vérségi egybeköttetésök. Mivel pedig az egyenes ágbeliek sorozatában, a sorban álló személyek számánál egygyel kevesebb az ízeké, ezen szabály igy is szokott kifejeztetni: annyi az íz, a hány a személy egyet kivéve (tot sunt gradus, quot sunt personae una demta H. t. 111. §.). Igy p. o. az atya fiához 1-ső, a nagyatya unokájához 2-ik, az ősatya kis unokájához 3-ik, az ősnagyatya ősunokájához 4-ik rokonsági ízben áll.

2-or. A mellékágbeliekre nézve, kétféle képpen történik meg az ízek számitása:

a.) A catholicusok egyházi törvénye szerint, mely a catholica és protestans egyházakban divatoz. E szerint két egyenlő mellékágbeli rokonok azon ízben állanak egymáshoz, melyben égyik a kettő közül áll a közös törzsökhez (quoto gradu unus quisque distat a communi stipite, eo gradu distant inter se H. t. 111. §); p. o. két édes testvér 1-ső, két unoka 2-ik, két kisunoka 3-ik, két ősunoka 4-ik ízbeli rokonai egymásnak. Két egyenetlen mellékágbeli rokonok pedig, azon ízben rokonai égymásnak, melyben a távolabbik áll a közös törzsökhez (quoto gradu remotior distat a communi stipite, eodem distant inter se, H. t. 112. §.); p. o.

a testvér testvére gyermekéhez a 2-ik, testvére unokájához a 3-ik, testvére kisunokájához pedig a 4-ik ízben rokon.

b.) Romai törvény szerint, mely a nem egyesült görög szertartásu egyház kebelében most is gyakorlatban van. E szerint, a mellékágbeli rokonság egyenlő- s nem egyenlőségére való tekintet nélkül, a kérdés alatti személyek azon ízben rokonai egymásnak, a hány nemzés vagy szülés által eszközöltetett vérségi egybeköttetésök, a mi ezen szabályban szokott kifejeztetni: annyi az íz, a hány a személy mindkét mellékágban, a törzsököt kivéve (tot sunt gradus, quot sunt personae demto stipite, H. t. 111. §.); p. o. a testvérek 2-ik, azok gyermekei 4-ik, azok unokái 6-ik ízbeli rokonok, és a testvér testvére kisunokájának 5-ik ízbeli rokona.

15. §.
A származati táblaról.

Származati táblának (genealogica tabella) neveztetik azon képlet, melyben több egyénnek egymás közötti rokonsági viszonya terjesztetik elő, melyet a H. t. 113. §-a szerint ugy készithetni, hogy a kérdésben levő személyek égymással szembe leiratván, felökbe iratik rendre és külön azoknak neve, kiktől ők származtak, azon törzsökszülékig, melyektől mindnyájan leszármaztak. Ezen származati táblák különböző alakban készittethetnek, melyek közül szokottabbak a következendők, mint példái egyszersmind a fenebb közlött rokonsági viszonyoknak:

1.) Egyenes ágbeli rokonok táblája, mely felülről alófelé olvasva a nemzői, alulról felfelé olvasva pedig a nemzetti rokonságot mutatja ki, s egyszersmind tolmácsolja azt is, hogy miért nevezték amazt descedentalis, ezt pedig ascendentalis lineának:

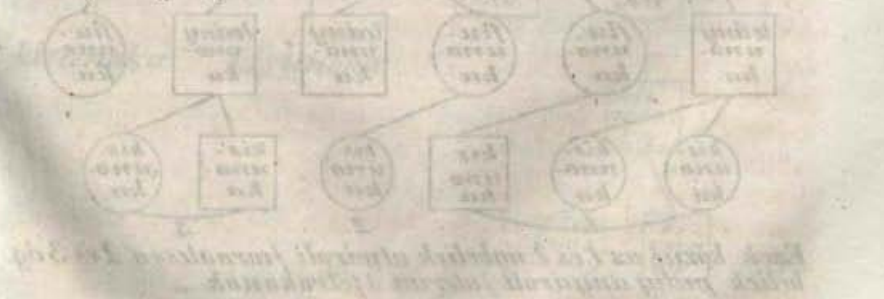

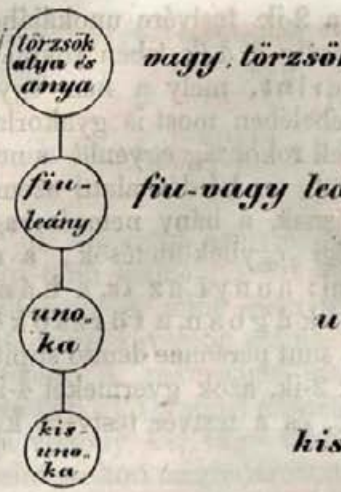

2. Mellékágbeli rokonság táblája.

a) a' teljes rokonoké.

törzsök atya és anya.

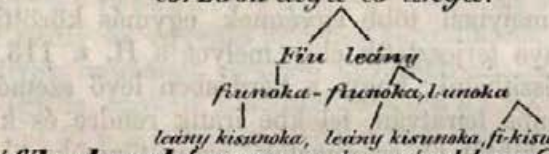

b) a' fél rokonoké, azon meg jegyzéssel hogy ○ jegy finemüeket, □ jegy pedig nőnemüeket szokot jelenteni.

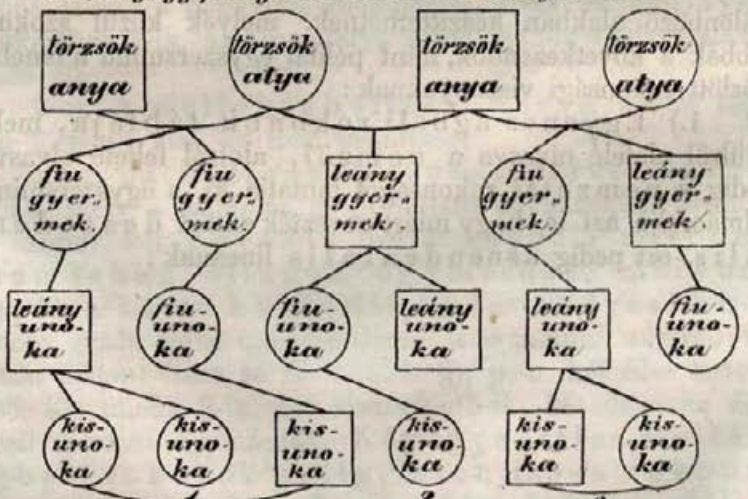

Ezek közül az 1. és 2. ágbeliek atyáról (carnales) a' 2 és 3 ágbelieck pedig anyáról (uterini) fél rokonok.

c.) a' fi- és nőrokonoké.

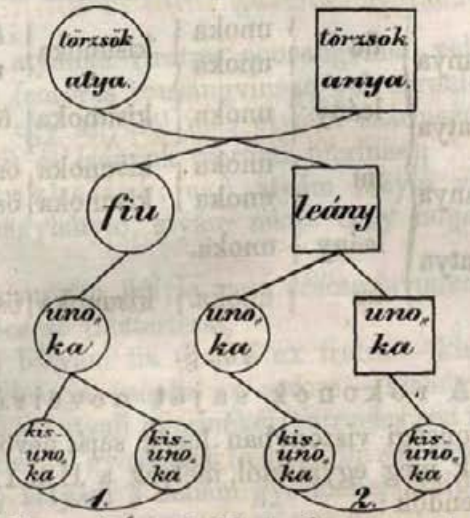

Ezek közül az 1sö ágbeliek firokonok, á 2ik ág, beliek pedig nőrokonok.

d.) az egyenlőké és nem egyenlőké.

törzsök atya és anya.

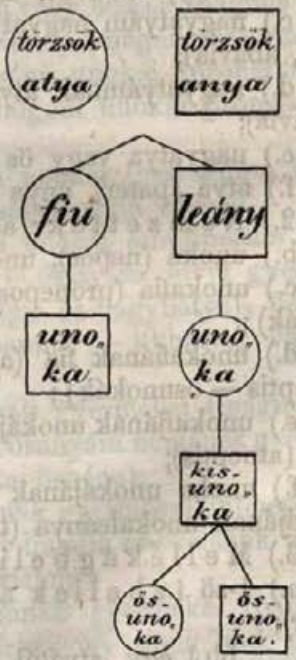

Mindezen példákat szokták igy is szerkeszteni:

törzsök anya	fiu	unoka, unoka	kisunoka	ős-unokák.
törzsök atya	leány	unoka	kisunoka	ősunoka.
törzsök anya	fiu	unoka, unoka	kisunoka, kisunoka	ősunoka. ősunokák.
törzsök atya	leány	unoka.		
	fiu	unoka.	kisunoka	ősunoka.

16. §.

A rokonok saját neveiről.

A rokonsági viszonyban levők saját nevök által is különböztetnek meg egymástól, melyek a H. t. 117. §. szerint e következendők:

1.) Nemzők: a) nagyatyám nagyatyjának nagyatyja és nagyanyám nagyanyjának nagyanyja (tritavus, tritavia);

b.) nagyatyám nagyatyjának atyja és nagyanyám nagyanyjának anyja (atavus, atavia);

c.) nagyatyám nagyatyja és nagyanyám nagyanyja (abavus, abavia);

d.) nagyatyámnak atyja (proavus) és nagyanyám anyja (proavia);

e.) nagyatya vagy ős (avus), nagyanya vagy ük (avia);

f.) atya (pater), anya (mater).

2.) Nemzettek: a.) fiu (filius), leány (filia);

b.) unoka (nepos), unokaleány (neptis);

c.) unokafia (pronepos), unokaleánya (proneptis — kisunokák);

d.) unokafiának fia (abnepos), unokaleányának leánya (abneptis — ősunokák);

e.) unokafiának unokája (atnepos), unokaleányának unokája (atneptis);

f.) unoka unokájának unokafia (trinepos), unokaleány unokájának unokaleánya (trineptis).

3.) Mellékágbeliek, még pedig:

a.) 1-ső izbeliek aa.) bátya, öcs (frater), néne, húg (soror);

bb.) egy atyától és anyától származott fiak (fra-

tres germani) és leányok (sorores germanae), fi- vagy leány édes testvérek ;

cc.) atyafiak (fratres consangvinei vel carnales), atyafi-leányok (sorores consangvineae vel carnales);

dd.) egy anyától más atyától származott atyafiak (fratres uterini) és leányok (sorores uterinae);

b.) 2-dik ízbeliek, aa.) atyám bátyja vagy öcscse (patruus — nagybátya), atyám nénje vagy húga (amita — nagynéne);

bb.) anyám bátyja vagy öcscse (avunculus), anyám nénje vagy öcscse (matertera);

cc.) bátyám fia (nepos ex fratre — kisöcs), néném vagy húgom leánya (neptis ex sorore — kishúg);

dd.) két atyafi gyermekei (patrueles seu fratrum liberi), két testvérleány gyermekei (consobrini seu sororum liberi);

ee.) bátyám s néném gyermekei (amitini seu fratris et sororis liberi).

c.) 3-ik ízbeliek aa.) nagyatyám bátyja vagy öcscse (magnus patruus — ősbátya), nagy atyám nénje vagy húga (magna amita — ősnéne);

bb.) nagyanyám bátyja vagy öcscse (magnus avunculus), nagyanyám nénje vagy öcscse (magna matertera);

cc.) bátyám vagy öcsém unokái (pronepotes ex fratre — ősöcs), néném vagy húgom unokái proneptes ex sorore — őshúg);

dd.) két testvér atyafi unokái (patruelium liberi), két testvérasszony unokái (consobrinorum liberi);

ee.) bátyám és néném unokái (amitinorum liberi).

d.) 4-ik ízbeliek, aa.) ősatyám atyja gyermekei (magnus propatruus — déd, vagy ős-nagybátya), ősanyám anyja gyermekei (magna proamita — ükbátya, vagy ős-nagynéne);

bb.) ősatyám bátyjának gyermekei (magnus proavunculus — ősunoka, ősbátya), ősanyám nénjének gyermekei (magna promatertera — ősunoka, ősnéne);

cc.) bátyám unokájának gyermekei (abnepotes ex fratre — ős-kisöcs), néném vagy húgom unokájának gyermekei (abnepotes ex sorore — ős-kishúg);

dd.) két atyafi unokáinak gyermekei (patruelium nepotes vel neptes), két testvérasszony unokáinak gyermekei (consobrinorum nepotes vel neptes);

ee.) bátyám és néném unokáinak gyermekei (amitinorum nepotes vel neptes).

17. §.

Jegyzés a rokonsági viszonyokról.

A fenebbiekben előadott rokonsági viszonyokra nézve szükség megjegyezni:

1.) hogy a közlöttek a r. catholicusok és reformatusok egyházi törvénye és a romai törvény szokássá vált elvei szerint tárgyaltattak; honi törvényeink ezen nagyfontosságu viszonyt szabályozni mindeddig elmulasztván;

2.) a rokonsági viszonyok által feltételezett egyéni jogok közöltetni fognak a házasságot, gyámságot és örökösödést szabályozó törvények tárgyalása alkalmával.

MÁSODIK FEJEZET.

A családi viszonyról.

18. §.

A család fogalmáról.

A család (familia) jelenti, széles értelemben, mindazon egyéneket összesen, melyek ugyanazon törzsökatyától származtak s ugyanazon családi vagy vezetéknevüek. A szorosabb értelemben vett család neve alatt azon egyének értetnek, kik egymással házassági egybeköttetésben vannak, a tőlök származottakkal együtt. Házasság levén alapja a szorosabb, az az tulajdon értelemben vett családnak, az egyének törvényünk szerinti családi viszonyainak ismeretéhez ugy juthatni legegyenesebb úton, ha a házasságot s ez által létesitett viszonyokat szabályozó törvényeink megismertetnek.

A házasságról.

19. §.

A házasság fogalmáról.

A házasság két különböző nemü egyénnek gyermekek nemzése s nevelése végetti törvényszerü egyesülete. Mindamellett is hogy ezen egyesülés törvényessége által van feltételezve az egyének polgári jogainak nagy része, annak szabályozását törvényhozásunk, igen igen kevés ki-

vétellel, az illető egyházakra bizta, ezek feletti illő felsőbbségét főleg azon esetekben gyakorolván, melyekben a honfiak jogai az egyházi hatalom kicsapongásai ellen védelmet igényeltek. Törvényhozásunk ezen engedékenységének okát feltalálhatni azon, a legrégibb idők olta mindeddig uralkodott véleményben, mely szerint az egyházi hatalom szentesitvén a házassági kötéseket, azok érvényességét s következményeit tárgyazó kérdések feletti intézkedés és biráskodás is az egyházat illetné; holott a midőn a szertartások szerinti megáldatása a házasságoknak sem a catholica, sem a protestans egyház által nem ismertetik el nélkülözhetetlen kelléknek, s a házasságnak egyedüli alapja a felek megegyezése: látnivaló, hogy a házasságnak, mint kötésben gyökerező szövetségnek, szabályozása a polgári törvényhozás körébe tartozik. Ezen uralkodó vélemény következése lett az, hogy a házassági viszonyokat tárgyazó szabályai s itéletei az egyházaknak a polgári hatalom által érvényeseknek és törvényeseknek ismertettek és ismertetnek el most is. Ennélfogva a házasság szabályai törvénytárunkban fel nem találtathatván, azok a fenebb már közlött egyházi törvényekből kölcsönöztettek; és mivel a helvét vallástételt követők és a r. catholicusok egyházi törvényei lényegesen különböznek, a helvét vallástételt követők házassága, azon megjegyzés mellett, hogy ezen egyháznak házassági szabályait legalább a főbb elvekre nézve a lutherana és unitaria egyházak is elsajátitották, külön fog tárgyaltatni a r. catholicusokétól.

A.) A helvét vallástételt követők házasságáról.

20. §.

A helvét vallástételt követők házassága minőségéről.

A helvét vallástételt követők házassága gyermekek nemzése s nevelése végett kötött szerződés két különböző nemü egyén között; szabályoztathatik ennélfogva nem csak egyházi, hanem polgári törvények által is, mind keletkezésének feltételeire, mind következéseire, mind megszünésére nézve. Midőn ugyanis az egyének személyes és vagyon körüli polgári jogai érvényes házasságból származásuk által vannak feltételezve, a házasságróli intézkedést kivenni a polgári

törvényhozás kezéből, annyit tenne, mint megfosztani a polgárzatot a polgári jogok szabályozásától.

21. §.

I.) A házasság érvényességének feltételeiről.

A házasság érvényessége feltételezve van egyfelől az által, hogy oly személyek által köttessék, kik törvény által nincsenek e tekintetben akadályozva; és másfelől az által, hogy a házasságra törvény szerint alkalmas személyek arra a törvényszabta kellékek megtartása mellett lépjenek.

22. §.

1.) A házasság törvényszabta akadályairól.

Házassági akadályoknak neveztetnek azon törvény által kijelölt okok, melyeknélfogva bizonyos személyek égymással érvényes házasságra nem léphetnek. Ilyen okok:

1.) A tehetetlenség, mely széles értelemben jelenti az egyénnek azon állapotát, melynélfogva ő a házasságra alkalmatlan, vagy azért mivel a házasság czélját nem értheti, vagy azért mivel benne és általa a házasság czélja nem érethetik el; amazokat lelkileg, ezeket pedig testileg tehetetleneknek nevezhetni.

a.) Lelkileg tehetetlenek a bolondok, mig eszöket visszakapják annyira, hogy a házassági jogok s kötelességekről fogalmuk lehet; valamint a süketnémák is, mig annyira nem képeztetnek, hogy öntudatos megegyezésöket bizonyos jelek által kinyilatkoztathassák (J. R. 24. §. H. t. 237. 236. §).

b.) Testileg tehetetlenek azok, kik a gyermekek nemzését s illetőleg szülését feltételező közösködésre vagy az elhálásra alkalmatlanok (73. C.), milyenek a heréltek is (H. t. 232, 233, 234 §).

2.) A kor, a mennyiben a fiak 18, a leányok pedig 14 éves korukig házasságra nem léphetnek (69. C.), és a mely pap ifjabbakat kötne öszsze, egy évig tartó felfüggesztéssel büntettetik. Egyébiránt a házasság, ha az illetők megegyezésével létesült, nem semmisittetik meg (H. t. 143. §.), kivéve azon esetet, ha a házasságra lépett kiskoru még a felserdültséget sem érte volna el (69. C.). A házasságra különben alkalmas koruak között is tilalmas a házasság, ha az egybekötendő személyek között korukra nézve nagy a különbség; a mennyiben elaggott öreg 14 vagy 15 éves

leánynyal, s vén asszony 20 vagy 25 éves ifjuval, egyházi, kemény büntetés terhe alatt, összve nem köttethetnék; mivel ilyen házasságoktól gyermekeket reményleni nem lehet, a mi pedig a házasságnak fő czélja (70. C.); ésmivel ilyen egybeköttetésre többnyire bujaság után esengő vén asszonyok, s gazdagságot vadászó leányok szoktak lépni (H. t. 141 §).

3. Fenálló házasság, a mennyiben házasok ujabb házasságra mindaddig nem léphetnek, mig bé nem bizonyitják azt, hogy előbbi házasságuk teljesleg megszünt (J. R. 11, 12 §). A jövevény s ismeretlen személyeket sem szabad összekötni, mig bé nem bizonyitják azt, hogy szabad, az az nem házas személyek (65. C. A. C. 1. R. 5. Cz. 4. cz.).

4.) Bűnösség, melynélfogva nem léphetnek házasságra:

a.) kikre nézve bébizonyittatott az, hogy egymással nősparáznaságot gyakoroltak (J. R. 18. §.);

b.) azok, kik közül egyik a másiknak házastársát megölte vagy ölette azért, hogy ezen gyilkosság által a czélbavett házasságot lehetségesitse, a kinézett személynek akár tudtával, akár tudta nélkül (J. R. 19 §);

c.) az elrabolt nő rablójával, mig ennek hatalma alól kiszabadulva nem nyilvánitotta megegyezését (J. R. 17. §);

d.) a kik vétkök büntetéséül a házasságtól akár általában, akár csak bizonyos személyre nézve eltiltattak a zsinat itélete által (66. C.).

5.) Vallásbeli különbség, a mennyiben keresztény és nem keresztény (milyenek a pogányok, Mahomed és zsidók vallását követők (H. t. 137 §.) között házasság nem köttethetik (Szent László 1-ső könyve 10. f., J. R. 10. §.), a már megkötött házasság azonban fennállhat (H. t. 136. §.) azon megjegyzéssel, hogyha a több feleségü pogány kereszténynyé lenne, első feleségét megtartani s a többit elbocsátani tartozik; ha pedig az elsőt elhagyva mást vett volna, az elsőt visszavenni köteles (H. t. 259. §.). Keresztények között a felekezeti különbség házassági akadálynak nem tartathatik.

6.) Rokonság, még pedig az egyenes ágbeliek között az ízek tekintetbevétele nélkül általában (H. t. 108 §, J. R. 13 §), az oldalágbeliek között pedig, az első és

második ízben (1791 : 59 cz., mely megváltoztatta e részben a H. K. 1. R. 108 cz. 1 §; a 68 C. és a H. t. 109 §. rendelését), házasságra nem léphetvén név szerint az édes vagy féltestvérek sem egymással, sem egymás gyermekeivel, valamint az édes vagy féltestvérek gyermekei sem egymással, akár törvényes, akár törvénytelen ágyból születés legyen is a rokonság alapja (J. R. 13 és 14, H. t. 135 §.). A lelki rokonság nem akadály; a törvényi rokonság pedig könnyen megszüntethető (leve ac facile dispensabile impedimentum H. t. 107 §).

7.) A sógorság (affinitas) vagyis azon egybeköttetés, mely van a házasfelek közül egyik és a másik rokonai között (H. t. 121 §.). Ennélfogva a férj rokonai és a feleség rokonai között nincs sógorság (H. t. 129. §); hanem a férj sógora felesége rokonainak, és a feleség sógoraszszonya a férj rokonainak. A sógorság lehet törvényes vagy törvényellenes, ahozképest a mint házasságbani vagy azon kivüli közösködés által eszközöltetett (H. t. 121 §). A sógorsági viszony meghatározásának szabálya ez: a mely ízben rokona valaki a házastársak egyikének, ugyanazon ízben sógora s illetőleg sógoraszszonya másikának (H. t. 129 §). Igy p. o. a férj sógora felesége testvéreinek első, azok gyermekeinek pedig második ízben, mivel ezek azon ízben vérei feleségének; az ipa, napája, mostoha fia és mostoha leánya első ízbeli sógorai s illetőleg sógoraszszonyai a férjnek, mert azon ízbeli rokonai feleségének; mostoha atyám és anyám hasonlólag első ízbeli sógorságim, mivel én az ő házastársuknak (t. i. atyámnak s anyámnak) első ízbeli rokona vagyok.

Az első ízbeli sógorsági viszonyban álló személyek saját nevekkel különböztetnek meg, melyek a H. t. 124. és 125. §-ai szerint a következendők:

a.) Egyenes ágbeliek:

aa.) ipa (socer), férj vagy feleség atyja;
bb.) napa (socrus), férj vagy feleség anyja;
cc.) mostoha atya (vitricus), az anyám férje;
dd.) mostoha anya (noverca), az atyám felesége;
ee.) vő (gener), leányom férje;
ff.) meny (nurus), fiam felesége;
gg.) mostohafiu (privignus), feleségem más férjétőli fia;

hh.) mostohaleány (privigna), feleségem más férjétőli leánya.

b.) Oldalágbeliek:

aa.) sógor (levir), férj fitestvére;

bb.) sógorasszony (glos), férj vagy feleség nőtestvére;

cc.) feleség bátyja vagy öcscse (uxorius);

dd.) ángy (fratria), bátyám felesége;

ee.) néném vagy hugom férje sororius);

ff.) két nőtestvér férjei (congeneri);

gg.) két fitestvér feleségei (janitrices).

A sógorság ugyanazon ízekben akadály, melyekben a rokonság (H. t. 129. §.); nem léphetvén házasságra név szerint a férj volt felesége édes vagy fél nőtestvéreivel s azok leányaival, valamint a feleség sem elhalt férje édes vagy fél fitestvéreivel s azok fiaival (H. t. 15, 14, 13. §.).

Mindamellett is, hogy bármely közösködés által eszközöltetik a sógorsági viszony, s el kell mindenkinek távoztatni magát az általa megszeplősitett személy rokonaivali házasságtól lelkiismerete megnyugtatásáért (H. t. 133. §.): házassági valóságos akadálynak mindazonáltal csak azon sógorság tartathatik, mely törvényes házasságból származott (J. R. 15. §.), azon egy esetet kivéve, midőn valaki mátkája anyját megszeplősitvén lépne mátkájával házasságra, mely ez okon felbontathatik, bár néha az ártatlan fél kérésére, a polgári s egyházi büntetések kiállása mellett, folytattathatik is (H. t. 132. §.).

8.) Az illedelem, ama szabály szerint: „semper in conjunctionibus non solum quid liceat considerandum est, sed quid honestum sit". Ennélfogva tilalmas az, hogy az atya és fia két testvér leányokat vegyenek feleségül; mert illetlen, hogy az atya és fia egymással sógorsági viszonyba lépjenek, hogy az atyához ment leány, testvérének napája s testvére férjének mostoha anyja legyen; hogy a fiuhoz ment leány testvérének menye legyen, s annak férjét ipának és sógornak is nevezze, s e pedig őtet menyének és sógoraszszonyának is (H. t. 255. §.) Nem ellenkezik az illedelemmel az, hogy két fitestvér két nőtestvért vegyen el; sem az, hogy a mostoha anya mostoha leánya férjéhez menjen, s a mostoha atya mostoha fia özvegyét elvegye (H. t. 252. §.), sem végre az, hogy két mostoha testvér összeházasodjék (H. t. 254. §.).

23. §.
A fölmentésről.

Fölmentésnek (dispensatio) neveztetik a házasságot tiltó törvénynek valamely esetbeni felfüggesztése (H. t. 144. §.). Fölmentésnek csakis azon akadályokra nézve lehet helye, melyek polgári vagy egyházi törvény által állittatnak fel; nincs helye ellenben azokra nézve, melyek isteni törvényben (a szentirásban) gyökereznek (H. t. 145. §.). A polgári vagy egyházi törvény tilalma elleni házasságokat is csak fontos okoknál fogva engedhetni meg (H. t. 146 §.), és bizonyos dij fizetése mellett, mely nem annyira a felmentés jutalma, mint inkább büntetés arra nézve, a ki magát a törvény rendelése alól ki akarja vonni (H. t. 147. és 148. §.). A fölmentés jogával bir

1.) a fejedelem, a rokonsági és legközelebbi sógorsági akadályokra nézve (H. t. 150. §. J. R. 16. §.), azon eseteket kivéve, melyek a szentirás által tilalmazvák, a milyenek a H. t. 119. §. szerint:

a.) Rokonsági tekintetben, midőn valaki atyjával, anyjával, nőtestvérével, leányunokájával, atyja vagy anyja nőtestvérével akarna házasságra lépni (3. Mózes 18. rész.).

b.) Sógorsági tekintetben, midőn valaki mostoha anyját, atyja fitestvérének feleségét, menyét, fitestvére feleségét, napját, mostoha leányát, mostoha fia vagy leánya leányát, felesége nőtestvérét kivánná feleségül venni (3. Mózes 20. rész).

Azon a felséghez intézni kelletö kérelemlevél mellé, melyben a fölmentés kéretik, mellékeltetni kell

1.) a házasulandók keresztlevelének,

2.) rokonsági vagy vérségi viszonyukat tanusitó papi bizonyitványnak,

3.) a szülék megegyezését bizonyitó irománynak,

4.) az illető eklésia anyakönyvéből hitelesitett azon kivonatnak, mely azt bizonyitja, hogy a tanuk előtt kikérdeztetett felek önkéntesen s minden kényszerités nélkül kivánnak házasságra lépni,

5.) az illető felek kötelező irásának arról, hogy a felség által meghatározandó fölmentési dijt, oda a hová parancsoltatni fog, befizetendik. Az igy felkészitett kérelmet a püspök juttatja a felséghez, a királyi főkormányszék utján.

2.) a püspök, a ki a szegényebb állapotu személyeket, kisebb fontosságu esetekben, fölmentheti (H. t. 150. §.) és azokat, kik az egyházi törvényszék által özvegységre vannak itéltetve, az ugy neveztetni szokott liga alól feloldozhatja (H. t. 179. §.). Ezeken kivül fölmentési joggal bir a püspök mindazon vérségi és sógorsági esetekben általában, melyek a II. József császár rendeletében nem tilalmaztattak, s a melyekre nézve a fölmentés nincs a fejedelem részére fentartva; a rendeltetvén a 16-ik §-ban, hogy az illető személyek lelkökismerete megnyugtatásáért püspökükhez folyamodjanak. Mivel pedig a 68. C. és H. t. 127. §. által a 4-dik ízig tilalmazott sógorsági akadály az 1791: 59 czikk által csupán a 3-ik és 4-ik ízbeliekre nézve enyésztetett el; és mivel a J. R. 15. §-ában a legközelebbi sógorsági viszonyban (proxima affinitate) álló személyek közötti tiltott házasság esetében kell a 16-ik §. szerint fölmentésért a fejedelemhez folyamodni: méltán állithatni, hogy a sógorság egyházi és polgári törvény által egyaránt tilalmas 2-ik izében álló személyeknek fölmentésért a püspökhez kell folyamodni. Ilyen püspöki fölmentés alá tartozó eset lenne p. o. midőn a férj elhalt felesége testvérének leányával vagy a feleség elhalt férje testvérének fijával akarna házasságra lépni; ugy szintén a midőn valaki elhalt felesége fitestvérének özvegyét akarná elvenni, a mi fölmentés alá tartozó esetnek iratik a H. t. 253. §-ban, bár valósággal ezen személyek még sógorsági viszonyban sem állanak egymáshoz.

24. §.

II.) A házasság törvényszabta kellékeiről.

A házasság törvényszabta kéllékei: az illető felek megegyezése vagy is a mátkaság; a kötendő házasság kihirdettetése és a papi áldás vagy is a felek összeeskettetése.

25. §.

a.) A mátkaságról.

Mátkaságnak (sponsalia) neveztetik két különböző nemü személynek a feletti megegyezése, hogy egymással házasságra lépjenek (H. t. 1. §.). A mátkaság meg szokta előzni a házasságot azért, hogy a netalán lehető csalárdságnak,

tévedésnek végire lehessen járni, s hogy a felek közti egybeköttetés erősbüljön, (H. t. 2. §.); megtörténhetik azonban a házasságralépés alkalmával is, a felek megegyezésének egybeköttetésök előtti innepélyes kinyilatkoztatása által, mind a gyakorlat, mind az egyházi törvény szerint, mely a fenebb idézett 1-sö §-ban nem rendeli azt, hogy a mátkaság megelőzze a házasságot, hanem csak nyilvánitja, hogy a mátkaság meg szokta azt előzni. A mátkaságnak, vagy is a kötendő házasság feletti megegyezés nyilvánitásának módja a H. t. 5. §. szerint az, hogy a felek örök szeretetök jeléül egymás jobbját megfogják (innen a mátkaság kézfogásnak is szokott neveztetni), és leendő egybeköttetésök zálogául gyűrüt váltanak (innen a mátkaságot gyűrüváltásnak is szokták nevezni). A mátkaság lehet:

1.) feltételes vagy feltétel nélküli (pura vel conditionata) ahozképest, a mint a felek házasságuk létesitését bizonyos feltételtől tették vagy nem tették függővé. A gyalázatos s lehetetlen feltétel érvénytelen; a helyes feltételnek pedig az a következése, hogy arról az azt kikötő, ellenfele akaratja ellen is, lemondhat akár nyilván akár tettlegesen; ha le nem mond pedig, ellenfelének bé kell várni annak teljesülését, mely teljesültnek tartatik, ha az azt kikötőn állott annak teljesülhetése; különben a feltétel nem teljesülése a mátkaságot érvénytelenitvén (H. t. 16. §.).

2.) nyilvános (publica), mely innepélyesen legalább két bizonyság jelenlétében köttetik gyűrü vagy más jegy (arha, ezen oknál fogva a mátkaság eljegyzésnek, a H. K. 1. R. 100. cz. k. §-ában subarhationak neveztetik) váltása s ezen jegy váltása okának nyilvánitása mellett (H. t. 5. és 39. §.), mely ha egymásután több személylyel ismételtetnék, az első a többi feletti érvényességgel bir (H. t. 12. §.).

3.) alattomos (clandestina), mely bizonyságok s az illetők jóváhagyása nélkül köttetvén, érvénytelen, s még a megterhesités által sem érvényesül (H. t. 7, 8, 9. §.) azon esetben, midőn a nyilvános mátkaságban levő mással lépne alattomos mátkaságra; mely esetben bár megterhesités jött legyen is közbe, a nyilvános mátkaságnak fen kell tartatni s az azt megsértő keményen büntettetik (H. t. 10, 11. §.).

26. §.
A mátkaság kellékeiről.

A mátkaság érvényességére, annak nyilvánosságán kivül, megkivántatnak még e következendő kellékek:

1.) A szülék vagy azok helyetteseinek megegyezése elannyira, hogy az a nélkül kötött mátkaság felbomlik, s még a közbejött papi áldás által sem érvényesülhet (H. t. 25, 26, 28, 35. §.). Ezen kelléknek szabályai:

a.) Csak azon gyermekek házasságára nézve levén nélkülözhető a szülék megegyezése, kik a teljes kort elérték s kikeltek az atyai hatalom alól (H. t. 33. §.), midőn polgári törvényünk s jelesen a H. K. 1. R. 51. cz. 1. §-a szerint a teljes kort elért gyermekek is atyai hatalom alatt vannak, mig a fiak atyjukkal megosztoztak s a leányok férjhez mentek: szüléik megegyezése nélkül mátkaságra csak az özvegy aszszonyok (H. t. 29. §.) és atyjukkal megosztozott fiak léphetnek; s ezek még azon esetben is, ha a teljes kort el nem érték volna, szabadságában állván a H. K. 1. R. 53. cz. 4. §. szerint a teljes kort már elért fiunak, házasságát ellenző atyját az ősi jószágok osztályára perrel kényszeriteni s az által magát az atyai hatalom alól kiszabaditván, kötendő házasságára nézve is önjoguvá lenni.

b.) A szüléknek, s nemcsak az atyának, megegyezésére levén szükség, hogyha az atya s anya közt támadna ellenkezés, az atyának mint családfőnek tekintélye döntő erővel bir (H. t. 27. §.).

c.) Hogyha a szülék helyes ok nélkül tagadnák meg jóváhagyásukat, folyamodhatik a házasulandó az egyházi tisztviselőkhez vagy a consistoriumhoz (a J. R. 4. §-ában emlitett világi törvényszékek hatósága alól a házassági kérdések ki levén az 1791: 34-ik czikk által véve), s nyerhet engedelmet a szüléi által ellenzett házassági szövetségbe lépésre (H. t. 30. §.); az illető egyházi előljáróság kötelessége levén, mielőtt véghatározatát kimondaná, a szüléket illő kiméllessel s időhaladék engedésével is engedékenységre birni (J. R. 5. §.).

d.) Azon esetben, midőn a szülék életében gyermekeik más gondviselése alá bizattak, a szülék jóváhagyásán kivül a gondnok megegyezésére is szükség van, s a közöttöki ellenkezést az illető egyházi felsőbbség dönti el (H. t. 31, 32. §. J. R. 7. §.)

e.) A gondnoki hatalom alatt levőket nem szabadithatja fel házasságra a gondnok, az illető (s az 1791: 52. czikk értelmében világi) felsőbbség engedelme nélkül (J. R. 8. §.).

f.) Az a ki szülei megegyezése nélkül lépett mátkaságra, annak ezen okbóli megsemmisitését nem kérheti; az e czim alatti föllépés a szüléket illetvén (H. t. 34. §.).

2.) A házasulandó felek megegyezése abban, hogy egymással házasságra lépjenek gyermekek nemzése s a házassági szövetségből folyó jogok gyakorolhatása végett (J. R. 22. §.). Ezen szokott innepélyességgel nyilvánitandó megegyezésnek szabályai, e következendők:

a.) Tisztán, félre nem érthetőleg és határozottan kell nyilvánitani; két értelmü, homályos kitételek, szerelmes levelek bizonyitó erővel e tekintetben nem birhatván (H. t. 37. §.). A szabály szerint, magok a felek által nyilvánitandó megegyezést tolmácsolhatja törvényesen bévallott biztos is, ha meghatározott személylyeli házasságkötésre bizatott meg, és a meghatalmazás a házasság kötésekor visszahúzva nem volt (J. R. 23. §.). Az akaratnyilvánitásra képes siketnémák megegyezésöket jelek s intés által is nyilatkoztathatják (H. t. 38. §., J. R. 24. §.).

b.) Komolynak s megfontoltnak kell lenni, az indulat hevültsége közben ejtett szók, megegyezést tolmácsolóknak nem tekintethetvén (H. t. 39. §.), valamint azok sem, melyek tréfából vagy megegyezést tettetőleg mondattak; a megcsalódott félnek csakugyan kára követelhetésére joga levén (H. t. 14. §.) ezen esetekben is.

c.) Szabadnak s önkéntesnek, vagy is minden kényszeritéstől, csábitástól mentnek kell lenni (H. t. 40. §.); kényszeritésnek egyébiránt csakis a megegyezés kicsikarásáért támasztott és olyan félelem tartatván, melynek az érdekelt személy ellen nem állhatott (J. R. 27. §.), bár a szülék voltak legyen is az erőltetők (H. t. 40. §.).

d.) Tévedéstől is mentnek kell lenni, mely akár a személyt akár a személynek bár mellékes, de a házasulandó által megegyezésének feltétele gyanánt kikötött s a másik fél által csalfán eltitkolt vagy tettetett tulajdonát tárgyazta, egyaránt akadálya a megegyezésnek (J. R. 25. §.).

e.) Kölcsönösnek (H. t. 41. §.) és olyan személyek által nyilvánitottnak kell lenni, a kik a házasság jogairól s

kötelességeiről tiszta fogalommal birnak (J. R. 24. §.) s a kik nincsenek törvény által a házasságtól eltiltva (H. t. 42. §.).

3.) A katonai előljáróság megegyezése, midőn katonák kivánnának házasságra lépni (J. R. 20. §.), a mit felsőbb rendeletek azon esetre is kiterjesztettek, midőn a határszéli katonák özvegyei s leányai mennének férjhez.

27. §.
A mátkaság következéseiről.

A II. József császár rendelete 1-ső §-a, melyben a mátkaság semmitérőnek s minden következés nélkülinek nyilvánittatik, mint a helyreállitott egyházi törvényekkel ellenkező, elvesztvén törvényi tekintélyét, mind egyházi törvényeink, mind egyházi törvényszékeink gyakorlata szerint, a mátkaságnak mint a kötendő házasság feletti megegyezés innepélyes nyilvánitásának s ez okon a H. t. 24-dik §-ában látható ezen szabály értelmében „consensus facit matrimonium" a házasság alapjának törvényes következéseit tagadni nem lehet. Ilyeneknek tarthatni e következendőket:

1.) Kötelezteinek a felek egymásnak tett igéretök teljesitésére, u. m. a házasság létesitésére, a nem akaró fél illető egyházi birája által, szoritó eszközök alkalmazása mellett is, kényszerittethetvén adott szava béváltására. Mivel azonban senkit sem erőltethetni arra, hogy akarata ellen lépjen valakivel házasságra, hogyha a biró sükertelenek tapasztalná a használt szoritó eszközöket, felbontja a mátkaságot s az engedetlen felet, okozott kár és költség megtéritésén kivül, 12 forint birsággal bünteti, és a mással kötendő házasságtól eltiltja, mig az elhagyott fél más házasságra lép (74. C., H. t. 18. §.).

2.) Valamig az érvényesen kötött mátkaság törvényszerüleg fel nem bontatik, a mátkások közül egyik sem léphet mással házasságra (a házassági eskü és a H. t. 271. §. szerint), és ha lépne, a kötendő házasságnak meg kell semmisittetni; azon esetben csakugyan, ha az nagy botrány nélkül meg nem történhetnék, ha már gyermekek is születtek, ha több év olta áll fen s végre ha a volt mátkások közti egyetértés feltételei fogyatkoznának, tanácsosabb a létesült házasságot fentartani s az illető hibás fele-

ket, hogy példájuk másokat el ne szédithessen, megbüntetni (H. t. 15. §.).

3.) Az érvényes mátkaság a felek közösülése által érvényes házassággá válik, ezen egyházi törvény szabálya szerint: „sponsalia per concubitum transire in matrimonium“ (H. t. 22. §.); és ha a közösülés után megszökött férfi köröztetés utjáni idéztetése (edictaliter citandus) után sem jelennék meg, az elhagyott nő illető egyházi birája által a szökevény törvényes feleségének itéltetvén, mint olyan jószágai birtokába bocsáttathatik, s ezen birói itélet ugyanazon hatásu lesz, mint a papi áldás vagy az összeesketés (H. t. 23. §.).

4.) A mátkások közül az, a ki mással kötne ujabb mátkaságot, testi vagy becstelenitő büntetéssel sujtoltatik egyezménye megsértéseért, és ha ezen vétségét közösködés bünével is tetézné, nősparázna gyanánt lakol (H. t. 10, 12, 13. §.) elég bizonyságául annak, hogy a mátkaság csaknem házassági oly törvényes viszony, melynek kötelességeit megsérteni nem lehet büntetlenül.

5.) A mátkáját megterhesitő férfi tartozik azt vagy kármentesiteni (dotare), azaz a biró által a leány szülei tehetősségéhez s különben remélhetett férje rangjához képest meghatározandó pénzbeli mennyiséget fizetni s a születendő gyermeket táplálni, vagy eklesiakövetés után feleségül venni, s erre ha a megitélt kárpótlásnak fizetésére tehetetlen lenne, kényszerittethetik is; a makacs ellenszegülés esetében, a mátkaság felbontása után, testi büntetéssel (poenis afflictivis) büntettethetvén az Apr. Const. 3. R. 47. Cz. 21. czikk ezen elavult szavai értelmében „a nőtelenek ne birsággal, hanem veszszővel büntettessenek és annakutána eklésiát követni tartozzanak, ha egymást el nem veszik“ (H. t. 19, 20, 21. §.). Vannak azonban esetek, melyekben a megterhesitett kárpótlást nem követelhet, midőn t. i a férfi kész őt feleségül venni, de a nő hozzá menni nem akar; ha a leány máshoz ment férjhez; ha azelőtt is fajtalankodó volt s jutalomért engedett; ha ugyanazon alkalommal többekkel közösködött; ha a közösködésre maga nyujtott a férfit felhivólag alkalmat (H. t. 21. §.).

6.) Ha egy férfi több nővéreknek azon igéretet tette volna, hogy egyiket közülök feleségül veendi, s azok az igéretet elfogadván azután egyikkel innepélyes mátkaságra

lépne, a másikat pedig megszeplősitené: egyiket sem veheti el feleségül, hanem a megszeplősitettet kármentesiteni, s a mátkaságból folyó kötelesség megsértéséért törvény szerinti büntetést szenvedni tartozik (H. t. 17. §.).

28. §.
A mátkasági viszony megszünéséről.

Megszünik a mátkasági viszony:

1.) Valamelyik fél halála által. Ezen esetben ha a leány halt meg, adományai viszszakérettethetnek szülei vagy vérei által, a férfi pedig nem követelheti viszsza azt a mit ajándék vagy jegy gyanánt adott volt elhalt mátkájának, a H. K. 1. R. 100. cz. 2. és 4. §. szerint.

2. A felek kölcsönös egyetértésével (mutuo dissensu); köteles levén mindenik azt a mit egymástól kaptak viszszaadni, mert a törvényes egyezmény közakaratból felbomlottnak mindaddig nem tekinthetik, mig viszsza nem helyeztetnek a felek azon állapotba, melyben azelőtt voltak, u. m. mindazok birtokába, melyeket az egyezéskor vagy annak következtében egymásnak adtak.

3.) A mátkaság felbontása által, melyet követelhet egyik, midőn a másik

a.) hűtlenségét az által tanusitotta, hogy másnak tett igéretet, vagy mással mátkaságra lépett (H. t. 46. §);

b.) szüzességét elvesztette, bár történetesen, vagy erőszak következtében, még azon esetben is, ha a mátkaság esküvel biztosittatott volna; ez okért azonban nem követeltethetik felbontás a beléegyező által, és a midőn mindkét fél ugyanazon bűn részese (H. t. 47, 48, 49. §);

c.) nem az, a kinek gondoltatott (error in persona H. t. 50. §), midőn p. o. ragadós nyavalyáju volt vagy lett, ugy szintén ha orrát, szemét elvesztette, ábrázatja borzasztólag elcsúfult, megsüketedett, sántult vagy meddőséget okozó szereket vett bé (H. t. 51. §);

d.) megbolondult, vallását változtatta vagy részegessé lett (H. t. 53, 54, 55. §);

e.) maga után becsületvesztést húzó vétket követett el vagy ugy elfajult erkölcsi tekintetben, hogy megjobbulásához reménység sem lehet (H. t. 56, 57. §);

f.) midőn a férfi, bár történetesen, oly nagy kárt szenvedett, hogy a biró itélete szerint nem lehet kivánni mát-

kájától azt, hogy nyomoruságának részesévé legyen (H. t. 52. §). Végre

g.) midőn a férfi elhagyásra mutató szándékkal eltávozott s köröztetés utjáni felszólitásra sem jelenik meg; vagy ha jelen van is, de a házasságot megintetése után is helyes ok nélkül halogatja (H. t. 58. §).

4.) Megsemmisités által mindazon esetekben, midőn a felek törvény tilalma ellenére léptek mátkaságra, név szerint pedig a tiltott ízbeli vérség és sógorság, a csalás (de nem a csalóra, hanem csak a megcsalatottra nézve), erőszak (de csakis az erőltetett félre nézve), és a fel nem serdültség eseteiben (H. t. 59, 60. §).

Mind a felbontás, mind a megsemmisités csupán az egyházi törvényszék itélete által eszközöltethetik. Mind azért, mivel a kölcsönös megegyezésen alapuló egyezmény, milyen a mátkaság is, az egyezkedett felek kölcsönös beléegyezése esetén kivül, csakis birói itélet által enyésztethetik el. Mindazért, mivel a H. t. 45, 52, 55, 58. §-ai nyilván birói eljárásról emlékeznek, és a H. t. 271. §-a határozottan tiltja a mátkaságnak a felek kénye szerinti önhatalmu felbontását, azt is rendelvén, hogy a mátkások addig mássali házasságkötésre ne bocsáttassanak, mig mátkaságuk felbomlása a rendes törvényszék által helybe nem hagyatik. Mindazért végre, mivel a 74. C. büntetésre méltónak itéli azt, a ki helyes ok nélkül lépne viszsza; az ok helyességét pedig, az érdekelt felek ön ügyökben nem birás-kodhatván, csakis a biró itélheti meg.

29. §.

b.) A kihirdetésről.

A kihirdetés (proclamatio), a kötendő házasságnak közönségessé tétele, melynek szabályai:

1.) Mielőtt a házasulandó felek egybeköttetnének, ki kell hirdettetniök azon eklésiában, melynek tagjai, a gyülekezet előtt háromszor, vasárnapokon vagy más innepeken (a H. t. 69. §. helyett, a 63. §-t és J. R. 31. §-át követő gyakorlat szerint); tisztán kijeleltetvén vezeték- és kereszt-nevök, állapotuk, s lakhelyök azért, hogyha valaki előtt a felek egybeköttetését akadályoztató törvényes ok volna tudva, azt feljelenthesse (J. R. 31. §); addig, mig akárki által feljelentett s bé is bizonyitott (a mi csupán egy, bár

saját gyalázatát valló, de hitelre közhir szerint is méltó tanunak vallománya által is megeshetik a H. t. 67. §-a szerint) akadály el nem hárittatik, a felek egybeköttetése meg nem eshetvén (65. C.). A házassági elhálás után tett ellenmondás el nem fogadtathatik (H. t. 66. §.). A pap ha egyébiránt tudója a felek közti akadálynak, ellenmondás nélkül is megtagadhatja a kihirdetést (H. t. 65. §.).

2.) Ha a felek nem ugyanazon eklésia tagjai, a kihirdetésnek mindenik fél eklésiájában külön kell megtörténni (H. t. 64. §.), sőt ha a felek közül valamelyik lakása helyén még hat hetet sem töltött volna el, ki kell hirdettetnie azon eklésiában is, melyben azelőtt lakott (J. R. 32. §.). Ezen esetekben az egybekötő pap kötelessége megkivánni, hogy a kihirdetésnek más eklésiákbani megtörténte előtte hitelesen bébizonyittassék (J. R. 34. §.).

3.) Hajdon, a 65. C. szerint, nem kellett a mágnások u. m. a grófok és bárók házasságát kihirdetni. Ezen megkülönböztetést azonban már most megszüntetettnek tekinthetni. Mind azért, mivel a J. R. 36-ik §-a, melynek megtartása az egyházi főtanács 1833. 109. szám alatti rendeletében is parancsoltatik, a kihirdetést megkülönböztetés nélkül minden házasságra nézve rendeli; mind azért, mivel az 1791: 17. czikk eltörlött a mágnások és nemesek között jogi különbséget mutatható minden kiváltságot.

4.) A kihirdetés csupán felmentés (dispensatio) mellett mellőztethetik el (J. R. 34. §.); a mit azonban nem azon világi elöljáróságtól kell nyerni, mely a J. R. 33. §-ában kijeleltetik; hanem miután az 1791: 34. czikk rendeléséből a házassági ügyek viszszahelyeztettek azon állapotba, melyben a József császár ujitásai előtt voltak, a püspöktől vagy azon esperesektől és városi papoktól, kiket a püspök tetszése szerint meghatalmazott a kihirdetéstőli felmentvény adására. A házasulandó feleknek bé kell bizonyitani eskü vésökkel, mielőtt felmentvényt nyerhetnének, az illető papi személy előtt azt, hogy nincs közöttök oly akadály, mely egybeköttetésöket törvényellenessé tehetné (J. R. 35. §.).

5.) A mely pap, a felmentés esetén kivül, kihirdetés nélkül kötné egybe a házasulandókat, keményen megbüntettetni rendeltetik (J. R. 34. §.), mely büntetést, a M. Igenben 1808-ban tartatott zsinat 12. forintra határozta.

6.) Kötelesek a papok az eklésiájukban történt hir-

detéseket, az avégre készitendő jegyzőkönyvbe pontosan béigtatni (1833: 109. E. R.).

30. §.

c.) Az egybekötésről, vagy papi áldásról.

Az egybekötés (copulatio), vagy papi áldás (benedictio sacerdotalis) a házasulandó személyek házasság feletti megegyezésének innepélyes és a szertartások szerinti nyilvánitása a pap jelenlétében, a gyülekezet vagy bizonyságok előtt (H. t. 73. §.), melynek szabályai:

1.) Csak a felek közös vagy egyikök külön papja kötheti összse őket, és a mely pap más eklésiabelieket papjuk engedelme nélkül kötne összse, azt az egyházi gondnokok előtt megkövetni, s 12. forint büntetéspénzt (mely 15. nap mulva kétszereződik s ugy többül tovább) tartozik fizetni (H. t. 78. §). Azon esetben pedig, midőn más vallásuakat kötne egybe, hivatalától megfosztatik, s kivetkeztetése után, a világi törvényszék által kimondandó büntetéssel is sujtoltatik (A. C. 1. R. 5. Cz. 4. czikk). A különböző vallásu feleket a férfi vallása szerinti papnak kellene egybekötni (H. t. 138.), gyakorlat szerint azonban kit kit a különböző vallásu felek közül saját papja köt összse; kivéve azon esetet, midőn egyik a felek közül catholicus, mert akkor mindkét felek catholicus pap által s a catholica eklésia szertartásai szerint köttetnek összse, a más vallásu fél jogai s az azokat biztositó polgári törvények szembetünő sérelmével, melynek megszüntetése az országgyülés által is többször sürgettetett már, de minden siker nélkül.

2.)Mielőtt az illető pap egybekötné a házasulandókat, köteleztetik két bizonyság jelenlétében a feleket külön külön kikérdezni a felől, hogy a kötendő házasságra önkénytesen és erőltetés nélkül lépnek-é? s a felek nyilatkozatáról a bizonyságok nevei aláirásával hitelesitendő bizonyitványt venni, kormányi rendeleteken alapnlt gyakorlat szerint.

3.) Az egybekötés módjára nézve a fenálló szertartást kell követni, mely szerint előadatván a pap által a házassági kölcsönös kötelességek, a felek az elejökbe terjesztendő kérdésekre hallható szóval vallomást tesznek a felől, hogy ők szabad személyek, mentek minden más házassági köteleztetéstől, egymást szeretik, egymás iránt házassági hűséget igérnek, s megerősitvén ezen vallomásukat a szent-

háromság nevében fenhangon mondandó esküjökkel, a pap által megáldatnak (H. t. 75. §.).

4.) Az egybekötés ideje gyanánt jeleltetnek ki kedd és szereda napok s rendkivüli esetekre szombaton kivül más köznapok délelőttjei (67. C.). Tilalmas menyegzői lakadalmat tartani vasárnapokon kivül a karácsoni, husvéti és pünkösti innepnapokon is, a nemesekre nézve 6, a nem nemesekre nézve pedig 2. forint büntetés terhe alatt (Apr. Const. 5. R. 51 E.). Sőt tiltatik adventi napokon és az esztendőnként előforduló sátoros innepek előtti két heten a pap által fizetendő 3. forint pénzbeli büntetés terhe alatt (H. t. 77. §.). Ezen tilalomnak azonban, mint láthatni az idézett 67-ik Canonban, oka a levén, hogy a kijelelt innepnapok menyegzői vendégeskedés s dobzódás által meg ne szentségtelenittessenek: a tilalom nem annyira az egybekötést, mint az azt követni szokott eszemiszomságot tárgyazza, melynek kikerülése mellett nem láthatni helyes okát, miért ne eshessék meg a házasulandók egybekötése a kijelelt tiltott napokon is. Arra egyébiránt vigyázni kell, hogy az egybekötés ne előzze meg sok idővel az egybekelést (67. C.).

5.) Az egybekötés helye a templom, és ha a nem volna, más nyilvános istenitiszteletre használtatni szokott hely (67. C.); megeshetik azonban más olyan helyeken is, melyekben az a nép szokása szerint megtörténhetik (H. t. 78. §.).

6.) Az egybekötés csak magára nem érvényesiti a házasságot (H. t. 48. §.). Ennélfogva ha olyanok köttetnének egybe, kik el vannak tiltva a házasságtól (H. t. 83. §.), vagy oly betegek, hogy felgyógyulásukhoz még remény sincs (H. t. 84.), ha erőszakoson (H. t. 85. §.) vagy alattomoson, bizonyságok nélkül, hajtatik végre (H. t. 86. §.), a házasság érvénytelen lesz.

7.) Köteles minden pap az eklésiájában kötött házasságokat az a végre tartani kelletö anyakönyvbe saját kezével béirni, s tisztán kiirva a házasságba lépett személyek és a bizonyságok neveit, az egybeköttetés idejét és azt, hogy a házasság előtte vagy más általa megbizott pap előtt és mely helyen köttetett legyen (J. R. 35. §.).

8.) Követni szokta az egybekötést a lakadalom, mely mint a házasság méltóságához illő innepélyesség fentartan-

dónak iratik a H. t. 88. §-ában, ugy mindazáltal, hogy kikerültessék az eszemiszomság, pazar fényüzés, rangfeletti czifrálkodás, fajtalan beszéd, éneklés és illetlen táncz, a H. t. 90. §. szerint.

31. §.

Birálata a házasság kellékeinek.

A házasség elősorolt kellékei nem birnak ugyanazon érvényességet feltételező erővel. A mi illeti ugyanis:

1.) a megegyezést, ez alapja a házasságnak azon mondat szerint: consensus facit matrimonium (H. t. 24. §.), ha törvénytől határozott módon ki is van nyilatkoztatva két bizonyság előtt s nincs gyengitve erőszak, csalás és tévedés által. Ilyen megegyezés nélkül még képzelni sem lehet házasságot a H. t. 153. §. szerint.

2.) A kihirdetés nem lényeges kelléke a házasságnak; a mit bizonyit mind az, hogy a 65. C. szerint a mágnások házassága kihirdetés nélkül is érvényes volt; mind az, hogy a H. t. 71. §. és a J. R. 33. § szerint a felmentés jogát gyakorló által elengedtethetik. Ugyanezt bizonyitja a reformált egyház százados gyakorlata is a H. t. 70-ik §-ban láthatólag, mely szerint a kihirdetést vakmerően elmulasztók megbüntettethetnek ugyan, az a nélkül létesitett házasság mindazáltal meg nem semmisittethetik. Ennélfogva a J. R. 34. §-ában látható azon szabály, hogy az el nem engedett kihirdetés nélkül kötött házasság érvénytelen, mint a dolog természetével, egyházi törvénynyel és százados egyházi gyakorlattal ellenkező, el nem fogadottnak s törvény erejével nem birónak méltán tekinthetik.

3.) Az egybekötés, vagy papi áldás elannyira szükségesnek iratik ugyan a H. t. 79, 80. §-aiban, hogy ha hiányzik, a házasságot érvénytelennek s az abból született gyermekeket törvényteleneknek kellene tartani; mivel mindazáltal a házasságnak lényeges feltétele s kelléke, mind egyházi törvény, mind a dolog természete szerint is, a házasulandó feleknek törvény szerinti kellékekkel ellátott megegyezése; és mivel az egybekötés, a H. t. 73. §. szerint, nem egyéb mint a felek házasság feletti megegyezésének szertartásos tudatása; s végre mivel a H. t. 84. §-a ezen szavai szerint: „sola hierologia non con-

stituit matrimonium, si caetera ad conjugium necessaria deficiunt": az egybekötés csak magára nem érvényesiti a házasságot. Melynek lényegesebb kellékei annál: ha bébizonyittatnék az, hogy a felek egyházi törvény és gyakorlat által szabályozott módon megegyeztek abban, hogy egymással házasságra lépjenek; ha ezen megegyezésöket gyermekek nemzése és illetőleg szülése által tettlegesen is tanusitották: egybeköttetésök, következéseire nézve is, érvényes házasságnak tartathatik azon esetben, midőn az egybekötés, előre nem láthatott s meg sem előzhetett akadályok miatt, maradott el akaratuk s szándékuk ellenére. Ezt annyival inkább állithatni, mivel, a reformált egyház százados gyakorlata szerint, ha az érvényes mátkaságban élő személyek közül a férfi megterhesitett mátkájától elszökvén hirdetmény által felszólitatva sem jelennék meg a házasság létesitése végett, a megterhesitett mátka törvényes feleségének itéltethetik (H. t. 82. §.), és még a szökevény jószágainak birtokába is állittathatik (H. t. 23. §.). Már ha ezen esetben a felek közti egyezménynek egybeköttetésöket házassággá törvényesitő erő tulajdonittatik, papi egybekötés nélkül, még pedig az elszökésével viszszalépést tanusitó férfi akarata ellenére is: mennyivel méltábban követelhetni ugyanazt akkor, a midőn a házasság feletti megegyezés következtében gyermekek születtek, s azok a férfi által elismervék, de az egybeköttetés a férfi akaratja s szándéka ellenére meg nem történhetik, mert gyermekei anyja véletlenül vagy meghalt vagy megbolondult, egy szóval az egybekötésre alkalmatlanná vált.

32. §.

II.) A házasság különböző nemeiről.

A házasságnak következendő nemei ismeretesek egyházi törvényeink előtt is:

1.) Törvényes és érvényes házasság, mely a polgári és egyházi törvényekkel megegyezőleg köttetett. Ezen házasság helyesnek (ratum) neveztetik, ha a felek még nem keltek összse; elháltnak (consummatum), miután a házasság közösködés által is megerősittetett. Ellenben törvénytelennek mondatik azon házasság, mely az egyházi és polgári törvényekkel ellenkezőleg köttetett, az abból született gyermekek születésöknél fogva szüléiktől

csakis tápláltatást igényelhetvén, melyet a tartozik szolgáltatni, ki azokat bébizonyithatólag nemzette, mig élelmöket megszerezhetik; s annak tehetetlensége esetében az anya és atyai nagyatya, s ha ez nem volna, az anyai nagyatya (H. t. 21 és 263. §.).

2.) Titkos házasság, mely titokban minden innepélyességek nélkül, de örökre köttetett, rangjokra nézve nem egyenlők között. E nem bir a törvényes házasság jogaival (H. t. 93. §.), s el is töröltetett a J. R. 36. §-a által. Különbözik ettől az alattomos (clandestinum) házasság abban, hogy az illető pap és bizonyságok nélkül köttetik és érvénytelen (H. t. 97. §.).

3.) Balkézre kötött házasság (matrimonium ad morganaticam), mely egyébiránt egyházi törvények és szertartások szerint köttetik, hanem annak kikötése mellett, hogy a feleség ne lehessen részese férje rangjának, s a gyermekek ne lehessenek örökösei atyjuknak (H. t. 94. §.). Gyakorlatban van, midőn uralkodó házak tagjai vesznek feleségül rangjuk alatti nőt.

4.) Vélt házasság (putativum), mely egybe nem köthető személyek között szokott innepélyességgel jó lelküleg (bona fide) az az ugy köttetett, hogy a fenforgó házassági akadályról nem volt tudomása a feleknek, vagy legalább egyiknek közülök, mely bár megsemisittessék is, az akadály felfedeztetése előtt fogantatott gyermekek törvényesek, a H. t. 95. §., H. K. 1. R. 108. cz. szerint.

5.) Szűz házasság (matrimonium virgineum), mely a közösülés kirekesztésének feltétele alatt köttetik; az abba önkéntesen lépett felek kötelesek levén egymás iránt segedelemmel s szeretettel viseltetni, s a férj feleségét védeni és a feleség férjét tisztelni tartozván (H. t. 98. §.). A házasság czéljával ellenkező ilyen egybeköttetést csakis az éltes személyek között (provectioris aetatis) engedhetni meg a H. t. 251. §. szerint.

6.) Ágyastartás (concubinatus), melynek két neme van u. m. a.) az, a midőn a férfi maga mellé veszen egy alsóbb rangu nőt s attól született gyermekeit sajátjai gyanánt nevelteti a nélkül, hogy azok anyját feleségének tartaná s azzal magát egybeköttetni akarná (matrimonium naturale H. t. 92. §.); b.) az, a midőn a férfi egy nőt ideig óráig ágyassá fogad (matrimonium ad Thala. (H. t. 100. §.).

Hogy ezek közül egyiket sem lehet házasságnak tartani, szembetünő; törvényes és érvényes házassággá válhatik azonban ezen viszony, ha a férfi ágyasával innepélyes mátkaságra lép, vagy egybekötteti magát; ezen házasság (subsequens matrimonium) által az azelőtt született gyermekek is törvényesittetvén, a H. t. 103. §. 5. pont szerint.

7.) Vérfertéztető házasság (incestuosum), mely a tiltott ízbeli vérek között köttetett és megsemmisitendő; még pedig ha tudva az az ugy köttetett, hogy a felek előtt vérségi viszonyuk ismeretes volt, vagy rokonaik s ismerőseik által a felől ellenzőleg értesittettek, a gyermekek is törvénytelenek lesznek; az ellenkező esetben pedig a gyermekek, mint vélt házasságból származottak, mindkét szüléik törvényes örököseinek tartatnak a H. K. 106. és 108. cz. H. t. 120. §. szerint.

8.) Megujitott házasság (instauratum matrimonium), vagyis az, a mely egymástól elválasztott személyek között köttetik (H. t. 226. §.) Azon esetben, midőn egyik a felek közül nőtlenségre itéltetett volt hibájáért, az illető egyházi előljáróság engedelme nélkül meg nem eshetik, és mindazon szertartások szerint kell a házasságnak megujittatni, melyek az uj házasság érvényességét feltételezik, a H. t. 227. §., J. R. 62. §. szerint.

9.) Tettetett házasság (simulatum), mely azon személyek közti viszony, kik ugy élnek mintha egymás házastársai volnának, holott nem azok; és mivel házasságnak nem tartathatik, az abból született gyermekek törvénytelenek s a felek, ugy mint házasok, senkit sem követelhetnek, mások által pedig ugy követeltethetnek mintha házasok volnának a H. t. 99. §. szerint.

10.) Vegyes házasság (matrimonium mixtum), mely különböző vallásu felek között köttetik (1791 : 57. cz.), még pedig érvényesen, kivéve azon esetet, midőn az egyik a felek közül pogány, török, vagy zsidó vallás követője volna, a H. t. 137. §. szerint.

11.) Aranylakadalom (conjugium quinquagenariorum), melylyel a házassági szövetségben ötven évet eltöltött házasok egybekelésök emlékét szokták meginnepelni és csakis szertartás levén sem házasságujitásnak sem uj házasságnak nem tartathatik (H. t. 102. §.). Szokásban van az

ezüstlakadalom is, melyet néha a házasság 25-ik évének eltelésekor szoktak a házasok tartani.

12.) A honiak külföldön kötött házassága, melynek érvényessége feltételezve van ezen szabályok megtartása által:

a.) Az atyai, gondnoki s katonai hatalom alatt levőknek illető felsőbbjeik megegyezését kell megnyerni (J. R. 37. §.).

b.) Fenálló házasságban levők, paráznák vétkök részesével, kik a házasság lehetségesitése végett egyiket a házasfelek közül megölték vagy ölették, a meggyilkoltatottnak házastársával, a rabló az elrabolt s szabadon nem bocsátott nővel, a keresztény nem kereszténynyel, a tiltott izbeli vérek és sógorok egymással külföldön sem léphetnek házasságra, a J. R. 38. §. szerint.

c.) A kihirdetés vagy attóli felmentetés csak azon esetben kivántatik meg, ha azon külföldi tartományban is, hol a házasság köttetik, a házasság érvényességének feltételei (J. R. 39. §.)

d.) Meg kell tartani az illető külföldi tartománynak az egybekötés módját szabályozó törvényeit még azon esetben is, ha hazánk törvényeitől különböznének. (J. R. 40. §.).

13.) A külföldiek hazánkban kötött házassága, mely hazánkban törvényesnek s érvényesnek csak azon feltétel alatt tartathatik, ha az illető egyházi és polgári törvényekkel megegyezőleg köttetett; mindazért mivel a H. K. 2. R. 5. cz. szerint a külföldiek magukat hazánkban törvényeinkhez alkalmaztatni tartoznak; mindazért mivel bármely kötésnek hazánkbani érvényessége csupán honi törvényeink szerint itéltethetik meg, hazánk nem kormányoztathatván idegen törvények szerint, az 1791: 6 czikk értelmében.

33. §.

III.) Az érvényes házasság következéseiről.

A házasság következései tárgyazzák a házastársakat és a gyermekeket.

34. §.

I.) A házastársakra nézve.

A házastársakat tárgyazó következései a házasságnak illetik azokat:

1.) közösön, a mennyiben mindkét fél u. m. férj és feleség köteleztetnek egymás iránt szeretettel és hívséggel viseltetni mind azért, mivel egyesületök czélja különben el nem érethetik; mind azért mivel erre magokat innepélyesen letett eskü által is kötelezték, melyet hitszegés vétke nélkül meg nem sérthetnek. Köteleztetnek továbbá a házassági tartozás teljesitésére, az azt megtagadó fél hívtelen elhagyónak (malitiosus desertor) tartathatván (H. t. 103. §. 3. pont, 104. §.) s e felett a feleség még tehetetlen férjével sem egyezhetvén (H. t. 261. §.). Tartoznak végre a felek együtt lakni elannyira, hogy ha a társát elhagyó fél tartozkodása helyének tisztei által megintetve sem térne viszsza, vagyonaiból 200 forint vétetik fel mindannyiszor valahányszor az, ismételt megintésre, elhagyott társa mellé viszszatérni elmulatná, s ha vagyontalan, nyakon köttetve adatik társa kezébe a Comp. Cons. 1. R. 1. Cz. 8. czikke szerint. Mindkét házastárs továbbá csaknem ugyanazon egy személylyé válván a házasság által, a H. K. 1. R. 48. cz. 1. §. ezen szavai szerint „non sunt duo sed una caro", egymás vagyonaira nézve oldalágbeli véreket is kirekesztő örökösödési joggal birnak. Megkivánhatja mindkét házastárs gyermekeiktől, hogy őket megbecsüljék s ne kesergessék, a mire büntetéssel is szorittathatnak a gyermekek még a tisztek által is (A C. 3. R. 48. Cz.). A házastársak végre sógorsági viszonyba lépnek kölcsönösön egymás rokonaival. (H. t. 103. §. 4. p.).

2.) egyenként, még pedig:

a.) a férjet. A férj mint családfő (H. t. 27. §.) felesége felett szeretettel s kimélettel gyakorlandó felsőbbséget nyer, követelhetvén tőle illő tiszteletet (operas obsequiales) s a háztartásra szükséges, de rangjához mérséklendő segedelmet (operas industriales H. t. 103. §. 6. p.). A férj ezen hatalma nem terjesztethetik ki annyira, hogy feleségét eladhassa, mit ha cselekednék, beléegyezett feleségével együtt kemény büntetésre méltó (H. t. 242. §.). Köteles ellenben felesége illendő tartásáról gondoskodni (H. t. 103. §. 7-ik pontja), a mit következtethetni törvényeink azon rendeléséből is, mely szerint, mint a maga helyén közöltetni fog, a feleség tartására megkivántató költségeknek elhalt férje jószágaiból is fedeztetni kell; valamint abból is, hogy az atya helybenhagyásával megházasodott fiu atyját osztályra

kényszeritheti a H. K. 1. R. 54. cz. szerint, azon okból kétségen kivül, hogy legyen miből tartsa a feleségét. A férj továbbá feleségének sem fekvő (H. K. 1. R. 54. cz. 2. §., 113 cz. 4. §.), sem ingó (H. K. 1. R. 100. cz. 4. §.) vagyonainak tulajdonosává nem lesz a házasságnál fogva; köteles azonban azokat a férj védeni (H. t. 103. §. 7. p.); valamint a feleség is fekvő vagyonai elidegenitésekor férje megegyezését kikérni (ugyanott 8-ik p.). A férj végre mint atya, akár nemes akár nem nemes legyen, gyermekei felett atyai hatalmat gyakorol (H. K. 1. R. 51. cz. 2. és 3. §.), de tartozik viszont őket rangjukhoz képest neveltetni (1791: 52. cz. 11. pont) s számukra még vagyont is szerezni (H. K. 1. R. 53. cz. 10. §.).

b.) feleséget. A feleség használja férje nevét s czimét mig más házasságra nem lép (H. K. 1. R. 98. cz. 1. §.; 102. cz. 1. §.); férje rangjával járó tisztelet és jogok részese, s a férjét illető törvényszék előtt pereltethetik csak, (H. t. 103. §. 3. p.) a nélkül, hogy elvesztené születésénél fogva igényelhető jogait azon esetben, ha férjénél kiváltságoltabb származásu. A feleség továbbá férje családjának tagjává lesz. (H. K. 1. R. 51. cz. 3. §. H. t. 103. §. 8-ik p.), s igényelhet férjétől rangjához illő tartást, melyet a törvényszék s illető felsőbbség határoz meg azon esetben, midőn a férj feleségét házától elüzte volna hibáján kivül, az ellene netalán inditott per bevégződéséig szolgáltatandó mennyiségben (H. t. 214. §.) és, mint illő helyén bővebben fog közöltetni, férje vagyonaiból hitbért (H. K. 1. R. 93. cz.), özvegyi tartást (H. K. 1. R. 98. cz. A. C. 3. R. 25. Cz.) sőt részt is (H. K. 1. R. 99. cz. 102. cz.) igényelhet. Végre a feleség férje halála után gyermekeinek természetes és egyszersmind törvényes gyámnoka (H. K. 1. R. 113. cz.).

35. §.

2.) A gyermekekre nézve.

A házasságnak gyermekeket érdeklő következései tárgyazzák azoknak:

1.) személyét, s e tekintetben azon gyermekek, kik a házastársak egybekelése után 182 napnál későbbre (H. t. 264. §.) és a házasság megszünése után 10 hónapnál kevesebb idő alatt (H. K. 2. R. 62. cz. 3. §. H. t. 265 §.) születnek, törvényesek s anyjok férje gyermekeinek tartat-

nak, a catholica egyház törvényének azon elve szerint „pater est quem justae nuptiae monstrant", mig az ellenkező bé nem bizonyittatik, és annak, ha önjogu, atyai hatalma alatt vannak (H. K. 1. R. 51. cz. 2. §.), mindkét szüléjöknek őket törvényesen illető vagyonaira nézve örökösödési joggal birnak (H. K. 1. R. 17. cz. 2. R. 62. cz.) még azon esetben is, midőn születésök után világosodnék ki azon a szülék előtt egybekelésökkor tudva nem volt akadály, mely miatt a vélt házasságnak meg kell semmisittetni (H. K. 1. R. 108. cz.). Követelhetik végre szüleiktől neveltetésöket (1791: 52. cz. 11. p.).

2.) vagyonaikat. A gyermekek törvényes házasságból származásuknál fogva az őket törvény szerint illethető anyai és atyai ősi vagyonoknak tulajdonosaivá lesznek elannyira, hogy törvény szerint azokat szüleik, megegyezésök nélkül, helyes ok esetén kivül, el sem idegenithetik (H. K. 1. R. 58. cz. k. §.) s ha elidegenitették volna, a szükséges eladás (necessaria venditio) esetét kivéve, még az elidegenitő éltében is viszszaperelhetik (H. K. 1. R. 59. cz.) még pedig illetőségöket minden fizetés nélkül (sine omni prorsus solutione H. K. 1. R. 61. cz. 4. §.). A szülék ellenben gyermekeik vagyonai iránt, kivéve a számadás terhétől ment kezeltetést (1791: 52. 11. pont), semmi jogot nem igényelhetnek, a gyermekeket illetvén név szerint a szerzemény-vagyonaikróli szabad rendelkezhetés (H. K. 1. R. 5. és 57. cz.). Azonban a mennyiben a gyermekek kötelesek atyjuk számára vagyont szerezni (H. K. 1. R. 53. cz. 10. §.), méltán állithatni azt, hogy szegénységre jutott szüleiket a gyermekek saját vagyonukból táplálni tartoznak.

3.) állapotukat. A gyermekek atyjuk állapotát öröklik (H. K. 1. R. 51. cz. 3. §.), s ennélfogva nemes atyától s nem nemes anyától nemes gyermekek származnak; nem nemes atyától és nemes anyától pedig nem nemesek (H. K. 1. R. 7. és 22. cz. 3. §.). Ezen szabály alól ki van véve azon eset, midőn valamely nemzetség fiatillető jószágaiban, a fiuág kihaltával, fejedelmi adománylevél mellett örökösödő leány, mely fiuleánynak (praefecta) neveztetik, nemtelen emberhez megy férjhez, az attól születendő gyermekek ugyanis anyjuk állapotát örökölvén, nemesek lesznek (H. K. 1. R. 7. cz.).

4.) vallásukat. A vegyes házasságból származott fiaknak atyjuk, a leányoknak pedig anyjuk vallására kell

kereszteltetni s neveltetni, a törvény ezen rendelete ellen kötött egyezményei a házasoknak érvénytelenek levén az 1791: 57. cz. szerint.

36. §.

IV.) A házasság megszünéséről.

A házasság megszünik a házasfelek valamelyikének halála, a házasság megsemmisitése és felbontása által.

37. §.

1.) A házasság halál általi megszünéséről.

A házassági kötést biztositó eskü szerint is a szeretet, hüség és segedelmezés kötelességeinek teljesitése a házastárs éltéig levén igérve, egyik házastárs halála által az életben maradott másik fél szabaddá lesz s ujabb házasságra léphet, miután házastársának halálát tisztán bebizonyitotta, hanemha a köztudat a bizonyitást szükségtelenné tenné (J. R. 12. §.); és a férj végrendeletében a feleséget el nem tilthatja a férjhezmeneteltől, hanemha az elfogadott volna a férjhez nem mehetés feltétele alatt férjétől hagyott valamely hagyományt (H. t. 258. §.). Azonban a házasságnak, a házastárs halála után is fenállható következései fenmaradnak az életben maradott házasfélre s gyermekekre nézve épen ugy, mintha még a házasság fennállana. Igy p. o. a feleség elhalt férje nevét, czimét, kiváltságait használhatja s tartását és illetőségét annak jószágaiból követelheti, kivéve azon esetet, midőn a férj az őtet hütlenül elhagyott felesége ellen folytatott per bevégződése előtt halt meg (H. t. 215. §.), mig más házasságra nem lép (H. K. 1. R. 98. cz. 1. §.). A férj is atyai hatalmát házasságának megszünése után is éppen ugy gyakorolhatja gyermekei felett, mint az előtt, mig azok felszabadulnának (H. K. 1. R. 51. cz. 2. §.), ha szinte más házasságra lépne is. A gyermekek végre mindazon jogok birtokában maradnak, melyek őket a megszünt házasságbóli származásuknál fogva illetik, azokat ők születésöknél fogva igényelhetvén, melyen a házasság megszünése semmit sem változtathat. A feleség férje halála után hat hónap betelése előtt férjhez nem mehet a H. t. 286. §. szerint; és a nemesek özvegyei férjeik halála napjától számitandó egy esztendő (annus luctus) eltelése előtt férjök vérei által nem

háborittathatnak (A. C. 3. R. 25. Cz.) s más idegenek által sem, ha özvegyi védlevelet váltanak (A. C. 4. R. 2. Cz. és a stylus) s azt az illető törvényhatóságok gyülésén s törvényszékek szinén kihirdettetik.

38. §.

2. A házasság megsemmisitéséről.

Megsemmitésnek (annullatio) neveztetik az egyházi birónak azon tette, melylyel a két különböző nemü személy között házasság neve alatt fenállott egybeköttetés semminek az az olyannak nyilvánittatik, mintha nem is létezett volna (H. t. 152. §). Helye van általában mindazon esetekben, melyekben a felek törvény tilalma ellenére léptek házasságra, vagy azon tulajdonokkal, melyek a házasságnak lényeges feltételei, egybeköttetésök keletkezésekor már nem birván, azt házasságnak nevezni sem lehetett. Egyházi törvény szerint megsemmisittetnek a következendő házassági egybeköttetések:

1.) Az atyai, gondnoki s katonai hatalom alatt levőknek az illetők megegyezése nélkül kötött házasságai (H. t. 35. §. J. R. 6. és 20. §.).

2.) A keresztény és nem keresztény közti (H. t. 137. §., J. R. 10. §.).

3.) A fenálló házasság megszünése előtt kötött más házasság (J. R. 11.).

4.) A rokonság és sógorság tiltott ízeiben állók közti, ha azt felmentés nem előzte meg (H. t. 169. §.). A házasság kötése után még a feleség testvéréveli fajtalanság által létesült sógorság sem semmisiti meg a házasságot (H. t. 243. §.).

5.) A rabló és rablott közti, ha ez az egybeköttetés előtt szabad állapotban nem nyilvánitotta megegyezését (J. R. 17. §.).

6.) A nősparáznák közti (J. R. 18. §.) és azon házasság, melyre a meggyilkolt fél életben levő társa a gyilkossal vagy gyilkoltatóval lépett (J. R. 19. §.).

7.) A bolondok s részegek öntudat nélküli állapotban kötött házasságai (J. R. 24; H. t. 170. §.).

8.) Azon házasság, mely valamelyik fél testi tehetetlensége miatt elhálttá nem válhatott (73. C.). Nem elég azonban ezen tehetetlenséget, mely akár általános akár illeté-

tényes legyen mindegy, állitani a feleknek, hanem be is kell orvosi s illetőleg bábai szemle által bizonyitni azt különösön, hogy az az egybekelés előtt létezett, a panaszló fél előtt ismeretlen és orvosolhatatlan vagy életveszélyeztetés nélkül nem orvosolható volt; a mire önkénytelenül senkit sem kényszerithetni (H. t. 162, 163.; J. R 42, 43. §.). Azon esetben, ha a tehetetlenség minősége felett kétség támadna, a felek három évi együttlakásra utasittatván, ha azután is tartana a tehetetlenség, csak ugy semmisittethetik meg a házasság, ha állitását mindkét fél esküvel erősiti, vagy a tehetetlen fél tagadása esetében a panaszló pótló esküt teszen le; különben a házasság fentartandó levén (H. t. 164., J. R. 44. §.). Megsemmisités okául az orvosolható s az egybekelés után betegség vagy más eset által előidézett tehetetlenség nem használtathatik (J. R. 45. §.), valamint a magtalanság sem (sterilitas), mivel nem lehet bébizonyitani azt, hogy valakinek soha sem lesz gyermeke; ez azonban, ha orvosszerek által készakarva eszközöltetett, ok lehet az elválasztásra. (H. t. 154. §.).

9.) Azon házasságok, melyekben a felek megegyezése akár teljesleg hiányzik, akár fel sem tétethetik. Ilyenek a tévedésből kötött, csalárdság s ellenállhatatlan félelem által eszközölt házasságok; azon megjegyzés mellett azonban, hogy azoknak megsemmisitését csak azon fél követelheti, mely tévelygő, megcsalatott és kényszeritett volt, az ellenfél megegyezése kérdés alá hozható sem levén; és hogy a megsemmisitést igényelhetők sem követelhetik azt, ha a tévedés s csalatás felfedeztetése és a kényszeritő erőszak s félelem megszünése után tösténi föl nem lépnek, s ha megegyezésöket akár kifejezetten, akár tettlegesen az önkéntesen folytatott házassági együttlakás által utólagoson nyilvánitották (H. t. 155, 156, 158.; J. R. 24, 25, 27, 28. §.). Vannak csakugyan egyházi gyakorlatunk szerint olyan esetek is, melyekben a házasságot eszközlő erőltetés nem hozattathatik fel annak megsemmisitésére, milyenek: midőn az elcsábitott személyt kármentesiteni nem tudó annak elvételére, a mátkáját megterhesitő azzali egybekelésre, az ágyast húzamos ideig maga mellett feleség gyanánt tartó annak feleségül vételére kényszerittetik (H. t. 157. §.). Ezen esetekben ugyanis, a felek közösködés által is tanusitott megegyezése nyilvános levén, az erőltetés nem annyira a

M. KIR. MŰ KÖNYV-TÁRA

házasság eszközlésére, mint a már tettlegesen fenálló azon házasság fentartására van intézve, melynek teljességére csak az egybekötés külső innepélyessége hiányzik.

10.) A házasság megsemmisitését követelheti a férfi, ha bébizonyitja azt, hogy a nő más által, egybekelésök előtt, már szüzességétől meg volt fosztva, vagy terhes volt, és hogy az előtte tudva nem levén, mihelyt tudására jutott, azonnal feljelenteni el nem mulasztotta. (H. t. 165.; J. R. 26. §.). Azon szülék, kik megterhesitett leányukat tudva férjhezadnák, büntetésre méltók; hacsak a férj el nem engedi az ellene elkövetett méltatlanságot. (H. t. 272. §.).

11.) Azon házasság is megsemmisittethetik, mely egyik fél dühössége, eszelőssége, ragadós nyavalyája eltitkolásával köttetett; mind azért, mivel a más félről fel sem lehet tenni, hogy tudva ilyen félszeggeli házasságra lépett volna; mind azért, mivel a nyavalyásság eltitkolása által csalás követtetett el, mely a házasságot megsemmisitő ok (H. t. 159, 160 §.). A házasság kötése utáni dühösség s ragadós nyavalya még elválás oka gyanánt sem használtathatik; a házasfelek egymást szerencsétlenségökben ápolni kötelesek levén, s a házasság kölcsönös segedelmezés végett is köttetvén (H. t. 244. §.).

12.) A megsemmisithető házasságok közé számláltatott hajdon az is, melyre nemes leány, nem tudva, jobbágy férfival lépett (H. t. 168. §.). A jobbágyság el levén törölve az 1791: 26-ik czikk által, már most megsemmisitő ok gyanánt nem használtathatik ugyan; azon házasságok mindazáltal, melyekre a valódi állapotukat, rangjukat eltitkolók, s magukat a valóságosnál felsőbb ranguaknak tettetők szednek másokat, megsemmisittethetnek a közbejött csalatás vagy tévedés czime alatt.

39. §.

A megsemmisités következéseiről.

Megsemmisittetvén az egyházi törvényszékek által a házasság,

1.) a feleknek sem együtt lakni, sem egymással gyanánt gerjesztőleg társalkodni nem szabad (J. R. 46. §.).

2.) Megszünnek ugyan a házasoknak, mint olyanoknak, egymásiránti jogai s kötelességei, a már született s az atya hatalma alatt maradandó gyermekek tartására s neveltété-

sére szükséges költségek mindazáltal mindkét szülő vagyonaiból kiszakasztatnak, meghatározott mennyiségben, a szülék közti kölcsönös követelések is a hozományok- s kárpótlásra nézve itéletesen elhatároztatván (J. R. 48. §.).

3.) A melyik fél tudva lépett megsemmisithető házasságra, megbüntettetik (J. R. 47. §.), s névszerint a vérfertőztető házasságra tudva lépett aszszony hitbérétől is megfosztatik a H. K. 1. R. 106. cz. 2. §. szerint; de a gyermekek törvényeseknek tartathatnak, akár tudva akár nem tudva léptek is a szülék a megsemmisitett házasságra. Ezt állithatni mind azért, mivel sem polgári sem egyházi törvény nem rendeli az ellenkezőt; mind azért mivel ellenben vannak olyan törvényeink, melyekből a kérdés alatti gyermekek törvényességét következtethetni, mint p. o. a J. R. 48. §., mely azt rendeli, hogy az ilyen gyermekek atyjuk hatalma alatt maradjanak. Már pedig jogi értelemben atyja csak a törvényes gyermekeknek van s atyai hatalmat is csak törvényes gyermekekre nézve lehet gyakorolni (H. K. 1. R. 79. cz. 1. §.; 2. R. 60. cz. 2. §.). Melyek szerint a gyermekek atyjuk hibájáért nem büntettethetnek, a mi ezen csakis szüléik hibája miatt megsemmisitett házasságból született gyermekekre nézve, kik ilyetén születésöknek okai nem lehettek, csak az által teljesittethetik, ha törvényeseknek tartatnak s nem fosztatnak meg, mintegy büntetés gyanánt, azon jogoktól, melyek a törvényes gyermekeket születésöknél fogva illetik. Csupán egy kivételt találhatni törvényeinkben ezen szabály alól, mely a vérfertőztető házasságnak azon esete, midőn a házasfelek véreik s örököseik nyilvános tiltakozása ellen léptek házasságra, vagy egymásnak oly tiltott ízbeli vérei, mely mindkettőjök előtt tudva lehetett (H. K. 1. R. 107. cz.). Ezen esetben ugyanis a gyermekek törvényteleneknek nyilvánittatnak, akár megszüntettessék a házasság akár nem (H. K. 1. R. 106. cz. 2. §.), de csakis a mindkét szülő ingatlan vagyonaibani öröködhetésre nézve (H. K. 1. R. 108. cz. k. §.); a nem tudva kötött, egyébiránt megsemmisithető, ilyetén házasság a gyermekeknek örökösödhetési általános jogát sem korlátolhatván (H. K. 1. R. 106. cz. k. §.).

40. §.

A házasság felbontásáról.

Házasság-felbontásnak neveztetik az egyházi biró azon tette, mely által a törvényesen kötött házasság a felek éltében megszüntettetik. Ez kétféle: vagy olyan, mely által a felek mássali házasság kötésre szabadittatnak fel, és elválásnak (divortium) neveztetik; vagy olyan, mely által a felek csupán az együttlakás kötelessége alól oldoztatnak fel, a házasság egyéb jogok s kötelességek tekintetében fentartatván, mely megkülönözésnek (separatio quoad thorum et mensam) neveztetik (H. t. 172, 173. §.).

41. §.

a.) Az elválásról és okairól.

Az elválás okai következendők:

1.) Nősparáznaság (adulterium 71. C.; J. R. 55. §.), mely a házasfélnek társán kivül mássali szándékos s öntudatos közösülése (H. t. 177. §). Nem kivántatik meg szükségesképpen ezen bűn végrehajtásának is bébizonyitása, annak terhes gyanuja már elégséges ok levén az elválásra (H. t. 181—183. §.). Vannak azonban esetek, melyekben bár megtörtént legyen is a bűn, elválasztást nem követelhetni, a milyenek: midőn az aszszonynyal erőszakoson vagy tudtán kivül követtetett el; midőn a férj feleségével lakik, tudva parázna voltát, vagy maga volt eszközlője felesége paráznaságának; ha mindkét fél ugyanazon bűn részese; ha a férjét meghaltnak hivő aszszony máshoz menne férjhez (H. t. 178. §.); s végre ha a megsértett fél nem követeli az elválást (H. t. 243. §.). A szent László 1. K. 13-ik fejezete szerint a férj meg is ölhette nősparáznaságban talált feleségét, ha bünét az előtt tudva egyszer sem nézte el, s az előtt nem gyülölte feleségét. Ezen törvényt a H. t. 250. §. által eltörlöttnek állitani nem lehet, polgári törvény csakis ellenkező polgári törvény által töröltethetvén el.

2.) Hűtlen elhagyás (malitiosa desertio H. t. 184.; §. J. R. 56. §.) ha az, az elhagyatott hibáján kivül (H. t. 188, 189. §.), annak tudta s megegyezése nélkül (H. t. 192. §.), bár valamely vétek büntetésének kikerülhetése s nem a házastársa iránti szeretetlenségből történt is (H. t. 193. §.), csakhogy azon véteknek az elhagyatott tudója

vagy eszközlője ne volt legyen (H. t. 194. §.). Az elhagyatottnak azonban várakoznia kell azon esetben, midőn elbujdosott hitvesének mulatási helye nem tudatik, négy sőt a körülményekhez képest öt esztendeig is s csak akkor követelheti s nyerheti meg, az illető egyházi törvényszék előtt, elválasztatását; megesküvén arra, hogy hitelesen bébizonyitandó keresései s tudakozódásai után sem akadhatott hitvese nyomába, és hogy tőle sem izenetet sem levelet nem vett (H. t. 190, 196. §.), a midőn házastársa viszszatérését nem is reménylhetni (73. C.), a mit méltán állithatni, miután háromszori kihirdetés utján elpróbált felszólitásra sem jelent meg a kitüzött idő alatt az eltávozott (J. R. 56. §.). Ok lehet az elválásra a hűtlen elhagyás azon esete is, midőn az elhagyatott tudja hitvese hollétét, de az a világi s egyházi hatalom által kényszeritve sem akar visszatérni (H. t. 202. §.); valamint azon eset is, midőn az egyik a házastársak közül, a másik tudta s megegyezése nélkül elkövetett vétkéért, örökös rabságra itéltetett (H. t. 194. §.). Az ellenség által elfogott rabok után várakozni kell feleségöknek, bár kiszabadulásokat reményleni nem lehet is, halálukig; ha pedig hol- és életben létök nem tudatik, férjhezmenetelre csak öt évi várakozás után szabadittathatnak fel (H. t. 195. §.).

3.) A házastárs élete elleni törés (J. R. 55. §.), mely ellenséges indulat által inkább sértetik a házassági kötelesség, mint a nősparáznaság által (H. t. 203. §.).

4.) Engesztelhetetlen gyülölség (capitale odium aut insuperabilis aversio), mely hogy ilyennek tartathassék, el kell próbálni a felek összebékéltetését; külön is kell vetni őket ideig óráig, s ezt a körülményekhez képest többször is kell ismételni; és ha mindezen próbatételeknek nem lenne sükere, és még reménység sem lehetne a felek kibékitéséhez, mindkét fél ismételve megujitott kérésére, elválasztás okául használtathatik, a már született gyermekek érdekeinek sérelme nélkül (J. R. 57 és 58. §.).

5.) A házassági tartozás megtagadása (denegatio debiti conjugalis), mely következéseire nézve a hűtlen elhagyáshoz hasonló megsértése a házassági kötelességnek (H. t. 205. §.). Azonban, hogyha ezen tartozás állatilag s a házasság czélja koczkáztatásával, vagy a házastárs egéssége veszedelmeztetésével követeltetnék, annak

megtagadása büntelen, sőt a szenvedő fél még elválasztását is megnyerheti (H. t. 206 és 207. §.).

6.) Ok az elválasztásra végre az is, ha az aszszony magát mesterségesen és készakarva a gyermekszülésre alkalmatlanná teszi (H. t. 208. §.).

42. §.

Az elválás következéseiről.

Az elválás következései:

1.) általában, azaz, az elválásnak minden eseteire az, hogy a felek közti házassági viszony, minden abból folyó jogokkal és kötelességekkel együtt megszűnik (H. t. 173, 222. §.), az elválasztás alkalmával a felek egymás iránti minden kölcsönös követeléseinek is el kelletvén határoztatni (J. R. 59. §.). A felek továbbá egymástóli elválasztatásuk után mássali házasságra is léphetnek azon megszoritással mindazáltal, hogy a házastársa ellen válás okául szolgált vétket elkövetett fél, ezen vétke részesével házasságot nem köthet; és hogy az elválasztott feleségnek várakozni kell a férjhezmenéssel illő (legalább 6. hónapi) időig, hogy az előbbi házasságban netalán fogantatott gyermek felett kétség ne támasztathassék (J. R. 60, 61. §.). Sőt egymással is egybekelhetnek az elvált felek, a házasság érvényességét feltételező kellékek megtartása mellett (H. t. 226, 227. §.; J. R. 62. §.). A gyermekek végre nem szünnek meg az elválasztott szülék törvényes gyermekei lenni, hanemha törvényteleneknek itéltettek volna az elválasztáskor; az ártatlan félnél tartatnak (H. t. 223. §.), s táplálttatásuk és neveltetésök mindkét szüléjök által szolgáltatandó költségeire nézve biztosittatniok kell még szüléik elválasztatása előtt, vagy a szülék önkéntes, de az egyházi törvényszék által is helybehagyatni kelletö egyezménye szerint, vagy a törvényszék itéletében meghatározni kelletö módon; a gyermekek jövendőjének biztositása nélkül az elválasztás meg nem eshetvén, s az elvált szülék közül egyik is más házastárssal egybe nem köttethetvén, mig az egybekötő pap előtt bé nem bizonyitja azt, hogy előbbi házasságából született gyermekei, illetőségökre nézve, bátorságositva vannak (J. R. 59. §.).

2.) különösen az az, az elválás némely eseteire nézve, névszerint:

a.) A nősparáznaság miatt történt elválasztás esetében, a hibás félnek polgári törvényszék előtt köztelperes általi megpereltetése után, a H. K. 1. R. 105. cz. értelmében halálos büntetést is kellene szenvedni, s ha életben hagyatott is, mig elválasztott ártatlan hitvese él, más házasságot nem köthet; az a ki tudva vele házasságra lépne, nősparáznának tartatván, s az őtet egybekötő pap hivatalától s becsületétől megfosztatván (71. C.; H. t. 177. §.). A mit azonban a gyakorlat oda módositott, hogy letevén az örökös liga alá vetett nyilvános parázna bizonyos pénzbeli összeget (t. i. a parasztok 3, egyházhelyi nemesek, székelyek, polgárok 6, birtokos nemesek 12, mágnások 24 forintot (H. t. 288. §.) és eklésiát követvén, a püspök által feloldoztatva ujabb házasságra léphet (H. t. 179. §) még büne részesével is (H. t. 245. §.). A nősparáznának itélt aszszony elveszti hitbére iránti jogát is (H. K. 1. R. 105. cz.).

b.) A hűtlen elhagyás azon esete következtében történt elváláskor, midőn az egyházi felsőbbség által, elhagyott társához viszszatérésre itéltetett s a polgári felsőbbség által is kényszeritett fél viszszatérni nem akar; azonkivül, hogy az elhagyott fél itéletesen felszabadittatik uj házasságra léphetésre, az elhagyó mint hitszegő megbüntetés végett átiratik a polgári felsőbbségnek s egyszersmind, mint az egyház parancsolatát számba nem vevő, a templomból kirekesztetik (H. t. 202. §.).

c.) A házassági tartozást helyes ok nélkül megtagadó féltől hitvese elválasztatván, mint hitszegő örök liga alá is szokott vettetni (H. t. 205. §.)

d.) Hogyha a hirdetmény útján felszólitott meg nem jelenvén, tőle házastársa itéletesen elválasztatik s más házasságra lép, azon esetben, midőn ezután a megholtnak tartott vagy elbujdosott fél viszszatérne, az egyházi törvény ezen szabályánál fogva „sententiam contra matrimonium latam non transire in rem judicatam" (H. t. 201. §.), azon vélekedésben vannak némelyek, hogy az elválasztó itélet megsemmisülvén, az előbbi házasságnak meg kell ujittatni a H. t. 229. §. 2-dik pontja értelmében. E tekintetben két esetet kell megkülönböztetni, melyek közül egyik az, a midőn az elválasztó itéletet követett házasság után megjelent fél hűtlen elhagyónak méltán tartatha-

tik, a mennyiben hitvesének hire nélkül távozott el s azzal hollétét soha sem tudatta (H. t. 192, 193. §.), az előbbi házasság megujitását nem csak nem követelheti, hanem még büntetéssel is sujtoltathatik (H. t. 191. §.). Másik eset az, a midőn a megjelent fél hűtlen elhagyónak nem tartathatik, mert feleségе tudtával s megegyezéséből távozott el mint katona vagy kereskedő s a t. (H. t. 192. §.), de a törvénytől kijelelt idő alatt izenetét, levelét hitvese nem vevén s hollétének végire nem járhatván (H. t. 196. §.), megholtnak tartatott. Ezen esetben az előbbi házasság megujittathatik azon okból, mivel az elválasztó ítélet s azt követett házasság tévedésen alapulván, érvénytelen (H. t. 199. §.), és a férj köteles máshoz ment feleségét viszszavenni, annak második férjétől született gyermekei törvényesek és atyjuknál hagyandók, vagy ennek megegyezéséből közte és anyjuk között felosztandók levén. Ha pedig a férj feleségét viszszavenni nem akarná, annak életében meg nem házasodhatik, kivéve azon esetet, midőn a feleség elválasztatása után kötött házasságnak fentartását tanácsossá tennék a gyermekek érdeke, a feleségnek éppen akkori terhes volta és azon körülmény, hogy a viszszatért férj más feleséget kivánna venni, azzal más helyen letelepedendő (H. t. 197, 198, 199. §.). A feleségét viszszakivánó hazatért férj követelheti annak viszszaitéltetését, az őt elbocsátani nem akaró férjétől, s ha a feleség viszszatérni viszszaitéltetése után sem akarna, kényszerittethetik mindannyiszor ismétlendő 200. frt. büntetés terhe alatt, vagyontalansága esetében nyakon köttetve is férje kezébe adathatván (H. t. 200, 201. §.).

43. §.

b.) A megkülönözésről.

Megkülönözésnek akkor van helye, midőn a házasfeleknek nincs helyes okuk az elválásra, azonban vagy a férj kegyetlensége, vagy a feleség veszekedő indulata, vagy mindkét fél részegessége, nehéz természete miatt a felek együtt csendesen nem élhetnek, s tartani lehet attól is, hogy nevekedvén köztük az ingerültség, az együttlakás mindkét fél romlására leend (H. t. 217. §., J. R. 50. §.). Különbözik az elválástól abban, hogy a felek csupán az együttlakás kötelességétől levén felmentve, mássali házasságra nem léphetnek; a feleség ha nem ő volt oka a meg-

különözésnek, férjétől tartatását követelheti, hitbérét s örökösödés iránti jogait nem veszti el (H. t. 219. §.). Csak ideig óráig tartó lehet, örökös pedig éppen nem, azért hogy a felek a magános élet unalmai által egymás iránti kibéküléstre s erkölcsi jobbulásra ösztönöztethessenek (H. t. 218. §.). A H. t. 217 §-ából következtethetőleg, egyházi törvényszék itélete következtében eshetik meg, a J. R. és a szokás szerint pedig, minden birói nyomozás és itélet nélkül is (J. R. 50. §.); mégpedig ugy, hogy a felek kölcsönösen megegyezvén, az egymás iránti követeléseik, s különösen gyermekeik tartására s neveltetésére szükséges költségek kiszolgáltatandása felett, miután papjuktól bizonyitványt nyertek arról, hogy ő közöttök a békéltetést elpróbálta legyen, s hogy az sükeretlen levén ő maga is a megkülönözést szükségesnek tartja, ebbeli szándékukat az illető egyházi elöljáróság előtt bejelentik, ki is azt tudásul veszi (J. R. 51, 52. §.). A megkülönözött felek mihelyt kibékültek, egyesülhetnek, azt az egyházi elöljáróságnak tudtára adván (J. R. 53. §.).

44. §.

V.) A házassági ügyekről.

Viszszahelyeztetvén egyházi törvényszékeink a II. József császár ujitásai előtt volt állapotukba és hatáskörükbe az 1791: 32. czikk, és névszerint minden házassági ügyek az illető egyházi törvényszékek elébe levén utasitva az 1791: 34. czikk által, az ezen törvény kelése előtt világi törvényszékek által, házassági ügyekben, hozott itéletek helybenhagyása, az ott költ választó itéletek következtében kötött házasságból született gyermekek törvényességének kimondatása mellett: minden házassági ügynek az egyházi törvényszékek előtt kell tárgyaltatni, még pedig ugy, hogy az ügy az egyházkerületi törvényszéken (partialis synodus) kezdetik, annak házasság megsemmisitését vagy felbontását tárgyazó itéletének, a kérdésben forgó személyek rangjára való tekintet nélkül, a közzsinati (generalis synodus) törvényszék elébe kelletvén, akár bejelentetett a feljebbvitel akár nem, feljebbvitetni az 1834-beli közzsinatnak, a II. t. 209, 210, 211, 212, 213 §-ait e részben módositó határozata szerint, melynek itélete döntő és feljebb nem vitethetik a 93. C. szerint. A vegyes házassági ügynek az alperes val-

lása szerinti törvényszék előtt kell kezdetni; a birák kötelessége levén kitkit a felek közül saját egyházuk törvényei szerint itélni el (H. t. 220.), mit a gyakorlat, a bévett vallások jogegyenlőségének szembetünő sérelmével, azon esetre, midőn egyik a felek közül catholicus, oda módositott, hogy a házassági kérdések a catholica egyház törvényszéke előtt tárgyaltatnak; ennek törvényei használtatván sinormértékül, a más vallásu felet is egyiránt kötelező itélet hozatalában.

B.) A gr. catholicusok házasságáról.

45. §.
A catholicusok mátkaságáról.

A házasságot meg szokta előzni a mátkaság, melynek szabályai:

1.) A mátkaságnak birni kell az egyezmények kellékeivel. Köttethetik levél vagy arra, névszerint s határozott személyre nézve, meghatalmazott biztos által, sőt magok a szülék által is, még fel nem serdült gyermekeik nevében.

2.) Mátkaságra nem léphetnek a bolondok, hét évesnél kisebb gyermekek s azok, kik el vannak tiltva az egymássali házasságtól. A mátkaság

3.) lehet feltételesitett is, a nem teljesülhető és nem teljesithető feltétel miatt érvénytelenné válván.

4.) A mátkaságnak nincsenek innepélyességei, olykor azonban használtatnak bizonyságok, kötlevél készittetik, gyűrü vagy ajándék adatik, melyeket oknéküli viszszalépés esetében az adó elveszit, az elfogadó pedig két sőt néha négyszer annyiban ad viszsza.

5.) A mátkaság következése az, hogy a viszszalépő fél igérete teljesitésére birói itélet által is sürgettethetik, de mivel a házasságnak önkéntesnek kell lenni, nem kényszerittethetik; és hogy akadály a mátka első izbeli véreivel kötendő házasságra nézve, bár felbomlott legyen is közbejött akár halál, akár kölcsönös viszszalépés által.

6.) Megszűnik a mátkaság:

a.) mindkét félre nézve, egyik fél halála, kölcsönös felmondás, a kikötött idő eltelése, pappá vagy szerzetessé létel, közbejött házassági akadály s az érdekelt féltől el nem engedett feltétel kimaradása miatt;

b.) csupán egyik félre nézve, a másik a mátkaság köteléke alatt maradván, midőn egyik fél fajtalankodott, vagy vallását változtatta (fornicatio corporalis aut spiritualis), testében vagy lelkében lényegesen megváltozott, házasságra vagy mátkaságra lépett mással, hir nélkül eltávozott és sok ideig kimaradott.

46. §.
A házasság különböző nemeiről.

A catholicusok házassága

1.) feltételetlen (purum), vagy feltételes (conditionatum), amaz azonnal, e pedig csakis a feltétel teljesülése után érvényes;

2.) törvényes és helyes (ratum et legitimum), mely az egyházi törvények szerint köttetett ugyan, de még nincs elhálás által is megerősitve; vagy törvényes, helyes és el is hált (ratum, legitimum et consummatum), mely az egyházi törvények szerint köttetvén, elhálással is meg van erősitve;

3.) érvényes, mely minden törvény szerinti kellékekkel bir; és érvénytelen, mely törvény által kijelelt akadály számba nem vételével köttetett.

47. §.
A házasság akadályairól.

A catholicusok házasságának akadályai (impedimenta matrimonii) azon az egyházi törvény által kijelelt okok, melyeknél fogva bizonyos személyek egymással házasságot nem köthetnek. Ezen akadályok vagy csak gátolják a házasságot de nem érvénytelenitik, ha megköttetett (impedientia); vagy olyanok, melyek nem csak gátolják, hanem meg is semmisitik az ellenökre köttetett házasságot (dirimentia). Ezeknek magyarázatából tudhatni meg azt is, hogy a catholica egyház törvényei szerint kik, mikor és miként léphessenek egymással házasságra?

48. §.
1.) A gátló akadályokról.

A gátló akadályok ezen versekbe foglalvák:

„Sacratum tempus vetitum, sponsalia, votum:
Impediunt fieri, permittunt facta tueri,
Connubia."

Gátló akadályok ennélfogva:

1.) A szent idő (sacratum tempus), mely alatt házassági egybekelések, lakadalmok nem tartathatnak. Ilyen idő advent első vasárnapjától vizkeresztnapig; és hamvas szeredától húsvét után nyolczad napig.

2.) A tiltott idő (vetitum tempus), mely alatt t. i. az egyházi vagy világi felsőbbség rendeletéből házasság, általában vagy bizonyos személyek között, nem köttethetik.

3.) A mátkaság (sponsalia), mely gátolja annak házasságát, a ki mással, azon kivül kit el akar venni, mátkaságban van.

4.) Az egyszerü fogadás (votum simplex), melylyel magát valaki szüzességre kötelezte a nélkül, hogy pappá vagy szerzetessé lett volna.

49. §.

2.) A bontó akadályokról.

A bontó akadályok ezen versekbe foglalvák:

„Error, conditio, votum, cognatio, crimen;
Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas;
Si sit affinis, si clandestinus, et impos,
Si mulier sit rapta loco nec reddita tuto,
Haec socianda vetant connubia, facta retractant."

Ennélfogva bontó akadályok:

1.) A tévedés (error) azon esetben, ha a személyt vagy annak lényeges s bár mellékes, de oly tulajdonságát tárgyazta, mely a házasság feletti megegyezés feltétele gyanánt volt kijelelve.

2.) Állapot (conditio), a mennyiben hajdon a rabszolgával és nővel nem tudva kötött házasság felbontható volt. El levén törölve a rabszolgaság, ezen akadály már megszünt.

3.) Szerzetesség (votum solemne), mely nem csak a kötendő, hanem a már megkötött, de még el nem hált házasságot is felbontja. Sőt az elhált házasságot is megszünteti, ha a felek közül egyik megegyezik abban, hogy a másik szerzetessé legyen s szüzességre kötelezi magát is; ezen fogadásának biztositása végett, ha a püspök szükségesnek itéli, kolostorba menvén.

3.) Rokonság (cognatio), melynek három neme van u. m.

a.) Lelki rokonság vagy komaság (cognatio

spiritualis), a keresztelő keresztelt, és ennek szülei, a bérmáló, bérmált s ennek szülei, a keresztatya vagy anya (levans), keresztelt (levatus) s annak szülei között kötendő házasságra nézve. Több keresztszülő közül csak egy keresztatya s anya lesz ily értelembeni lelki rokonná.

b.) Törvényi rokonság (cognatio legalis), mely örökbefogadás által származik, és bontó akadály az örökbefogadók és fogadottak, ugy azok között is, kik az által testvérihez hasonló viszonyba jönnek egymáshoz; még pedig amazok között örökre, ezek között pedig ezen viszony megszünéseig.

c.) Valódi rokonság (cognatio carnalis), mely bontó akadálya a házasságnak az egyenes ágbeli vérek között ízre való tekintet nélkül, az oldalágbeliek között a negyedik ízig bézárólag, azon kivétellel, hogy azok, kik közül az egyik a közös törzsökből közvetlen származott, bármely ízben álljanak is egymáshoz, házasságot egymással nem köthetnek (respectus parentelae).

5.) Bűn (crimen), melyen nősparáznaság és hitvesgyilkolás (conjugicidium) értetik; azok, kik egymással nősparáznaságot űztek, valamint a házastárs megölésébeni részes a megöletett hitvesével házasságot nem köthetvén.

6.) Hitkülönbség (cultus disparitas), mely miatt tilalmas a házasság keresztény és nem keresztény között. Ha a nem keresztény házasok közül egyik keresztény hitre tér s társával lakni nem akar, mással léphet ugyan házasságra, de ha mig ezt tenné, társa kereszténynyé lenne, azt viszszafogadni tartozik.

7.) Kényszeritès (vis), ha éppen a házassági megegyezés kicsikarására használtatott. Azonban ha a kényszeritett fél önkéntesen közösködik, elesik a házasság megsemmisitésének követelhetésétől.

8.) Papság (ordo), a mennyiben pappá lett személylyel kötött házasság fen nem állhat, és házasember pappá nem lehet; hanemha beléegyező felesége szüzességre kötelezvén magát, ha szükségesnek itéltetik, kolostorba menne. Az egyesült görög szertartásu egyházban házasok is lehetnek papokká.

9.) Fenálló házasság (ligamen); a házasok, mig házasságuk meg nem szünt, más házasságra nem léphetvén elannyira, hogy ha valaki méltán tarthatva házasságát meg-

szüntnek, törvényszeresen kötne is uj házasságot, mihelyt az ellenkező bébizonyosodik, köteles viszszatérni előbbi házastársához, kivéve az egyesült görög szertartásuakat azon esetben, midőn az előbbi hitves nősparáznasága bébizonyosodik.

10) Mátkaság (honestas), mely felbontja a mátka első ízbeli vérével kötött házasságot, minden tekintet nélkül arra, hogy a mátkaság felbomló é vagy nem?

11.) Sógorság (affinitas), mely lehet törvényes vagy törvényellenes, a szerint, a mint a közösködés házasságban vagy azon kivül történt; amaz negyed, ez pedig másod ízig bérekesztőleg bontó akadály levén. Az örökbefogadás által létesült sógorsági viszony bontó akadály az örökbefogadó özvegye és a fogadott fiu, viszont a fogadott fiu özvegye és az örökbefogadó közti házasságra nézve. A házasság kötése után létesült sógorság nem bontja fel ugyan a házasságot, de sántikálóvá teszi (claudicans), a mennyiben a bűnös fél nem követelheti társától a házassági tartozást, bár az iránt követeltethetik is az ártatlan féltől, ha az magát örökre eltartoztatni nem akarná, a mit az egyházi törvények javasolnak.

12.) Alattomosság (clandestinum). Alattomosnak neveztetik a házasság, ha nem bir a törvénytől kijelelt lényeges kivánatosságokkal, melyek abban állnak, hogy a mátkás felek, a pap s két alkalmatos bizonyságnak egyszersmindi jelenlétében, nyilvánitsák a házasság feletti megegyezésöket tisztán és határozottan. A pap lehet akár közös, akár csak egyik fél lakhelyének papja, vagy ezek által helyettesitett, s nem árt ha önkénytelen veszen is részt, sőt a sem, ha a püspök által hivatalától felfüggesztetett volna. Bizonyságok lehetnek a rokonok, sőt a szülék is, ha nem alsóbb ranguak a házasulandó felek valamelyikénél. A mellékes szertartások, milyenek a kihirdetés, hütlés, papi áldás, nélkülözhetők; s ha fogyatkoznának, a miatt a házasság nem lesz alattomossá, s ez okon felbonthatóvá.

13.) Tehetetlenség (impotentia), melynek csak ugy van bontó ereje, ha a) valóságos, mert ha idővel szinleltnek, vagy csak látszónak bizonyosodik, a házasságot felbontó itélet, mely elitélt dologgá soha nem válik, megsemmisül; b.) örökkétartó, vagy legalább olyan, melyet életkoczkáztatás nélkül nem lehet orvosolni; c.) házas-

ság előtti (antecedens), mert ha a házasság kötése után származott, nem vétetik tekintetbe; d.) bébizonyitott, a mi a nemi különbséghez képest orvosi s illetőleg bábai bizonyitványnyal eszközöltetik, s azonkivül még a felek esküjével is hitelesittetik. Kétség esetében három évi proba s mindkét fél, vagy ha alperes tagadná gyengeségét, a felperes eskütétele után bontathatik fel a házasság. Tehetetleneknek tartatnak, kik a testi közösülésre akár általában akár illetőleg alkalmatlanok, kik közé azonban nem számláltatnak a magtalanok.

14) Nőrablás (raptus), akadály a rabló és rablott között, mig ez amannak hatalma alatt van, ha szinte megegyezést nyilvánitott volna is. Elenyészik az akadály, mihelyt a rablott szabadságát viszszanyervén, megegyezett a házasságban.

50. §.
A felmentésről.

A felmentésre nézve kétfélék az akadályok a catholica egyház törvényei szerint:

1.) el nem engedhetők (quae nullam dispensationem recipiunt), mivel a szentirás tilalmán alapulnak. Ilyenek: a) a fenálló házasság; b) szülék és gyermekek közti vérség; c) fi- és nőtestvérek közti az atya- vagy anyatestvéréveli (cum amita vel matertera) rokonság; d) a napávali, menynyeli, mostohaanyával s leánynyali, mostoha fiu s leány leányávali, fitestvér s az atya vagy anya fitestvére özvegyéveli sógorság, kivéve a fitestvér özvegyére nézve azon esetet, midőn ennek attól gyermeke nincs;

2.) elengedhetők, mivel emberi törvényeken alapulván, azok rendeléséből a kiszabott módon megszüntethetők, melyek megint kétfélék:

a.) Csak a romai pápa által elengedhetők, milyenek: a) az első (u. m. atyáróli féltestvérek közti) és másod ízbeli vérség és sógorság, b) lelki rokonság, c) egyszerü fogadás, szerzetesség, papság, d) nősparáznaság és hitvesgyilkolás, e) hitkülönbség, f) mátkaság. Ezen esetekben a felmentés, a nyilvános akadályokra nézve, a Datariából dij mellett, a titkosokra nézve pedig a Paenitentiariából ingyen adatik, amaz által a felmentés a folyamodó rendes papjára vagy annak helyettesére, ez által

pedig gyóntatójára bizatván. Az első esetben a folyamodás csak királyi engedelem mellett eshetik meg, és felmentés nyerése esetében, a törvényellenesen kötött házasságot innepélyesen meg kell ujitani.

b.) A püspök által elengedhetők, milyenek a) a harmad- és negyedízigleni rokonság és sógorság; b) a szent és tiltott idő. Sőt ha a házasság nem tudva köttetett, s a dolog, a felek aggodalmának csilapitása vagy a fenyegető gyalázat kikerülhetése végett, haladékot nem szenved, a püspök más, még nem nyilvánosult, bontó erővel biró és elengedhető akadályra nézve is adhat felmentést, mielőtt az köztudat tárgyává lenne.

51. §.

A catholicusok házasságának következéseiről és megszünéséről.

A catholicusok házasságának következései mind a szülékre, mind a gyermekekre nézve éppen azok, melyek fenebb a helvét vallástételt követőkre nézve közöltettek.

Elenyészik a catholicusok házassági egybeköttetése:

1.) a halál által, egyik fél halála után a másik uj házasságra léphetvén;

2.) megsemmisités által, mindazon esetekben, midőn a házasság bontó akadály ellenére köttetett volna, melyet a tévedés, kényszeritės és tehetetlenség eseteiben, csak a sérelmes fél követelhet, a többiben pedig az egyházi közfelperes is (fiscus consistorialis);

3.) elválás által, melynek azonban csakis két esete van, u. m. a még el nem hált házasság felbontatik, ha valamelyik fél szerzetessé leszen, és az egyesült görög szertartásuak nősparáznaság miatt választanak; a mi hogy gyakorlatban volt hajdon a deák szertartásu egyházban is, bizonyitja a H. K. 1. R. 105. cz. A catholicusok törvényei szerint az érvényes házasság általában felbonthatatlan levén, catholicus más vallásu elválasztott személylyel csak azon esetben köttethetik összse, ha az elválasztás okát a catholica egyház elvei szerint bontó akadálynak tarthatni.

52. §.

A catholicus házasok megkülönözéséről.

A catholicusok illető egyházi törvényszékei különvetik a házas feleket:

1.) örökré, csupán a tudva s önkéntesen elkövetett nősparáznaság vétkeért, hogyha az ártatlan fél által elengedve, vagy illetőleg a férj által eszközölve nem volt, és ha nem részese mindkét fél ugyan azon bűnnek. Ha a megkülönöztetést nyert fél, azután ugyanazon bűnbe esnék, hitvesét viszszafogadni kényszerittetik;

2.) ideiglenesen, vallás változtatásért, vétekre csábittathatás veszedelmeért, a férfi szerfeletti keménységeért, élet s egésség bátorságositásaért, egyik fél ragadós nyavalyájaért.

Mindkétféle megkülönözés csak birói itélet következésében történhetik meg, egyszersmind a gyermekek táplálttatásának s neveltetésének módja is elhatároztatván. Hogyha a házas felek önhatalmulag különöznének meg, az illető egyházi felsőbbség által kényszerittethetnek arra, hogy vagy együtt lakjanak, vagy törvény utján eszközöljék különvettetésöket.

HARMADIK FEJEZET.

A személyek viszonyairól önállósági tekintetben.

53. §.

A személyek önjoguak vagy mástól függők.

Önállósági tekintetben a személyek:

1.) önjoguak (sui juris), magán jogi viszonyaikra nézve, kik senki hatalma alatt sem állván (H. K. 1. R. 112. cz. k. §.), jogaikat a törvénytől kijelelt határok között szabadon gyakorolhatják; és a kik nem levén más felvigyázata alá rendelve, cselekedetök érvényességére nézve, a törvényszerüség feltétele alatt, nincsenek más helybehagyásától függőkké téve;

2.) mástól függők (alieni juris), kik mások hatalma alá levén törvény által rendeltetve, jogaik gyakorlatában felsőbbjeik hatalma által általában vagy bár némileg korlátoltathatnak, s némely cselekedeteik érvényessége, a törvényszerüségen kivül, még azoknak jóváhagyása által is van feltételesitve, kiknek hatalma alatt állanak. A személyek másoktólfüggővé tétele által bizonyos viszony születik a függő és azon személy között, melytől más függ. Ezen viszony különböző lehet azon hatalom különbözőségéhez képest, mely alá van a mástólfüggő személy rendelve. Igy

különböztettek meg törvényeink is három hatalmat, u. m. az atyai-, véd- és uri hatalmakat, melyeknek tárgyalása utján fog felfejtetni, minő különbség legyen a személyek között önállósági tekintetben.

ELSŐ CZIKK.

Az atyai hatalomról.

54. §.

Az atyai hatalom fogalma.

Az atyai hatalom (patria potestas), azon jogok foglalatja, melyek az atyát illetik nemzetteire nézve azon esetben, ha önjogu, az az, ha nincs atyja hatalma alatt, különben az atyai hatalom a nagyatyát illetvén, mind az atyára, mind nemzetteire nézve a H. K. 1. R. 51. cz. 2. §.; 56. cz. 1. §. szerint. Azon okból, mivel ezen hatalom alapja gyanánt a H. K. 1. R. 56. cz. 2. §-ában a jószágok atya s gyermekei közti örökletének kölcsönössége emlittetik; és mivel az öröklet ezen kölcsönösségét az anya s gyermekei között sem tagadhatni: némelyek ezen hatalomból részeltetik az anyát is, és azt állitják, hogy azt helyesebb volna szülői hatalomnak (parentalis potestas) nevezni. Ezen véleményt méltán állithatni alaptalannak, mert

1.) törvényeink s jelesen a H. K. 1. R. 51. cz. 1. §-a ezen hatalmat atyainak azaz atyát illetőnek nevezi, s bár 2-ik §-ában mind az atyáról, mind az anyáról említés tétetik, ezen hatalom mindazáltal határozottan csak az atyának tulajdonittatik.

2.) A H. K. 1. R. 113. cz. az anyának gyermekeire nézve csak gyámnoki hatalmat enged, s azt is az atya halála utánra és csupán addig mig férjhezmegyen, az anyát ezen gyámnoki hatalom gyakorolhatásától is elrekeszthetvén az atya, a H. K. 1. R. 119 és 120. cz. szerint, végrendeleti gyámnok kinevezése által, atyai hatalmánál fogva.

3.) Ha az atyai hatalomnak csupán a jószágok örökletének kölcsönössége volna alapja, az atya oldalágbeli rokonai is, a hozzájok ilyen örökösödési viszonyban álló gyermekek felett, atyai hatalmat gyakorolhatnának a H. K. 1. R. 116. cz. ellenére, mely azoknak csak gyámnoki hatalmat enged, elég bizonyságául annak, hogy az öröklet kölcsönösségét nem lehet az atyai hatalom egyedüli alapjának tartani.

53. §.

Az atyai hatalom alapjáról.

A H. K. 1. R. 51. cz. 2. §-a ezen szavai értelmében „qui ex te et uxore tua nascuntur, in tua potestate erunt", méltán állíttathatván, hogy a feleségtől s ennélfogva törvényes házasságból született gyermekek tartoznak atyai hatalom alá: hogy a törvényes házasság az atyai hatalomnak egyik alapja, kétséget nem szenved. Mivel továbbá a törvényes házasságon kivül született gyermekek, kiknek jogi értelemben atyjok sincs, a mennyiben csakis a házasság mutatja ki azt, hogy kit lehessen és kelljen a gyermekek atyjának tartani, az egyházi törvény százados gyakorlat által megerősitett szabálya szerint, a törvényesités által jogi viszonyaikra nézve olyanokká lesznek, mintha törvényes házasságból származtak volna: tagadhatatlan, hogy a törvényesitésre is alapithatni az atyai hatalmat. Az atyai hatalom alapjai közé szokták számlálni végre az örökbe-fogadást is (adoptio filialis) azon okból, mivel az öröklet alapja az atyai hatalomnak (H. K. 1. R. 56. cz. 2. §.), és mivel a fogadott gyermekek örökösei az örökbe-fogadónak (H. K. 1. R. 8. cz.). Ezen vélemény azonban helytelen, mivel

1.) hogy az atyai hatalom alapjának nem lehet az örökösödést tartani, fenebb bébizonyittatott, és ha lehetne is, az idézett H. K. 1. R. 56. cz. 2. §. kölcsönös örökösödésről szól, már pedig a fogadott gyermekek és az örökbefogadó közti örökösödés természete végrendeleti, s éppen azért nem kölcsönös.

2.) Az örökbe-fogadásnak, mint végrendeleti intézkedésnek következménye a H. K. 1. R. 63. és 66. czimei szerint is csak az örökbe-fogadó halála után lehetvén, miként gyakoroltathassék annálfogva atyai hatalom, meg nem foghatni.

3.) Arról, hogy az örökbefogadás által megszünnék a fogadott gyermekek atyjának hatalma, törvényeink nem emlékeznek, holott a H. K. 1. R. 56. czimében előszámláltatnak az atyai hatalom megszünésének esetei. Azt sem lehet pedig állitani, hogy az atya lemondása következtében, hatalma az örökbefogadóra szállittathatnék, mert ezen jog, mind a természet, mind hazánk törvényei szerint is elan-

nyira személyi, hogy az atya személyétől különváltan képzelni sem lehet.

Ennélfogva törvényeink szerint az atyai hatalomnak két alapja van u. m. a házasság és törvényesités, melyek közül amaz már tárgyalva levén, e helyen csak a törvényesitésnek kell tárgyaltatni.

56. §.
A törvényesitésről s nemeiről.

Törvényesitésnek neveztetik azon tény, mely által a törvénytelen gyermekek, a törvényes házasságból született gyermekek minden, vagy legalább némely jogainak részesévé tétetnek. A törvényesitésnek törvény és szokás szerint három neme van u. m. a házasság általi, fejedelmi és a pápai.

57. §.
1.) A házasság általi törvényesitésről.

A törvényes házasságnak nem csak az a következése, hogy az abból született gyermekek törvényesek, hanem az is, hogy az által, a házasulandó felektől, házassági egybeköttetésök előtt, született gyermekek törvényesülnek (H. t. 103. §. 5. p.) azaz, jogi tekintetben olyanokká lesznek, mintha törvényes házasságból születtek volna. A törvényesités ezen módjának feltételei, a catholica egyház azon szabályai szerint, melyek százados gyakorlat által minden bévett vallásuakra nézve szokássá váltak hazánkban is, ezek:

1.) Hogy a házasság köttessék éppen azon személyek között, a kiktől a törvényesitendő gyermekek származtak, a mi az illető személyek ezelőtti viszonyaiból, önvallomásaiból s ezeket támogató körülmények egybevetéséből ismertethetik meg.

2.) Hogy a midőn a kérdés alatti gyermekek nemzettek, szüléik olyan szabad állapotban voltak, hogy egymással házasságot köthettek legyen. Ennélfogva a nősparáznaság elkövetésével nemzett s illetőleg szült gyermekek, valamint azok is, kiknek szülői között felmenthetetlen házassági akadály volt, nem törvényesittethetnek házasság által.

3.) Hogy a gyermekeket törvényesitő házasság legyen minden törvényes kellékekkel ellátott.

4.) Nincs szükség a törvényesitendők megegyezésére, s a sem kivántatik meg, hogy a házasság elhálás által erősittessék meg. Sőt még a sem akadály, ha a szülék, gyermekeik születése után, más házasságra léptek volna, csak hogy az, a törvényesitő házasság kötésekor, legyen teljesleg elenyészve.

Az ezen feltételek alatt törvényesült gyermekek olyanokká levén, mintha törvényes házasságból származtak volna, hogy a törvényesités által felettök atyai hatalmat szerez atyjuk, szembetünő.

58. §.

2.) A fejedelmi törvényesitésről.

A házasság által nem törvényesithető gyermekek törvényesittethetnek a fejedelem kegyelme által, a ki törvényesitő hatalommal bir a H. K. 1. R. 108. cz. szerint. A fejedelem ezen jogát törvényesitő levél adásával szokta gyakorolni, melyben a régi idők olta használtatni szokott irásmód (stylus) szerint nyilvánittatik, miként a gyermekek, elenyésztetvén születésük gyalázata, törvényesittetnek, atyjuk családi és előnevét (cognomen-praedicatum) használandólag a törvényes gyermekek száma közé felvétetnek, mindazon haszon, tisztesség és becsültetés részeseivé tétetnek mind maguk, mind kétnemü törvényes maradékaik, melyekkel más törvényes házasságból született gyermekek birnak, kemény büntetés terhe alatt megtiltatván előbbi sorsuk szemökrehányása. Hogyha ezen törvényesitő levél el van látva mindazon kellékekkel, melyek által a kiváltságlevelek érvényessége feltételesitve van, méltán állithatni azt:

1.) hogy a törvényesitett gyermekek atyjuk családi s előneve használatával együtt azon jogokat is használhatják, melyek atyjuk polgári állapotánál fogva igényelhetők, vagyis azt, hogy az atya nemességének is részeseivé lesznek. Midőn ugyanis a nemesitésre törvény által felhatalmazott, s azonkivül a törvényesitésre is jogositott fejedelem a gyermekeket nemes atyjuk törvényes gyermekeinek tartatni rendeli ugy éppen, mintha érvényes házasságból születtek volna, tudva azt, hogy a nemes állapotu atya törvényes gyermekét nemesnek lehet és kell is tartani a H. K. 1. R. 7. cz. 2. §. szerint: a gyermekek törvényesitése által egyszersmind azt is rendelte, hogy azok állapotukra néz-

ve nemeseknek tartassanak. E nem lehet másképpen, mert ha a nemes atyának törvényesitett gyermeke nem nemes, azt törvényes azaz olyan gyermekének, ki jogaira nézve az érvényes házasságból születtekhez hasonló, tartani nem lehet, s következésképpen a fejedelmi kegyelem törvényesitő erővel nem birna; a mit a fejedelem törvényesitő jogának kétségbehozása nélkül nem lehet állitani. Ha pedig a törvényesitett gyermeket, a fejedelem törvényesitő jogánál fogva, a nemes atya törvényes gyermekének kell tartani, ugy nemesnek is kell egyszersmind tartani, mert a gyermekek olyan állapotuak levén a milyen atyjuk (H. K. 1. R. 22. cz. 3. §.), azt állitani, hogy nemes atyának nemtelen állapotu törvényes gyermeke lehesson, tiszta törvénynyel ellenkező merészség lenne. Hozzájárul még ezekhez, legalább a helvét vallástételt követőkre nézve az is, hogy egyházi szokásuk szerint, a fejedelmi kegyelem az atya és anya közti, házasságinak nem nézhető egybeköttetést érvényes házassággá változtathatván, sőt az egybeköttetés előtt elhalt férfi terhesen maradott mátkáját is törvényes feleségnek nyilvánithatván, az érvényes házasságból folyó jogokat igényelhetőleg (H. t. 81. és 83. §.): következetesen állithatni, miként a fejedelmi törvényesitő levél által azon egybeköttetés, melyből a gyermekek születtek, törvényes házassággá válik, s azok ennélfogva atyjuk nemesi állapotát éppen ugy igényelhetik, mintha törvényes házasságból születtek volna. Támogatja végre a nemes atya törvényesitett gyermekei nemességét még azon ok is, hogy a fejedelem törvényesitő kegyelme csupán azon következésekre nézve korlátolt, a H. K. 1. R. 108. cz. szerint, melyek a törvényes örökösöket illetvén, fejedelmi kegyelem tárgyai, mások jogának sérelme nélkül, nem lehetnek; miként számláltathassék pedig ezek közé az atya nemességének öröklése, megfoghatatlan.

2.) A fejedelmi törvényesités által a gyermekekre törvényesittető atyjuk atyai hatalmat szerez, mivel ez által olyanokká lesznek, mintha törvényes házasságból születtek volna, a törvényes házasságból született gyermekekre nézve pedig az atyát atyai hatalom illeti a H. K. 1. R. 51. cz. 2. §. szerint.

3.) Ezen törvényesitésnél fogva törvényes házasságból született gyermekek közé számláltathatván a törvényesitet-

tek: örökösei szüléik alább, a maga helyén, közöltetendö vagyonainak.

59. §.

3.) A pápai törvényesitésről.

Hogy a pápa hazánkban is bir törvényesitő hatalommal, a catholicus gyermekekre nézve, láthatni a H. K. 1. R. 106. cz. 2. §-ában. Mivel azonban a pápa még egyházi hivatalokat s jövedelmeket sem osztogathat hazánkban, a H. K. 1. R. 11. cz. szerint, s annyival kevesebbé lehet felhatalmazva polgári jogok ajándékozhatására: a pápa törvényesitésének csupán egyházi s névszerint azon következménye lehet, hogy az általa törvényesitettek egyházi hivatalokra képesekké lesznek, s kivéve a bibornokságot, bármely egyházi méltóságra alkalmatosok. Vannak csakugyan esetek, melyekben a pápa törvényesitésének, legalább közvetőleg, polgári jogok élvezhetése is lehet következménye. Ilyenek p. o. midőn a házasságon kivül született gyermekek házasság által, bontó akadály miatt, nem törvényesittethetvén, a pápa királyi jóváhagyás mellett nyert felmentő engedelme a törvényesitő házasságot lehetségesiti. Ezen esetekben a törvényesitett gyermekek polgári jogképessége a törvényesitő házasság közvetlen következése ugyan; e mindazáltal különben nem létesülhetett volna, hanemha arra a pápa (sőt olykor a püspök is, mint már közöltetett) engedelmet adott, s ennélfogva méltán állithatni, hogy a gyermekek közvetőleg a pápa kegyelmének köszönhetik polgári jogaik élvezhetését, valamint atyjuk is azt, hogy felettök atyai hatalmat gyakorolhat.

60. §.

Az atyai hatalom alá tartozó személyekről.

Atyai hatalom alá tartoznak:

1.) az önjogu atyának törvényes házasságból született gyermekei s még fel nem szabadult fiaitól származott unokái is, a leányaitól született unokák, annak férje vagy illetőleg apósa hatalma alá tartozván, a H. K. 1. R. 51. cz. 2. és 3. §. szerint.

2.) A házasság és fejedelmi s illetőleg pápai törvényesités által törvényesekké lett gyermekek, kik olyanokká lesznek, mintha törvényes házasságból származtak volna.

61. §.

Az atyai hatalom körébe tartozó jogokról.

Az atyai hatalom alatt levők felett gyakorolható jogai az atyának, a H. K. 1. R. 51. cz. szerint, ezek:

1.) Az atyai hatalom alatt levő fiu atyja ingó és fekvő vagyonait, annak megegyezése nélkül, el nem idegenitheti, s azok felett senkivel sem egyezkedhetik.

2.) Az atyák törvényes koru fiaikat is netaláni vétkeik szerint megbüntethetik és feddhetik, sőt ha kicsapongásaik és gonosz tetteik minősége kivánná, bé is zárathatják. Ezen büntető hatalmát az atya, gyermekeinek mások ellen elkövetett büntettei esetében gyakorolja; azon esetben ugyanis, midőn a gyermekek atyjukat vagy anyjukat szidalmaznák, megvernék, sebesitenék vagy ölnék, az azok feletti büntető hatalom a közállományt illeti, az Apr. C. 3. R. 48. czimében leirt módon, szidalom- és verésért a panaszló vagy a tisztek az első törvényszékek előtt, sebesités- és ölésért a fiscalis director országgyülés előtt követelvén a bünöst.

3.) Valóságos szükség esetében az atyák fiaik terheit is felvállalhatják és magokra vehetik, és gyakran még meg nem osztott jószágaikat is, végszükség esetében, eladhatják és elidegenithetik.

4.) Az atya akarata ellen fiát senki le nem tartoztathatja magánál.

5.) Maga helyett kezesül állithatja fiát, de nem viszont.

6.) Az atyai ingó javakról végrendelést nem tehetnek a fiak, hanem csak a mennyiben atyjuk megengedi; azonban másként van a dolog a fiak által önszolgálataikkal vagy tudományukkal szerzett vagyonra nézve, mert ez iránt, az atyának akarata nélkül is, szabadon rendelkezhetnek. Ezekhez járul

7.) az, hogy az atya végrendeletében gyámnokot nevezhet még fel nem serdült törvényes gyermekeinek is (H. K. 1. R. 119. cz. 1. §.; 124. cz. 2.), a halála után születendőt sem véve ki (H. K. 1. R. 114. cz. 1. §.).

8.) Felserdült fiát az atya bizonyos esetekben kényszeritheti az ősi jószágok osztályára (H. K. 1. R. 52. cz.), és mivel az ősi jószágok osztálya által kiszabadulnak a fiak atyjuk hatalma alul (H. K. 1. R. 51. cz. 1. §.), az atya felserdült fiait szárnyra bocsáthatja akaratuk ellen is.

9.) Az atya kirekesztheti gyermekeit végrendeletében minden szerzeményeiből (H. K. 1. R. 57. cz.).

10.) Megosztván az atya, halála esetére végrendeletében, szerzeményeit gyermekei között; azon osztályon gyermekei tartoznak örökre megnyugodni (H. K. 1. R. 57. cz. 1. §.).

11.) Névszerint a bolond gyermekeket minden igazságos és becsületes dolgokra kötelezheti az atya és, nyilvános szükség esetében, jószágaikat is elidegenitheti (H. K. 1. R. 55. cz. 1. §.), mely jog a szüléknek levén tulajdonitva, ezt az anya is gyakorolhatja.

12.) Az atya érvényesiti, megegyezése által, helvét vallástételt követő gyermekei házasságát (H. t. 27. §.).

A felhozott törvényekben csak fiakról tétetett ugyan említés, a mondottakat azonban a leánygyermekekre is kiterjeszthetni, mivel a H. K. 1. R. 51. cz. 2. §-a az atyai hatalmat mindazokra kiterjeszti, kik az atya feleségétől születtek, tehát a leányokra is, kiket a gyermekekről szóló törvények csak akkor szoktak névszerint kijelelni, midőn az őket illető vagy nem illető jog sajátsága a fiuktóli megkülönböztetésöket szükségessé teszi.

62. §.

Az atyai jogoknak megfelelő kötelességekről.

Az atyai hatalom körébe tartozó jogokkal szembe kötelességeket is határoztak törvényeink, a mennyiben

1.) Az atya köteles a hatalma alatt levő gyermekek illő tartatásáról s neveltetéséről gondoskodni, az őket illető jószágokra ügyelni, és ha a gyermekek neveltetését elhanyagolná, jószágaikat pusztitaná, vagy elidegenitené, azok jövedelmeit pazarolná, a közigazgatás joga s kötelessége a gyermekek biztositásáról gondoskodni, az 1791: 52. cz. 11. p. szerint.

2.) Köteles az atya, hatalma körébe tartozó jogainak használatában, magát a törvénytől kiszabott határokon belől tartani; mert ha azokon tul csapongana, fiai kényszerithetik az ősi jók osztályára a H. K. 1. R. 53. cz. szerint, s az osztály által magukat hatalma alól, akarata ellen is, kiszabadithatják.

3.) Gyámnok-nevezhetési jogát gyokorlandó, olyan egyént tartozik nevezni, ki azon hivatalra törvény szerint

alkalmatos, különben felesége s fitestvérei ellenezhetvén a kinevezést a H. K. 1. R. 114. cz. 1. §. szerint.

4.) Gyermekei házasságát csak helyes okból ellenezheti, mert különben azt akarata ellen is megengedheti az illető előljáróság a H. t. 30. §. szerint.

63. §.

Az atyai hatalom megszünéséről.

Az atyai hatalom megszünik:

1.) ideiglenesen, annak gyakorolhatása felfüggesztetvén egy darab ideig; megesik ez,

a.) midőn az atya fogságba esik, és annak végéig tart; mert mihelyt szabadságát viszszanyeri, hatalmát azonnal ismét gyakorolhatja a H. K. 1. R. 56. cz. 3. §. szerint;

b.) az atya megbolondulása miatt, a H. K. 1. R. 55. cziméből következtethetőleg, észretérése után azt ismét folytathatván;

2.) végképpen, ugy t. i. hogy az atyai hatalom alatt volt gyermekek felett az többé nem gyakoroltathatik. Ennek esetei:

a.) A hatalmat gyakorlott atyának halála, a H. K. 1. R. 56. cz. 1. §. szerint, azon kivétellel, hogy a bolond, bár mennyi idős gyermekek gondját, atyjuk halála után, a többinél idősb józan elméjü rokonuk atyaként viseli a H. K. 1. R. 55. cz. 2. §. szerint, és hogy a végrendeletében gyámatyát nevező önjogu atyának hatalma halála után is fenállónak tekintethetik a H. K. 1. R. 56. cz. 1. §. szerint.

b.) A leányokra nézve férjhezmenetelök, a fiakra nézve pedig a vagyonok s jószágok atyjukkali osztálya (H. K. 1. R. 51. cz. 1. §.), akár önkéntesen, akár az atya vagy fiak követelése következtében történjék az, a törvény által kijelelt okok miatt (H. K. 1. R. 52. 53. cz.). A vagyonok s jószágok atyávali osztályán kivül, nem levén más módja a fiak atyai hatalom alóli felszabadulhatásának atyjok éltében (per solam — divisionem H. K. 1. R. 51. cz. 1. §.), az, hogy a vagyon- s jószágtalan atyák hatalma alóli felszabadulása a fiuknak, atyjuk éltében, lehetséges legyen, ugy eszközöltetett törvényeink által, hogy a vagyon- s jószágtalan atyának csak gyámság engedtetett fiai felett, H. K. 113. cz. 1. §-ában láthatólag, annak kifejezése mellett, hogy az is csak a fiak törvényes koráig tart.

c.) Az atyának hűtlenségérti megbüntetése a H. K. 1. R. 56. cz. 2. §. szerint.

d.) Az atyának ezen hatalomtóli megfosztatása, gyermekei neveltetésének elhanyagolása s jószágaik pusztitása, jövedelmeik pazarlása miatt, az 1791: 52. cz. 11. p. szerint.

64. §.

Az atyai hatalom megszünésének következményéről.

Minthogy törvényeink szerint önjoguvá a józaneszüek, csak a teljeskor elérése után, válhatnak (H. K. 1. R. 111. cz. 6. §.), addig azzal az érettséggel, melyet a személyt illethető jogok gyakorlása igényel nem birhatván, mint ezt a H. K. 1. R. 128. cz. is bizonyitja, a mennyiben a teljeskorig tett káros szerződések megmásitására felhatalmazta a kiskoruakat: az atyai hatalom megszünése esetében önjoguakká csak azon gyermekek lesznek, kik józaneszüek és egyszersmind teljeskoruak is, a kiskoruak az atyai hatalmat helyettesitő védhatalom alá jutván.

MÁSODIK CZIKK.

A védhatalomról.

65. §.

A védhatalom rendeltetése s neme i.

A védhatalmat törvényeink gondoskodása a végre alkotta, hogy az atyjuk védelmét nélkülözni kénytelen olyan gyermekek, kik még elegendő érettséggel nem birnak arra, hogy személyöket s vagyonaikat védelmezhessék, az által fedeztessenek. Ezen hatalom a szerint, a mint a védendő gyermekek még nem érték el, vagy már túlhaladták éltök 12-ik évét, gyámnoki (tutela) vagy gondnoki (curatela) hatalomnak neveztetik, s ugy tekintethetik mint az atyai helyét pótló hatalom.

I.) A gyámnoki hatalomról.

66. §.

A gyámnoki hatalom feladata.

A H. K. 1. R. 112. cz. 2. §-a szerint, a gyámság annak gyámolására törvényileg adott s engedett hatalom le-

vén, a ki kora miatt magát védeni nem képes: ezen hatalomnak feladata az atyjoktóli megfosztatásnál fogva gyámoltalanokká lett árváknak védelme (ugyanott 3. §. és H. K. 1. R. 115. cz. 6. §.) Az ezen hatalommal felruházott személy neveztetik gyámatyának (tutor.).

67. §.

A gyámság alá rendelt személyekről.

Gyámság alá rendeltetvék:

1.) A törvényes kort még el nem ért fiak a H. K. 1. 115. cz. 6. §.; 124. cz. 2. §. szerint.

2.) A hajadon leányok a H. K. 1. R. 112. cz. 1. §. szerint.

3.) Az esztelenek, bolondok, dühösködők, holdkórságosok (lunatici), mig betegségök tart a H. K. 1. R. 124. cz. 4. §. szerint azon esetben, ha atyjuk és ép eszü fitestvérök nincs; különben ugyanis azoknak nem gyámnoki, hanem atyai hatalmuk alatt vannak a H. K. 1. R. 55. cz. szerint.

68. §.

Kik lehetnek gyámatyák.

Gyámatyák lehetnek mindazon személyek, kiket a törvény nem rekeszt el ezen hivataltól. Elrekesztvék a gyámatyaságtól:

1.) A hitszegő lúdasok, gyalázatosok, számüzöttek (aucarii, infames, proscripti) és azok, kik hűtlenségi vétket követtek el, a H. K. 1. R. 119. cz. 1. §. szerint.

2.) A nőrokonok azon esetben, ha az árvák jószágai csak a fiágat illetik, vagy kétséges, hogy melyik ágat illessék, a H. K. 1. R. 116. cz. 3. §.; 119. cz. 2. és 5. §. szerint.

3.) Azon firokonok, kik becsületöktől ugy fosztattak meg, hogy egyszersmind örökösödési jogukat is elvesztették p. o. hitszegők, számüzöttek s elitélt hűtlenek, kik főbenjáró vétek esetében elmarasztaltatva, ily itélet sulya és terhe alatt vannak; kik ősi jószágaikat, bár helyes és szükséges okból, elidegenitették, végre kik magukat idegen hatalom alá vetették vagy vettetni engedték, a H. K. 1. R. 121. cz. szerint.

4.) A teljes kort még el nem ért felserdültek a H. K. 1. R. 117. cz. 1. és 3. §. szerint; kivévén azon ese-

tet, midőn az árvák anyja férjhezmenvén azok jószágai pusztulásnak volnának kitétetve; mert akkor nem teljes koru fitestvér vagy firokon is neveztethetik gyámatyává (ugyanott 2. §.)

5.) Általában mindazok, kik nem önjoguak a H. K. 1. R. 121. cz. 3. §. szerint, milyenek az atyai, gyámnoki, gondnoki hatalom alatt és fogságban levők.

6.) A hajadon leányok a H. K. 1. R. 91. cz. 1. §. szerint, mely törvény alaptalanul terjesztetett ki az egész nőnemre, csupán az édes anya kivételével.

69. §.

A gyámság nemeiről.

Háromféleképpen lehet valaki gyámatyává, t. i. vagy ugy, hogy az atya által végrendeletében azzá neveztetik, vagy ugy, hogy törvény rendeléséből van e hivatalra hivatása, vagy végre ugy, hogy a felsőbbség által kineveztetik. Ennélfogva a gyámság is háromféle u. m. végrendeleti, törvényi, és rendelt (testamentaria, legalis et dativa tutela H. K. 1. R. 112. cz, 2. §.). A gyámság ezen három nemeire nézve a H. K. 1. R. 120. cz. következendő rendsort határozott.

1.) Első a végrendeleti, mert ha az atyai hatalmat gyakorlott atya végrendeletében gyámatyát nevezett ki s az alkalmatos, sem törvényi sem rendelt gyámatyának nincs helye az 1791: 52. cz. 11. pont szerint is. Ha végrendeleti gyámatya nincs nevezve, vagy ha a kinevezett akár nem alkalmatos, akár nem vállalhatja el a gyámságot (H. K. 1. R. 116. cz. k. §.), következik

2.) a második vagy is törvényi gyámság, addig idegen gyámatyát a felsőbbségnek rendelni nem lehetvén, mig vannak oly alkalmas személyek, kik törvény által hivatvák a gyámságra; és ezek között is a szülék elsőbbséggel birnak a rokonok felett, és a firokonok a nőrokonok felett, a H. K. 1. R. 113, 116. cz.; 1791: 52. cz. 3. p. szerint.

3.) Harmadik: a rendelt gyámság, a felsőbbség csak azon esetben rendelhetvén gyámnokká idegent, midőn sem végrendeleti, sem törvényi gyámatya nincs, és ha van is, nem akarja vagy nem képes elvállalni a gyámságot, a H. K. 1. R. 115. cz.; 1791: 52. cz. 3. p. szerint.

70. §.

1.) A végrendeleti gyámságról.

A végrendeleti gyámság alapul az atya végrendeletén, s kiterjed az atya halála után törvényes idő alatt születendő gyermekekre is, a H. K. 114. cz. k. és 1. §. szerint. Ennek érvényességét feltételesiti az,

1.) hogy a végrendelkező atya önjogu volt legyen. Az atyai hatalom alatt levő atyák ugyanis gyermekeik gyámsága felett nem rendelkezhetnek, azoknak nagyatyjuk hatalma alatt kelletvén maradni (H. K. 1. R. 56. cz. 1. §.) azon okból egyfelől, mivel senki sem rendelkezhetik arról, a mi nincs hatalma alatt, másfelől pedig mivel atyai hatalom alatt levőknek nincs szüksége gyámatyára. A törvény ezen rendeletéből s annak közlött okából és abból, hogy a végrendeletében gyámatyát nevező atyának hatalma nem szünik meg halála által, következtethetni, miként az atyai hatalom birtokában levő nagyatya végrendeletében unokáinak gyámatyát nevezhet, bár atyjuk életben legyen is.

2.) Hogy a rendelkező ne volt legyen hűtlenségi vétekért elmarasztalva, mert a hűtlenek atyai hatalmuktól is meg vannak fosztva a H. K. 1. R. 56. cz. 2. §-ában, az ezzel nem birók pedig nem rendelkezhetnek a gyámság felett (1. §i).

3.) Hogy a gyámatya kinevezését magában foglaló végrendelet birjon mindazon törvény és szokás szerinti kivánatosságokkal, melyektől függ a végrendeletek érvényessége.

4.) A gyámság alá rendelt gyermekek még ne érték legyen el a törvényes kort. A végrendeleti gyámságról szóló H. K. 1. R. 114. cz. k. §-a törvényes koru (legitimae aetatis) gyermekeket emlit ugyan, de hogy az irás vagy nyomtatásbeli hibából történt legyen, bizonyos a H. K. 1. R. 119. cz. 1. §-ából, mely hasonlóképpen végrendeleti gyámságról intézkedvén, még fel nem serdült gyermekeket (impuberes) emlit, különösen pedig a H. K. 1. R. 124. cz. 2. §. azon rendeletéből, hogy miután a fiuk a törvényes kor éveit meghaladták, akaratuk ellen s egyezésök nélkül, atyjuk gyámatyát nekik nem rendelhet, azon korban levén már, hogy magukat törvény utján oltalmazhassák.

5.) Hogy a feleség vagy az atya fitestvérei által helyes és törvényes okból ne ellenztessék a H. K. 1. R. 114.

cz. 1. §. szerint. Melyek legyenek az érvényes ellenzés helyes és törvényes okai, nincsen ugyan meghatározva az idézett törvényben, mivel azonban, a szerint, olyan személy neveztethetik ki, ki hazai szokásunk szerint gyámságra szokott bocsáttatni: állithatni, miként akkor van az illetőknek helyes oka az ellenzésre, midőn az atya olyant nevezett volna ki gyámatyának, a ki vagy általában nem lehet gyámnok, vagy különösön az atyától végrendeletileg ki nem nevezhető a H. K. 1. R. 119. cz. szerint, mert gyalázatos, hitszegő, számüzött vagy nőrokon azon esetben, ha az árvák jószágai fiöröksöst illetők. A nőrokonok ellen is az atya fitestvéreinek is csak akkor van joga tiltakozni, midőn az árvák fiágat illető jószágai ősiek a H. K. 1. R. 119. cz. 4. és 5. §. szerint, mert ha az árvákra szállandó vagyonok az atya szerzeményei, azokról és azoknak halála utáni kezelése módjáról is rendelkezni oly joga az atyának, melyet rokonai nem korlátolhatnak, a H. K. 1. R. 5. és 57. cz. szerint. Különben is, mint alább közöltetni fog, azon ok, melynélfogva a rokonok befolyást gyakorolhatnak az árvák gyámságára, az árvák jószágai iránt őket illethető örökösödési jog, melyről az árvák atyja szerzeményeire nézve szó sem lehet, ha azok általa véreiveli osztály után szereztettek.

71. §.

2.) A törvényi gyámságról.

A H. K. 1. R. 113. cz. k. §-ában törvényi gyámságnak a szülék és fivérek oltalma neveztetvén, ezen gyámság kétféle, u. m.

1.) szülék gyámsága, kik mivel gyermekeik boldogságának előmozditására természeti ösztön által is indittatnak, gyermekeik személye gyámolitásától s vagyona kezelésétől el nem rekesztethetnek, ha a törvény által kijelelt képességgel birnak, az 1791: 52. cz. 11. p. szerint. A szülék gyámságának három neme van u. m.

a.) anyai gyámság. Ha az atya önjogu volt (H. K. 1. r. 56. cz. 1. §.) és végrendeletében gyermekei számára nem nevezett gyámatyát (H. K. 1. R. 120. cz.; 1791: 52. cz. 11. p.), halála után a gyermekek feletti gyámság azok édes anyját illeti, mig férje nevét viseli, a H. K. 1. R. 113. cz. k. §. szerint.

b.) Atyai gyámság. Midőn a gyámságra, az atyának atyai hatalma gyakorolhatását megszüntető halála esetében van szükség (H. K. 1. R. 56. cz. 1. §. és 111. cz. k. §.); és a midőn atyai hatalom nemtelen atyákat is illet még nemes anyától született gyermekeikre nézve is (H. K. 1. r. 51. cz. 3. §.): atyai gyámságról szó annyival kevesebbé lehetne, mennyivel bizonyosabb az, hogy a gyámság körébe tartozó jogoknál több foglaltatik bé az atyai hatalom körébe. Midőn tehát mindemellett is törvényeink s jelesen a H. K. 1. R. 113. cz. 1. §., és az 1791: 52. cz. 7-ik és 11-ik pontjai atyai gyámságról emlékeznek, ezen s a fenebb idézett törvények közti tetsző ellenkezést azon magyarázat által enyésztethetni el, hogy a midőn az atya életében annak hatalma alól csakis az atyai jószágoknak fiakkali osztálya által szabadulhatni fel (H. K. 1. R. 51. cz. 1. §.), atyai hatalom valódi értelemben csak azon akár nemes, akár nemtelen atyákat illethet, kiknek jószágai vannak, azon atyákat pedig kiknek saját jószágai nincsenek, gyermekeik személye s őket illető anyai jószágaik tekintetében, csupán gyámság illeti, a mit igazol a H. K. 1. R. 113. cz. 1. §. is, mely olyan atyai gyámságról emlékezik, mely azon árvák felett gyakoroltatik, kikre a birtokjogok nem atyai hanem anyai jogon jutottak. Ezen gyámság illeti a jószágtalan akár nemes akár nemtelen atyát, felesége halála után, attól született gyermekeinek mind személyére mind anyjuktól örökölt vagyonaira s jószágaira nézve a csak most idézett törvény szerint.

c.) Nagyatyai gyámság, a H. K. 1. R. 113. cz. 3. §. szerint a nemes atyát illetvén, fia elhaltával, az unokái feletti gyámság. Ezt azon esetről kell érteni, midőn az önjogu atya elhalt a nélkül, hogy maga után özvegyet hagyott és végrendeletében gyámatyát nevezett volna. Azon esetben ugyanis, midőn az elhalt atya nem volt önjogu, hogy gyermekeire nézve nagyatyjuk, a H. K. 1. R. 56. cz. 1. §. szerint, atyai és nem gyámnoki hatalmat gyakorol, és hogy az önjogu atya által kinevezett gyámatya ellen helyes okokból is csak a feleség s az atya fitestvérei léphetvén fel (H. K. 1. R. 114. cz. 1. §.), gyámságot a nagyatya nem igényelhet, világos.

2.) A fivérek gyámsága, mely az árvák azon mellékágbeli véreit illeti, kik haláluk esetében jószágaikat közvetlenül öröklendenék (onus tutelae eo ordine defertur, quo bonorum successio H. K. 1. R.

116. cz. k. §.), vagyis az árváknak legközelebbi rokonai (H. K. 1. R. 117. cz. 3. §.), e következendő szabályok szerint:

a.) Mig alkalmas firokonok vannak, a gyámság nőrokonokat nem illet a H. K. 1. R. 116. cz. 1. §. szerint.

b.) Nőrokonok akkor is, midőn firokonok hiányzanának, csak ugy juthatnak a gyámsághoz, ha az árvák jószágai mindkét nemü örökösöket illetők, el levén a gyámságtól teljesen rekesztetve, ha a jószágok akár fiörökösöket illetők, akár kétség alatt levők e tekintetben, a H. K. 1. R. 116. cz. 2. és 3. §. szerint.

c.) Még azon esetben is, midőn az árvák jószágai mindkét nemü örökösökre nézendők volnának, a firokonok elannyira elsőbbséggel birnak a nőrokonok felett, hogyha a firokon kiskorusága miatt nem lehetne gyámatya, nőrokonra bizathatik ugyan a gyámság, de csak a firokon teljes koruságáig, a H. K. 1. R. 117. 1. §. szerint. Sőt a fogadott fivér (frater adoptivus) is kirekeszti a nőrokonokat, a H. K. 1. R. 120. cz. 1. §. szerint, az örökbefogadó leányainak gyámságából.

d.) Annak elhatározása, hogy több ugyanazon ízbeli rokonok közül melyik legyen az árvák gyámatyja, a kormánytól függ; az 1791: 52. cz. azon esetben, ha az árvák jószága, ugyanazon egy megye- vagy székbeliek, a főtisztre (1. és 3. p.), ha pedig több törvényhatóságokban feküsznek, a királyi főkormányszékre (gubernium — 5-ik p.) bizván az alkalmas gyámatyának az árvák rokonai közüli kinevezését.

72. §.

3.) A rendelt gyámságról.

Azon esetben, midőn az árvák atyja végrendeletében nem gondoskodott gyámatyáról s midőn az árváknak nincsen rokona, vagy ha van is, de nem alkalmatos a gyámságra: gyámatyát rendelni a fejedelem joga s kötelessége is egyszersmind, részint uralkodói tiszténél, részint azon oknál fogva, hogy azon árváknak, kiknek rokonai nincsenek, örököse a H. K. 1. R. 115. cz. 1. és 2. §. szerint. Ezen fejedelmi jog ugy gyakoroltatik most, hogy a rendelt gyámatya kinevezése illeti, azon esetben, midőn az árvák jószágai egy törvényhatóság kebelében feküsznek, az illető

főtisztet; ellenkező esetben pedig a királyi főkormányszéket, az 1791: 52. cz. 3-ik és 5-ik p. szerint, kik ügyelettel tartoznak lenni a kinevezésben arra, hogy a gyámatya lakjék azon törvényhatóságban, melyben az árvák lakhelye van, legyen olyan ki az árvák jószágait nem igényli, s kiről nem tehetni fel azt, hogy az árvák vagyonait elidegenitendené, a H. K. 1. R. 115. cz. 3. §. szerint.

Azt, hogy az illető felsőbbség által kinevezettek tartoznak elvállalni a gyámatyaságot, alaposan következtethetni abból, hogy törvényeink kijelelték azon okokat, melyeknél fogva a rendelt gyámatyák magukat az ezen hivatallal járó terhektől mentesittethetik; elég bizonyságául annak, hogy a törvényes mentség esetén kivül, a gyámság elvállalására kényszerittethetnek. Mentség gyanánt használtathatnak a H. K. 1. R. 122. cz. szerint 1.) a gyermekek sokasága s a hely távolsága; 2.) különböző helyeken s megyékben fekvő jószágaiknak sokasága; 3.) a táborozás folytonossága a katonákra s jelenleg is valósággal katonáskodókra nézve; 4.) haza s fejedelem szolgálata, névszerint a kanczellári, követségi, itélőmesteri, udvaritiszti, jövedelemkezelői, vagyon- s pénzsáfári s más hasonló hivatalok. Ide számittathatnak különösön a számadás terhével járók is, mind azért, mivel inkább elfoglalják a hivatalnokot mintsem hogy a gyámatyai kötelességnek megfelelhetne; mind azért, mivel az ilyenek jószágai, a közkincstár biztositása végett le levén kötve, kárositásuk esetében az árvákra nézve kárpótlást nem biztosithatnak; 5.) gyógyithatatlan betegség; 6.) irástudatlanság; 7.) az árvák s atyjuk iránti ellenséges indulat; 8.) hatvan évet meghaladó öregség; 9.) kiskoruság. A teljes kort el nem ért személyek gyámatyák nem lehetvén (H. K. 1. R. 117. cz. 1. és 3. §.), a kiskoruság mentségül csakis azon esetben használtathatik, midőn az árvák kiskoru bátyja azért kináltatnék meg testvérei gyámságával, mivel anyjuk férjhezment (§. 2.). A gyámságtóli mentség elősorolt okait használni az illetők tetszésére van bizva (se se si volunt excusare poterunt H. K. 1. R. 122. cz. 8. §.), a miből következtethetni azt, hogyha valaki a mentség meglevő okát használni nem akarva a gyámságot elvállalta volna, arról azután, csupán azon oknál fogva, le nem mondhat, kivéve azon esetet, ha az elvállalás után született volna a mentségül használható ok.

*

73. §.

A gyámság kezdetéről.

A gyámság kezdetére nézve, kötelesek magukat az illető főtisztek az 1791: 52. czikkben látható ezen szabályokhoz alkalmaztatni:

1.) Az altisztek kötelesek a kerületökben lakó nemesek és birtokosok árvaságra jutását tösténi jelenteni a főtisztnek, a ki tartozik minden egyes esetről értesiteni a főkormányszéket (2. p.).

2.) Azon esetben, midőn a mindkét szüléiktől megfosztatott árváknak nem volna végrendeleti gyámatyja kinevezve, vagy a kinevezett alkalmatlan volna, ahozképest a mint az árvák jószágai egy vagy több törvényhatóságban feküsznek, az illető főtiszt, vagy azon törvényhatóságnak, melyben a szülék halála történt, főtisztje felterjesztése következtében, a k. főkormányszék rendel gyámatyát a gyámságot igényelhető rokonok s ezek nem léte s illetőleg alkalmatlan volta esetében, az idegenek közül, a már fenebb közlött szabályok szem előtt tartása mellett (3. és 5. p.). Midőn pedig az árvák szüléi közül valamelyik életben van, annak gyámsága alá rendelni s adni az árvákat, az illető főtiszt kötelessége (11. p.).

3.) A főtisztek kötelessége vigyázni arra, hogy az árvák minden ingó s fekvő vagyonai, hitelezményei (debitum activum) s adósságai (debitum passivum), oklevelei a szülék halála után haladék nélkül irattassanak összse két, a rokonokkali egyetértéssel választott s magukat hívségre s titoktartásra esküvel is kötelezendő nemes személy által (kik helyett az árvai utasitvány szerint már most az árvabirói szék tagjai használtatnak) a közelebbi vérek közül valamelyiknek jelenlétében. Azon okleveleket megolvasni nem szabad, ha van lajstromuk (regestrum), vagy ha el vannak látva tartalmukat kimutató hátiratokkal (indorsatio); az első esetben a lajstromot csak is másoltatni, a másodikban pedig csupán a hátiratokból kell lajstromot készitteni (4. p.), az árvai utasitvány alább közöltetendő rendelete értelmében. Ha az árvák jószágai több törvényhatóságban feküsznek, az illető megyék főtisztjeinek egyetértésével kell történni mind a vagyonok összszeiratásának, mind az oklevelek lajstromoztatásának (5. p.).

Azon okból, mivel a H. K. 1. R. 115. cz. 4. §. és az 1791: 52. cz. 10-ik pontjából következtethetőleg, az árvák vagyonai azért iratnak összse, hogy azok lelettára szerint történjék a gyámatya számoltatása, midőn a szülék mentesitve vannak az 1791: 52. cz. 7-ik és 11-ik pontjaiban a gyámi számolás terhe alól: a szülék gyámsága esetébeni összszeirás szükségessége kétségbe kezdett hozatni. Az összszeirás ezen esetbeni szükségessége azonban tagadhatatlan; mind azért, mivel a H. K. 1. R. 115. cz. 5. §. szerint a törvényi gyámatyáknak lelettár mellett kell átvenni az árvák vagyonait, a szülék gyámsága pedig a H. K. 1. R. 113. cz. k. §-ban törvényinek neveztetik; mind azért, mivel az 1791: 52. cz. 4-ik pontja kivétel nélkül minden s tehát a szülék gyámsága alatti árváknak is, vagyonai összszeirását rendeli; mind azért, mivel a szülék gyámsága alá is az illető főtisztnek kell átadni hivataloson az árvákat illetőket, az idézett törvényczikk 11-ik pontja szerint, a hivatalos átadás (transpositio) pedig a kérdés alatti összszeiratás nélkül meg nem eshetik, ugyan azon czikk 4-ik és 5-ik pontjai szerint; mind azért végre, mivel a szülék gyámsága alól ki kelletvén vétetni az árváknak, mihelyt pusztitják vagy elidegenitik azok vagyonait (11. p.), ezt bebizonyitani különben nem lehet, hanemha hiteles összszeiratból kimutattathatik az árvák vagyonainak a gyámság kezdetekori állása.

4.) A szükségtelen s romlékony ingóknak közárveréssel el kell adatni, azoknak pedig, a melyeknek megtartása szükséges, illedelmes és biztos, a készpénzzel és fekvőkkel együtt a gyámatya kezelése alá kell adatni, valamint a lajstromot készitő biztosok pecsétei alá zárandó okleveleknek is (1791: 52. cz. 4. p.); a vagyonokkal együtt az árvák személyérei felügyelet is (personalis inspectio — 5-ik pont) a gyámatyára kötelesség gyanánt bizatván.

5.) A vagyonok összszeiratának s az oklevelek lajstromának három hiteles példánya közül egyik pecsét alatt betétetik az illető törvényhatóság levéltárába, a másik átadatik a gyámatyának, a harmadik pedig felküldetik a királyi főkormányszéknek (5. p.).

74. §.

A gyámság folytatásáról.

1.) Az árvák személyére nézve

A gyámság körébe tartozó jogok és kötelességek tárgyazzák

1-ör az árvák személyét, melyre nézve a gyámatyát illeti a felvigyázat, az árvák rangjukhoz s vagyonaik mennyiségéhez mérséklendő neveltetéséről gondoskodás (1791: 52. cz. 5. és 3 p.), az árvákat érdekelhető bárminemü dolgok s ügyek személyökbeni elintézhetése (a mi azonban annyira nem terjesztethetik ki, hogy az árvák nevében hatalmaskodást ugy követhessen el, hogy azért ők követeltethessenek H. K. 1. R. 132. cz. 2. R. 23. cz.), s a különben érvénytelen kötéseiknek, vallományaiknak megerősitése, végre a gyámgyermekek elleneiveli alkudozhatás s egyezkedés is, de csak is hasznukra és nem romlásukra, a H. K. 1. R. 126, 127. cz. szerint. Kötelesek viszont a gyámatyák az árvák táplálására s ruházatára szükségeseket kiszolgáltatni, a gyámgyermekekkel illendőleg bánni, s azokat a jó erkölcsökben nevelni a H. 1. R. 123. cz. 4, 5, 6. §. szerint.

75. §.

2.) Az árvák vagyonaira nézve.

Az árvák vagyonaira nézve illeti a gyámatyát

1.) gondviselés az 1791: 52. czikkben látható ezen szabályok szerint:

a.) Az árvák jószágainak kezelését köteles olyan tisztekre s illetőleg gazdákra bizni, kik szorgalmatos s hívséges voltukról ismeretesek, s azokat a törvényhatóság által kinevezett számoltató biztosokkal megvizsgáltatandó számadásaik évenkinti pontos béadására szoritani (6. p.).

b.) A szüléken kivül, minden más gyámatya tartozik évenkint maga is számolni 200 ft. büntetés terhe alatt, melynek fele az árvákat, fele pedig illeti a számoltatókat, kiket azon törvényhatóság nevez ki, melyben az árvák jószágai feküsznek; és ha több törvényhatóságban fekünnének, az, a melyben főbb vagy felesebb jószáguk van, ezen esetben az illető megyék főtisztei a számoltatást kölcsönös egyetértéssel intézvén el. A gyámi számadás ellátásakor jelen

kell lenni akár a fő- akár az azok után következő tisztek valamelyikének, vagy legalább a megyei közügyvédnek (fiscalis procurator), kiknek tiszte az árvák érdeke felett őrködni és szükség esetében azon más törvényhatóságok közgyüléseivel (universitate) is értekeznek, melyek kebelében feküsznek az árvák jószágai (7. p.).

c.) Az esztendő végével megtörténni kelletö számolás eredményéről értesiteni kell a közelebbi közgyülést, hogy a megyei rendek előtt tudva lehessen az árvák állapota s azok érdekében netalán szükséges intézkedések megtétethessenek; sőt ha akár a gyám akár az árvák érdeke igénylené, a számadás ujból elláttathassék. A gyámi számadásokat különbség nélkül minden esztendő végével fel kell küldeni, végső elláttatás végett, minden törvényhatóságbóla királyi főkormányszékhez, mely a számolás minőségéhez képesti feloldólevelet (absolutionales) az illető törvényhatóságok utján küldi le a gyámatyáknak; a számolási munkálatnak a törvényhatósági levéltárakba kelletvén tétetni azért, hogy a gyámgyermekek megismerkedhessenek, felszabaditásuk után, gyámuk sáfárkodása módjával (8. p.).

d.) Kötelesek a gyámatyák az árvák jövedelmeit szaporitani, fáradozásik jutalmául a fekvő jószágok évenkénti jövedelmének hatoda őket illetvén, kik azonban névszerint a kiadott tőkepénzek kamataiból részt nem igényelhetnek (9. p.); kivéve azon esetet, midőn a kezelt vagyon nagyobb része kamatra adott tőkékből állana, a mikor ezen és a gyám által kiadatott tőkék kamatainak tizede a gyámot illeti az 1806-ik évi árvai utasitás 89. cz. szerint.

2.) Rendelkezhetés is illeti a gyámatyát az árvák vagyonaira nézve, a mennyiben szükség esetében s főleg azok fentartása végett jószágaikra pénzt vehet fel s egyéb javaik felett is a szükség kivánatához képesti intézkedéseket tehet, a nélkül mindazáltal, hogy azokat elidegenithetné, a H. K. 1. R. 124. cz. 5. §.; 113. cz. 3. §. szerint. Ennélfogva a gyámi rendelkezhetés körébe csakis annyi tartozhatván, hogy az árvai jószágok kártóli megőrzése s használása módjában czélirányos intézkedéseket tehetnek, azok terményeit eladhatják, midőn az árvák érdeke vagy szüksége fekvő jószágok terhelését, zálogba vetését, elcserelését vagy elidegenitését igényli, a gyámatyák ezen czimek alatti rendelkezésének a k. főkormányszék, mint az árvák felett ör-

ködő felsőbbség által kell eleve érvényesittetni. A gyám ezen rendelkezhetése körébe tartozik továbbá, gyakorlat s az 1806-beli utasitás 35-ik czikke szerint, az árvák elidegenitett vagyonai maga utjáni viszszaszerzése, a rájok szállott vagyonoknak lelettár, s a pénzeknek ellennyugtatvány melletti kézhezvétele, adósságaik lefizetése, hasznos javitások tétele, s a szükségfeletti jövedelemnek akár jószágvásárlásra, akár hasznos javitásokra s épitésekre forditása, vagy kamatrai biztositott kiadása.

76. §.

3.) Az árvák pereire nézve.

Az árvák pereiben a gyám

1.) eljárhat és mindent elintézhet a H. K. 1. R. 126. cz. 1. §. szerint, s azok személyében pert indithat, ellenvetéseket tehet s az ellenvetésekre és előterjesztésekre felelhet a H. K. 1. R. 127. cz. 1. §. szerint. Ennélfogva vallhat ügyvédeket, azokat meghivathatja s változtathatja is, használhatja továbbá az ügy védelmére szükséges leveleket azon megszoritással csakugyan, hogy az árvák pecsét alatt tartandó levéltárának mindannyiszor az illető főtiszt által kinevezett két biztos (kik helyett most az árvabirói szék tagjai használtatnak) jelenlétében kell felbontatni, s a gyámatya téritvényének a kivett levelek helyére kell bététetni, a levéltár ujból lepecsételtetvén, az 1791: 52. cz. 4. p. szerint. Mivel azonban az árvák, az ellenük gyámságuk ideje alatt indult perekben, felelni nem tartoznak, s névszerint a megkezdett hoszszu pereknek felserdült az az tizenkét éves korokig függőben kell maradni (H. K. 1. R. 129. cz. 1. és 2. §.), a hatalmaskodás czime alatt indultaknak pedig holtdij büntetésével kell leszállittatni (H. K. 1. R. 132. cz.; 2. R. 23.cz.), a gyámatya per körüli közlött jogait az árváknak csakis következendő pereire nézve használhatja:

a.) a melyek még atyjuk éltében kezdettek (H. K. 1. R. 129. cz. 1. §.; 130. cz.), ezek közül is azokra nézve, melyekben oklevelek előmutatására van szükség, egy esztendeig időhaladék engedtetvén (H. K. 2. R. 50 cz. 1, 2. §.);

b.) melyekre magok az árvák részéről szolgáltattatott alkalom, a mennyiben nevök alatt más, s nem az árvák békés birtokában levő jószágbeli igtatás vagy határjártatás-

kori ellenmondás tétetvén, annak okadatolására idéztettek az árvák (H. K. 1. R. 131. cz.).

2.) Az árvák elleni pereket elbékélheti nevökben, de csak azon esetben, midőn látja, hogy az árvák el fognak marasztaltatni, s ekkor is azok hasznával és nem romlásukkal (H. K. 1. R. 127. cz. 2. §.). Alaptalanul következtetik némelyek ezen pert elbékélhetési jogból azt, hogy a gyámatya

a.) önhatalmulag az árvákat érdeklő pereket perközti béke utján elenyésztethetné. Abból ugyanis, hogy a gyámatya az elperes árvákat elmarasztaltatással fenyegető pert hasznothajtólag elbékélheti, nem következik az, hogy per közti békére léphessen, mely a H. K. 1. R. 62. cz. szerint a pernek kétes, tehát még láthatólag nem veszendő állása és az által is van feltételesitve, hogy a pertárgyában mindenik peres fél részesüljön, s éppen azért nem mindig haszonnal, hanem nyilvános kárral is járhat. Mindemellet is azonban, hogy a gyámatya perközti békére is léphet az árvák nevében az illető felsőbbség engedelmével s jóváhagyásával, tagadhatatlan. Hogy

b.) elidegenithetési jogot is igényelhetne az árvák jószágaira nézve, mert midőn a per elbékélhetésére a gyám csak azon feltétel alatt van jogositva, hogy ha az az árvák hasznával történik, a per elbékélése által az árvákra nézve haszon eszközöltetik, s azt inkább szerzésnek mint elidegenitésnek lehet tartani, kivált midőn, mint fenebb közöltetett, a törvény határozottan megtagadja a gyámatyáktól az elidegenités kérdésben forgó hatalmát általában.

77. §.

Az árvák gyámság alatti biztosittatásáról.

Az árvák sorsának gyámság alatti biztosittatását eszközlő intézkedései törvényeinknek a következendők:

1.) A gyámság alatti árvák személye s vagyonainak felügyelete, a k. főkormányszék legfelsőbb felvigyázása alatt, ugy van az illető törvényhatóságok főtisztjeire bizva, hogy ha azoknak gondatlansága (incuria) miatt, vagy egyetértésökkel (conniventia) az árvák károsittatnának, a k. főkormányszék előtt felelettel s még kárpótlással is tartoznak, az 1791: 52. cz. 1. p. szerint.

2.) A gyámatyák a közönség ellenőrsége alá vannak

rendelve, a mennyiben a gyanus, azaz az árvák ügyeit s vagyonait roszul kezelő vagy pazarló gyámatyát bárkik, aszszonyok ugy mint férfiak, idegenek ugy mint vérek vádolhatják; csupán magok az árvák vétetvén ki, mig a törvényes kort elérnék, a H. K. 1. R. 124. cz. k. és 1-sső §-a szerint. A gyanus gyám vádlása, a törvényszakokrai tekintet nélkül, minden időben (tehát közigazgatási uton, in linea politica) megeshetik; az alapos vád alá vett gyám még az ellene inditandó per bévégzése előtt is elmozdittathatván hivatalától, s az árvák vagyonai közhatósági kezekbe adatván (H. K. 1. R. 125. cz. 1. §.) a k. főkormányszék által (1791 : 52. cz. 1. p.). A gyámság tisztét csalárdul viselőnek találtatott gyám, ámbár elégtételre ajánlkozik s az iránt jótállókat igér s állit, elmozdittatik a gyámságtól s helyébe más neveztetik ki (H. K. 1. R. 125. cz. 3. §.)

3.) A gyámságot roszul és balul kezelő gyám, hivatalтóli megfosztatásán kivül, az általa okozott kár kétannyibani megtérítésére itéltetik, s ha az árvák személyét s pereit tárgyazó hűtlenségben találtatott, becsülete örökkétartó elvesztésével is lakol egyszersmind a H. K. 1. R. 123. cz. 1. és 2. §. szerint.

4.) Midőn a gyanus gyám elhalt mielőtt a gyanu megvizsgálása bévégeztetett volna, a gyám büntetésének nincs ugyan helye, de örökösei s utódai a roszul kezelt árvai vagyonról számolni tartoznak a H. K. 1. R. 125. cz. 2. §. szerint.

78. §.

A gyámság megszünéséről.

Megszünik a gyámság

1.) a gyám vagy gyámgyermek halála által.

2.) A fiak törvényes kora (H. K. 1. R. 124. cz. 2. §.) és a leányok férjhezmenetele által (H. K. 1. R. 112 cz. 1. §.).

3.) Ha a gyámság alatti bolond meggyógyul (H. K. 1. R. 124. cz. 4. §.).

4.) A gyám önjogúságának elvesztése (H. K. 1. R. 121. cz. 3. §.), hűtlenségi, hitszegési vagy más becstelenitő bünbe esése (4. §.), valamint az illető felsőbbség által elfogadott lemondása által.

5.) Midőn a gyám gyanussága miatt hivatalától elmozdittatik a H. K. 1. R. 123. czimben látható azon esetekben, midőn saját vagyonait botorul elemészti, a gyám-

gyermekeknek az életre szükségeseket u. m. élelmet és ruházatot kellően ki nem adja, azokkal minden helyes ok nélkül roszul bánik, azokat jó erkölcsökben nem neveli vagy maga a gyám rosz erkölcsü és nagyon szegény; továbbá ha halálos ellensége a gyámgyermekek atyjának vagy a gyámgyermekeknek; végre ha félő, hogy a gyámgyermekek javait magához kivánja ragadni s azokat a maga számára bitorlani törekszik.

6.) Ha a nemtelen atya megházasodván, a gyámgyermekekre anyjokról szállott vagyont pazérolni kezdi (H. K. 1. R. 113. cz. 2. §.).

7.) Midőn a gyámságot folytató anya férjhezmegyen, mely esetben csakugyan, ha csupán magát s nem férjét illető külön ősi jószágai lennének, a gyermekeinek személye feletti gyámságtól el nem rekesztethetik ugyan, a gyermekek atyai vagyonainak gondját s gyámságát mindazáltal a közelebbik fivér s nem az anya viseli (H. K. 1. R. 113. cz. 4. és 5. §.).

8.) A szülék gyámságtóli megfosztatása által azon esetben, midőn a gyámgyermekek neveltetését elhanyagolnák, azok vagyonait rontanák vagy elidegenitenék, jövedelmeiket pazarolnák (1791 : 52. cz. 11. p.).

Az elősoroltakon kivül bármely esetben szünjék is meg a gyámság, köteles a gyámnok (csupán a szüléket véve ki az 1791: 52. cz. 7. és 11. p. szerint) hivatala egész idejéről általános számolást tenni s az általa netalán okozott károkról, a már közlött szabályok szerint, felelni (u. o. 10. p.)

II.) A gondnoki hatalomról.

79. §.
Ezen hatalom és a gyámság közti különbségről.

Hajdon a gondnoki hatalom és gyámság között nagy volt a különbség, a mennyiben

1.) gyám rendeltetett a nem törvényes koru gyermekeknek akaratuk ellen is; gondnokot rendelni pedig csak a törvényes koru gyermekek kérésére lehetett a H. K. 1. R. 124. cz. 3. §. szerint.

2.) Gyámi jóváhagyás nélkül, a gyámgyermekek minden szerződései s vallományai merőben érvénytelenek vol-

tak a H. K. 1. R. 126. cz. 2. §. szerint; ellenben a felserdült árvák gondnokaik megegyezése nélkül is érvényesen szerződhettek, még pedig a fiak 16 éves korukon kezdve adósságról s zálogról, 18 éves korukon kezdve aranyról, ezüstről s minden ingó vagyonukról; a leányok pedig 14 éves korukon kezdve adósságról, zálogról, aranyról, ezüstről és minden ingókról a H. K. 1. R. 111. cz. 6. és 7. §. szerint, csupán a kijelelt eseteken kivüli kötelezvényeik érvényessége levén gondnoki helybenhagyás által feltételesitve.

3.) A gyámgyermekek pereit nevökben a gyám folytatta (H. K. 1. R. 126, 127. cz. 1. §.); a felserdültek pereit ellenben a gondnok nem folytathatta, azok már ügyvédet vallhatván (H. K. 1. R. 111. cz. 6. §.) s magokra perlekedhetvén (H. K. 1. R. 111. cz. 5. §.; 124. cz. 2. §.).

4.) Gyanus gyámatyjukat az árvák nem vádolhatták, a felserdültek által ellenben, gyanu esetében, rokonaik egyetértésével a gondnok vádoltathatott (H. K. 1. R. 124. cz. 1. §.).

Ezen különbség, ujabb törvények rendelései következtében, annyira módosittatott, hogy azt csaknem egészen megszüntettnek méltán tarthatni. Midőn ugyanis az 1791: 52. cz. az árvaságra jutott gyermekeket, koruk tekintetbevétele nélkül, ugyanazon szabályok szerint kezelendő felügyelete alá rendeli a főtiszteknek s k. főkormányszéknek, akár gyámi akár gondnoki hatalom alatt legyenek (1. p.), sőt a gyámság és gondnokság között még szóbeli különbséget se kivánt tenni, a mennyiben pupillusnak nevezi az árvát akár gyámság akár gondnokság alatt legyen, gyámgyermeknek (persona tutelata) pedig azt is, a ki már elérte az önjoguság idejét; gyámságnak azon állapotot, melyből az önjoguvá lett kilépett (e tutela illico emancipandae) és gyámnak (tutor) azt, a kinek hatalma alól szabadult ki az önjoguvá lett árva (10. p.) elég bizonyságául annak, hogy valamint e helyen a régibb törvények szerinti curator tutornak neveztetett, ugy más helyein is ugyanazon czikknek a tutor curatort is jelent, vagyis hogy ezen törvény a tutor és curator közt semmi különbséget sem ismervén el, ugyanazon szabályok szerint rendeli felügyeltetni a törvényes és nem törvényes koru árvák személyét s vagyonait; midőn továbbá az 1792: 2. cz. 1. pontjában az árvák általában akár gyámság akár

gondnokság alatt legyenek, azon személyek közé számláltatván, kik önkötelezhetési képességgel nem birnak, a felserdültek a H. K. 1. R. 111. czimében kijelelt tárgyak feletti szerződhetése épen olyan korlátolttá lett, mint a gyámságalattiaké: a gyámság és gondnokság között nem maradott fen egyéb különbség mint az, hogy a törvényes koru árvák védője nem neveztetik gyámnak, hanem gondnoknak (H. K. 1. R. 124. cz. 3. §.), és hogy gondnokság alá nem csak kiskoru árvák rendeltetnek, hanem gyakorlat szerint más bár teljeskoru, de maguk dolgai kezelhetésére nem képes személyek is.

80. §.

A gondnoki hatalom alá tartozó személyekről.

A gondnoki hatalom alá tartoznak, a kiskoru árvákon kivül, gyakorlat szerint

1.) a tékozlók, miután az illető törvényhatóság közgyülése elébe idéztetve bé nem tudnák bizonyitani azt, hogy az ellenök ősi vagyonaik vesztegetése iránti hiteles bizonyitványokkal támogatott vád alaptalan, s a közgyülés által vesztegetőknek itéltettek és kihirdetés végett a k. főkormányszéknek feljelentettek; ezeknek vagyonai, a késedelem káros volta esetében, még a per megkezdetése s bevégeztetése előtt is az illető tisztség által összeirattathatván s további rendelésig birói zár alá vettetve zárgondviselő (sequestri curator) felügyelete alá bizattathatván, az 1806-beli utasitvány 9, és 10. czikkei szerint.

2.) A rabságra itéltetett személyek, vagyonaikra nézve, rabságuk ideje alatt, és becsületökkel együtt jószágaiktól is megfosztandó lúdasok, azon megjegyzés mellett, hogy mindezek maguk nevezhetik ki az illető tisztség jováhagyásával gondnokaikat, ha vagyonaik kezelésére alkalmatos sem szüléik, sem házastársaik, sem gyermekeik nem volnának, az 1806-ik évi utasitvány 11. és 12. cz. szerint.

81. §.

A gondnokság kezdetéről, folytatásáról és megszünéséről.

Csupán névbelivé válván a gyámság s gondnokság közti különbség, mindazok, melyek fenebb közöltettek a gyámi képességre, a gyámság különböző nemeire, kezdetére

s folytatására nézve, kiterjesztethetnek a gondnokságra is, de azon eseteken kivül, melyekben a gyámság megszünik, megszünik a gondnokság még a következendő esetekben:

1.) A kiskoru árvákra nézve

a.) korengedelem nyerése által (venia aetatis) ugy, hogy az illető törvényhatóság közgyüléséhez folyamodott kiskoru árva, az által dolgai kezelésére alkalmatosnak itéltetvén, a gondnokságtóli felmentés végett ajánltatik a k. főkormányszéknek s ez azt elrendeli, mely úton a 24 évet töltött hajadon leányok is nyerhetnek engedelmet vagyonaik s jószágaik kezelhetésére az 1806-dik évi utasitvány 4. és 6. cz. szerint;

b.) teljes kor elérése által, az illető főtiszteket illetvén a teljeskoruvá lett árvákat a közgyülésnek bejelenteni, és ha azok, a rendek itélete szerint, dolgaik kezelésére alkalmatosok, a gondnoki hatalom alól azonnal felszabadittatnak, felsőbb engedelem szükségessége nélkül, az 1791: 52. cz. 10. p. szerint. Mivel pedig, az idézett törvény szerint, a felszabaditás főleg a kérdésben forgó személy alkalmatos volta által van feltételesitve, a rendek határozata következtében az önjoguságra meg nem érett egyének feletti gondnokság teljeskorukon túl is terjesztethetik.

2.) A rabokra nézve, szabadságuknak törvényszerü utoni viszszanyerése által.

3.) A tékozlók és lúdasokra nézve az által, ha a gondnokság alól itéletesen felszabadittatnak.

A gondnokság megszünése mindezen eseteiben a felszabadittattak vagyonainak s okleveleinek ujból összse kell irattatni, s a gondnoknak hivatala egész idejéről számadást kell tenni s felelni minden miatta történt károkért; a felszabadult kezébe adatandó vagyonok- s levelekről bizonyitványok készittetvén, melyeknek egy példánya a felszabadultnak, a másik a hivatalát végzett gondnoknak adatik, a harmadik pedig az illető megye levéltárába tétetik azért, hogy ha netalán valamelyik fél a magáét elvesztené, onnan használat végett megkaphassa, az 1791: 52. cz. 10. p. szerint.

82. §.

A városi és zsellér atyák árváiról.

Az eddigelő tárgyalt gyámság és gondnokság szabályai csupán a nemesek és birtokosok árváit tárgyazták az 1791:

52. cz. 1. és 2. p. szerint, kiken kivül külön gondoskodott az idézett törvényczikk, még

1.) a városi polgárok árváiról, azok gondviselését ugy bizván a városok főtisztjeire, hogy az árvák minden vagyonait irassák összse, számadásra köteles gyámatyát nevezzenek, az árvák hajlamuk szerinti neveltetésére ügyelettel legyenek s gondoskodjanak arról is, hogy azok valamely állapotuk s hajlandoságuk szerinti mesterségre vagy más életmódra maga idejében alkalmaztassanak, szemök előtt tartván a nemesek árváit tárgyazó törvényszabályokat is, a mennyiben azt az illető város saját alkotmánya s az előfordult körülmények megengedik (12. p.). Kötelesek továbbá a város elöljárói azon esetben, midőn kerületökben valamely utazó vagy szálló akár elhalálozván árvákat hagyna, akár gyámoltalanná lenne, tösténi jelentést tenni mind a főkormányszékhez, mind az idegen megyéje tisztségéhez, s azon közben is annak minden vagyonait kár ellen oltalmazni, bátorságos helyre zár s pecsét alatt zárgondviselő felügyelete alá adni, s illetőleg személyére is gondot viseltetni az 1806-beli árvai utasitás 105. cz. szerint.

2.) A zsellér emberek árváiról, kikre felügyelni földesuraik tiszte volt, azokra bizatván a számadásra köteles gyámnok kinevezése s arróli gondoskodás, hogy azok kezébe lelettár mellett adatandó vagyonai az árváknak meg ne károsittassanak az 1791: 52. cz. 13. pontja szerint. Ezen törvény a zsellérek felszabadittatása által érvénytelenült.

83. §.
Az árvabirói székről.

Az árvák sorsa biztositását czélzó törvényeknek s jelesen az 1791: 52-ik czikknek foganatositása s az árvák dolgai kezelésébeni egyformaság eszközlése végett, 1806-ban 446. szám alatt kiadott főkormányszéki rendeletben mely mint a végrehajtó hatalom törvényteljesitése módját szabályozó intézkedése, (a mennyiben a törvényekkel nem ellenkezik) kötelező erővel bir, állittatnak fel minden vármegyében, székben és vidékben az addig gyakorlatban volt s esetről esetre kineveztetni szokott kebelbeli számoltató székek (domestica censura) helyett az árvabirói székek (sedes orphanales) még pedig, a törvényhatóságok kiterjedéséhez képest, a kisebbekben egy, a nagyobbakban pedig kettő s legfenebb három rendbeli. Az idézett

kormányi rendeletben, mely árvai utasitványnak szokott neveztetni, és a melynek megtartására, a mennyiben körülményeik engedik, a városok előljárói is köteleztetnek (104. cz.), szabályozva van az árva birói széknek alkotása módja, annak birái, s ezek kötelessége és fizetése.

84. §.

1.) Az árvabirói szék alkotásáról.

Az árvabirói szék alkotására nézve e következendők rendeltettek az idézett árvai utasitványban:

1.) Az árvai székek hatáskörét, a nagyobb törvényhatóságokban, a királyi pénztárnokságokhoz kell a lehetségig alkalmaztatni (40. cz.).

2.) Három alkalmatos személyből kell alkottatniok, kiknek 24 évet töltötteknek s az árvabirósági kerületben lakosoknak kell lenni; az illető törvényhatóság közgyülésén választatnak királyi pénztárnoki s derékszékbirói rangu állandó hivatalukra, minden egyéb megyei közszolgálattól mentesitetten (38, 41, 42, 43, 44, 46. cz.) és hivatali elfoglaltatásukkor, a törvényszékek előtti személyes megjelenésre nézve, időhaladékot igényelhetőleg (44. cz.).

3.) A szék elnöke az, a három egyébiránt egyenlő szózattal biró tagok közül, a ki a hivatalban régibb vagy legtöbb szózatot nyert választatásakor (48. cz.).

4.) Kivéve a pereket, az árvákat érdeklőkre nézve, törvényszüneti s innepnapok által munkálódásában az árvai szék nem gátoltathatik, s felszólitására a megye tisztjei segedelemmel haladék nélkül lenni tartoznak, megyéjökön kivüli értekezéseik a tisztség utján eszközöltetvén (45, 47. cz.).

5.) A szék jegyzőkönyvét, a számadásokra tett észrevételeket, a számadásbeli végzéseket nevök aláirásával mindhárman hitelesitik; a lelettárokat, összeiratokat, levelek lajstromát s átadási jegyzéseket pedig legalább ketten; a a felsőbbséghez intézett jelentések, kérések elnöki aláirás és pecsét alatt küldethetvén fel a tisztség utján (52, 53, 54. cz.).

6.) A távullét, betegség s csupán a számvételre nézve tétethető másodízigleni vérség kifogása miatti hiány pótoltathatik megyei táblabirák által, kik megtaláltatva a kirendelt időre s helyre megjelenni, törvényes mentség esetén kivül, 24 magyar ft. büntetés terhe alatt tartoznak (49. cz.).

Azon ritkán előfordulható esetekben pedig, midőn mindhárom rendes tag vérség- s örökösödésnél fogva gátoltatnék valamely számadás ellátásában, azt a tisztség utján a legközelebbi árvabiróiszéknek kell átküldeni haladék nélkül (51. cz.).

7.) Birótársai távullétében, a haladékot nem szenvedhető esetekben, az utolsó árvabiró is vehet fel maga mellé megyei táblabirót, számbavétel, összeirás, lajstromozás, különválasztás, záralávétel s elpecsételés végrehajtására (55. cz.).

85. §.

2) Az árvaiszék biráinak kötelességeiről.

Az árvabirák kötelességei:

1.) A helységek papjai, birái vagy távollétökben az elsőbb esküdt, büntetés és kárpótlás terhe alatt, tartozván mihelyt valaki helységökben megbolondult, rabságra vitetett, atyja, anyja, gyámatyja vagy gondnoka halála miatt gyámoltalanságra jutott, az eset után legfenebb három órával a megtalálható legközelebbi árvabirót értesiteni ugy, hogy az az eset után legfenebb 10 órával tudomást vehessen és arról, hogy vett, a birót vagy helyettesét tudósithassa (57. cz.): az értesitett árvabirónak föl kell lépni, munkálódásában magát a következendő szabályokhoz alkalmazandólag:

a.) Nemesi vagy szabad rendből valókra nézve a tisztséget, a közelebbi rokonokat és biró társait értesiteni tartozik, köteles levén a tébolyodottak s rabságra vitettek minden vagyonait zár alá venni, s azok összeirását megkezdeni, a tudósitásvétel idejétől számitandó kétszer 24 óra alatt, birótársai, vagy legalább egy megyei táblabiró társaságában azon esetben, ha a feljelentett személynek vagyonai gondviselésére alkalmas házastársa, szülője, gyermeke akár nem volna, akár távullenne (58. cz.).

b.) A feljelentett halál által árvaságra jutottak lakhelyén, még temetés előtt, meg kell jelenni és azon esetben, midőn a gyermekek anyja halt el atyjuk életben maradván, ha ez az anyai jók összeirását meg nem engedné, fel kell jelenteni az összeirást gátló okokat az árvák érdekének biztositandása módját kimutató vélemény kiséretében. Azon esetben pedig, ha az anya, vagyonait tárgyazó végrendeletet hagyott volna, azt a tisztséghez a főkormányszékkeli közlés végett bé kell küldeni (60. cz.).

c.) Ha az atya halálozván el, az anya maradott volna életben, hirt kell tenni az atya által netalán kinevezett végrendeleti gyámnoknak s az atyai ág firokonainak, és addig is, mig a felsőbbség által az árvák gyámsága felett rendelés tétethetnék, ha az özvegyet az atyai jók összeirására birni nem lehetne, az annak gátlására használt okokat, az anya képességéről véleménynyel együtt, a tisztség utján fel kell terjeszteni, a levelesládákat további rendelésig elpecsételvén s bátorságos helyre helyeztetvén (61. cz.).

d.) Ha az árváknak sem atyja sem anyja nem maradott, de van mostoha anyjuk, ennek özvegyi védlevele (prorogata vidualis) az árvák ellen nem használtathatván, édes anyjuk vagyonait s leveleit, atyjuk leveleivel együtt, összse kell irni, s illetőleg lepecsételni; az atyai vagyonok az özvegynél hagyatnak özvegyi tartása kiszakasztásáig, az anyai vagyonok pedig, a lepecsételt levelekkel együtt, addig is mig gyámatya rendeltethetik, (a 65-ik czikk szerint az árvák birái által is kinevezhető) zárgondviselőre bizatnak (62. cz.). Ha pedig a mindkét szüléjöktől megfosztatott árváknak mostoha atyjuk maradott volna hátra, ennek kezénél, a gyámatya kineveztetéséig, csak az árvák anyjával közösön szerzettek hagyattathatnak, az árvák anyai s atyai vagyonainak s leveleinek töstént összseiratni s illetőleg elpecsételtetni s zárgondviselő kezébe adatni kelletvén (62. cz.); azon megjegyzéssel, hogyha, és a midőn a teljes árvaságra jutott gyermekek különböző atyáktól vagy anyáktól származottak, vagyonaiknak s leveleiknek leszármazásuk szerint kell elkülönittetni. Az árvabirákat ezen pont alatti eljárásukban akadályoztatók, a történhető károk megtérítésén kivül, 200 mfttal büntettetnek (64. cz.).

e.) Az árvák gyámatyja vagy gondnoka halála esetében is tartoznak az árvák birái, a halál után 24 óra alatt, leirt kötelességök teljesitéséhez fogni, a tisztséget tudósitani, s alkalmatos zárgondviselőt nevezni ki (65. cz.). Hogy ezen előleges intézkedések annál biztosabban sikerülhessenek, rendeltetett, hogy a papoknak nem szabad atyát, anyát, árvát, gyámatyát, gondnokot, ha nemes vagy szabad állapotu az árvabirónak, ha közrendü, a helység birája vagy esküttjeinek jelenléte s engedelme nélkül eltemetni (66. cz.); és hogy az, a ki az árvák vagyonaiból valamit eldugna, titkolna, maga hasznára forditana, mint lopó, a kár kétszeres meg-

téritésével büntettetik (69. cz.). Az árvabirák kötelességei továbbá

2.) meghatározni, a zárgondviselővel együtt, a temetésre, árvák s gyámoltalanok tartására három hónapig szükségesek mennyiségét, azok két példányban iratandó, aláirás s pecsét által is hitelesittetni kelletö jegyzék és nyugtatvány mellett, a zárgondviselő kezébe adatván (71. cz.)

3.) Az árvákat s gyámoltalanokat illető lepecsételt leveleknek téritvény melletti bátorságos elhelyheztetése, s a lelettárba vett ingóknak a zárgondviselő kezébe nyugtatvány melletti adása (70, 72. cz.), az ingóknak ahoz értők általi megbecsültetése, a drágaságoknak, fegyvereknek, könyveknek leiratos feljegyzése s pecsét alatt, mig gyám rendeltetnék, a zárgondviselő vigyázata alá nyugtatvány melletti bizása (73. cz.).

4.) A kinevezett gyámmal egyetértőleg elkésziteni az eladatandó ingók hiteles jegyzékét három példányban, melyek közül egyet, a vagyonokkal együtt, a gyámnak kell adni, a másikat a tisztség utján fel kell küldeni, a harmadikat az árvabiróiszék levéltárába kell tenni (74. cz.); megtartandók levén a drágaságok, fegyverek, könyvek, családi képek, a főkormányszék további határozatáig, valamint azok is, melyeket a gyám, az árvabirák egyetértésével, a gazdaság folytatására, vagy az árvák rangjukhoz képesti szükségére megtartani valóknak itél, és végre a kiadott tőkepénzek, melyeket bárki legyen is a gyám, a főkormányszék engedelme nélkül elkölteni nem szabad (75. cz.).

5.) Arra vigyázni, hogy az eladott ingók árát, ha az árvák szükségei fedeztethetnek azok nélkül is, a gyám legfenebb félesztendő alatt, szabály szerinti biztositás mellett, adja kamatra, vagy forditsa adósságok fizetésére, hasznos szerzésekre s épitésekre, annak a mi az eladott ingók becsü szerinti ára felett vétetett bé, hatoda a gyámot s gondnokot illetvén (76. cz.).

6.) Az eleve elpecsételt s zár alatt tartott leveleknek a gyám vagy gondnok kineveztetése utáni külön választása, lajstromozása; a pecsét felbontásának az a felől értesitendő gyám vagy gondnok s az illető rokonok vagy biztosaik jelenlétében kelletvén megtörténni (77. cz.); Ezen levelek közül

a.) a netalán kész lajstromok, fekvők összeiratai, a-

dósági kötlevelek, nyugtatványok és jegyzékek, felmentő irások, számvételek, számadások, napszámosok és uzsorások listái, gazdasági rendelések, a rokonok vagy biztosaik jelenlétében átadatnak a gyámnak vagy gondnoknak, hiteles jegyzék mellett, melynek egy példánya az árvaiszék levéltárába tétetik, a más pedig a tisztség utján felküldetik a főkormányszéknek, mindenikre a gyám megismerő irása reáiratván (78. cz,).

b.) A jószágról, jogfentartásról s nemzetségi származatról szóló levelek, ha lajstromozva vannak, meg nem olvastathatnak, hanem a lajstrommal együtt az árvabirák s atyafiak által lepecsételtetnek, a lajstrom párjai közül egyik a gyámnak adatik, a másikat pedig, melyre a gyámnak aláirása s pecsétje által hitelesitett elismerést kell iratni az iránt, hogy az abban foglalt leveleket a megnevezendők pecsétje alatt átvette, az árvaiszék levéltárába kell tenni lepecsételve (79. cz.). Ha pedig ezen levelek lajstromozva nem volnának, a lajstromot, azokba nézés nélkül, hátirataik szerint kell készíteni; s ha hátiratuk sem volna, az árvabiráknak a gyámmal együtt kell készíteni, az atyafiak jelenlétében, mentől rövidebb hátiratokban azok tárgyait a szerzési czim kijelelése nélkül jelelvén ki, s a lajstromot azok szerint készitvén (81. cz.). Ezen szüntelen pecsét alatt tartandó oklevelek közül a gyám csak ugy veheti ki azokat, melyekre szüksége van, hogy az árvák birái jelenlétében a pecsét felbontatik, a kivett levél helyébe tétetik a gyám téritvénye, s az árvabirák által a levelek ujra lepecsételtetnek.

7.) Ha a fekvő jószágok összszeirva nem volnának, összse kell iratni a kiadott minta szerint röviden; ha pedig vannak jószágokróli összszeiratok, azokból rövid kivonatokat kell készíteni, azokra aláirásuk s pecsétjök által hitelesitve jegyezvén fel az árvabirák azokat, a mik azokhoz járultak azután, vagy azok közül akár mimódon elidegenittettek. Ezen összszeiratok s illetőleg kivonatok egy példánya, a jószágokkal együtt, a gyám kezébe adatik, a más az árvaiszék levéltárába tétetik, a harmadik pedig a tisztség utján a főkormányszéknek felküldetik.

8.) A gyámok és gondnokok számoltatása, a jószágok több megyékbeni fekvése esetében, ott esik meg, a hol a főbb jószág van, ezen megyebeli árvai széknek, a több megyebeliek megtaláltatva, kötelesek levén a kielégitő tudo-

másitást küldeni a tisztségek utján (84. cz.). Az árvabirák tiszte a gyámokat késedelem nélküli számolásra büntetéssel is szorittatni, és eszközölni azt, hogy a legnagyobb számadások is, legfeljebb hat hónap alatt, a tisztség utján a főkormányszék elébe jussanak végső elláttatás végett; maga az árvai szék csupán a 100. forintot túl nem haladó jövedelmekről készült számadásokat láthatván el végképpen (86. cz.). Hogyha az árvabirák közül valamelyik végrendeleti gyámmá vagy gondnokká neveztetnék, a főtiszt határozza el, hogy a hozzá béadni kelletö számadását melyik árvai szék lássa el (96. cz.).

9.) A gyámok és gondnokok által legalább négy hónappal előre béjelentendő haszonbérbe adatását a jószágoknak nyilvános árverés utján kell eszközöltetni, s a kötlevél pontjait, további rendeléstétel végett, a tisztség utján a főkormányszékkel kell közölni (91. cz.).

10.) Nem elegyedhetnek ugyan az árvabirák gyám- és gondnok-ajánlásba, az a főtiszteket illetvén; ha mindazáltal bármely gyám és gondnok hanyagul vagy éppen nem teljesitné kötelességét, azt ha intésöknek foganata nem lenne, a felsőbbségnek feljelenteni köteleztetnek (94. cz.), és ha a gyám vagy gondnok kinevezése egy hónap alatt meg nem esnék, azt a főtiszt előtt sürgetni tartoznak az árvabirák (95. cz.).

86. §.

3.) Az árvabirák fizetéséről.

Az árvabirák fizetését tárgyazó szabályok (98, 99. cz):

1.) Az árvák ügyében tett irásaikért, illő tartáson s napidíjon kivül, semmi fizetés sem igényeltethetik.

2.) Az árvabirák napidija különkülön, hogyha maguknak, szolgájoknak és két lovuknak illő tartás adatik, 1. rft. 30. kr.; s ha tartás nem adatik 3. rft.; az esküdteké tartással 1. rft., a nélkül pedig 2. rft. 30 kr. v. cz.

3.) Ha a gyámoltalanok vagyona néhány száz forintnál (ezer forintig) többet nem érne, tartáson kivüli napidíj nem követeltethetik.

4.) Ha a vagyon ezer forinton felül két ezer forintig terjed, tartás és $^1/_4$ napidíj, ha 2000—3000-ig, egész napidíj, vagy tartás és fél napidíj; ha 3000 forinton felül rug, még a számadások ellátásáért is egész napidíj igényeltethetik

HARMADIK CZIKK.

Az úri hatalomról.

87. §.

Az úri hatalom köre s osztálya.

Az úri hatalom foglalatja mindazon jogoknak, melyeket a családfő azokra nézve gyakorolhat, kik magukat szolgálatára kötelezték. Az ezen hatalom alá rendelt személyek feletti felsőbbsége a családfőnek részint csupa szerződésen, részint pedig azon föld iránti tulajdonosi jogon is alapulván, melyet a szolgálatra kötelezett személy birtokol, a viszonyok ezen különbözőségéhez képest, az úri hatalom kétféle u. m. gazdai és földesúri hatalom.

I.) A gazdai hatalomról.

88. §.

A gazdai hatalom alá tartozó személyekről.

A gazdai hatalom alá tartozó személyek mindazok, kik magukat, bizonyos fizetésért, a gazda s illetőleg gazdaasszony meghatározott kirekesztőleges szolgálatára s egyszersmind környezetébeni lakásra is kötelezték. Ezen személyek szolgálatuk minőségéhez képest:

1.) Udvari tisztek (officiales 1791: 94. cz.), a kik a H. K. 2. R. 53. cziméből következtethetőleg, gazdájuk jószágában, a hivataluk körébe tartozókra nézve, a zsellérek felett hatóságot gyakorolnak s intézkedéseik oly erővel s érvényességgel birnak, mintha a gazda maga tette volna azokat személyesen elannyira, hogy a H. K. 2. R. 48. cz.; II. Ulászló 1. V. 24. czikke szerint, még hatalmaskodási tényeikről is a tétetik fel, hogy azokat gazdáik rendeléséből követték el, mig az ellenkező bé nem bizonyittatik. Csakugyan hivatali körükön kivül eső, főleg törvényes dolgok igazitásában, gazdájuk nevében érvényesen csak ugy léphetnek fel, ha azok meghatalmazó levelével vannak ellátva (H. K. 2. R. 53. cz. 3. §.), és megbizatás nélküli gátlásáért a törvényes végrehajtóknak (A. C. 4. R. 1. Cz. 8. cz.) s hatalmaskodásaikért (H. K. 2. R. 48. cz. 2. §.; II. Ulászló I. V. 24. cz.) a büntetés saját vagyonaikból vétetik fel.

2.) Cselédek, kik kézi munkák tételére kötelezet-

tek és az 1751: 5. czikk szerint élelmöket s ruházatukat gazdájuktól kapják.

Nem levén még törvényeink által szabályozva a gazda s illetőleg gazdaaszszony és az ezek szolgálatára magukat kötelezett személyek közti viszony: az ezek között támadható kérdések sinormértéke azon szerződés, mely a felek között, a szolgálatra s annak feltételére nézve köttetett, az A. C. 3. R. 11. Cz. 2. czikkének ezen szavai szerint „kinek kinek irott törvénye a maga kötése", és az A. C. 4. R. 8. Cz. 2. czikkének ezen szavai szerint „ha kinek mint való obligatioja vagyon, a szerint is legyen állapotja".

89. §.
A gazda jogairól.

A gazda általában jogositva van, a szolgálatára magukat kötelezett személyektől, a kötéslevél értelmében szolgálat teljesitését követelni, s ezen kivül még

1.) azt, a mit tisztei által másoknak hivátali állásukban okozott károkért, másokon elkövetett hatalmaskodásukért fizetni kénytelen volt, hitet tevén le a felől, hogy azok tudtán s megegyezésén kivül történtek, tisztei vagyonaiból felvétetheti, őket a teljes elégtételig, legyenek bár nemesek, fogságban is tarthatván a H. K. 2. R. 48. cz. és az abban is idézett II. Ulászló 1. V. 24-ik czikke szerint, mely a világi nemesek tiszteiről szóll.

2.) Szolgája fizetését, az általa okozott kár becsüszerinti ára mennyiségeig, viszszatartoztathatja az A. C. 5. R. 84. E. szerint.

3.) Szökött szolgáját törvényesen felkéretheti attól, a kinek szolgálatába állott, s ha ki nem adatnék, a letartoztatón 200 ft. büntetést követelhet azért, hogy más szolgáját, elbocsáttatását tanusitó bizonyitvány előmutatása nélkül, befogadta, az 1791: 26. cz. 10-ik pontja szerint, mely az A. C. 4. R. 8. Cz. 1. cz., és 5. R. 83. E. e tárgyról szóló részeit megváltoztatta; azonkivül, hogy a kereset méltatlan s alaptalan volta esetében, a követelőnek holtdíj fizetésével kell büntettetni.

4.) Nemes állapotu s maga jószágában tartozkodó szökött szolgáját, ha zsellére nincs, személyesen is megintethetvén, a viszszatérésre rövid úton felvétethető 200. ft. bün-

tetéssel kényszeritheti az A. C. 4. R. 8. Cz. 1. cz. szerint.

5.) Hajdon a számadásra kötelezett szökött szolgát el is fogattathatta a gazda a Mátyás 3. V. 2. cz; 6. V. 33. cz. szerint, a mi már ma csak azon esetben történhetik meg, midőn a szolga szökés esetébeni elfogattathatása a szegődvényben nyilván ki volt fejezve; különben a számadás elől megszökött szolgáknak is ugy kellettvén követeltetni, mint más szökött szolgáknak az A. C. 4. R. 8. Cz. 2. cz. szerint.

90. §.

A gazda kötelességeiről.

Köteles a gazda

1.) mindazt teljesiteni, melyekre magát szegődött tisztei- s cselédeire nézve kötelezte.

2. Elegettenni a tiszte által, hivatali körén belől, nevében elvállalt tartozásokért; a tiszt hivatala körében gazdája törvényes képviselőjének s biztosának tekintethetvén a H. K. 2. R. 53. cz. 1. §-ából következtethetőleg, kivált midőn az, a miért a tartozás született, a gazda számára bébizonyithatólag fel is használtatott.

3.) Bépanaszolt nemtelen cselédeért köteles elégtételt szolgáltatni a H. K. 3. R. 26. cz. 2. §. szerint, mit ha nem tenne, előbb három márka fizetésére itéltetik, azután pedig a panaszló teljes keresetén marasztatik (8, 9. §.) illető törvényszéke által. Fel van mentve a gazda ezen kötelesség teljesitése alól, ha a bépanaszolt szolga elszökvén, nincs hatalma alatt (13. §.), vagy ha annak rendes törvény útjáni követeltetését megengedi, gazdai jogáról lemondván (gyakorlat szerint).

4.) Szegődött idejét jámborul kitöltött szolgájának igért fizetését kiadni, különben a szolga által felszólittatott tisztviselők, végére járván a követelés igazságosságának, ha a gazda, megintetése után is, fizetni helyes ok nélkül elmulatná, a szolga fizetését, saját fáradságuk jutalmával együtt, felveszik a gazda vagyonaiból az A. C. 5. R. 83. E. szerint.

5.) Elbocsátó levelet adni a szegődött időt jámborul eltöltött szolgájának, mit ha tiszt vagy nemes ember s városokon polgár ember általi megintetés után is helyes ok nélkül tagadna meg, a tisztek tartoznak szabadságlevelet adni, mely érvényes az A. C. 5. R. 83. E. szerint. Ezen

elbocsáttatását bizonyitó levélre azért van a szolgának szüksége, mivel a nélkül senki sem fogadhatja szolgálatába, 200 ft. büntetéstőli félelem miatt, az 1791: 26. cz. 10. p. szerint, a tisztek által el fogattathatván s fogságban tartathatván mig dolgát el nem igazitja az A. C. 5. R. 83. E. szerint.

II.) A földesuri hatalomról.

91. §.
A földesuri hatalom alatti személyekről és az urbérről.

Földesuri hatalom alatt álló személyek voltak széles értelemben mindazok, kik valamely földrész tulajdonosának (nobilis aut alter quilibet homo possessionatus, H. K. 3. R. 26. cz. 8. §.) földeit pénz- vagy szolgálati fizetésért használták, bár nemesek (A. C. 5. R. 23. E.), városi polgárok (H. K. 3. R. 18. cz.), nemtelenek (H. K. 3. R. 26. cz.) voltak legyen. Szorosabb értelemben pedig azok tartattak földesuri hatalom alatt levőknek, kik a földtulajdonosoknak közadóval terhelt fekvő jószágát szolgálati díj (servitium colonicale, praestatio colonicalis 1791: 27. cz.) mellett, haszonvételi joggal birtokolták, s régen jobbágyoknak (villanus, jobbagio H. K. 3. R. 25. cz. k. §.), később pedig zselléreknek vagy földmiveseknek (colonus 1791: 26. cz.) neveztettek. Ezek nemzetiségökre nézve: magyarok, szászok, németek, csehek, tótok, oláhok, ruthénusok, ráczok, szerbek és bolgárok voltak hajdon (H. K. 3. R. 25. cz. 1. §.), a kikhez számláltattak közelebbről a megtelepitett s mezei gazdaságot üző czigányok is (1791: 26. cz. 9. p.).

Azon okból, mivel hazánk nemessége, mely a fekvő vagyon nagyobb részének tulajdonosa, törvényeink szerint a közadó- s terhekre nézve mentesitett levén, a közállomány szükségei fedezésére megkivántató pénz és munka főleg a lakosság ezen osztálya által szolgáltattaték, kénytelenek voltak a legrégibb időkben már eldődeink, a tulajdonosi jog sérelmével is gondoskodni arról, hogy ezen eleven kincstárnak (vivum aerarium — 1747: 2. cz.) eléggé jellemzőleg neveztetett s Erdély lakosainak legnagyobb részét tevő népség a földesuri önkény ellen mentől inkább biztosittassék, s a rajtok fekvő közterhek hordozhatására képesitő állapotban tartassék; a földesur és zsellérek közti viszony sza-

bályozását a magán egyezkedés köréből, a közállomány fenállhatását biztositó tárgy yanánt, a törvényhozás körébe emelvén.

92. §.

A földesuri hatalmat szabályozó törvényekről.

A földesur és a hatalma alá rendeltetett személyek közötti viszonyt szabályozó régibb, ujabb és legujabb törvényeket külön kell tárgyalni azon okból, mivel az 1790—1846-ig tartott vajudás kinjai között csaknem halva született ujabb törvények által megszüntetett régibb törvények szerinti viszony maradott tettlegesen életben, az urbéri viszonyok legujabb törvények értelmébeni megszüntetéseig; még pedig irányadólag, több még jelenben is felmerülhető urbéri kérdések megoldásában, mindamellett is, hogy szorosabb jogtani értelemben, az urbéri viszonyok megszüntetésének mütétele a földesuri hatalmat s az annak körébe tartozó kérdéseket, az ujabb 184⅞-beli törvények által szabályozott állapotban találta, melynek szem előtt tartása mellett történhetik meg jövendőben, a földesurak birtokviszonyait még mind veszélyes zavarban tartó el nem különitett urbériségek tisztába hozatala, összehangzólag az 1848-ik évi legujabb törvényekkel.

1. A földesuri hatalom régibb törvények szerinti szabályairól.

93. §.

A földesuraknak urbéreseik irányábani tartozásairól.

Azon még 1769-ben „bizonyos punctumok“ czime alatt a kormány által kiadatott urbéri szabályok 3-dik szakasza szerint, melyek az 1791: 27-ik czikk által, az urbér törvényhozás utjáni szabályozása idejéig törvényesittettek, a földesuraknak urbéreseik irányábani tartozásai e következendők:

1.) Tartozik a földesur az urbéres állapotához képest alkalmatos és elégséges lakóhelyet, s a határok minőségéhez mérsékelt szántóföldeket és kaszálókat is adni, mindezek mennyiségének meghatározása a földesurra levén bizva.

2.) Az urbéresek örökségeit elcserélheti ugyan a földesur, vigyázni köteles mindazáltal, hogy lakhelyeikben, szántóföldeikben és kaszálóikban, az A. C. 2. r. 10. Cz. 1. czikke ellenére, meg ne fogyatkozzanak.

3.) Az 1675: 7. czikk értelmében tartozik a földesur urbéreseinek marhái számára, a nyomás alatt lévő határban, legelőt engedni, földesuri engedelem nélkül az urbéresek azokra idegen marhát bé nem fogadhatván. A földesur ellenben, ha a határ kiterjedése megengedi, idegen marhákat is fogadhat bé legeltetés végett.

4.) Köteles a földesur, a köz- vagy szabad erdőkből urbéreseinek, csupán saját szükségökre, tűzi s épülethez való fát ingyen adatni; ha pedig közerdők nem volnának, majorság erdeiből is (kivéve az erdőszűkes helységeket), a kidölt és száradott fa használhatására, illő kevés jutalomért, engedelmet adni; tartozván az urbéresek magukat a földesur által megállitott erdőlési szabályokhoz alkalmaztatni, s engedelem nélkül nyersfavágástól eltartoztatni magukat. A mely erdők régi idők olta a faluk birtokában voltak, azokban nem háborittathatnak ugyan, az azok iránti tulajdonosi jog mindazáltal elannyira a földesurakat illeti, hogy azoknak engedelme nélkül, az 1791: 30. czikk rendelése szerint, a falusiak azokban sem nem erdőlhetnek, sem irtásokat nem tehetnek; az ilyen erdőknek is földesuri felügyelet s rendelkezés alatt kelletvén tartatni.

5.) A majorságerdőkbeni makkolást az urbéreseknek kevesebb bérért kell megengedni, mint az idegeneknek; a közerdőkbeni makkolásért azok fizetéssel nem terhelthetvén.

6.) Tartozik a földesur urbéreseinek marhái számára itató helyet engedni, egyébiránt őket a halászattól, malomépittetéstől, mint a melyek az adománylevelek szerint is földesuri jogok, eltilthatván.

7.) A korcsomárlás, évenként sz. Mihály napján kezdve karácsonig, kirekesztőlegesen illetvén az urbéreseket, ezen idő alatt a földesur nem korcsomároltathat, hanemha az utazók elfogadására alkalmatos vendégfogadója volna, ebben ezen idő alatt is, az urbéresek kirekesztése nélkül, korcsomároltathatván.

8.) A H. K. 3. R. 30. cz. szerint az urbérest illetvén szorgalmának bére, attól a megjavitott földeket a földesur különben el nem veheti, hanemha munkája illő bérét megforditja, az irtványok ide nem értetvén, mint a melyek alább közöltetendő törvény által szabályoztattak.

9.) Mivel az urbéresek ingó vagyonaik tulajdonosai,

azokat tőlük a földesur el nem veheti, meg sem vásárolhatja különben, hanemha megfizeti azon árt, melyet azokért más megigért, az erőltetés nélküli önkéntes eladás esetében a földesurat elővételi jog illetvén mások felett. Végrendelettételben sem gátoltathatik meg az urbéres földesura által a H. K. 3. R. 30. czikk szerint; s végre arra sem kényszerittethetik, hogy trágyáját földesura földére hordja, annak szöllőjét maga szalmájával kötözze, vagy mustja számára hordót adjon.

10.) A földesur azon tartozása, mely szerint az özvegy jobbágy aszszonyoknak a férjöktől maradott ingó vagyonok harmadrészét köteles volt kiadni, az A. C. 3. R. 30. cz. szerint, megszünt, a mennyiben az 1791: 26. cz. által eltöröltetvén a jobbágyság, s azzal együtt a régibb törvényeknek örök jobbágyságban gyökerező minden rendelései is: méltán állithatni, hogy az örökös és végrendelet nélkül elhalt urbéres özvegyét illetik férje minden ingó vagyonai.

11.) Tartozik a földesur, az A. C. 2. R. 10. Cz. 3. czikke értelmében, a szokott szolgálat rendén kivül részben cséplő urbéreseknek részöket és kenyeret vagy e helyett ebédvékát kiadni.

12.) Az urbéreseket szabad kereskedés illetvén, a földesur jószágaiban s uradalmában nem adhatja a kereskedést haszonbérbe; ide nem értetvén a korcsoma, mészárszéktarthatás, halászat és a malomtartás joga, mint a melyek a földesurakat illetik. Hust, bort, szalonnát s több efféléket sem küldhet a földesur, eladás végett, urbéreseire akaratuk ellen.

13.) A földesur kötelessége, a H. K. 3. R. 31. cz. szerint, az urbéresein mások által elkövetett méltatlanságokért elégtételt követelni.

14.) Az A. C. 3. R. 11. Cz. 2. cz. szerint kinekkinek kötése, törvénye levén: köteles a földesur az urbéreseivel kötött egyezményeket megtartani, s azokat azon helypénzhetivásár- sokadalom- s malombeli jövedelmek birtokában, melyeket egyezmény vagy kiváltságlevelek ereje mellett igényelhetnek, nem háboritani.

94. §.

Az urbéreseknek földesuraik irányábani tartozásairól.

Az urbéreseknek földesuraik irányábani tartozásai, az 1769-beli urbéri szabályok 1-ső és 2-ik szakaszai szerint, e következendők:

I.) Robot vagyis uri szolgálat, a következendő szabályok szerint:

1.) Az 1714-ik évi országgyülési határozat és azt megerősitő 1742-i julius 20-kán és 1747-i február. 25-kén költ királyi rendeletek szerint, azon urbéresek, kiknek belső örökségе, ahoz tartozó külsője és ökre is elégséges számmal van, akár kézi munkával, akár marhával hetenként két két napot, azon urbéresek pedig, kik akár csupán belső örökségeket, akár csupán külsőket birnak, hetenként egy napot, de csak kézi munkával és nem marhával tartoznak szolgálni. Kivétetik azon eset, a midőn a földesur és urbéresе között ennél könnyebb szolgálatbeli szerződés köttetett volna, mert a szerződésszerintinél nagyobb szolgálat nem követeltethetik.

Megyjegyzendő, hogy ezen szabálynak azon része, mely a jobbágyoknak külsőkkel ellátott telek utáni szolgálatát hetenkénti négy napra határozta, el levén már a jobbágyság törölve, jobbágyok nem léte miatt méltán tartathaték használhatatlanná váltnak, bár ellenkezöt bizonyitott legyen is a tapasztalás.

2.) A fenebbi szolgálat mennyiségét azon urbéresekre nézve kell érteni, kik a földesur gazdasági helyétől félnapi vagy kevesebb távolságu helységben laknak, s kik a meghatározottnál több napi szolgálatra soha sem kényszerittethetnek. Az olyan urbéresek pedig, kik a gazdaság azon helyétől, melyhez urbér, szerződés, vagy régi szokás szerint szolgálattal tartoznak, egy napi távolságra laknak, legfenebb három, a távolabb lakók pedig legfenebb két héti folytonos szolgálatra szorittathatnak ugy mindazáltal, hogy ezen idő eltelése után, minden kilogás nélkül, haza bocsáttassanak, s otthon a földesurnak letett szolgálat mennyiségéhez képesti ideig hagyassanak; a jövet és menet idejének is szolgálatba kelletvén számittatni, és a negyednapnál folytonosan tovább dolgoztatott urbéresnek a föl-

desur kenyeret, marhájának pedig nyárban legelőhelyet, s télben pajtát adni tartozván.

3.) Az urbéreseknek, vagy az azok helyett küldött alkalmatos munkásoknak, napfeljöttén kezdve naplementéig kell a szolgálatban állani; azoknak csakugyan, kik nem helybeliek, a kiállásra s hazamenetelre elégséges idő engedtessék, melynek mennyiségét, ha a felek a felett meg nem egyezhetnének, az illető tisztség határozza el.

4.) Azon időnek, melyet az urbéres, vagy felesége s gyermeke, a földesur szolgálatában, akár naponként, akár óránként tölt el, a robotba kell tudatni; csupán a ragadozó vadak s más ártalmas állatok vadászását, és azon jószág- vagy uradalomnak, melyben az urbéres lakik, határában levő dézmák béhordását véve ki.

5.) Minden urbéres házbeli gazdaszszony tartozik négy font kendert, lenet, vagy gyapjut fonni a földesuraság számára azon helységekben, melyekben ezen szolgálat szokásban volt.

6.) A hoszszabb időt kivánó, de jó és nem zürzavaros időben s nehéz utban tétetendő fuvarokban, a heti illetőség felett eltöltött időnek a következendő heti robotba kell tudatni.

7.) Innepeken s vasárnapokon nem kényszerittethetik szolgálatra, és ha azokon szükségből utazni kénytelen lenne, az ilyen szolgálatnak is a következő heti illetőségbe kell számittatni.

8.) Az urbéresek, a robot pénzzeli megváltása vagy más módoni teljesitése felett, földesuraikkal mind ideiglenes mind örökös egyezményre léphetnek, de nem kényszerittethetnek; ezen s más bárminemü földesur és urbéresei között létesülendő szerződményeknek azon kerületnek, melyben az urbéresek laknak, két tiszte előtt kelletvén köttetni ugy mindazáltal, hogy a kötlevél szerinti nem lehet terhesebb az urbéri szabályok szerint illő szolgálatnál. Azonban az ideiglenes egyezménytől elállani s az azelőtti szolgálat mellé viszszatérni kivánó félnek, az egyezmény szerinti időnek eltelése előtt esztendővel, a más felet bizonyositani s a tisztséget is értesiteni kell.

9.) Az urbéres koresmárlásra nem erőltethetik, s ha önkéntesen elvállalja is, annak folytatása ideje alatt, vagy

a heti szolgálattól ment, vagy minden elárult veder bortól meghatározott jutalmat kap.

10.) Az adosságokért kamat gyanánt tétetni szokott szolgálat (uzsora) a robottal összse nem elegyittethetvén, külön vétetik fel.

II.) A roboton kivüli tartozások, melyeknek szabályai:

1.) Az A. C. 2. R. 10. Cz. 1. és 2., 3. R. 4. Cz. 1., 5. Cz. 2. czikkei szerint, tartozik az urbéres földesurának a szokott dézmát és, a hol szokásban van, a kilenczedet is kiadni, s a fenebb már közlött módon bé is hordani, a dézmálás módjára nézve szabályul szolgálván:

a.) hogy az A. C. 2. R. 10. Cz. 1. cz. szerint nem kell válogatva venni a dézmát, a gabonának, szőllőnek s egyéb marháknak is javából tudniillik, hanem vegyesen ugy mint Isten azoknak lételét adta.

b.) Az eleitőlfogva haszonbér-fizetés alatt volt helyeken a dézmavételben semmi ujitás ne kezdessék, hanem a régi szokás tartassék meg.

c.) A haszonbértől ment helyeken pedig, az A. C. 3. R. 4. Cz. 1. czikke szerint, a dézmavétel vagy annak elengedése a földesurak tetszésére bizatik.

d.) Az A. C. 2. R. 10. Cz. 4. cz., C. C. 2. R. 4. Cz. 4. czikkei szerint, a dézmálás maga idejében történjék meg, akkor t. i. a mikorra az A. C. 5. R. 14. E. értelmében, a helységnek tiszte évenkint az időjáráshoz képest rendeli.

2.) Köteles az urbéres a törvény, régi szokás, vagy földesurával kötött egyezmény szerint teljesitendőket teljesiteni, csakugyan ezen egyezmények csupán annyiban lévén megtartandók, a mennyiben az azokban megállitott szolgálat s egyéb tartozások, a pénzül, terményekben vagy napszámokban igért kamatok, a szabályozott mértéket tul nem haladják.

3.) Ellenben el vannak tiltva mindazon jövedelmek, szolgálatok, melyek sem törvényen sem régi szokáson nem alapultak, névszerint a penna- pénz bor és kéve, melyek az A. C. 5. R. 11. E. által is eltöröltettek; továbbá a földesur marháinak ingyen tartása s teleltetése, az urbéresek lúdainak megtépése, majorság-szőllők pásztoroltatásáért s egyéb efélékért az udvarbirák s tisztartók által az urbéreseken vétetni szokott fizetések.

4.) Az urbéres eladott, cserélt vagy végrendeletileg másnak hagyományozott javaiból a földesur tizedet nem vehet, hanemha dézmálás alá tartozók volnának, melyekről dézmálás előtt nem lehet rendelkezni a földesur engedelme nélkül.

5.) Az urbéres nem terheltethetik vámadással földesura vámoshelyein, midőn maga mezei dolgában, ura szolgálatában jár, vagy a malomba örleni való gabonával megyen, valamint arra sem kényszerittethetik, hogy gabonáját földesura malmában örölje.

6.) Hogy az 1766-ik évben történt béhozatala miatt a bécsi singnek s egyéb mértékeknek az urbéresek kárt ne szenvedjenek, az általuk régi szokás szerinti minőségben bészolgáltatandók mennyiségének a bécsi mértékhez kell alkalmaztatni.

95. §.

A földesurak és urbéreseik egymásirányábani tartozásainak biztositásáról.

Mind a földesur, mind az urbéresek tartozásainak teljesülését biztositó urbéri szabályok:

1.) A földesur a.) a kötelességét teljesiteni nem akaró urbéresét vétségéhez mérséklendő nem pénzbeli hanem testi büntetéssel illetheti, de nem többel a férfiakat 24 pálcza- és a nőmbereket 24 korbácsütésnél; a koros idejüeket s betegeseket pedig csupán egy néhány napi fogsággal, a hibást előbb mindig kihallgatván az urbéri szabály 4-ik szakasza 1. p. és az 1791: 27. cz. szerint.

b.) Urbéresét szolgálatából elküldheti, a sz. Mihály napkor előrebocsátandó innepélyes értesités után, következendő sz. György napkor, mit ha helyes ok nélkül tenne, az urbérest, folyamodása következtében, a tisztek pártfogolni kötelesek, az 1791: 26. cz. 11. p. szerint.

2.) Az urbéresek: a.) ha az udvari tisztek által illettetnének méltatlansággal, csak azon esetben folyamodhatnak a törvényhatósági tisztekhez, midőn a földesurtól kértek de nem nyertek volna elégtételt, az urbéri szabály 4-ik szak. 3. p. szerint.

b.) Ha a földesur nem teljesitené urbéri kötelességét, vagy velek kegyetlenül bánnék: folyamodhatnak (nem létezvén már a szabályban emlitett continua táblák) a tör-

vényhatóságok derékszékeihez, melyek tartoznak az előadott panaszt megvizsgálni, az alispánok s alkirálybirák és szegények ügyvédei által a panaszlóknak segitségül lenni, azoknak az igazságot törvény szerint kiszolgáltatni, az ilyetén perekről a főkormányszéket évnegyedenként értesitvén (ugyanott 4. pont.)

Egy 1800: 2550 szám alatt köröztetett főkormányszéki rendeleten alapuló gyakorlat szerint, az urbéresek ilyetén a szegények ügyvédei által ingyen és közigazgatási uton kezeltetendő panaszai az illető tisztségek elébe adatnak; mig azok által el nem határoztatnak, feljebbfolyamodni nem lehetvén, s a panaszos levelek azok irói nevének feljegyzése nélkül sehol sem fogadtathatván el.

c.) Földesura szolgálatából kiléphet az urbéres, mindjárt közöltetendő feltételek alatt, azon esetben, ha földesurával csak is urbéri viszonyban áll, évenként, különben pedig csak a kötlevél szerinti idő eltelése után.

3.) Mind a földesur, mind az urbéres, terheltetésök esetében, folyamodhatnak a megtagadott igazság kiszolgáltatása végett, a kir. főkormányszékhez az 1791: 27. cz. szerint.

96. §.
Az urbéresek szabad költözködhetési jogáról.

Eltöröltetvén az örökös jobbágyság, a még nem honosult czigányokon kivül, minden földesuri hatalom alatt valókra nézve, s azzal együtt a jobbágyok földhözragadottsága is elenyészvén, a földesurakkal csupán urbéri egybeköttetésben állóknak megengedtetett, az 1791: 26. czikkben, a szabad költözködhetés a következendő szabályok szerint:

1.) A költözködés csak sz. György nap táján eshetik meg, és a földesurát elhagyni akaró urbéres tartozik az azt megelőző sz. Mihály napja körül az iránti szándékát kinyilatkoztatni, s az őszi vetést is, a mag és munkabér megtérítésének feltétele alatt, elvégezni; különben a hanyagságából következő kárt mind a közkincstárnak, mind a földesurnak megtériteni köteles.

2.) Mielőtt költözködéshez kezdene az urbéres, köteles a maga helyébe mind a közterhek hordozására, mind a föl-

desuri szolgálatra épen olyan alkalmatos egyént állitni, mint ő volt, továbbá feldesurától a megengedett költözködésre felszabaditó levelet nyerni, melyet az helyes ok nélkül meg nem tagadhat, és végre megnevezni azon helyet, a hová költözni fog.

3.) El nem költözhetik az urbéres, mig a vármegye vagy tisztviselősége előtt tisztába hozatandó azon adósságait, melyekkel földesurának tartozik, ki nem fizette, és a reá rótt közadót is járandóságaival együtt bé nem szolgáltatta azon esetben, midőn más faluba szándékoznék költözni.

4.) Ha valamely telken lakó család ugy megszaporodnék, hogy abban nem férne s magát abból nem tarthatná, a más lakhelyet keresni kivánó gazda, teljesitvén a fenebbiek szerint teljesitendőket, elköltözhetik; de csak azon feltétel alatt, hogy a telekben maradandó gazdák ugy meg ne gyengittessenek, hogy gazdaságuk folytatására, uri szolgálattételre, a közadó fizetésére, s közterhek hordozására alkalmatlanokká váljanak.

5.) Ha a földesur és urbéres egymással meg nem egyezhetnének a költözködés feltételei felett, az illető törvényhatóság tiszteinek kötelessége a felek közötti kérdést ezen törvényczikk értelmében eldönteni, s ha az urbéres követelései alaptalanoknak találtatnának, őtet elégtételre s illetőleg engedelmességre birni; ha pedig a földesur a feltételek teljesitése után is elbocsátani nem akarná urbéresét, neki a költözködhetésre felszabaditó levelet adni.

6.) A földesur, a megegyezésével költözködő urbéresének készpénzbe került épitményei becsü szerinti árát tartozik készpénzzel kifizetni, azokat az urbéres különben másnak is eladhatván, az épitéskori munkája bérét is a H. K. 3. R. 30. cz. 7. §-a nyomán követelhetvén, de a melyet a földesur nem tartozik készpénzzel fizetni, kifizethetvén becsár szerinti ingókkal is. Egyéb javitásai becsü szerinti árát is meg kell az urbéresnek tériteni, a rétekben és szántóföldeken tett irtványokét azonban csak azon esetben, ha a földesur engedelmével tétettek, s hét esztendei haszonvétel által az urbéres azokra forditott munkája bérét még ki nem vehette volna; az erdőkben, földesuri engedelem nélkül tett irtásokért, s hanyagsága miatt történt minden romlásokért, az urbéres tartozván földesurának becsüszerinti kárpótlással.

7.) Valamint az urbéres nem tartozik kárpótlással azon károkért, melyek nem gondatlansága, hanem az idő viszontagságai miatt történtek: ugy a földesur is az urbéres készpénzbe került épitményeinek csak a költözéskori becsüárát tartozik megtériteni.

72. §.
A földesuri hatalom körébe tartozó más jogokról.

A földesuri hatalom körébe tartoznak, a már közlötteken kivül, még a következendő jogok:

1.) A földesur első birája azon személyeknek, kik földesuri hatalma alatt vannak (Zsig. 3. V. 10. cz., H. K. 3. R. 25. cz. 3. §.); ezen birói hatalmát az úri széken gyakorolván (H. K. 3. R. 26. cz., 1791: 94. cz.).

2.) Jogositva van a földesur annak meghatározhatására, hogy urbéresei szolgálatukat lóval vagy egyéb marhával tegyék (A. C. 5. R. 47. E.).

3.) Követelheti azokat, kik urbéresét befogadták mielőtt tőle a költözködésre felszabaditó levelet nyert volna, a magyar és székely földön 200. mft. fizetéseért; a székelyföldön pedig az illető törvényhatóságbeli tisztektől kérhet elégtételt, és ha nem nyerne, folyamodhatik a királyi főkormányszékhez, mely a követelés igazságos volta esetében, mind a szökött urbéres kiadatását, mind a 200. mft. büntetés felvételét közigazgatási uton eszközli (1791: 28. cz. 6. §.).

4.) Illőleg megbüntetvén a földesur urbéreseit vétkökért, azokat a tisztek többé sem személyökben, sem marhájukban nem háborgathatják (A. C. 3. R. 46. Cz. 7. cz.). Ezen büntető hatalmat azonban nem gyakorolhatja a földesur kénye szerint, hanem csupán az uriszék általi elitélés következtében 1791: 27. cz.).

5.) A földesurat illeti az urbéresei árváiróli gondoskodás 1791: 52. cz. 13. p.).

6.) Örökli a földesur kihalt urbérese vagyonait, a maga helyén alább közöltetendő esetekben (H. K. 3. R. 30. cz.).

7.) Az urbérese által eladott vagy végrendeletileg hagyományozott fekvőket a földesur viszszaválthatja, kifizetvén az urbéres azokra tett javitásai- s épitményeinek becsüszerinti árát, melyek az 1791: 26. cz. 7. pontja szerint az urbérest illetik, s ennélfogva mind általa, mind az őtet vá-

sár- vagy végrendeletnél fogva képviselő birtokos által követeltethetnek a földét viszszavenni akaró földesurtól, a ki nem hivatkozhatik az idézett törvényczikk által megváltoztatottnak méltán tartható H. K. 3. R. 30. cz. 8. §-ára, mely, a szöllőbelieken kivül, minden más javitásoknak csupán közbecs szerinti ára megtéritését rendeli.

8.) A földesurnak azon joga, mely szerint megkivánhatta, hogy jobbágya, kezességvállalás következtében, holtdíján felül ne büntettethessék s személye el ne idegenittethessék (A. C. 3. R. 11. Cz. 2. cz.), a jobbágyság eltörültetvén, megszünt.

98. §.

A földesuri hatalom körébe tartozó más kötelességekről.

A földesuri hatalom körébe, a már közlötteken kivül, tartoznak még e következendő kötelességek:

1.) Köteles a földesur bépanaszolt urbéreseiért elégtételt adni, megtaláltatása napján kezdve nyolczad- vagy a hazánkhoz kapcsolt magyarhoni részekben, tizenötöd nap alatt; különben illető törvényszéke elébe idéztetvén, bépanaszolt urbéresei holtdijának terhe mellett itéletesen utasittatik arra, hogy igazságot szolgáltasson, és ha azt ismételve elmulasztaná, ujból illető törvényszéke elébe idéztetik s a panaszló teljes keresetén marasztatik; az a mit a panaszló követelt az urbéreseken, azok holtdijain kivül, a földesur jószágaibol vétetvén fel minden menedékek kirekesztése mellett a H. K. 3. R. 26. cz. 2. §., és A. C. 4. R. 1. Cz. 28. cz. szerint. Fel van mentve a földesur ezen kötelesség teljesitése alól, ha a bépanaszoltak akkor, a midőn törvénytételt igért, elszökések miatt nincsenek hatalma alatt, mely esetben ha a szökés a törvénytétel igérése után s az uriszék tartása előtt történt, elfoglalhatván a földesur a szökevények mindazon ingó és fekvő vagyonait, melyek a földesuri földön találtatnak, azokból a követelt elégtételt kiszolgáltatni köteleztetik (H. K. 3. R. 26. cz. 13. s következő §-aiban). Fel van mentve azon kötelesség alól a földesur még azon esetben is, midőn ezen jogávali élésről lemondván, a panaszlót a rendes törvény utjára utasitja, az 1791: 96. czikk azon rendelésén alapuló gyakorlat szerint, hogy a földesur által megbüntettetni elmulasztott urbéresekeket, a fiuszékek előtt kell követelni.

2.) A birtoka kerületében elfogott gonosztevőkre akár törvényt láttatni, akár azokat a tisztek kezébe adni köteles a földesur, ki ha azokat ingyen vagy pénzért elbocsátaná, illető törvényszéke előtt megpereltetik s 200 mfttal büntettetik az A. C. 3. R. 47. Cz. 11. czikk szerint.

3.) Köteles a földesur, 200. mft. büntetés terhe alatt, arra vigyázni, hogy a lakhelyöket változtató olyan urbéresek, kik külön gazdaságot folytattak, lipitor (inquilinus) gyanánt magukat a más urbéreseinek háta megé meg ne vonják, az ilyeneknek külön telkeket adni tartozván az 1791: 26. cz. 6. p. szerint.

4.) Tartozik a földesur még örök jobbágyság alatt levő czigányait lassanként földmivelésre s kézi mesterségek gyakorlására szoktatni, az 1791: 26. cz. 9. p. szerint.

2.) A földesuri hatalom ujabb törvények szerinti szabályairól.

99. §.
Az urbériségről.

Az urbériségről az $184^{6}/_{7}$-dik évi 3-ik czikkben e következendők rendeltettek:

1.) Az urbériség alapja az $18^{19}/_{20}$-ik évben legfelsőbb parancs következtében véghezvitt összeirás. Az emlitett összeirás pedig ily módon leszen kiigazitandó:

1-ször. „Ha az idézett összeirásban kijelelt mennyiségből a földesurak által, illető biróság közbejövetele nélkül, valami elvétetett volna: ez, a bébizonyosulandó mennyiségben, az urbéreseknek viszszapótlandó."

2-or. „Minthogy a Hármas törvénykönyv 1-ső része 40-ik czime értelmében, adó alatti urbériségeket is majorság földekké tenni szabad, ily módon majorságositott földek, ha szinte az $18^{19}/_{20}$-ik évi összeirásba béirattak volna, ezentul is földesuri kezeken hagyatnak; az A. C. 3-ik része, 2-ik czime 4-ik czikkének rendelkezése ezutánra is fenhagyatván."

3-or. „Az urbért béhozó bizottmány által minden helységre nézve külön külön meghatároztatván, hogy jelenlegi szálgálataik és tartozásaik szerint, mely urbéresek vétessenek egész vagy kisebb állományuaknak; ha az $18^{19}/_{20}$-ik évben urbériségeknek feljegyzett földek nem lennének elegendők, az urbéreseknek földekkel oly móddal leendő ellátására, hogy az urbér béhozatala után mindnyájan külön külön a

4-ik törvényczikk 6-ik szakasza nyomán, a tett szolgálatok arányában elhatározott állapotuk szerint, ezentul is egész vagy kisebb állományuaknak maradhassanak; s ha továbbá az összszeirásban kijelelt földmennyiségen kivül, netalán oly földek is léteznének urbéresi kezeken, melyek az urbéreseknek vagy más szolgáló embereknek, nem a földesurak külön és kétségtelen használatában volt majorságföldeiből szakasztattak ki, vagy engedtettek át: a fenebbi hiány ily földekből leszen kipótlandó, és ugyanazon földesurnak minden urbéresei, ugyanazon földesur minden urbéresei kezein összszesen találtató földek mértékéig, eddigi szolgálataik mértékéhez arányzott állapotukban lesznek megtartandók; önként értetvén, hogy oly földek, melyek sem az összszeirásba bé nem irattak, sem a szolgáló emberek kezeinél nem léteznek, ezen hiány pótlására nem fordittathatnak."

4-er. „Ha az $18^{19}/_{20}$-ik évben urbériségnek összszeirt, és az urbéresek kezein találtó külállományi mennyiség, az urbér béhozatala alkalmával, az előbbi pont értelmében pótlásra szükséges aránylagos mennyiséget felülmulná, ezen felesleg is az urbéreseknél hagyatik; ha csak a földesur bé nem bizonyitná, hogy az a majorságföldekből helytelenül igtattatott bé az összszeirásba."

5-ör. „Azon helységekben, hol eddig tagositás, közhelyek felosztása alkalmával, vagy más okból is urbéri rendezés vitetett volna véghez, a szolgáló embereknek kiadott mennyiség kezeknél hagyandó. Mely állományi mennyiség, ha az $18^{19}/_{20}$-ik évben összszeirt mennyiségnél kevesebb lenne, az állományi hiány a földesur által pótlandó. Az urbéri tartozások és szolgálatok pedig, minden esetre, az urbéresek által birt vagy birandó állományokhoz alkalmazandók."

2.) „Az irtványok általában, az 1791-ik évi 26- és 30-ik törvényczikkek értelmében, majorságföldeknek tekintetnek; de az előbbi szakasz szabálya szerint véghezviendő szükséges állományi pótlás esetében, netalán urbéresi kezeken levő oly irtványok, melyek nem a földesurak nyilvános tilalma ellenére tétettek, az állományok pótlására szolgálandnak; a földesurak nyilvános tilalma ellenére, valamint a tiltott erdőkben tett irtványok ellenben, az állományok pótlására nem fordittathatnak. Az urbéres és földesur között kötött egyezménynél fogva tett irtványokra nézve, az egyezmény tartalma megtartandó."

3.) „A jövendőben teendő irtványokra nézve határoztatik: hogy azok csak földesuri engedelem és nyilvános egyezések nyomán tétethetnek; melyekben ugy az egyezés minden pontjai, mint a megváltáskor megtéritendő munkabér is világoson feljegyzendők. Hogyha pedig földesuri engedelem és egyezés nélkül irtványok tétetnének: azokat a földesur, az irtvány használatától számitandó három év lefolyta alatt, szolgabiró vagy dulóbiztos és tiszti ügyész jelenlétében, minden költség megtéritése nélkül viszszaveheti; három év lefolyta után ezt csak rendes urbéri uton eszközölhetvén; mind két esetben a földesur kárának megtéritése a viszszavétellel együtt eszközlendő. Ha a földesur a kiváltás feltételeit az egyezésben világoson megemliteni elmulasztaná, a kiváltásnak csak becsü mellett leend helye."

4.) „Urbéri szabályozásnak a székelyszékekben is helye leend, oly világos kifejezéssel azonban, hogy a majorságföldek és székely örökségek, habár jelenleg a szolgáló emberek kezeinél léteznének, valamint azon bármi névvel nevezendő földek is, melyek a hármas törvénykönyv 1-sö része 40-ik czime értelmében, vagy itéletek következtében földesuri kezekre jutottak, urbéri szabályozás tárgyai nem lehetnek; ez elv jelen törvényczikk 1-sö szakaszában határozott állományi illetőségek kiigazitása alkalmával is megtartatván."

100. §.
Az urbéri állományokról és helységek osztályzatáról.

Ezekről az 184$^{6}/_{7}$-ik czikkben következendők határoztattak.

1.) „Az urbéresek által eddig birt belállományok egész kiterjedésökben náluk meghagyatnak; hol pedig a jelenlegi állományi mennyiség négyszáz négyszegölnél kevesebb lenne: a hiány lehetőleg a helység közelében levő, és minden évben használható külső földekből pótlandó; mely esetben a belállomány pótlására forditott hasonló külső földek, az azokkal egybekötött tartozásokra nézve, a belállományok természetét veszik fel; ha pedig az urbéres által jelenleg birt belállomány kiterjedése ezer kétszáz ölnél nagyobb lenne: a felesleg a külállományi illetőségekbe számitandó."

„A házas zsellérekre nézve az 18$^{19}/_{20}$-ik évi összeirási

állás oly móddal állittatik meg, hogy ha a belállománynak feljebb meghatározott négyszáz négyszeg öl mennyiségéből valami hiányoznék, annak kiegészitését a zsellérek nem követelhetik; ha pedig négyszáz négyszeg ölnél nagyobb lenne, a feleslegre a zsellérek által használt föld természete szerinti szolgálatmennyiség határozandó. Ezen egy eseten kivül a zselléreket általában urbériségek nem illetik."

2.) „Az urbéri állományok kiterjedésének helyesebb meghatározhatása végett, a karok és rendek, a helységeknek a királyi főkormány által a törvényhatóságok előterjesztésére 182½-ik évben megállitott osztályzatát elfogadják, mely szerint:"

Felső Fejérmegyében:

7,347/1821 kormányi szám: I-ső osztályban 49. II-ik osztályban 16.

Alsó Fejérmegyében:

7,066/1821 kormányi szám: I-ső osztályban 56. II-ik osztályban 85. III-ik osztályban 32. IV-ik osztályban 17.

Küküllőmegyében:

10,046/1821 kormányi szám: I-ső osztályban 57. II-ik osztályban 44. III-ik osztályban 12.

Thordamegyében:

6,708/1821 kormányi szám: I-ső osztályban 48. II-ik osztályban 62. III-ik osztályban 44. IV-ik osztályban 17.

Kolozsmegyében:

11,031/1821 kormányi szám: I-ső osztályban 74. II-ik osztályban 104. III-ik osztályban 29.

Dobokamegyében:

2,241/1821 kormányi szám: I-ső osztályban 84. II-ik osztályban 56. III-ik osztályban 23.

Belső Szolnokmegyében:

6,648/1821 kormányi szám: I-ső osztályban 95. II-ik osztályban 59. III-ik osztályban 39.

Közép Szolnokmegyében:

11,773/1821 kormányi szám: I-ső osztályban 55. II-ik osztályban 47. III-ik osztályban 36.

Hunyadmegyében:

3,882/1822 kormányi szám: I-ső osztályban 119. II-ik osztályban 141. III-ik osztályban 64.

Krasznamegyében:

10,293/1821 kormányi szám: I-ső osztályban 24. II-ik osztályban 26. III-ik osztályban 21.

Zarándmegyében:

5,149/1822 kormányi szám: I-ső osztályban 34. II-ik osztályban 39. III-ik osztályban 22.

Kővárvidékben:

6,649/1821 kormányi szám: I-ső osztályban 23. II-ik osztályban 34. III-ik osztályban 28.

Fogarasvidékben:

4,724/1822 kormányi szám: I-ső osztályban 32. II-ik osztályban 18. III-ik osztályban 1.

Udvarhelyszékben:

10,294/1821 kormányi szám: I-ső osztályban 96. II-ik osztályban 21.

Háromszékben:

1,789/1821 kormányi szám: I-ső osztályban 95. II-ik osztályban 3.

Csikszékben:

3,868/1822 kormányi szám: I-ső osztályban 48. II-ik osztályban 4. III-ik osztályban 2.

Marosszékben:

1,650/1822 kormányi szám: I-ső osztályban 72. II-ik osztályban 44.

Aranyosszékben:

721/1822 kormányi szám: I-ső osztályban 15. II-ik osztályban 6.

Hét birák jószágaiban:

$\frac{4,726}{1822}$ kormányi szám: I-ső osztályban 8.
II-ik osztályban 10.
III-ik osztályban 10.

Brassói közönség jószágaiban:

$\frac{3,041}{1821}$ kormányi szám: I-ső osztályban 8.
II-ik osztályban 3.
III-ik osztályban 3.

helységek léteznek.

3.) „Az állományok terjedelmére határozott holdak általában ezer hatszáz négyszeg ölben számitandók."

4.) „Mi a külállományok mekkoraságát illeti, egy egész állományra nézve:

	szántó földből:	kaszálóból:
I-ső osztályban	4—10	2—4.
II-ik osztályban	6—12	3—5.
III-ik osztályban és a hol létez IV-ik osztályban	7—14	4—6.

holdak, a földek kiterjedése- és különböző minőségéhez képest, oly móddal állittatnak meg, hogy egy egész urbéri állományra nézve, a különböző osztályzatok szerint bármely törvényhatóságban is kevesebb holdmennyiség ne vétethessék annál, mint a mely ezen törvényczikknek 2-ik szakaszában érintett osztályzatban, azon törvényhatóságot illetőleg, megállittatott. A fenebb kijelelt kaszálói mennyiség, minden évben használható kaszálókban értetik, mire nézve a váltólag használhatókbani illetőség a használat alatti kaszálók arányában leszen kiadandó."

5.) „Urbéri telkek számilag mindazok, melyek az $18^{19}/_{20}$-ik évi összszeirás alkalmával azoknak irattak, vagy az akkor összszeirt telkekből később szaporodtak; ily telkek külsőséggel ellátandók; kivétetvén az emlitett összszeirás alkalmával semmi külsőségekkel el nem látott és a házas zsellérek rovatába sorozandó házhelyek."

6.) „A fenebbiek szerint megállittatván valamely helység urbéres telkeinek száma, az állományi mennyiség alkalmazására nézve az urbéri végrehajtás alkalmával következő rendszabály követendő:

1-ör) „Az $18^{19}/_{20}$-ik évben összszeirt mennyiség az illető urbéres állományi illetőségének tekintetvén, a III-ik tör-

vényczikkben megállitott elv szerint, jelen szolgálat mértékéből kiindulólag lesz elhatározandó: hogy a külsőségekkel ellátott urbéres egész fél, vagy kisebb telkü urbéresnek tekintessék; mire nézve megjegyzendő, hogy a földesurának két napi igás napszámot tevő urbérest már egész állományunak kell tekinteni. És ha az $18^{19}/_{20}$-ik évben összszeirt mennyiségből, a jelen urbérben határozott telki illetőség, a szerint, a mint az egyes telkek egész, fél, vagy kisebbeknek előre megállittattak, ki nem adathatnék, e hiány a III-ik törvényczikk értelmében, az urbéresnek netalán kezein találtató, és a III-ik törvényczikk 1-sö szakaszánál fogva ily czélra kijelelt földekből pótlandó; azon esetben pedig, midőn e hiány, az e végre kijelelt földek nem léte miatt, ki nem pótoltathatnék, az urbéri szolgálatok és tartozások az urbéresek által birt földek arányában leszállitandók; önkint értetvén, hogy miután az $18^{19}/_{20}$-ik évben összszeirt urbériségek, a III-ik törvényczikk 1-sö szakasza szabálya szerint megtörténvén a kipótlás, az urbéreseknek törvényes mértékben kiadatnak, a kiadott mennyiségen felül levő s az urbéresek kezein bármily czim alatt találtató földek, mint majorságiak, a földesurnak tulajdonává válandnak, kik azonban e földeket az illető urbéresek kezénél, tizenkét évig, oly móddal tartoznak meghagyni, hogy az urbéresek azok után, a jelenleg meghatározott urbéri szolgálattól megkülönböztetett, az urbért béhozó bizottmány közbejöttével, kölcsönös egyezés utján megállitandó, de azon földek utáni eddigi tartozásokat felül nem muló szolgálatot tegyenek, mely földek az 1791-ik évi 26, és 30-ik törvényczikkeknek az irtványok iránti hason szabálya szerint, csak e határidő eltelte után fordithatók a földesurak majorsági használatára."

2-or „Ha az urbéres az összszeirt mennyiségen felül eddig használt földekből, az előbocsátott elvek szerint, valamit kibocsátani tartoznék, választása leend arra nézve, hogy az eddig használt földekből, melyeket akarja megtartani."

3-or „Az egyes urbéri telkek a fenebbiek szerint megállittatván, az urbéresek ezen törvényczikk által megállitott állományi illetőségeik utáni szolgálataikat és tartozásaikat állományaik arányában, a jelen urbérben határozott mérték szerint teendik."

4-er „Az urbéri szolgálatok és tartozások nyolczados mérték szerint számitandók.“

7.) „Midőn a körülmények szükségessé teszik, az urbéri állományoknál a kaszálók hiánya szántóföldekkel, és megforditva a szántóföldek hiánya kaszálókkal aránylagosan fog kipótoltatni.“

8.) „Szöllők urbéri illetőségekbe csak ott vétetnek fel, hol eddig is annak részét tették“.

9.) „Az urbér béhozatalakor megállitott belső és külső állományoknak egymástóli elszakasztása, osztály, csere, vagy elidegenités általi csonkitása az urbéreseknek tilalmaztatik; az állományok elszakasztott részeit a földesurak bárkitől is, a vevőnek az eladó elleni viszkeresete fenmaradása mellett, urbéri úton viszszavehetik; s hogy ily elidegenitések a földesurak megegyezésével is helyt ne találjanak, és a viszszaszerzettek azon állományokhoz, melyektől elszakasztattak, viszszacsatoltassanak: erre felügyelni az urbéri tábla kötelessége legyen.“

10.) „Ha a földesur szüksége vagy könnyebbsége tekintetéből, az urbéri bel- vagy külállományokat majorságiakkal kivánná felcserélni, ezt teljesen annyit érőnek természetbeni megadása, és az épitményekre, javitásokra tett költségek teljes megtéritése után urbéri úton megteheti.“

11.) „Azon szolgáló emberekre nézve, kik oly helyeken laknak, vagy oly földeket mivelnek, melyek az ezen előbbi törvényczikkben megállitott elvek szerint, nem urbériségek, illető földesuraikkali szabad egyezkedés ezutánra is fenhagyatik.“

101. §.

Az urbérest állománya haszonvételén kivül illető javadalmakról.

Ezen javadalmak az 184$^{6}/_{7}$-ik évi 5-ik czikk szerint, e következendők:

1.) „Az urbéres marháinak, mennyiben a helységek fekvése és kiterjedése engedi, elégséges legelője legyen, melynek egy része az igavonó marhák számára, a földesuraság előtudásával és engedelmével, tiltott legelőnek kiszakasztható, hol a földesurak igavonó marhái is szabadon legelhetnek. Ezen tiltott legelőn a valóságos igavonó marhákon kivül, semmi más nemü marhákat legeltetni nem sza-

bad. Azon helységekben, hol a legelőhely csak az ugarhatárból állana, és más legelő nincsen: az igavonó marhák legelője évenként abból kiszakasztandó; az állandó legelők felszántása, vagy más módoni megszoritása pedig ott, hol a legelő azon kivül is kevés, tilalmaztatik. Ha valamely földesur közlegelőbeli illetőségét elkülöniteni kivánná, ezt a végrehajtó bizottmány utján is megtenni szabadságában álland, önkint értetvén, hogy a földesur legelőbeli illetősége elkülönitése után, semminemü marháit a közlegelőn tovább nem tarthatja."

2.) „Az urbéres közönségek a részökre különösön kiszakasztott és általuk jelenleg is használt erdők használatában továbbra is meghagyatnak; fenmaradván a földesuraságnak, a helyes erdőkezelési elvek szerint gyakorlandó felügyelői joga; mely felügyeletet kijátszó urbéres az urbéri tábla által illőleg megbüntetendő; ha azonban ezen erdőket az urbéresek elhasználták, elpusztitották volna, vagy jövendőben elhasználnák, elpusztitnák: a földesur uj erdőadásra semmi szin alatt nem köteleztethetik."

3.) „Hol az urbéresek számára eddigelő külön erdő kiszakasztva nem volt és a majorságerdőkben közös faizás gyakorlatában voltak (ide nem értve azon erdőket, melyekben a faizás szerződésnél fogva, vagy bizonyos tartozások mellett engedtetett meg), a közös használatból származható panaszok megelőzése végett, az urbéri végrehajtó bizottmány kötelessége leszen, ily majorságerdők egy részét az urbéresek számára, közöttük és földesuraik közt kötendő szabad egyezkedés utján, vagy a szerződés nem sikerülése esetében, ha a földesur a kiszakasztást kivánja, kiszakasztani; mindkét esetben arra ügyelvén, hogy az urbéresek használatára a majorságerdőkből kiszakitandó rész az urbéresek által addig használt javadalomhoz legyen mérve, nehogy a kiszakasztás által, az urbéresek eddig vett javadalmaikban megrövidittessenek; egyébiránt a földesuraknak jelen törvényczikk 2-ik szakaszában, a helyes erdőkezelési elvek szerint gyakorlandó felügyelői joga, ezen kiszakasztott erdőrészekre nézve is fenhagyatik."

4.) „Az urbéri állományon jelenleg meglevő minden épületek, e törvényczikk erejénél fogva, az urbéreseknek sajátul engedtetnek, és ezáltal az urbéreseknek épületre való ingyen faadási, és az urbéresek házainak felépitése és ki-

javitása iránti netalán valahol létezhető szokás, jövendőre nézve végkép megszüntetik."

5.) „Ezen törvényczikk 2-ik és 3-ik szakaszai szerint, az urbéresek részére kiszakasztott vagy kiszakasztandó erdőkben, a makkolás és gubicsszedés joga az urbéreseket illeti; a majorságerdőkben pedig e javadalmakkal csak illető földesuraikkal aziránt kötendő egyezés esetében élhetnek."

6.) „Mely határban a nádas haszonvétele az urbéreseknek szokásnálfogva meg volt engedve, ott e javadalomban az eddigi gyakorlat szerint ezentul is megtartandók lesznek, de e javadalmak használata a földesurakat, tavaik lecsapolhatásában és kiszáraszthatásában, meg nem gátolhatja; mely javadalomnak megszüntével az aval egybekötött köteleztetéseknek is meg kell szünni."

7.) „Noha a korcsomároltatás, pálinka- és serfőzés joga, kivétel nélkül, a földesuraságot illeti, mindazonáltal az egyes urbéreseknek szent Mihály napjától uj évig adott borkorcsomároltatási engedély, a földesuraknak az urbéresek felsegéllése iránti törekvésök kimutatásául, a pálinka- és serárulhatási szabadsággal együtt, ezen törvényczikknél fogva az urbéres közönségekre, közjövedelem alapjául, oly móddal ruháztatik át, hogy azon gyakorlat, mely szerint az emlitett idő alatt is a földesurak, az utazók szállásolhatására épitett vendégfogadókban korcsomároltathattak, ezután is fenmaradjon. Az urbéresek a fenebbi időn kivül bor- és pálinkabeli saját termesztményeiket csak veder-számmal adhatják el; hol pedig az urbéresek bizonyos dijfizetés mellett, vagy a nélkül a pálinka- és serfőzés gyakorlatában voltak, az eddigi gyakorlatban ennekutána is megtartandók."

8.) „Ha a földesuraság, melynek jogaihoz a mészárszék tarthatás is számittatik, mészárszékeiben elegendő húsról nem gondoskodnék, ezen esetben a közönség, a földesuraságnak előre teendő törvényes jelentés után, hust vágathat; ha pedig valamely szolgáló embernek különben egésséges marhája történetesen megbénnulna, annak kivágatását a földesur minden dij nélkül megengedni köteles."

9.) „A malomépitési és tartási jog kirekesztőleg a földesurakat illeti; mindazonáltal ha valamely helységben az urbéres közönség, vagy egyes urbéresek, kiváltság- vagy kötésnél fogva, malmokat birnának, ezen kiváltságok, kötések tartalma megtartandó, és mindezen, ugy szintén azon eset-

ben is, midőn az urbéresek birt malmaikra nézve bármily követeléssel lépnek elő, és ezen követelést a valóságos használat támogatná, a földesurak által ily malmok iránt támasztott jogkeresetnek csak rendes törvényszék előtt leend helye; ha pedig a közönség vagy egyes urbéres, különös egyezés nélkül, csak a földesur engedelméből vagy elnézéséből, bármilynemü malom javadalmával élne, azt a földesur, a dolog eddigi állapotának épségben tartása mellett, urbéri uton, az épitmények és minden javitások törvényesen eszközlendő pontos megbecsülése által megállitott összeg megtéritése után, visszaveheti."

10.) „A boltnyitásjog ugyan a földesurat illeti, de a honi kereskedés előmozditása tekintetéből, az urbéri telkekkel ellátott urbéreseknek megengedtetik, hogy telkeiken, a földesuraknak évenként fizetendő öt ezüstforint dij mellett, boltot nyithassanak, és akár gyárok- és raktárokból, akár más kereskedőktől vásárolt portékákkal kereskedhessenek, ugy mindazáltal, hogy az urbéresek e szabadságot másra át nem ruházhatják."

11.) „Az urbéreseknek megengedtetik, a hazai törvények értelmében, a nélkül, hogy boltot nyitnának, urbéri telkeiken bármily termékekkel- és áruczikkekkeli szabad kereskedés folytatása; azokra nézve a földesurnak semmi vásárlási előjoga nem lehetvén; sőt ha valahol ily vásárlási előjog gyakoroltatott is, jövendőre nézve meröben eltöröltetik."

12. „A vadászat, halászat, madarászat joga kirekesztőleg a földesuraságot illeti, melynélfogva ezen javadalommal az urbéresek ezentul csak földesuraikkal kötendő egyezkedés utján élhetnek; de azon patakokban, hol az urbéresek és közönségek a halászat gyakorlatában voltak, a halászat továbbra is megengedtetik; a kártékony szerek használata azonban e helyeken is tilalmaztatik."

„A piaczi és sokadalmi, törvényes híd- és hajóvámi jogok (hacsak kiváltságlevélnél fogva a közönségeknek nincsenek ajándékozva) földesurasági jogok levén, ezentul is a földesurakat illetik."

102. §.

Az urbéri tartozásokról.

Ezen tartozások az 184⁶/₇-dik évi 6-ik czikk szerint, e következendők:

1.) „Minden, a IV-ik törvényczikk szerint, egész állományu urbéres maga kenyerén, tulajdon szekerével, vagy szántáskor maga ekéjével, boronájával hetenként egy, és e szerint évenként 52. napon át, annyi számu marhával tartozik földesurának szolgálni, mennyivel magának szokott dolgozni, vagy a földesur választása szerint, a fenebbi és elegendő dolgossal és munkaeszközökkel véghezviendő egy napi igás munka helyett, két napi tenyeres szolgálatot tenni, a nagyobb vagy kisebb állományu urbéres ezen mértékhez aránylagos munkával tartozván."

2.) „A zsellér, ki csak a IV-ik törvényczikkben megállitott mennyiségü belső telekkel bir, évenként tizennyolcz, a házatlan zsellér pedig, kit a határbeli javadalmak használata sem illet, évenként hat napi kézi munkával köteles."

3.) „Az uri munkára menetel és jövetel, mint szintén a munka közt elegendő nyugalom, étetés és itatás idejére nézve az eddigi gyakorlat megtartandó; és ha a földesur és urbéres között, az erre szükséges idő bészámitása felett, egyenetlenség támadna, az urbéri tábla kötelessége, a helybeli körülmények és helyek távolságához képest, meghatározni: mennyi idő legyen a menetel- és jövetelre, a marhák étetésére és itatására az urimunkába számitandó. Félmértföldnél kevesebb távolságról a téli négy hónapokban, u. m. szent András-, Karácson-, Boldogasszony- és Böjtelő havakban, a reggeli és estvéli szürkület, a munkára menetelre és abbóli hazajövetelre, az urbéresnek ugy szolgáljon, hogy a földesurnak napfeljövetelétől fogva naplementéig valóságos szolgálat jusson; a többi hónapokban pedig napfeljövetelétől fogva naplementéig teendő szolgálatba mind a menetel, miud a jövetel bészámittassék."

4) „Hogyha az urimunkának a közbejött eső, vagy más akadály miatt félbe kell maradni, a napnak azon része, melyben az urbéres dolgozott, vagy a munka helyén tartoztatott, szolgálatba számitandó; hogyha pedig az urbéres földesuri rendeletből a napimunkára megjelent, de az előbbi okból semmit sem dolgozhatott, akkor csak a munkára való menetel és jövetel tudandó szolgálatba."

5.) „Az évi szolgálatoknak egynegyede szent András a következő négy téli hónapban levén kiveendő, hogy a földesurak urbéreseik munkájának illő hasznát vehessék, szabad lesz a földesuraknak, egyedül a szántást kivéve, sür-

gető munka idején, a telki állomány aránya szerint járó hetenkénti szolgálatot kettőztetni, ugy mindazáltal, hogy az ilyetén munkák az évi járandóságba számittassanak, és az ily megkettőztetett napszám csakis hetenként váltólag találhasson helyet, azaz, az urbéres minden második héten csak rendes szolgálatra köteleztethessék."

6.) „A földesurtól félnapi távolságra lakó urbéresek uri munkára, miről jó előre értesittetniök kell, egy héten négy napon tul, a menetel és jövetel ideje is odaértetvén, nem szorittathatnak; megjegyezvén, hogy e napok az egész évi tartozásba számitandók, s hogy ily négy napot tett urbéreseknek a következő hét, öngazdaságuk folytatására, a szolgálattól mindig szabadon hagyandó; mely esetben a földesur nyáron a marhák elegendő legelőjéről, télen pedig mind az urbéreseknek, mind marháiknak elégséges elhelyheztetéséről gondoskodni tartozik."

7.) „A napszámoknak egy héttől másra halasztása, vagy hátramaradságok halmozása a földesuraknak tilalmaztatik, kivevén, ha az urbéres heti szolgálatát önhibájából mulatta volna el; vagy hoszszason tartó rosz idő miatt dolgozni nem lehetne; vagy pedig ha az urbéres, jelen törvényczikk 5-ik szakasza értelmében, téli időben egy negyedrészben leteendő szolgálatát, a téli hónapokban hoszszason tartó zivataros idő miatt, egészben le nem szolgálhatná, mely esetekben szabad lesz a földesuraknak az e szerint hátramaradságba jött szolgálatokat pótlólag oly móddal kitöltetni, hogy az urbéresek, a rendes szolgálaton felül, hetenkint egy, vagy az előbbi szakaszban felhozott esetben, három napnál többre ne szorittathassanak."

8.) A meszszebb, az az fél napnál távulabb eső helyekről, hol a földesur urbéresei napszámát helyben használni nem kivánná, az urbéri szolgálatot, bizonyos időszakokban, egész telkestől három, fél vagy ennél nagyobb telkestől két, zsellértől, vagy ennél kisebb szolgálatutól egy szakaszban kiveheti, csakhogy"

a.) „ily szakaszonkinti szolgáltatás esetében, az urbérileg megállitott egész évi szolgálatból egy negyedet tartozik a földesur az urbéresnek elengedni;"

b) „menet és jövet ideje a szolgálatba mindig beszámitandó; innepnapok a szolgálatba nem tudatván;"

c.) „az urbéresek a szolgálat helyére lett megérkezésök

után naponkint elegendő kenyérrel és kétszer étellel, visszamenő utjokban pedig kenyérrel ellátandók;"

d.) „két munkaszakasz közt, az urbéres részére, gazdasága folytatására legalább annyi idő szabadon hagyandó, mennyit az uri szolgálatban töltött;"

e.) „a szolgálatok egész évi illetősége megváltása feletti egyezkedés a földesuraság és urbéreseknek szabadságokban áll; csakhogy az illető urbéri tábla közbejöttével történjék."

103. §.
A tizedről.

Az urbéri tizedet következendőleg szabályozta az $184^{6}/_{7}$-dik évi, 7-ik czikk:

1.) „A tizedre nézve a földesuraságnak a törvények által biztositott joga épségben hagyatik."

2.) „A belsőállományról és ennek kiegészitésére adott földről, továbbá az állományi kaszálókból, vagy ezek pótlására adott szántóföldekben termesztett bármily gabonanemből tized a földesuraságot nem illeti; ellenben a belsőtelkek feleslegéről, a szántóföldek pótlására adott kaszálókról, ha szinte az urbéresek által fel nem szántattak, és kaszálóknak használtatnak is, valamint azon szántóföldből, melyet az urbéres a földesuraság megegyezésével gyümölcsössé vagy szőllővé átváltoztatott, tekintetbe vétetvén a bévetendő mag neme, s a rendszerinti termés, ha kivántatnék, az urbéritábla által eszközlendő egybehasonlitás szerint, a tized az urbéres által a földesurnak kiszolgáltatandó."

3.) „A tizedet már kiadott földnek még azon évbeni másod terméséből a földesurat tized nem illeti."

4.) „Mihelyt az urbéresek akár az egész határban, akár annak valamelyik dülőjében az aratást bevégzik, és a közönség előljárói jelentést teendenek aziránt a földesuraságnak vagy tisztjeinek: ezek a jelentéstől számitandó két nap alatt (a közbejött innepek kizáratván) tartoznak, minden további halasztás nélkül, a termésből járó tizedet, vagy, hol szokásban lenne, kilenczedet, akár az egész határban, akár annak csak egy dülőjében kivenni; mit ha e határidő alatt elmulasztanának, szabad lesz a szolgáló embereknek, a közönség előljárói által, a földesurakat illető részt kiszakasztatni, és annak a szántóföldöni hagyása mellett, többi termesztményeiket behordani."

5.) „Minden urbéres a tizedet, vagy hol szokásban lenne, a kilenczedet, tartozik a maga terméséből az azt termő határnak a földesur által kimutatandó helyére elhordani; hogyha pedig a földesurnak azon jószágbeli csüre a megtizedelt határon kivül esnék: az urbéres a tizedet, vagy kilenczedet azon csürökhez is tartozik elhordani, azonban ezen fuvarban, a helység határán kivül, jövet és menet teendő uta rendes urbéri szolgálatba föltudandó."

6.) „Hol az urbéresek, egyezéseknél vagy emberi emlékezetet felülmuló szokásnál fogva, a tizedet, kilenczedet évenkint pénzzel, vagy szemül adott bizonyos gabonamennyiséggel, vagy a szolgálat valamely nemével, vagy bármely más módon szokták megváltani, ott a bévett szokás továbbra is fentartandó; hol pedig emberi emlékezettől fogva tized vagy kilenczed nem vétetett, ott az $18^{19}/_{20}$-ik évbeni összeirásban föltett állás megtartandó; minden e szakaszban foglalt esetekre nézve fenmaradván a földesurnak tized iránti jogai rendes törvény utjáni követelése."

7.) „A tizednek, vagy hol szokásban lenne, kilenczednek megváltása fölött a földesurak és urbéresek, az urbéri tábla közbejöttével, szabadon egyezkedhetnek."

8.) „A borból járó tized, vagy hol szokásban lenne, kilenczed azon mértékkel veendő, melylyel a termés bémértetett."

9.) „Minden azon évben tenyészett bárány, gidó, malacz és méhkasokbóli tizedet, hol eddig szokásban volt, az urbéresek földesuraiknak megadni ezentul is kötelesek; a bárány-, gidó-, malacz- és méhkasra nézve megjegyeztetvén, hogy a tizes számot meg nem ütő minden bárányért négy, gidóért három, malaczért négy és méhkasért hat krajczár fizetendő."

10.) Ezen törvényczikkben tett rendelkezések a székelyföldre ki nem terjesztetnek, hol az eddigi gyakorlat előbbi erejében megtartandó."

104. §.

A kisebb urbéri tartozásokról.

A kisebb urbéri tartozások e következendők, az $184^{6}/_{7}$-dik évi 8-dik czikk szerint:

1.) „Minden egész telki állománynyal biró urbéres két tyukot, két csirkét és tiz tojást tartozik évenkint földesurának

adni, szabadságában állván az urbéresnek, ezen tartozást harmincz ezüst krajczárral megváltani."

2.) „A rendes szolgálaton felüli hoszszu fuvarok jövendőre nézve merőben eltöröltetnek, és azok helyett az egész állományu urbéres két, a félállományu egy igás napszámot tartozik szolgálni, mely igás napszám azonban szántásra fordítható nem leszen. Az urbéres, rendes szolgálatában öt mértföldnél távolabb levő helyekre fuvarra menni nem erőltethetik; az utban töltött napok mindig a rendes urbéri szolgálatba számitandók."

3.) „A faizás javadalmával ellátott szolgáló emberek közül, a IV-ik törvényczikk értelmében egész telkesek tartoznak, a földesuraság által kijelelendő, és az urbéres lakásától két mértföldnél meszszebb nem fekvő erdőből egy öl fát, a jószág határán belől és a vágás helyétől a lerakás helyéig két mértföldnél meszszebb nem eső helyre hordani, és azt a fenjegyzett mértékben összszerakni; a féltelkesek félannyit tartoznak hordani és összszerakni; a házas zsellérek pedig külön külön félöl fa vágására kötelezte tnek; de *a földesurnak szabadságában leend, egy öl fa hordását egy* napi igás, és félöl fa vágását, egy napi tenyeres napszámmal megváltatni."

4.) „A földesurnak szabad leend, az urbéri állományon kivül kétszáz négyszegöl kenderfölddel ellátott urbéreseitől, az általuk termesztett termesztményhez képest, kender vagy len tized természetbeni kiszolgáltatását, akár pedig hat font urasági kender- vagy lennek megfonását kivánni; a kisebb vagy nagyobb kenderfölddel ellátott urbéresek a fenebbiekhez aránylag mért tartozásra kötelezte tetvén."

105. §.
Az urbéri kötésekről.

Az urbéri kötésekre nézve az 184$^{6}/_{7}$-ik évi 9-ik czikkben rendeltetett:

1.) „Hol régibb kötések vagy huzamos gyakorlat nyomán, a jelen urbérben megállitott uri szolgálatnál és tartozásnál nagyobbak divatoztak, ott az uri szolgálatok és tartozások a jelen urbérben megállitott mértékre szállitandók; hol pedig kiváltságok, régi kötések, vagy hatvan éves gyakorlat nyomán, a jelen urbér által megállitott uri szolgálatok és tartozások mértékénél folytonoson kisebbek divatoztak,

ott ezen kiváltságok, kötések és gyakorlat, ha azoktól a földesur és urbéresek közmegegyezéssel elállani nem kívánnak, jövendőre is fentartandók."

2.) „Valamint az oly urbéri szerződésekre nézve, melyek által az urbéresek telki állományaikat, uri szolgálataikat és tartozásaikat ennekelőtte megváltották, vagy a jelen urbér által meghatározott mértéknél kisebben állitották volna meg, a földesurnak joga marad fen ezek fölbontása iránt, rendes törvény utján, keresetét meginditni; ugy az ily módon állományaikat és szolgálatukat megváltott urbéreseknek is, ha a szerződés feltételeinél fogva, a jelen urbér által meghatározott szolgálatuk- és tartozásukhoz képest, magukat megterhelve vélnék, joguk van a jelen urbér béhozatala után, a szerződésnek vagy előbbi gyakorlatnak eltörlését hasonlólag rendes törvény utján követelni."

3.) „Az uri szolgálatnak és tartozásoknak egyes nemei, nem különben az urbéri állományoknak és azok után járó minden szolgálatnak és tartozásnak, a földesurakkali szabad egyezkedés utján, huzamosabb időre leendő megváltása az urbéreseknek jövendőre is megengedtetik."

4.) „E kötések érvényességére szükséges, hogy az urbéri tábla közbejöttével tétessenek, melynek kötelessége arra felügyelni, hogy azok a felek kölcsönös és szabad egyezéséből folyjanak ki; és azokban a tartozások és kötelezések minden részletei, akár pénzbeliek, akár másnemüek legyenek, mint szintén a kötelezett megváltási összeg mennyisége és a fizetés határideje körülményesen, félremagyarázhatlanul és minden kétséget kirekesztő világos kitételekkel kifejezve legyenek, és ha az urbéri állományok iránt tétetnének hasonló kötések, arra is köteles felügyelni, hogy ily állományok épségökben tartassanak, és ezek bármelyike is, a kötések érvénytelensége terhe alatt, apróbb részekre ne osztassék."

5.) „Ha a kötések föltételei idővel lehetlenekké vagy haszonvehetlenekké válnának, ezen föltételek helyébe, a felek egymás közt azok iránt meg nem egyezhetvén, az urbéri tábla által hason becsü föltételek helyettesitendők."

6.) „A határozatlan időre tett kötésektől mindkét félnek szabadságában áll, egy évi megintés előrebocsátása mellett, elállani."

7.) „Az urbéresek, kik vagy maguk, vagy elődeik ti-

zenkét évtől fogva már e hon polgárai, az általuk használt urbéri állományok, vagy azok után járó egyes tartozások iránt is, földesuraikkal bármily czim alatti szerződésre és birtokolhatásra feljogosittatnak."

8.) „Ilyetén, mindig hiteles személyek előtt kötendő szerződések érvényeseknek csak azután tekintendők, miután az urbéri táblának bémutattatván, irt tábla a jelen törvényczikk 4-ik szakaszában a szerződés érvényességére meghatározott kellékeket, ugymint: a felek közti kölcsönös és szabad megegyezést, a tartozások és kötelezések minden nemeinek, akár pénzbeliek, akár más nemüek legyenek, a kötelezett megváltási összeg mennyiségének és a fizetés határidejének legnagyobb világosságban lett kifejezését azokban meglenni tapasztalja, s ugy találván, a közgyülésnek kihirdetés végett átküldi, honnan, kihirdetés után, ellen nem állván a közbejöhető ellenmondás, minden azon tárgyat illető adatokkal, a királyi főkormányhoz, a közadó alapjának épségbentartása iránti felügyelet tekintetéből, felküldetnek; melyekre nézve ha a királyi főkormánynak észrevételei lennének, azokat felvilágositás végett a közgyülléssel közlendi, melynek megtétele után, vagy ha ellenvetés magát elő nem adná, sem észrevételek az iránt nem lennének: a szerződést Ő Felségének, legfelsőbb helybenhagyás végett, felterjeszti, a legfelsőbb határozat megnyerése után a törvényhatóság kötelessége leszen a szerződést az a végre szolgálandó jegyzőkönyvbe egész terjedelmében béigtatni és teljesedésbe vétetni."

105. §.

Az urbéri állományok haszonvételének az urbéresek általi eladhatásáról.

Az urbéresek ezen joga, az 184⁶/₇-ik évi 10-ik czikkben következendőleg szabályoztatott:

1.) „A föld tulajdona továbbra is, a Hármas törvénykönyv III-ik része 30-ik czime értelmében, a földesuré maradván, a mennyiben az urbéreseknek, az általuk használt urbéri állományokon a törvények értelmében javitmányai, béruházásai és épitményei lehetnek, ily javitmányaikat, béruházásaikat és épitményeiket, az urbéri állomány haszonvételével együtt, másnak eladhatják, az urbéresek mások előtt elővásárlási joggal birván; ha pedig urbéresnek eladni nem

tudnák, azon esetben, az urbéresek után, mások előtt elővásárlási joggal biró saját földesuroknak, és ha saját földesurok sem vásárolná meg, a helybeli közönségen, vagy bármiféle erkölcsi testületen kivül, akármely más erdélyi honosult, vagy az ez iránt hozandó törvény értelmében honosulandó lakosnak eladhatják. De az ily urbéri állományokat megvásárló, legyen bárki s bármily állapotu személy, az általa megvásárlott urbéri állomány haszonvételével egybekötött minden urbéri és közterheket hordozni köteles, és azok teljesitésére urbéri uton fog szorittatni."

2.) „Az urbéri állomány haszonvételét, az előbbi szakasz szerint, urbéresétől megvásárlott földesur tartozik azt a magát jelentendő alkalmas és, az előbbi szakasz értelmében, más vásárlók előtt előjoggal biró urbéresnek (azon áron, melyen vásárolta) átengedni."

3.) „Az ily eladás érvényességére és törvényességére mulhatlanul szükséges a földesur megegyezése, ki azt csak a következő esetekben tagadhatja meg:"

a.) „ha az eladni kivánó urbéres földesurát, mindennemü eddigi tartozásaira nézve, teljesen kielégitni nem tudná vagy nem akarná;"

b.) „ha a vásárolni kivánó az uri és közterhek hordozására elégtelen lenne;"

c.) „ha kóborló természetéről és a közönségre nézve veszedelmes kicsapongásairól ismeretes, vagy

d.) „ha urbéresi kötelességeire nézve a földesurnak kárt okozó makacsságáról lene megjegyezve."

„Ezen három utolsó esetben a vásárolni kivánók, hiteles bizonyitványokkal tartoznak a földesurak előtt bébizonyitni, és pedig ha azelőtt is urbéresek voltak, előbbi telkiállományaikból mily okon lett kiköltözésöket; ha pedig azelőtt urbéresek nem voltak, vagy ha urbéresek is, de ezen vásár következtében előbbi telkiállományaikat elhagyni nem akarnák, hanem e törvényczikk 6-ik szakaszában megállitott telkiállományi mennyiséget akarnának szerezni: legalább a megelőzött három év alatti becsületes magokviseletét."

4.) „Az urbéri állományok és illetőségek haszonvétele csak oly móddal lehet eladás tárgya, hogy ily eladások által az urbéri állományok és illetőségek, melyek a jelen urbér béhozatala alkalmával az urbéreseknek kiadott teljes

mennyiségben és állásban mindig épen megtartandók, részekre ne szakasztassanak."

5.) „Az eladás szabadságával élni kivánó urbéres állománya haszonvételét, az év bármely részében, a IX-dik törvényczikkben a költözködésre megállitott határidőn kivül is, eladhatja."

6.) „Számosabb állományoknak kevés kezekre jutása elkerülése végett, a legnagyobb mennyiség, melyen felül ugyanazon egy vásárlónak egy községben urbéri állományokat szerezni nem szabad, oly módon állittatik meg, hogy azon helységekben, hol az urbéri állományok összege a hatvan számot felül nem haladja, csak egy egész urbéri állomány, hol pedig az állományok száma ezen összeget felülhaladja, ott hatvan állománytól fogva százig bézárólag két, végre a mely helységekben az urbéri állományok összege a száz számon felül rug, ott három és nem több egész állomány, legyenek azok nagyobbak vagy kisebbek, egy vásárló által megszerezhetők."

„Illető földesurakon kivül a más vásárlókra nézve kivétetnek a következő esetek:"

a.) „ha a Hármas törvénykönyv III-ik része 30-ik czime szerinti örökösödés, vagy véghagyomány utján az állományok oly személyre szállanának, ki a kiszabott mennyiséggel már bir;"

b.) „ha az állomány, törvényes követelés következtében, itéletnél fogva adatnék át, vagy az urbéres eladósodása alkalmávali csőd vagy árverés utján vásároltatnék meg a többet igérő által, mely esetekben illető földesuraknak minden járandóságaik, törvényes követeléseik az urbéresek javaiból és haszonvételéből előlegesen levonandók."

c.) „ha a telek elhagyatván pusztává vált, és annak mivelésére más urbéres nem vállalkoznék, akkor a földesur azt oly urbéresnek is átadhatja, ki a kiszabott legnagyobb mennyiséggel már bir;"

d.) „ha az urbéres addig vele egy kenyeren élt és külön lakásra és állományra kivánkozó fiai számára urbéri állományokat kivánna szerezni."

7.) „Az ilyeténképen megengedett adásvevés fölötti szerződés, mindkét egyezkedő félnek jelenlétében, csak törvényes hitelességü személy előtt eshetik meg, és a négy példányban kiadandó szerződési levélből egy az illető földes-

urnak, kettő az egyezkedő feleknek átadandó, negyedik az illető törvényhatóság levéltárába a nélkül, hogy ez a felek egyezkedésére valamely befolyást gyakorolhatna csupán megtartás végett béteendő."

8.) „Az urbéri állományok haszonvételének adásvevése a tagositást nem akadályoztatja."

9.) „Ezen eseteken kivül minden egyéb zálog vagy bármily lekötés czime alatti adásvevések, a szerződő levél érvénytelensége és a béruházott összeg elvesztése terhe alatt, merőben tilalmaztatnak."

107. §.
Az urbéresek szabad költözködéséről és elmozditásáról.

Az urbéresek költözködhetnek és elmozdittathatnak az 184⁶/₇-dik évi 11-ik czikk ezen szabályai szerint:

1.) „Ő felsége kegyelmes megegyezése hozzájárultával, az 1791-ik évi 26-ik törvényczikk rendelete némely pontjai módosittatnak ekként:

„Első pontja: az urbéres elköltözése határidejéül szent György napja határoztatik. A kiköltözni akaró urbéres ezen szándékát, az előbbi év sz. Mihály napjáig bézárólag, földesurának törvényesen hirüladni tartozik; az őszivetések a kiköltözni akaró urbérest illetik; azon helységekben pedig, hol ugyanazon fordulóban őszi és tavaszi vétések elegyesen szoktak vettetni, azon fordulónak csak fele részében tett vetés illeti a kiköltözni akaró urbérest."

„Második pontja: A költözni akaró urbéres maga helyett mást állitani nem köteles."

„Negyedik pontja: Az urbéreseknek és zsellérereknek gyermekei és cselédei, minden előleges hirtétel nélkül, a házatlan zsellérek pedig földesuraik teljes kielégitése után, bármikor szabadon költözhetnek."

„Ötödik pontja: A földesur, a tartozásainak elegettett urbéresnek elbocsátólevelet tartozik adni, mit ha megtagadna, a járásbeli szolgabiró vagy dulóbiztos annak ingyen kiadásával köteles."

„Hetedik pontja: Ha a folyó évi X-ik törvényczikk szerint urbéri állománya haszonvételének és ezzel együtt épitményeinek, javitmányainak és ruházmányainak eladására följogositott urbéres, ez engedélylyel élni nem ki-

vánna: a földesur épitményeit és javitmányait, ugy egyéb ruházmányait kifizetni nem köteles; ha pedig a földesurnak akár adósság, akár urbéri hátramaradságok czime alatt, a költözni akaró urbéres ellen törvényes követelései lennének, a költözni akaró urbéres épitményei- beruházásai- és javitmányaiból, azok erejéig, becsü utján kielégitendő."

„Tizennegyedik pontja: A Hármas törvénykönyv 1-sö része 40-dik czime erejében meghagyatván, a földesur urbéresét következő esetekben mozdithatja ki:"

a.) „ha az urbéres az urbéri terhek hordozására elégtelenné lett; mi azonban, ha nem tulajdon hibája miatt történt, tartozik a földesur neki, tehetségének helyreállitására, egy évi időhaladékot adni;"

b.) „ha az urbéres, a földesur kárositásával nyilvánitott makacssága miatt, urbéri uton elmozdittatandónak határoztatnék;"

c.) „ha nagy, vagy a közönségre nézve veszedelmes kicsapongásokban találtatnék; és végre"

d.) „ha rabságra itéltetvén, az alatt teendő szolgálatairól kellőleg gondoskodni elmulasztaná."

2.) „Az előbbi szakaszban elősorolt kimozditási esetekben, ha az urbéres állománya haszonvételét, béruházásait és javitmányait böjtelő hava 15-éig eladta: a vásár összegéből a földesur, hitelesitendő követeléseire nézve, előlegesen kielégittetik; ha pedig a fenirt határidőig azokat el nem adhatná, a földesur által megtalálandó urbéri tábla haladék nélkül, ily urbéri állomány haszonvétele- béruházásai- és javitmányainak árverés utjáni eladására, böjtmás hava 20-án tul semmi esetre nem terjedhető határidőt tüz ki, és azt az illető törvényhatóság kebelében közhirré téteti; mely határidő elteltével az árverés megtétetvén, a béveendő összegből a földesur hitelesitendő követelései kifizettetnek és ez alkalommal a feleknek kölcsönös követelései az urbéri tábla által kiegyenlittetnek. Mikor pedig az urbéres a Hármas törvénykönyv 1-sö része 40-ik czimében kifejezett okból mozdittatik ki, akkor nem árverésnek, hanem a javitások, és ezen évi V-ik törvényczikk 4-dik szakaszában az urbéreseknek ingyen átengedett épitményeken kivül tett épitmények törvényes megbecsülésének lesz helye, mely becsösszeg, a földesur által, az urbéresnek megfizetendő."

3.) „Az elmozditás föltételeinek a földesur általi telje-

sitése után költözni nem akaró, és az e részbeni földesuri hatalomnak ellenszegülő urbéres urbéri uton büntetendő."

4.) „Kóborló czigányoknak sátrat állitani és marhákat legeltetni tilos; ellenben a megtelepedettek, vagy urbériséget tartók, a több urbéresek osztályzatához számitandók."

5.) „Egyébiránt az 1791-dik évi 26-dik törvényczikk, mennyiben a jelen törvényczikkek által módositva nincs, továbbra is erejében maradand."

108. §.

A földesuri fenyitő hatalomról.

A földesur fenyitő hatalmát az 184⁶/₇-dik évi 12-dik czikk következőleg szabályozta:

1.) „A földesur, a folyó évi II-dik törvényczikknélfogva meghatározott uriszolgálatokat és tartozásokat teljesiteni nem akaró, vagy hanyagul és neki kárt okozólag teljesitő urbérest, tiszti közbejövetel nélkül megfenyitheti; még pedig, az elegendő ok nélkül szolgálatra meg nem jelenő urbérest, minden gyalog napszámért, egy rforintra büntetheti; mely büntetést azonban hasonnemü két napszámmal megváltani az urbéres szabadságában áll; egy igásnapszám elmulasztásáért a földesur az urbérest két forintra, vagy két igásnapszámra büntetheti; azon esetben pedig, midőn az urbéres a munkára törvényszabta időben meg nem jelen, vele az elmulasztott munka idejét más nap kipótoltathatja."

2.) „Az uriszolgálatra maga idejében ugyan kiálló, de ott kártevőleg dolgozó, és e miatt az urimunkából elküldött urbéres az előbbi szakaszban határozott büntetés alá vetendő, kin e fölött még az ily munka által okozott kár is, a helybeli vagy szomszédfalusi hütösöknek becsüje nyomán, hat rfrint értékéig fölvehető; az urbéresek a cselédeik által okozott károkat, azoknak okozói elleni viszkeresetök fenmaradása mellett, megtéritni tartoznak."

3.) Ezen rögtön teljesedésbe vehető büntetéseket a földesurak, vagy személyeseik csak a szolgáló embereknek legalább két, minden kifogáson felüli, tanu jelenlétében, kik falusi hütösek is lehetnek, előleges kihallgatásával szabhatják az urbéresekre, kik az ily módon reájok szabott büntetésekről a földesuraktól bizonyitványt követelhetnek."

4.) „A földesurat, haszonbérlőit vagy gazdasági szol-

gáit bántalommal illető, megtámadó, a munka alatt engedetlen vagy rendetlenkedő urbérest vagy cselédjét a földesur, vagy a földesuri fenyitő hatalom gyakorlatával fölruházott személyese rögtön letartoztathatja, sőt vasra is veretheti, és méltó megfenyités végett illető tiszti kézbe küldheti, mely alkalommal, ha a helybeli hatóság segedelmére lenne szükség, az a helység előljárói által felelet terhe alatt kiszolgáltatandó."

5.) „A fenyitő hatalmával személyesen élni nem akaró földesur, annak gyakorlatát gazdatisztére, haszonbérlőjére, vagy bárkire is átruházhatja, csak hogy ezt az urbéri táblának jelentse bé; önként értetvén, hogyha e hatalommali viszszaélés által az urbéresnek kár okoztatnék, és az ilyetén hatalommal felruházott földesuri személyes az okozott kár megtéritésére, vagy a kihágásért határozott és alább kifejezett büntetés megfizetésére elégtelen lenne, az urbérest teljesen kielégitni maga a földesur tartozik."

6.) „Az urbéresek, nem az urbéri viszonyokból kifolyó esetekre nézve, ezután is az illető törvényhatóságok és itélőszékek alatt lesznek."

109. §.
A földesuri hatalom viszszaélései korlátozásáról.

A földesuri hatalom következendőleg korlátoltatott az 184⁶/₇-ik évi 13-ik czikkben:

1.) „Ha a földesur urbéresét, ezen évi VI-ik törvényczikkben kijelelt illetőségen felül, vagy az ott elhatározott módtól eltérőleg szolgálatra erőltetné: minden tenyeres napszámért egy, egy igás napszámért két forintal büntetendő. A VII-ik és VIII-ik törvényczikkekben meghatározott mértéken tul vett apróbb adózásokat pedig az urbéri tábla utján kétszeresen tartozik viszszafizetni."

2.) „Ha a földesur a biráskodása alá nem tartozó esetekben, vagypedig a XII-ik törvényczikk 3-ik szakaszában meghatározott tanuk mellőzésével itélne urbérese felett, akkor az urbéresre szabott büntetést, ha mindjárt a XII-dik törvényczikk első szakaszában meghatározott mértéket felül sem haladja, a kár és költség megtéritésével együtt tartozik az urbéresnek viszszafizetni; sőt ha a kihágás oly nemünek találtatnék, mely a közigazgatás fenyitőleges fellé-

pését igényelné: az urbéri tábla, tizenkét rforinttól két száz rforintig terjedő büntetés felvétele iránt, rendes törvény utján folyandó külön keresetet rendelhet. Az urbéri törvények sorában kijelelt viszszaélésekkel kapcsolatban elkövetett, de urbéri uton nem fenyithető tényekért a földesur, vagy e hatalom gyakorlatára megbizott személyese közkereset alá is vettethetik."

3.) „Ha a földesur, az urbéri törvényekben kiszabott út mellőzésével, urbéresét telkéből önkényesen kimozditná, vagy, a X-ik törvényczikkben kijelelt eseteken kivül, urbéri állománya haszonvétele, épitményei és javitmányai eladásában akadályozná, vagy a XI-ik törvényczikk értelmében a költözködés feltételeinek eleget tett urbéresét a költözködéstől elzárná: mindezen esetekben az urbéri tábla által, az okozott kár, költség és fáradság megforditásán kivül, huszonnégy rforint büntetésen marasztandó, és azonfelül az urbéres, a törvénynél fogva megengedett javadalmak használatába, ugyanazon urbéri tábla által viszszahelyezendő."

4.) „Ha a földesur urbéresét az V-ik törvényczikk 5-ik és 6-ik szakaszaiban adott javadalmaktól, vagy azon törvényczikk 9-ik szakaszában rendelt út mellőzésével, malma használatától önkényesen elzárná: az urbéri tábla által, melynek kötelessége lészen az urbérest előbbi javadalmába viszszahelyezni, a kár megtéritésén kivül, huszonnégy rforint büntetésen marasztandó."

5.) „Ha a földesuri hatalom gyakorlatára a földesur által fel nem hatalmazott gazdatiszt, vagy bármely névvel nezezett biztos kihágásokat követne el és elszökő szándék gyanujába esnék, és mint birtoktalan kezeseket nem állithatna: ellen nem állván nemesi kiváltsága, a földesur előtudtával, illető szolgabiró vagy duló biztos által legottan letartoztathatik és a törvényhatóság börtönébe küldethetik".

6.) „Ezen törvényczikkben elősorolt esetekben az eljárási költségek mindig a vesztőfél által hordozandók."

110. §.

Az urbéri hatóságról, annak tárgyairól és urbéri eljárásról.

Az urbéri eljárás következendőleg szabályoztatott az 184⁶/₇-dik évi 14-ik czikkben:

1.) „Az uri székek hatósága az urbéri tárgyakra nézve ezentul megszünik."

2.) „A XII-ik törvényczikknél fogva földesuri hatóságnak fenhagyott eseteken kivüli urbéri ügyek ellátására, minden törvényhatóságban, urbéri tábla állittatik fel, melynek elnöke a megyei, székbeli vagy vidéki főtiszt, tollvivője a törvényhatóság által választott jegyző, tagjai a megyékben és székely székekben: a főbirák és alkirálybirák egyike, a vidékekben az alkapitány, a részek nevezete alatti megyékben az alispán, kik, a főtiszt jelen nem létében, elnökösködnek is, továbbá hat ülnök, kik a törvényhatóságok közgyülésein szabadon választandó és a királyi főkormány utján ő felségéhez, kinevezés végett, felterjesztendő tizennyolcz egyén közül ő felsége által neveztetnek ki és erősittetnek meg. Az urbéri tábla ülnökei mindig az általános tisztujitáskor fognak megujittatni. Az itélet törvényességére öt számból álló birónak jelenléte szükséges. A szász nemzet által nemesi joggal birt azon jószágokban, hol a helyhatósági állás iránt jelenleg kérdés áll fen, annak végső elhatározásáig, az urbéri tábla személyzetére nézve az eddigi gyakorlat megtartandó."

3. „Az urbéri tárgyakbani főitélőszék a királyi főkormány, melynek határozatai ellen a feleknek ő felségéhezi folyamodása fenhagyatik."

4.) „Az egész törvényhatóságra kiterjedő hatásu urbéri tábla köteles"

a.) „minden második hétben egyszer, vagy ha a szükség kivánná, hetenkint, a törvényszünetek alatt is, e végre kijelelendő bizonyos napokon üléseket tartani;"

b.) „a tárgyalt ügyekről jegyzőkönyvet vinni, és azt a királyi főkormánynak felterjeszteni, valamint"

c.) „az elébe adott, ugy szintén az előtte lefolyt tárgyakról készitendő lajstromot évnegyedenkint a királyi főkormánynak felküldeni;"

d.) „a XI-ik törvényczikk 2-ik szakasza rendelete nyomán végbezviendő árverés határnapját kihirdettetni, és végre"

e.) „az urbéri szerződéseknek melyek törvényeink értelmében közbirák előtt kötendők, megvizsgálása az urbéri tábla körébe tartozván, azokat megvizsgálni és kihirdetés végett a közgyülésnek átadni."

5.) „Az urbéri táblák tárgyai:"

a.) „Mindazon kérdések és egyenetlenségek, melyek a földesurak és urbéresek közti viszonyból származnak."

b.) „A földesurak által, illető hatalmuknál fogva hozott és birtokon kivül az urbéri táblára, megvizsgálás végett, fölebbvitt határozatok. Kivétetnek egyáltalában a szerződések érvényessége fölött támadt és kiváltságon alapuló minden kérdések, valamint az V-ik törvényczikk 6-dik, és a XIII-dik törvényczikk 2-dik szakaszában érintett esetek, melyek rendes törvény utjára vannak utasitva."

6.) „Minden urbéri egyenetlenségekben az egész tárgyat, minden vád és követelési pontokat és bizonyitványokat, a dolog állásával együtt, magában foglaló kérelemlevél az urbéri táblának a panaszló által béadandó, mely az ellenféllel, válasz utján, felelete nyolczadnap alatti megtétele végett közöltetik; mire a bépanaszolt fél az urbéri tábla válasza kézbesitésétől számlálandó nyolczadnap alatt, mindannyiszor felveendő tizenkét magyar forint alkotmányos büntetés terhe alatt, feleletét sommáson, az az lehető kifogásait és érdemleges mentségét együtt, a dolog érdemét tárgyazó minden oklevelek bémutatása mellett, az urbéri táblára béadni; vagy ha védelmét támogatható bizonyitványainak előszerzésére több idő kivántatnék, a kiszabott határidő meghoszabbitásáért az urbéri táblát megtalálni köteles, mely a dolog szüksége esetében, a tárgy fontosságához képest, ujabb határidőt tüz ki. A bépanaszolt fél felelete bevételével, ha az urbéri tábla a tárgyat teljesen kimeritve találja, azt érdemileg ellátja, ha pedig annak érdemére nézve valamely kétség maradna fen, a körülményekhez képest, vagy kiszabandó határidő alatti bővebb felvilágositás végett, illető félnek kiadja, vagy pedig a fenforgó ellenkezések felvilágositására kinyomozást rendel."

7.) „Ha ezen eljárások után kelendő érdemleges határozaton valamely fél nem nyugodnék meg: azt nyolczad nap alatt az urbéri táblának béjelenteni köteles, mely mindkét félnek, a panaszos tárgy folyamát illető észrevétele és felhivás okai megtételére tizenöt napot szab, és arra leend ügyelettel, hogy a béjelentés napjától számitandó harmincz nap alatt a kereset minden adataival, perlajstrom mellett, a királyi főkormányhoz fölterjesztessék; mi azonban, ezen törvényczikk 8-dik szakaszában elősorolt eseteken kivül, az urbéri tábla által hozott határozat elégtételbe vételét föl nem függeszti; egyébaránt az ügy folyama alatt, az urbéri tábla által hozandó érdemleges határozat előtt, a felek fo-

lyamodással nem élhetnek; ennélfogva folyamodás által az ügy folyama föl nem függesztethetik."

8.) „Általában minden kimozditási esetekben, valamint ha a tárgy érdeme, a XIII-dik törvényczikk 3-ik és 4-ik szakaszaiban kiszabott büntetéseken kivül, ötven rfton felüli, a királyi főkormány határozata leérkeztéig, a határozat elégtételbe vétele mindig felfüggesztendő, az ötven rfton alóli tárgyakban pedig az urbéri tábla határozatai elégtételbe veendők."

9.) „Az elégtétel, az urbéri tábla kebeléből kiküldendő elégtevő biztosok által, törvényszünet alatt is véghezviendő, melynek folyamát az általadás pillanatáig akadályozni nem szabad; az általadást pedig a vesztő fél bétilthatja ugyan, de bétiltása okait a legközelebbi urbéri táblai ülésre béadni köteles, különben azon legközelebbi urbéri táblai ülés eloszlása után, az általadás mulhatlanul megteendő; mely esetben, valamint akkor is, ha bétiltási okait béadván, azok helyteleneknek találtatnak, vagy a bétiltást az elégtétel ellen alkalmazná: a bétiltó huszonnégy rforint büntetésen marasztatik. A határozatokat minél rövidebb uton elégtételbe vétetni, a főtisztek kötelessége, mely végre Ő Felsége kegyelmes megegyezése hozzájárultával, ha a főtisztek fölterjesztése következtében, a katonai segedelem a királyi főkormány által szükségesnek találtatnék, aziránt megtalálandó közelebbi katonai hatóság által kiszolgáltatandó."

10.) „Minden előfordulandó becsük, a járásbeli szolgabiró, vagy dulóbiztos közbejöttével, oly módon teendők, hogy mind a követelő, mind a követelt fél két két becsüst, a szolgabiró vagy dulóbiztos egyet nevezzen ki a becsü végrehajtására; ha pedig valamely fél maga részéről becsüsöket kinevezni vonakodnék; a szolgabiró vagy dulóbiztos hatalmában áll, a vonakodó fél részére is, két egyént kinevezni; mire a mondott szolgabiró vagy dulóbiztos a kinevezett becsüsöket meghiteli, és a megtett becsü fölötti feladásaikat irásba téve, a követelő félnek hiteles alakban kiadja. A számvételek eseteiben pedig a felek által megtaláltatván, a kölcsönös követeléseket fölveszi, megállitja, és arról a számvétel egész folyamát magában foglaló pontos bizonyitványt készitvén, mindkét félnek, ha kivánják, hiteles alakban kiadja. Végre a szolgabiró vagy dulóbiztos kötelessége, akármely félnek megtalálására, a békés utoni kiegyenlitést megkisérteni."

11.) „Azon egyenetlenségekben, melyekben viszszahelyezés sürgettetik, a kérelem beadásától számitandó három hónap, minden más urbéri egyenetlenségben egy év lefolytáig, a további felléphetéstőli elrekesztés terhe alatt, köteles a sérelmes fél panaszát az urbéri táblára beadni.“

12.) „A királyi főkormány előtt is megbukott fél, ötven forintot meghaladó keresetekben, ügyét, az elégtétel teljes bevégzése után egy év alatt, de egy ügyben csak egyszer, megujithatja.“

13.) „Az urbéri tábla határozatában, az ilyetén panaszok ellátása körüli költségeknek melyik fél által és mily mértékben hordozása mindenkor kijelelendő; általában pedig megjegyeztetik, hogy a Hármas törvénykönyv 1-ső része 40-ik czime nyománi kimozditás alkalmával, a szükséges költségeket a földesur hordozandja. A kiszabandó büntetések egyharmada a nyertesfélé, más harmada a biróságé, hátralevő egy harmada pedig az urbéri tábla irászati szükségei födezésére forditandó.“

14.) „A költözködést, valamint a kimozditást megelőzni kelletö törvényes hirtétel szent Mihály napig bézárólag mindenkor megteendő, minélfogva a kiköltözködés határideje ezentul is szent György napja leend.“

15.) „Ő Felsége kegyelmes megegyezése hozzájárultával, az urbéri tábla ülnökei és jegyzője aránylagos évi fizetéssel a tartományi pénztárból fognak elláttatni.“

3.) Az urbéri tartozások legujabb törvények szerinti megszüntetéséről.

111. §.

Az urbériségeken feküdt uri szolgálat, dézma és pénzbeli fizetések kisajátitásáról.

Még mielőtt életbe léptethettek volna a földesuri hatalmat szabályozó 184⅞-dik évbeli urbéri, egyébiránt az érvényes törvények minden kellékeivel ellátott s ki is hirdetett törvények: az urbériségeken (colonicaturákon) eddig feküdt uri szolgálat (robot), dézma és pénzbeli fizetések az 1848-dik évi 4-dik czikk által eltöröltettek, a következendő szabályok szerint:

1.) „Ő Felsége a magán földesuraknak akénti kármentesitése iránt, hogy az eddigi urbéri tartozásokkal fölérő

tőkeérték részökre a közállomány által hiány nélkül kifizettessék, a legközelebbi országgyülésnek részletesen kidolgozandó törvényjavaslatot fog előterjeszteni."

2.) „A földesurak által eddig vett dézmaszedése megszünvén, önként következőleg elenyészik a földesurak kötelezettsége is ugyanazon dézma után járt királyi haszonbér ezutáni fizetésére nézve."

3.) „A helységek polgárai (eddigi jobbágyok és zsellérek) azon telkek és földek használatában, melyek kezekben találtatnak, bárminő természetüek legyenek is azok, nem fognak bíróság közbejötte nélkül háborgattathatni, sem legeltetési, faizási, nádlási rendes és folytonos eddigi haszonvételeikben megszorittatni; mindazonáltal ha valamely telek és föld, melynek természete kérdés alá jött, a bíróság elitélése nyomán tiszta majorságnak találtatik: az illető urbéres az elmaradott haszonvételt is megtériteni köteles lesz. Épitményekre fordítandó fa adása azonban ezentul megszüntettetik, egyszersmind az erdők jókarban tartására felügyelni a törvényhatóságoknak szoros kötelességévé tétetik."

4.) „Egy fő- és albiztosság fog alkottatni és működésbe tétetni a végre, hogy azon eseteket, melyekben a földesurak és volt urbéresek közt a föld természete felett kérdés forog fen, az erdélyi törvények és magánjog elvei szerint summáson elitéljék. Ezen utoni itéletnyerés előtt valamint földétől, a mely kezén van, meg nem fosztathatik, ugy általán semminemü praestatiora nem kényszerittethetik (a következő pontban irtak kivételével) egy urbéres is."

5.) „Székelyföldön a tiszta majorságok közé értetik a székely örökség (siculica hereditas), ennélfogva minthogy az adót fizető és fegyert viselő székelyek jószágai köztudat szerint többnyire tiszta székely örökségek, az ezeken lakó colonusokra azon mentesség, mely más urbéresekre nézve a törvény nyomán rögtön életbe lép, csak azon esetben terjedhet ki, ha az emlitett székely tulajdonosok, az ezelőtti pontban irt bíróságok előtt, bé nem bizonyitják, hogy valamely telek és föld, mely colonusaik kezén van, majorság vagy székely örökség."

6.) „Összesités és birtokelkülönités törvényes útoni

eszközölhetése nyilván fenhagyatik, miről részletileg intézkedni a törvényhozás feladata."

7.) „A szőllők, a mennyiben nem urbéri állományok közé tartozott helyekből felfogvák, a dézmaadás alól kivett helyek közé nem értetnek, a korcsmajog és egyéb kisebb királyi javadalmak (regalék) eddigi birtokosaik használatában hagyatnak."

8.) „Úri- és harmadnapos székek megszüntettetvén, a helységek polgárainak mind polgári, mind bünperei illető helyhatósági törvényszékekre utasittatnak."

9.) „Oly földbirtokos ellen, kinek birtokához a törvény kihirdetése előtt urbériség volt kapcsolva, semmi ezen törvényczikk kihirdettetése előtti adósági követelések, a kereskedői és mesteremberi kamatlan contók kivételével, a törvény további rendeletéig fel nem mondhatók, és csupán a törvényes kamatok nem fizetése iránti követelések vétethetnek fel rajta birói eljárás utján; az adósságtőkére nézve az álladalomtól nyerendő kárpótlék is biztositéki alapul szolgálván."

112. §.

Az urbéri kisajátitott magán uri javadalmak statusadóssággá változtatásáról.

Az 1848-ik évi 5-ik czikkben „a magyarországi 1848: 12. czikket Erdély törvényhozása is egész kiterjedésében magáévá tevén, az erdélyi volt urbéresek kisajátitott tartozásainak volt földesuraik részére leendő kármentesitése alapjául, Ő Felsége kegyes jóváhagyásával, az Erdély keblébeni kincstári és országos egyéb jövedelmek általán, különösen pedig, mennyire kiérők leendenek, a sóaknák jövedelmei köttettek le kijelölt hypotheca gyanánt, melyek is alapjául lesznek szolgálandók e kármentesités czélszerübb foganatositása végett netalán felveendő országos kölcsönnek is."

NEGYEDIK FEJEZET.

A polgári viszonyról.

113. §.

A személyek, hazaiak vagy idegenek.

A hazánk kebelében találtató személyek vagy olyanok,

kiknek nincs más hazájuk Erdélyen kivül; vagy olyanok, kiknek más hazájuk levén, Erdélyben csak mulatnak. Amazokat hazafiaknak, ezeket pedig idegeneknek lehet nevezni.

ELSŐ CZIKK.

A hazafiakról.

114. §.
A hazafiak osztályzatáról.

Hazánkfiai, jogi képességükre nézve, osztatnak egyesült nemzetbeliekre, és nem egyesült nemzetbeliekre. Ezen megkülönböztetésnek azonban nem csupán a nemzetiség alapja, hanem a személyek azon politikai rangja is, mely által hazánkban a jogi képesség feltételesitve volt, a mennyiben egyesült nemzetbelieknek csak azon magyarok, székelyek és szászok tartathattak, kik vagy nemesek, vagy polgárrendüek s a nemegyesült nemzetbeliek közé számláltattak mindazon személyek, kik nem nemesek vagy polgárrendüek, voltak legyen bár magyarok vagy szászok. Mindezen személyeknek itten csakis a magán jogtudomány körébe tartozó jogai tárgyaltathatnak; azon politikai jogok, melyek a személyek ezen osztályzatának okai s egyszermind eredményei is, a közjogtudomány körébe tartozván. Egyébiránt hazánk minden lakosaira nézve, nemzet-, nyelv- és valláskülönbség nélkül, a jogegyenlőség ki levén mondva az 1848: 1-ső czikkben, a következendők a régibb viszonyok megismertetése végett közöltetnek.

I.) Az egyesült nemzetbeliekről.

115. §.
Az egyesült nemzetbeliek birtokolhatási jogának kölcsönösségéről.

Egyesült nemzeteknek neveztettek a magyar, székely és szász nemzetek, azon egyesülés következtében, melyre jogaik kölcsönös védelme végett, az A. C. 3. R. 1. czimébe igtatott feltételek alatt léptek. Mindamellet is, hogy ezen három nemzet hazánknak egymástól határvonalokkal is megkülönböztetett, s jogi tekintetben is külön természetü részeit birtokolta magyar-, székely- és szászföld

nevezetek alatt, azoknak egyes tagjai, fekvőjók birtokolhatása tekintetében, nem voltak csupán saját nemzetök földére szoritva, egyik nemzet sem rekeszthetvén el az egyesült nemzetbelieket a földéni birtokolhatástól. A birtokolhatási jog ezen kölcsönössége a magyar és székely nemzet között soha sem volt kérdés alá hozva, és csupán a szász nemzet követelt, a más két nemzet tagjaira nézve, kizáró birtoklási jogot (jus exclusivae concivilitatis). Azonban a szász nemzet ezen követelése sem vala megállható

1-ör. a városi fekvőjószágokra nézve, a mennyiben a három nemzet között költ egyezményt (nationalis accorda) 1693-ban megerősitett diploma által eltöröltetett A. C. 3. R. 81. czime, az 1791: 19. czikk által általában minden erdélyi, tehát a szászföldi városokra nézve is helyreállittatott, melyben nemcsak megengedtetik akármely nemzetbelinek városi jószágok bármely czim alatti szerezhetése s birtokolhatása; hanem még az is rendeltetik, hogy a mely város a nemzetek tagjait ezen jogaik használatában akadályozná, minden külső jószágai, s ha azok nem volnának, kiváltsága elveszitésével s a kérdés alatti jószágnak a megsértett személy számárai megvásárlásával is büntettessék;

2-or a falusi fekvőjószágokra nézve, a mennyiben a követelt kizárójog támogatására használtatni szokott szavaiból az Andreanum privilegiumnak azt épen nem következtethetni. A mi illeti ugyanis a szászok érdekelt kiváltságlevelének

a.) ezen szavait: „Volumus etiam et regia auctorite praecipimus, ut nullus de jobbágionibus nostris villam vel praedium aliquod a regia majestate audeat postulare, si vero aliquis postulaverit, indulta eis potestate a nobis contradicant.“ Ezeknek valódi értelme csak az, hogy a szász nemzetnek levén ajándékozva a kiváltságlevélben meghatározott föld, azon már többé királyi adományzásnak helye nem lehet; a miből azonban, mint csupán a fejedelem adományozhatási jogát korlátozó biztositásból, semmiként sem következtethetni azt, hogy más nemzetbeliek vásár, magánosok közti ajándék, örökösödés, vagy végrendelet következtében falusi fekvőjószágot ne birtokolhatnának, a mit

b.) a kérdés alatti kiváltságlevél ezen szavaiból sem következtethetni „nec etiam in comitatu Cibiniensi aliquis audeat comparare pecunia", mind azért, mivel sem nyelv- sem jogtanilag bébizonyitani nem lehet, hogy aliquis magyar vagy székely honfitársat jelentsen, az épen ugy jelenthetvén szász egyént is; mind azért, mivel a mint a szász nemzet elleni részrehajlással épen nem vádolható Schlöttzer maga is állitja („Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen" czimü munkája 577-ik lapján), a felhozott helyeni ezen szók „aliquis comparare pecunia" hibás olvasás következtében másoltattak ezen szók helyett „aliquis cambiare pecuniam", és igy az ő magyarázata szerint is, az akkori idők adataival megegyezőleg, a felhozott szók értelme az, hogy a szászföldön régi pénzeknek ujakkali felcserélésével nyerészkedni senkinek sem szabad; mely nyereség a régi magyar királyok alatt, lucrum camerae nevezete alatt, egy adó neme vagyis királyi jövedelem volt (I. Károly V. 19. és 24. §.). Ezen magyarázat helyességét bizonyitja az is, hogy a felhozott szók után közvetlenül az iratik a kiváltságlevélben, hogy a szászok fizessenek „ad lucrum camerae" 500. márka ezüstöt, kétségkivül váltságul a felhozott szókban megtiltott s a szászföldről kirekesztett lucrum camerae czim alatti adó helyett.

Ezekhez járul még az is, hogy az A. C. 3. R. 46. Cz. 6. cz. ezen szavaiban: „a szász nation levő possessor patronusoknak vármegyebeli jószágok, melyeket eddig is nem különben birtak mint más nemesemberek, ezután is azon karban hagyatnak", elismerve s biztositva is levén a szász egyének magyarföldi birtokolhatási jogukról: az osztóigazság igényli, hogy a szászföld ne legyen elzárva, birtokolhatási jog tekintetében, a más két nemzet tagjaitól.

116. §.

Az egyesült nemzetbeliek osztályzata.

Az egyesült nemzetek tagjai polgárzati rangjokra nézve:

1.) nemesek, kik közé számláltatnak

a.) a magyarok és szászok közül azok, kik fekvőjókat nyertek fejedelmi adománynál fogva (H. K. 1. R. 4. cz.),

vagy a fejedelem által személyökre nézve megnemesittettek czimereslevéllel (H. K. 1. R. 6. cz.).

b.) A honi grófok és bárók (1791: 17. cz.).

c.) Minden székelyek (H. K. 3. R. 4. cz.).

d.) Azok, kik az országrendei s a fejedelem megegyezéséből törvényczikk által honositttattak (A. C. 3. R. 41. Cz., 1791: 16. cz.).

e.) Minden magyarhoni nemesek (1791: 16. cz.).

f.) A reformatus, lutheranus, catholicus, unitus, disunitus és unitarius papok hivataluknál fogva (H. K. 1. R. 2. cz. C. C. 1. R. 1. Cz. 4. cz.; 1744: 6. cz., 1791: 60. cz.).

g.) A nemes atyától (H. K. 1. R. 22. cz. 3. §), vagy kiváltságlevél által fiusitott anyától (H. K. 1. R. 7. cz.) származott törvényes gyermekek.

h.) Az ugynevezett puskások (C. C. 5. R. 20, 21. E.) és a fiscalis jószágokban hajdon mentségesitettek (A. C. 2. R. 8. cz. 7. cz.) maradékai.

2.) Polgár rendüek (civicae conditionis), kik közé tartoznak az 1791: 19. cz. szerint:

a.) mindazon akár városi, akár falusi, de a szászföldön birtokos szászok, kik nem nemesek;

b.) a szabad királyi, kiváltságos és nemes városok nem nemes állapotu birtokos lakosai.

117. §.

1. A nemesek magánjogi kiváltságairól.

A nemesek magánjogi kiváltságai:

1.) A nemes, mig törvényszék elébe idéztetve a perfolytatás szokott rendje szerint el nem merasztaltatik, személyében senki által sem tartoztathatik le (H. K. 1. R. 9. cz. 1. §.), tisztek által el nem fogattathatik (A. C. 3. R. 11. cz. 1. cz; C. C. 4. R. 16. Cz.), vagyonaiban meg nem károsittathatik (A. C. 3. R. 6. Cz. 3. cz.). A ki a nemes személyét illető bánthatatlanság ezen kiváltságát sértőleg nemes embert akár letartoztatna, akár tiszt vagy más, bár ki által letartoztattatna, nagyobb hatalmaskodás büntetésével lakol (H. K. 2. R. 42. cz.; A. C. 3. R. 11. Cz. 1. cz.). Elfogattathatik csakugyan a nemes, elitéltetése előtt is, ezen kivételi esetekben:

a.) ha szántszándékos gyikosság, gyujtogatás, tolvajság, rablás, erőszakos nősparáznaság elkövetésekor tetten talál-

tatnék; mert ha a tett helyéről elszaladott s ellenei kezei közül kiszabadult, utol nem érettethetvén, vagyis üzetés közben el nem fogattathatván, csupán törvényszék elébe idéztetés utján követeltetve büntethetik meg (II. K. 1. R. 9. cz. 2. és 3. §.), és ha kezén lopott marha, vagy hamisitott arany s ezüst találtatnék is, ezek tőle elvétethetnek ugyan, de maga el nem fogattathatik (A. C. 3. R. 11. cz. 1. cz.; 1755: 5. cz.);

b.) ha erőszakoskodáson találtatnék, vagy az elkövetett hatalmaskodási tény helyéről üzőbe vétetve, szaladás közben utoléretnék (in continua persecutione, 1791: 95. cz.);

c.) ha jószágtalan levén, erőszakoskodnék, az ilyen ugyanis a megsértett fél kérésére a tisztek által letartoztathatik s pere végeig kezesség alá vettethetik idéztetése előtt is (A. C. 3. R. 11. Cz. 2. cz.);

d.) ha ezen nemesi kiváltságáról, szerződés vagy kezességvállalás alkalmával, nyilvánoson lemondott volna, kinek kinek irott törvénye levén a maga kötése (A. C. 3. R. 11. Cz. 2. cz.; és 4. R. 8. Cz. 2. cz.).

2.) Törvényes jogait szabadon használhatja s jövedelmeit tetszése szerint élvezheti saját jószága kerületében (H. K. 1. R. 9. cz. 5. §.).

3.) Szerezhet mindenféle vagyonokat, azokróli szabad rendelkezhetési joggal (H. K. 1. R. 5. és 57. cz.); kivétetnek csakugyan a papi személyek, kik mint olyanok főleg adományi fekvő jószágokat sem a fejedelemtől nem nyerhetnek, sem másoktól örök- vagy zálogczim alatt nem vehetnek (II. Ulászló 3. V. 55. és 65. cz.), s végrendelet utján sem szerezhetnek a fiscus és örökösök joga sérelmével (A. C. 1. R. 6. Cz. 2. cz.).

4.) A nemesember vámot nem fizet, sem személye- sem vagyonáért (vitesse bár azokat akár maga zsellérei akár idegen fuvarosok által A. C. 5. R. 90. E.), az ezen kiváltságot megsértő vámos szabad királyi s mezővárosok 200. mftal büntettetvén, (A. C. 3. R. 39. Cz. 3. cz.; 1791: 29. cz.). Megvámoltathatnak csakugyan azon árui, melyeket nyereségre vásárlott (A. C. 2. R. 12. Cz. 4. cz.; 16. Cz. 2. cz.).

5.) Csak illető törvényszéke előtt pereltethetik (A. C. 3. R. 6. Cz. 1. cz.), de az elébe is személyesen nem idéz-

tethetik (H. K. 2. R. 24. cz.) s személyes megjelenésre sem, a hűtlenségi, nagyobb hatalmaskodási és szándékos gyilkosságérti perek esetein kivül (A. C. 4. R. 1. cz. 16. cz.), más által illető törvényszéke elébe sem állittathatik (juri statui H. K. 2. R. 23. cz.) holtdij büntetése terhe alatt.

6.) A magyar nemes holtdija 66. mfrint, eleven dija pedig 33. mfrint (H. K. 3. R. 3. cz. 1. és 8. §.), s holtdiját követelheti attól, a ki nemességét kétségbe hozná, ha bébizonyitja azt, hogy valóságos nemes (H. K. 2. R. 36. cz. 1. §.).

7.) A székelyeket nemességöknél fogva illetik a fenebb elősorolt nemesi kiváltságok, melyeken kivül csupán a székelyeket illető magánjogi kiváltságuk:

a.) Hűtlenség esetén kivül országgyülés elébe, jobbágyfelkérés, igtatáskori ellenmondás, s törvényes parancs számba nem vétele esetein kivül, királyi tábla elébe, nem idéztethetnek 200. mft büntetés alatt (A. C. 3. R. 76. Cz. 13. cz.), ellenök csupán saját székök törvényszékei előtt lehetvén pert kezdeni.

b.) Örökségöket el nem veszthetik, bár hűtlenségökért halállal büntettessenek is, azoknak rokonaikra kelletvén szállani; nagyobb hatalmaskodásért is csak 24. mftot fizetnek, (H. K. 3. R. 4. cz. 3. §.; A. C. 3. R. 76. Cz. 20. cz.; 1555: C. 30. p.).

c.) A három mftot érő székely örökség feletti per a fejedelemig felvihető (H. K. 3. R. 4. cz. 6. §; 1555: C. 55. p.).

d.) Holt dijuk 25. mfrint, eleven dijuk pedig 12 mft és fél (H. K. 3. R. 4. cz. 1. §.).

118. §.

2. A polgári rendüek magánjogi kiváltságairól.

A polgárirendüek magánjogi kiváltságai:

1.) Birhat vármegyei fekvőjószágokat is tulajdonosijoggal (H. K. 3. R. 19. cz. 3. §.) és ezen jószágokbani urbéresek és zsellérek felett, mint birtokos, uriszék tartására jogositott s kötelezett is volt. (H. K. 3. R. 26. cz. 8. §.).

2.) Csupán illető városi törvényszéke előtt követeltethetik (H. K. 3. R. 10. cz. k. §.), személyes tartozások s a város kerületében fekvő vagyonok iránt; mert ha valamely földesur földeit használja, azokért és az azokban el-

követett kihágásokért azon földesur uri széke előtt követeltethetett (H. K. 3. R. 19. cz. 8. §), ugy szintén ha vármegyei jószágaiból sértett vagy kárositott meg valamely nemesembert, a vármegyei törvényszék elébe kell idéztetnie. (H. K. 3. R. 19. cz. 3. §.).

3.) Illető törvényszéke elébe idéztetnie kell, mert a törvényszék elébe állittatásnak, csupán földesuri hatalom alatt levő zsellérekre és nemtelen cselédekre nézve lehet helye (H. K. 2. R. 23. cz.).

4.) Dija akkora, mint a nemeseké (H. K. 3. R. 9. cz.) t. i. a magyarföldieké 66 mft, a székelyföldieké pedig 25 mft (gyakorlat szerint).

II.) A nemegyesült nemzetbeliekről.

119. §.

Ezek osztályzatáról s jogairól.

Hazánk mindazon lakosai, kik az egyesült nemzetbeliek közé nem számláltathattak, mivel nem nemes- vagy polgárrendü magyarok, nem székelyek s nem szászföldi birtokos szászok voltak: bármely nemzetbeliek voltak legyen, nem egyesült nemzetbelieknek neveztettek, s állapotukra nézve a nemesi és polgárrendi osztálytól megkülönböztetett nép osztályt képeztek, nemtelen pórnép (H. K. 2. R. 4. cz. 1. §.), parasztok s paraszt emberek (A. C. 5. R. 47. E.) paraszt köznép (1791: 28. cz.) nevezetei alatt.

Ezek voltak: 1.) urbéresek, kik a földesurak földeit urbéri szabályok szerint használták;

2.) szabad birtokosok (homo possessionatus (H. K. 3. R. 26. cz.), kik városokon kivüli fekvőtulajdont birtokoltak s magok gazdáinak és szabadosoknak is szoktak neveztetni;

3.) haszonbéresek, taxások, kik a tulajdonosoktól bérbevett városi vagy falusi fekvőket birtokolnak egyezményökben megállitott évenkénti bérfizetés terhe alatt; közülök azon falusi lakosok, kik az egyezmény szerinti bért az urbéresekéhez hasonló uriszolgálattal fizették, zsellé reknek neveztetvén. Mindezek személyes jogaira nézve, az urbéresek jogai fenebb már közölve levén, törvényeink a következendőket rendelik:

1.) Gyanura is elfogattathatnak bármely nemesember által, ki csakugyan személyök sérelme és javaik megkárosítása nélkül tiszt kezéhez tartozik őket adni (A. C. 3. R. 47. Cz. 3. cz.; C. C. 4. R. 16. Cz.); az a ki gyanu s helyes ok nélkül fogna vagy fogatna el ily állapotu egyént, 200. mfttal büntettethetvén (A. C. 3. R. 11. Cz. 1. cz.)-

2.) Azok, kik földesuri hatalom alatt voltak, nemesek ellen pert nem kezdhettek (H. K. 3. R. 31. cz.).

3.) Állittatik, miként az A. C. 3. R. 76. Cz. 12. czikke 4. pontja szerint, székely örökséget még feleségeik után sem birhatnának, annak vérei a jószág igaz becsü szerinti árának letétele mellett abból őket kivethetvén. Ezen törvény azonban annak akarván elejét venni, hogy a székely jószág jobbágyörökséggé ne válhassék, miután a jobbágyság eltöröltetésénél fogva a törvény oka megszünt, annak rendelését is megszüntnek, s a parasztemberhez ment székelyleány örökségére nem alkalmazhatónak, a divatozó gyakorlat ellenére, méltán állithani.

4.) Szerezhettek bárminemü akár városi akár falusi telkvőjószágokat, s azokat tulajdonosi joggal birtokolhatták is. Ezen, az uralkodó véleménynyel s gyakorlattal ellenkező állitásnak törvény- s jogszerüségét bizonyitják e következendő erősségek :

a.) Az ezen állitás elllen felhozatni szokott H. K. 3. R. 30. cz. 7. §-a ezen szavai „rusticus praeter laboris mercedem et praemium in terris domini sui, quantum ad perpetuitatem, nil juris habet, sed totius terrae proprietas ad dominum terrestrem spectat", sem többet sem kevesebbet nem jelentenek mint, hogy a földesur tulajdonában lakó paraszt urbéres, csak azt nézhette a földesuri telken s járandóságában sajátjának, a mit azokra épitett s javitott. Abból pedig, hogy a mi a földesuré, nem a telkén lakó paraszt urbéres tulajdona, a józan következtetés törvényei sérelme nélkül nem lehet azt következtetni, hogy a paraszt urbéresnek semminemü telkvőjószágbeli tulajdont ne lett volna szabad szerezni; mert abból, hogy a földesura földeiben nincs urbéresének tulajdonosi joga, épen nem következik az, hogy az urbéresnek földesura földe kerületén kivül sem lehetne telkvő tulajdona. A földesur földén, az A. C. 5. R. 23. Edictumában is láthalólag, lakhattak nemes állapotu urbéresek is, kiknek munkájuk bérén kivül épen ugy nem

volt semmi tulajdona földesurok földein, mint a paraszt urbéreseknek, s már azt következtetni abból, hogy ezen nemesek sem szerezhettek fekvő jószágbeli tulajdont, képtelenség volna.

b.) Az A. C. 3. R. 35. cziméből idéztetni szokott ezen szók is: „rusticus praeter mercedem laboris nihil habet", hasonlólag olyan fekvő jószágra nézve értendők, melyeket a paraszt földesurától birt. Ezt bizonyitják a felhozottak után közvetlen következő ezen szavai az idézett törvénynek: „a földesuraknak hatalmokban vagyon mint akarnak disponálni a saját maguk határán."

c.) A H. K. 3. R. 30. cz. k. és 1. §. szerint a paraszt az ingó vagyonaitól ellentevőleg megkülönböztetett örökséget szerezhetett és annak fele részéről végrendeletileg rendelkezhetett is; a mi eléggé tanusitja azt, hogy a fekvő örökség tulajdona volt, végrendelkezni csak a tulajdonról lehetvén.

d.) A H. K. 3. R. 30. cz. 2. §. szerint az örökös és végrendelet nélkül elhalt parasztnak minden ingó és ingatlan vagyona a földesurára szállt. Hogy ezen törvényben emlitett ingatlan vagyonon nem földesuri, hanem urbéresét illetett fekvő vagyont kell érteni, világos abból, hogy a 3-ik §. szerint a földesur tartozik ezen vagyonból urbérese hitelezőit kielégiteni s adósságait kifizetni, a mit a maga saját vagyonából a földesur nem tartozott tenni. Az ezen törvényben emlitett ingatlan vagyonán a parasztnak továbbá nem lehet érteni földesura földjére tett épitményeit, mert a mint fenebb is közöltetett, ugyanezen czim 7-ik §-a szerint, a földesur földén a parasztnak csupán munkája bére lehet, a mi ingatlan vagyonnak nem neveztethetik.

d.) A H. K. 3. R. 26. cz. 11- és 16-ik §-ai szerint, nagyobb hatalmaskodás vétkeért a paraszt ingatlan vagyonának kétharmad részét a földesur magának tarthatja, egyharmad részét pedig a felperesnek kiadni tartozott; a mi eléggé bizonyitja, hogy a parasztnak ingatlan vagyona lehetett, mert hogy az ő vétkeért a földesur földe s vagyona rendeltetett volna a felperesnek adatni, még csak feltenni is képtelenség lenne.

e.) Midőn a közöltek szerint a nemtelenek közül még azok is, kik az idézett törvények kelésekor, örök jobbágyságuknál fogva, maguk személy szerint földesuraik tulajdo-

nai voltak, fekvő tulajdont szerezhettek s arról mint sajátukról rendelkezhettek is: mennyivel méltábban igényelhették ugyanazon jogot minden nemtelenek s azok között jelesen az urbéresek, kik eltöröltetvén az 1791: 26. czikk által a jobbágyságnak még nevezete is, személyökre nézve szabadokká s emberekké váltak mégpedig olyanokká, kiket az 1791: 19. czikk hazafiaknak nevezett.

MÁSODIK CZIKK.

Az idegenekről.

120. §.

Az idegenek törvényeink általi kötelezteteséről.

Az idegenek törvényeink általi kötelezteteésére nézve, a H. K. 2. R. 5. czimében rendeltetik, miként

1.) ha az idegenek a törvény kihirdettetésekor hazánkban vannak, azáltal azonnal éppen ugy kötelezteteknek, mint a hazafiak, azon mondat szerint: „dum fueris Romae, romano vivito more“ (5. §.). Különben

2) a büntető törvényekre nézve három, a polgáriakra nézve pedig két hónap alatt, béjövetelök idején kezdve, menthetik magukat azok nem tudásával (3- és 4. §.).

121. §.

Az idegenek fekvő jókat nem birtokolhatnak.

Az idegenek fekvő jószágokat nem birtokolhatnak, mig nem honosittatnak országgyüléseni béfogadtatás, vagy nem honosulnak valamely városbani megtelepedés által az A. C. 3. R. 41. Cz. 1. czikke szerint, és ha vásárolnának vagy hagyomány s örökösödés czime alatt nyernének, letévén azoknak szerzőlevél vagy becsü szerinti árát bármely honfi, azokat átengedni tartoznak az András király arany bullája 26-ik czikkéből következtethetőleg. Azonban csupán fekvő jószágok birtokolhatásától levén elrekesztve az idegenek az idézett törvény által: ingó vagyonokat szerezhetnek s birtokolhatnak is. Ezt azonban csupán azon idegenekről lehet érteni, a kik utlevéllel ellátott igaz járásbeli emberek (A. C. 5. R. 9. E.), az uratlan, lézengő, kóborló, ismeret-

len és szegénységen élődő embereket még csak megszenvedni sem szabad; kötelesek levén az ilyeneket a földesurak vagy szolgálatra szoritani, vagy ha lehet, kezesség alá vetni, 200 mforint büntetés terhe alatt (A. C. 3. R. 41. Cz. 2. cz., 5. R. 38. E.).

ÖTÖDIK FEJEZET.

Az egyénekről egyházi viszonyaikra nézve.

122. §.

Az egyéneknek vallásuk szerinti osztályzata.

Hazánk lakosai vallásukra nézve vagy bévett vallásuak (receptae religionis), milyenek az evangelium szerinti reformatusok, vagyis helvét vallástételt követők, lutheranusok vagyis ágostai vallástételt követők, a római catholicusok vagyis pápisták (kik közé számláltatnak az 1744: 6-ik czikk szerint az egyesült görög szertartásuak vagyis unitusok), unitariusok (A. C. 1. R. 1. Cz. 2. cz.), és a görög szertartásuak, a mennyiben ezek polgári állapotukat illető mindazon jogokat igényelhetik, melyek a hasonló állapotu bévett vallásuakat illetik (1791: 60. cz.); vagy eltürt vallásuak (toleratae religionis), milyenek, az előszámláltakon kivül, minden más vallások sorsosai.

123. §.

Az egyének vallásuk tekintetébeni magánjogairól.

Mind a bévett, mind az eltürt vallások sorsosai egyiránt birnak minden, a magánjogtan körébe tartozó, személyök és állapotuk különbözőségéhez képest igényelhető jogokkal különben, csak hogy nemességet csupán a bévett vallások sorsosai nyerhetnek (1671: novemberi 6-ik czikk), és hogy az uj keresztények Alvinczen (A. C. 3. R. 57. Cz.), a zsidók pedig Fejérváron (A. C. 5. R. 82. E.) kivül, nem lakhatnának s ezen helyeken is csupán zsellérül.

MÁSODIK OSZTÁLY.

A testületekről.

124. §.

A testületekről általában.

Testületnek neveztetik több egyéneknek ugyanazon közös czél valósitására alkotott egyesülete. A közös czél valósitására intézett akarat és munkásság ugyanazonságánál fogva, a testület egyes tagjai megszünnek külön személyek lenni, egyszemélylyé olvadottaknak képzeltethetvén, mely jogokat gyakorol és köteleztetések tárgya a nélkül, hogy ezen jogok a tagok külön jogainak, és ezen köteleztetések a tagok külön köteleztetéseinek tekintethetnének; a mit a római törvény ezen szókkal fejez ki: „quod universitati debetur, id non singulis debetur; et quod universitas debet, singuli non debent".

Mi kivántassék meg arra, hogy a testület magánjogtan körébe tartozó jogokat igényelhessen, törvényeink elmulatták ugyan meghatározni; tagadhatlan mindazáltal, hogy azok törvénytárunk előtt ismeretesek, a mennyiben a H. K. 3. R. 2. cz. a testületről általában is még pedig éppen universitas nevezete alatt, s azoknak nemeiről névszerint is emlékezik, azoknak a tagok szózatai többségével alkotandó testületi törvények hozására hatalmat tulajdonitván; és a mennyiben a Leop. Diploma 2-ik pontja az egyénektől megkülönböztetett városokat, községeket, czéhokat, eklésiákat és iskolákat, melyek mind testületek, nyert jószágaik s jövedelmeik birtokára nézve biztositja, s az által ezen testületeknek magánjogtan körébe tartozó s testületileg igényelhető jogok gyakorlására s kötelességek teljesitésére képes személyiségét elismerte.

Addig is tehát, mig ezen nagyfontosságu tárgy törvényhozás utján illőleg szabályoztathatnék, állithatni, hogy hazánkfiainak mindazon testületei, egyesületei, melyek törvény által nem tilalmazott s mások jogait törvényellenesen nem sértő czélok valósitására, törvény által nem tiltott eszközök segedelmével munkálódnak, méltán tartathatnak magánjogi értelemben személyeknek; nem képzeltethetvén oly törvényszerü ok, melynélfogva akárki is azokat jogaik gyakorlá-

sában akadályoztathassa s magát azok iránt elvállalt kötelességeinek teljesitésétől fölmentettnek tarthassa.

125. §.
A testületek nemeiről.

Azon czélok különbözőségéhez képest, melyek valósitására egyesületek alkottathatnak, a testületek nemei számtalanok lehetnek, melyek közül a magánjogtanban csak azok tárgyaltathatnak, melyek törvénytárunkban jogi képességgel biró személyek gyanánt emlittetnek. Ilyenek: a fiscus, egyesült nemzetek, vármegyék s magyar vidékek, székely és szász székek, szabad királyi s kiváltságolt városok, községek vagy faluk, eklésiák, iskolák, a káptalan s konvent és a czéhok.

126. §.
1.) A fiscusról.

Mi legyen a fiscus? törvényeink meghatározni elmulasztták. Ez az oka, hogy ezen törvénytárunkban s főleg a jogi viszonyok gyakorlati mezején hatalmas szerepet játszó szónak értelmezése felett különbözők törvénymagyarázóink vélekedései. Némelyek ugyanis azt állitják, hogy a fiscus jelentené a fejedelmet; mely állitásnak törvényellenességét azonban tanusitják a C. C. 2. R. 1. cz. 12. pontja ezen a fiscust és fejedelmet egymástól határozottan megkülönböztető szavai: „levén decretalis útak és módok a jószágoknak fiscusra, nem fejedelmekre való szállások felől.“ Mások vélekedése szerint a fiscus hivatalt jelentene, s azon a fiscalis directort kellene érteni; mely vélemény alaptalanságát azonban kézzelfoghatóvá teszik az A. C. 4. R. 13. Cz. 6. czikkének a fiscalis directornak fiscus felsőbbsége alá rendeltségét, s ennélfogva ezen két szónak nem ugyanazon értelmüségét tisztán kimutató ezen szavai: „ a fiscus per directorem az ország törvénye szerint a jószágot legitime publicaltassa“ A fiscus jogait s kötelességeit szabályozó honi törvényeink valódi értelmével megegyezőbb czeknél azon értelmezés, mely szerint a fiscus jelenti a (H. K. 1. R. 3, és 4 cz. szerint a szent korona által ábrázolt) polgárzatot a magánjogtudomány körébe tartozó azon jogaira s kötelességeire nézve személyesitve, melyek a fejedelmet a szent korona birtokánál vagyis csupán fejedelmi méltó-

ságánál fogva illetik. Ezen értelmezés helyességét bizonyitja különösebben az, hogy névszerint az adományozható jószágok öröklésére s adományozására nézve, törvényeinkben ezen szók: fejedelem, szent korona és fiscus ugyanazon értelmü szók gyanánt egymás helyett használtatnak. Igy p. o. az adományozható jószágok, a H. K. 1. R. 10. cz. k. és 3. §., 23. cz. k. §. 27. cz. 1. §. szerint, a fejedelemre; a H. K. 1. R. 47. cz. 2. §., 50. cz. 1, és 2. §.; A. C. 4. R. 13. Cz. 6. cz. C. C. 4. R. 12. Cz. 14. cz. szerint a fiscusra; a H. K. 1. R. 13. cz. 2, és 5. §., 26. cz. k. §. szerint pedig a szent koronára szállanak. Az adományozható jószágokat továbbá, a H. K. 1. R. 4. cz. k. §., 10. cz. k. §. 13. cz. 2. §. szerint, a fejedelem; az A. C. 4. R. 13. Cz. 6. cz.; C. C. 4. R. 12. Cz. 1. cz. szerint a fiscus; a H. K. 1. R. 3. cz. 6. §., 2. R. 3. cz. 2. §. szerint pedig a szent korona adományozza.

127. §.
A fiscust illető jogokról általában s azok kezeléséről.

A fiscust, mint magánjogtudomány körébe tartozó testületi személyt, illető jogok:

1.) Vagyont tárgyazók, melyeknélfogva törvény által meghatározott bizonyos fekvő jószágokat s jövedelmeket birtokol, azok birtokában magát perrel védelmezheti, s ha azok más birtokába jogellenesen jutnának, azokat perrel követelheti.

2.) Kiváltságok vagyis olyan jogok, melyek a fiscust különös törvények rendeléséből, az általános törvények alóli kivételként illetik, és abban állanak részint, hogy a perlekedés mezején bizonyos esetekben követelőleg s védelmezőleg is felléphet, részint, hogy a törvény iránta mások feletti kedvezéssel s engedékenységgel van. A fiscust illető mindezen jogok kezelője a fiscalis director, a ki hivatalánálfogva, fiscus nevében, azokat követelheti s azokra nézve mások által is követeltethetik.

128. §.
A fiscus vagyont tárgyazó jogairól.

A fiscus vagyont tárgyazó s illő helyeiken bővebben tárgyaltatandó jogai e következendők:

1.) Birtokolhatja mindazon fekvő jószágokat, melyek az A. C. 2. R. 8. Cz. 1. és 3 czikkei szerint az 1615. és 1650-ik esztendőkben készült regestrumokba igtattattak, s ezek közül azokat, melyek az 1657-ik esztendőn innen idegenittettek, el visszakövetelheti (C. C. 5. R. 27. E.); időmulásnak azokra nézve helye nem lehetvén (A. C. 2. R. 8. Cz. 1. cz.). Az ezen jószágok iránti tulajdonosi jog a polgárzatot illetvén (A. C. 2. R. 5. Cz.), örökösön sem el nem ajándékoztathatnak, sem el nem adathatnak, s zálogczim alatt is csak becsök szerinti árig idegenittethetnek el (A. C. 2. R. 8. Cz. 1. cz.); az azokban levő urbéresek és zsellérek a vármegyei tisztek felsőbbségének, s minden közadó- s terheknek épen ugy alá levén vettetve, mint a birtokos nemesekéi (A. C. 2. R. 8. Cz. 8. cz.).

2.) Örököl, kihalás s hűtlenség esetében, valamint szerződés és törvény rendelése következtében a magyarföldön fekvő jószágokat (A. C. 4. R. 13. Cz. 6. cz.; C. C. 4. R. 12. Cz. 14. és 15. cz.), melyeket mind örökösön, mind másként eladhat (A. C. 2. R. 8. Cz. 4. cz.; C. C. 4. R. 12. Cz. 15. cz.), sőt a haza érdemes fiainak eladni köteles is (C. C. 4. R. 12. Cz. 14. cz.).

3.) Az adományos utolsó ivadéka által fejedelmi megegyezés nélkül elidegenitett adományos családi jószágokat, az eladó kihalása után száz esztendő alatt, akárkitől követelheti (H. K. 1. R. 23. és 64. cz.) s azokat el is ajándékozhatja (H. K. 1. R. 24. cz. k. §.); a vásárló azokért, ha zálog czim alatt birta, csak közbecs szerinti árt igényelhetvén (H. K. 1. R. 10. cz. 2. §.; 65. cz. 1. §.).

4.) Dézma illeti a fiscust az arany- ezüst- réz- és kénkőbányák jövedelmeiből, azon bányákon kivül, melyek idegenek által a földesurakkali egyezés következtében miveltetnek (A. C. 2. R. 9. Cz. 1. cz.).

5.) Kénesővel (A. C. 2. R. 9. Cz. 2. cz.), mézzel és viaszszal (A. C. 5. R. 36. E.) egyedáruságot üzhetett hajdon, de a C C. 3. R. 3. Cz. 1. czikke a haza fiainak minden dolgokkali kereskedést megengedvén, csupán a kénesőt és aranyport véve ki, a fiscus mézzel s viaszszali egyedáruskodhatását eltöröltnek méltán tarthatni a gyakorlattal is megegyezőleg.

6.) Az A. C. 2. R. 9. Cz. 1. czikkéből következtethetni azt, hogy a fiscus magánosokkal is szerződhetik.

129. §.
A fiscust illető kiváltságokról.

A fiscust illető magánjogi kiváltságok:

1.)Köteles ugyan a fiscus akárkinek is vádlása vagy panasza következtében idéztetve a rendes törvényszék előtt megjelenni, de fővesztés- főváltság- és jószágvesztéssel nem büntethetik; a szolgáló emberei által okozott károkat megtéríteni csakugyan tartozván (H. K. 2. R. 39. cz. k. és 1. §.).

2.) Hatalmaskodásért, s a korcsomárlás szabályozott rende megsértéséért, tisztei követeltethetvén, saját vagyonaikból vétetik fel a büntetés, a fiscus vagyonainak sérelme nélkül (A. C. 4. R. 1. Cz. 42. cz.; 3. R. 32. Cz.).

3.) A birtokában levő jószágokat tárgyazó levelek előmutatására nem kényszerittethetik (H. K. 2. R. 39. cz. 3. §.); magát egyébiránt, a ki nem vett eseteken kivül, a perfolytatás rendszerinti szabályaihoz alkalmaztatni köteles levén (A. C. 2. R. 8. Cz. 5. cz.).

4.) Azon esetben, midőn elveszett ügyét a legfelső törvényszékek elől, folyamodás vagy felebbvitel mellett, a fejedelem előtt is elvesztené, költséget s fáradságot nem fizet, s csupán a perhúzás ideje alatt vett jövedelmet tartozik megforditani (1755: 2. cz.).

5.) A fiscus számára készitett irományokért az itélőmesterek illetőségöket nem követelhetik; az irók fáradságát és a papiros árát a fiscalis director megforditani csakugyan köteles levén (. T. U. 178. §. 7. p.).

130. §.
A fiscalis directorról.

A fiscalis director 1.) közfelperesnek is neveztetik azon okból, mivel a polgári köztársaságot érdeklő mind polgári mind büntető pereket, hivatalánál fogva, mint felperes kezdi s folytatja.

2.) Megjelenik a követeltetett fejedelem helyett a rendes törvényszékek előtt, s midőn a fejedelem hitletételre itéltetik, azt annak nevében leteszi (H. K. 2. R. 39. cz. 2. §.).

3.) Tagja a királyi táblának, hittel levén kötelezve, mint a többi táblabirák, az igaz törvénytételre; de a mely ügyben biráskodott, abban soha felperes nem lehet; s a mely-

ben felperes, abban nem biráskodhatik; és azon levelek sem adathatnak kezébe, melyek a perben olvasásra adattak bé (Albert V. 22. cz.; A. C. 4. R. 17. Cz.).

4.) A táblán fiscus számára itélt pénzbeli jövedelem a táblabirákat illetvén: kötelessége a directornak arra vigyázni, hogy az igazán bészolgáltassék (A. C. 4. R. 16. Cz.).

5.) Azon, a maga illő helyén közöltetendő ügyekben, melyeknek követelését a törvény bizta a directorra, a királyi tábla törvényszéke előtt perel (T. U. 25. §.).

131. §.

2.) Az egyesült nemzetekről, a vármegyékről, vidékekről s székekről.

Hogy az egyesült nemzetek, mint testületek, fekvő jószágokat birhatnak s következésképen a birtoklási s tulajdonosi jogból folyó minden jogokat testületileg gyakorolhatnak, bizonyitja az, hogy a szász nemzet, mely a más két nemzet felett kiváltságoltnak nem tartathatik, fekvő jószágokat bir, melyekről az A. C. 3. 46. Cz. 6. és 80. Cz. 5. czikkei is emlékeznek, és a melyeket testületileg kezeltet. Mivel pedig a testületek személyiséget tanusitó élete az azokat alkotó tagok vagy ezeknek képviselői időnként tartatni kelletö gyülésében nyilatkozhatik, annak hogy a magyar és székely nemzet testületileg működhessék is, feltétele az, hogy szabályozott nemzeti gyüléseket tartsanak évenként, mint a szász nemzet tartani szokott

A magyar földi vármegyék s vidékek, székely és szász földi székek testületi életét eléggé tanusitják azoknak évenkint több izben is tartatni szokott s törvény által szabályozott gyülései; magánjogi személyiségöket pedig kétségen kivülivé teszi az, hogy mindenik birtokosi s tulajdonosi jogokat gyakorol legalább közházaikra, fogházaikra s levéltáraikra nézve, melyeknek épitéséről s elrendeléséről gondoskodás törvény s jelesen az 1791: 12. és 96-ik czikkek által magukra az illető törvényhatóságokra van bizva; mely megbizatásnak különben meg sem felelhetnének, hanemha testületileg működhetnek s magánjogi s köteleztetési képességgel birnak. Ezen törvényhatóságok közül némelyek fekvő jószágot is birnak tulajdonosi joggal, mint p. o. Marosszék, melynek nagy kiterjedésü havasa van.

132. §.

3.) A szabad királyi és kiváltságolt városokról

A városok 1.) a kerületökben fekvő jókon kivül birhatnak külső s jelesen vármegyei jószágokat is (A. C. 3. R. 81. cz. 3. p.) s azok birtokolhatására nézve biztositvák a Leop. Dip. 2-dik pontjában. Ezen jószágaikra nézve az illető törvényhatóságtól függenek, mint a nemesek (H. K. 3. R. 19. cz. k. §.).

2.) Az egyesült nemzetek tagjait nem rekeszthetik el a kerületökbeni fekvő jók vásárolhatásától. Különben megfosztatnak falusi jószágaiktól, melyeknek két része fiscus, harmada pedig a peres fél számára foglaltatik el; a falusi jószágot nem birtokló városok kiváltságuktól fosztatván meg azon kivül, hogy a ház vagy örökség a sérelmesnek ingyen átadatik s az eladót a város tartozik kármentesiteni (A. C. 3. R. 81. Cz. 3. p.).

3.) Tartoznak a nemeseket dijfizetés nélkül bévenni a polgárok közé (1791: 19. cz.), ezek s más városi jószágot birtokló hazafiak a város szabadságait s kiváltságait a városiakkal egyaránt használván, s ezeknél inkább nem terheltethetvén (A. C. 3. R. 81. cz. 2. p.).

4.) Az oltalom végett befogadott személyeket s azok vagyonait még a fejedelem parancsolatára sem adhatják ki, mig törvényesen költ itélet előmutatása által bé nem bizonyittatik, hogy kiitéltettek (C. C. 4. R. 10. cz. 1. cz.).

5.) Köteleztetnek az egyesült nemzetbelieknek, különösön szükség idején, szállást adni s őket oltalmazni, illendő házbérrel megelégedvén, s akármi időben bé- és kivitetendő élésektől semminémü bért és taxát nem vehetvén; tartoznak viszont a befogadottak pénzöken élni s a város szabadságait sértő cselekedetektől magukat eltartoztatni (A. C. 3. R. 81. Cz. 3. p.).

6.) Vásárok és sokadalmak alkalmával nem korlátolhatják a honfiakat illető adásvevésbeli szabadságot, a városiaknak e részbeli elsőbbséget engedve (C. C. 5. R. 14. és 15. E.); s a nemesektől vámot sem szedhetnek (1791: 29. cz.) 200. mft büntetés terhe alatt.

7.) Követhetnek el testületileg büntetésre méltó tetteket is, mely esetben nem büntettethetnek a városiak egyenkint, hanem csak a város birája és az esküdt polgárok (H. K. 3. R. 20. cz.).

8.) Folytathatnak testületileg mások ellen pereket is, és mások által viszont perrel követeltethetnek (H. K. 3. R. 19. cz.); gyakorlat szerint már most a főbiró, jegyző s szónok, mint az esküdt polgárok gyülésének elnöke által képviseltetvén. A falusi jószágot birtokló városok azokért ugy pereltetnek, mint a nemesek a H. K. 3. R. 19. cz. k. §. szerint.

9.) Vagyonaik felett testületileg intézkednek s rendelkeznek gyülésökben, mely a tanács és esküdt polgárok közös gyülésének szokott neveztetni (gyakorlat szerint.).

10.) El vannak egyenkint látva hiteles pecséttel, mely az előttök s közöttök történt dolgokra nézve bizonyságtevő erővel bir (H. K. 2. R. 13. cz. 3. §.).

133. §.

4.) A falukról.

Hogy a faluk magánjogi s köteleztetési képességgel biró testületek, következtethetni abból,

1.) hogy fekvő s ingó vagyonokat birtokolnak s birtokolhatnak is névszerint szántóföldeket, erdőket, réteket, szőllőket, tókat, folyókat, malmokat sat. (H. K. 1. R. 24. cz. 8. §.), melyeket csupán testületileg kezelhetnek.

2.) A fejedelmi adomány utján nyert jószágokra s jövedelmekre nézve (melyek közé számláltathatnak névszerint a heti vásárok és sokadalmak) biztosittattak, *községek* (communitates) nevezete alatt, a Leop. Dip. 2-dik pontjában.

3.) Testületileg büntetésre méltó tényeket követhetnek el, azokért büntettethetnek is, mint láthatni p.o. A. C. 3. R. 47. Cz. 6. és 10. czikkeiben. Névszerint követhetnek el hatalmaskodást, mely esetben a székelyföldi falukat tárgyazó 1555: C. 51. pontja szerint, ugy büntettetnek, mintha három személy követte volna el a tényt; a faluk három személy által képviseltetvén.

4.) Testületileg perelhetnek s pereltethetnek is, legyenek bár csupán parasztokból alkotott községek (T. U. 23. §.); képviseltetvén a falusbiró és két esküdt által gyakorlat szerint.

5.) Testületi jogaik gyakorolhatása végett tartanak s tarthatnak is, valamikor a szükség kivánja, gyüléseket, melyek *falugyülésének* szoktak neveztetni.

134. §.

5.) Az eklésiákról.

Az eklésiák magánjogi s kötelezetési képességét bizonyitja az: 1.) hogy fekvő és ingó vagyonokat birtokolnak, melyek általuk testületileg kezeltetnek, ezen vagyonaik birtokára nézve az A. C. 1. R. 5 Cz. 1 és 4 cz; a Leop. Dip: 2 pontja, és az 1791: 55 czikk által biztositottak levén.

2.). Örökölhetnek végrendeletileg bárkitől is ingó vagyonokat, s törvényes örökösei a maradék és végrendelet nélkül kihalt papjaiknak az A. C. 1. R. 6. Cz. 2. cz. értelmében.

3.) Épithetnek templomokat, tornyokat, alapithatnak oskolákat (1791: 55. cz.) s ennélfogva ezekre nézve szükséges anyagokat s telkeket vásárolhatnak is.

4.) Perelhetnek és pereltethetnek, a pap, curator és egyházfi vagy pénztárnok által képviseltetve (gyakorlat szerint).

5.) Van mindenik eklésiának pecsétje, mely közhitelüséggel bir a keresztlevelek, házassági egybekötetéseket s eltemettetést tanusitó bizonyitványok hitelesitésében.

6.). Testületi jogaik gyakorolhatása végett tartanak s tarthatnak valahányszor a szükség kivánja, gyüléseket, melyek eklésia gyüléseinek szoktak neveztetni.

135. §.

6.) Az oskolákról.

El levén ismerve s ki is levén mondva az A. C. 3. R. 10. czimében, hogy az oskolák pénz és jószág nélkül fen nem állhatnak: el van ismerve egyszersmind az is, hogy az oskolák fenálhatásokra szükséges pénzt és jószágot szerezhetnek és birtokolhatnak is, a mi különben nem eshetik meg, hanem csak ugy, ha azok magánjogi s kötelezetési képességgel birnak. Ugyanezt bizonyitja

1.)hogy az iskoláknak pénzei s fekvő jószágai vannak, melyek általuk testületileg kezeltetnek saját e végett kinevezett s illetőleg fogadott kezelőik által.

2.) Fejedelmi adomány utján szerzett jószágaikra s jövedelmeikre nézve biztosittattak a Leopold. Diploma 2-dik pontjában.

3.) Perelnek és pereltethetnek egyik gondnok, a rector és pénztárnok által képviseltetve (gyakorlat szerint).

4.) Örökölhetnek mind fekvő mind ingó vagyonokat végrendeletileg, attól semmi törvény által elrekesztve nem levén.

5.) Testületi jogaik gyakorolhatására nézve előljárósági gyüléseket tarthatnak, melyek gondnokaik- és tanáraikból alkotvák (gyakorlat szerint).

6.) Van minden oskolának hiteles pecsétje, mely a nevendékek bizonyitványaira nézve közhitelességü (gyakorlat szerint.)

136. §.

7.) A káptalanról és konventről.

A káptalanok és konventek hiteles pecséttel ellátott oly testületek, melyek használtattak a legrégibb idők olta az ország levéltárai őrzésére és bizonyos perlekedési tények végrehajtására, amazok világi papokból, emezek pedig szerzetesekből levén alkotva. Hazánkban van egy káptalan, a károly-fejérvári, és egy konvent, a kolosmonostori, mely Kolosvárra van ugyan költöztetve, régi nevét azonban mindemellett is megtartotta. Ezek az A. C. 4. R. 18. cziméből láthatólag, a papok kezelése alól kivétetvén, a fejedelem által kinevezendő világi személyekre bizattak. Ezen törvény módosittatván az 1744: 7. cz. által, melyben eltöröltettek mindazon törvények, melyek a kanonokokat a fejérvári és kolosmonostori levéltárak őrzésétől eltiltják: mindenik levéltár mellé egyegy kanonok szokott kineveztetni levéltárőr (conservator) czimmel, s ama mellé két, e mellé pedig három világi levélkereső (requisitores). A nevezett káptalan és konventre nézve törvényeink e következendőket rendelték:

1.) Ezen testületeknek legalább három személyből kell alkottatni, kik egy itélőmester, kanczellár vagy titoknok előtt, hivatalukba állásukkor erős hittel köteleztetnek hívségre, titoktartásra, a levelek őrzésére, kikeresésére, másolására s kiadására, s a végrehajtandók törvényszerü végrehajtására (A. C. 4. R. 18. Cz.).

2.) Mindenik közhitelességü pecséttel van ellátva (H. K. 2. R. 13. cz. 1. §.), melynek közhelyen kell tartatni s nem a testület valamelyik tagjánál. A tagok közül egyik sem használhatja a pecsétet tagtársai hire s jelenléte nélkül; az ügyvédbévalláson kivül semminemü bévallásokat egyik a tagok közül csak magára el nem fogadhatván (A. C.

4. R. 18. Cz.). Ezen hiteles pecsét alatt adathatnak ki ügyvédi s biztosi vallományok, szerződés- végrendelet- letett eskü- tiltás- ellenmondás- életidő- viszszahúzás- s gondnoktételről hiteles bizonyitványok, valamint a levéltárbeli leveleknek másolatai is (T. U. 178. §. 5. p.). Hogyha a káptalan vagy konvent közhitelü pecsétükkel tudva hamisleveleket hitelesitenének, megtosztatnak pecsétüktől s a tagok közül azok, kik a hamislevél készitésében részt vettek, jövedelmeiket is elvesztik (H. K. 2. R. 16. cz. 3, és 4. §.); a meghevitett pecsétnek homlokukra s ábrázatukra sütése általi bélyegeztetés el levén törölve az 1791 : 38. cz. által.

4.) Levélkerestető parancscsal (mandatum requisitorium) megtaláltatva, a kivánt levelek kikeresését és másolását nem halogathatják 200 mforint büntetés alatt (C. C. 4. R. 13. cz.); az adó (A. C. 3. R. 2. Cz. 9. cz.) és a dézmák lajstromából (A. C. 2. R. 10. Cz. 4. cz. 3. R. 4. Cz. 1. cz.) az illetőknek kivonatokat adni levélkerestető parancs nélkül is tartozván; s ha a levélkiirásnak a T. U. 178. §-ban meghatározott dijával nem elégednének meg, hivataluk elvesztésével büntettettek (A. C. 4. R. 18. Cz.).

5.) A levéltárbeli azon leveleket, melyeknek törvényessége s hitelessége itéletök szerint kétség alá hozathatik, tartoznak birálás végett az ország rendei vagy a királyi tábla elébe terjeszteni, mielőtt azok másolatait kiadnák (1755 : 3. cz.).

6.) Ezen testületek kiküldött tagjai, világi hites bizonyság (regius) társaságában, végrehajthatnak törvényes intéseket, idézéseket (H. K. 2. R. 19, és 21. cz.), határjárást (H. K. 1. R. 86. cz.), szemléket (oculata revisio) (H. K. 2. R. 41. cz.), birói foglalásokat s igtatásokat (A. C. 4. R. 18. Cz.) és tanuvallatásokat (H. K. 2. R. 27. cz. 4. §. 29. cz. k. §.).

7.) Ezen testületek gondviselése alá rendelt levéltárakba kell tétetni a jegyzőkönyveknek (A. C. 4. R. 18. Cz.), a királyi s fejedelmi kiváltság- s adománylevelek könyvének (liber regius C. C. 4. R. 13. Cz.), a törvényczikkek eredeti példányainak (A. C. 3. R. 12. Cz.). Bététethetnek őrzés s megtartás végett, a pecséttartó személyektől nyerhető levél bévétető fejedelmi parancs mellett (mandatum collocatorium), bármely honfi levelei is, melyeknek azután csakis másolatai adathatnak ki, a nélkül hogy

eredetijök a levéltárbai bévétetésnél fogva hitelesnek tartathatnék (T. U. 82. §.).

8.) A káptalan és konvent birtokolhatnak fekvő jószágokat s testületileg perelhetnek s pereltethetnek is (H. K. 2. R. 49. cz.).

9.) Elkövethetnek testületileg (collectivo nomine) büntetésre méltó tényeket is, jelesen nagyobb és kisebb hatalmaskodást, mely esetben ugy büntettetnek, mintha a tényt egy egyén követte volna el (H. K. 2. R. 46. cz.).

10.) A káptalan és konvent nevébeni esküt az olvasó és éneklő őrkanonok vagy dékán szokta letenni (H. K. 2. R. 49. cz. 4. §.).

11.). A káptalan és konvent teljeskoruak kiváltságaival élnek (H. K. 2. R. 50. cz. 5. §.).

12.). Törvényes biztost vallhatnak dolgaik és ügyeik kezelése végett (H. K. 2. R. 53. cz. 3. §.).

137. §.
A czéhekről.

Czéhnek neveztetik valamely mesterség üzése végett alkotott egyesülete a kézmüveseknek, mely az A. C. 5. R. 97-ik, és C. C. 5. R. 29-ik edictumaiból következtethetőleg arra kiváltságolt, hogy az illető kézmüvészetet lakhelyöken csak az illető czéh tagjai gyakorolhassák, s rajtok kivül mások az övéikkel hasonnemü müveket ne is árulhassanak. A czéhek általában

1.) jogositva vannak testületi jogaik gyakorolhatása végett gyüléseket tartani (H. K. 3. R. 2. cz. 7. §.).

2.) Fekvő jószágokat birtokolhatási képességgel birnak, a mennyiben még fejedelmi adomány által is szerezhető fekvő jószágaik s jövedelmeik birtokolhatására nézve biztositattak a Leop. dipl. 2-ik pontjában.

3.) Kiváltságleveleikben foglalt jogaik helybehagyattak s azok fentartatása biztositattatott az A. C. 3. R. 85. czimében azon föltételek alatt, hogy a.) jó müvet miveljenek; b.) a várost és vidéket a szükséghez képesti müvekkel ellássák, fogyatkozás esetében az A. C. 5. R. 97. E. és C. C. 5. R. 29. edictumából következtethetőleg felhatalmaztathatván az idegen kézmüvesek áruik bévitelére s árulhatására is; c.) külföldre müveiket ne vigyék, ha a miatt a hazában szükség származnék; d.) áruikat szabályozott áron adhassák

csak; a mi kiment a gyakorlatból a húsárulás egyetlen egy esetét kivéve.

4.) Sokadalmak (A. C. 5. R. 97. E.) és országgyülés idején (C. C. 5. R. 16. E.) nem akadályoztathatják meg a kézmüvek bévitelét s árulását, kivéve a szászföldet, melyen a csak most idézett 16-ik edictum megváltoztatása mellett, az 1693-ban megerősitett nemzeti egyezmény 6-dik pontja az országgyülés helyeiről is kitiltja a czéhon kivüli kontárosokat és henteseket; kötelességökké tevén a szászoknak az arróli gondoskodást, hogy a gyülési tagok a drágaság miatt szükséget ne lássanak.

MÁSODIK RÉSZ.

A dolgokról.

138. §.

A dolog miségéről.

Dolognak neveztetik, jogtudományi értelemben, a mi az ember czéljai valósitására eszköz gyanánt használtathatik és nem személy. Mihelyt a dolog a személylyel rendeltetése szerinti egybeköttetésbe hozatik, mint annak czéljai valósitására már használható eszköz, vagyonnak hivatik. A vagyon és dolog jelentése tehát nem ugyanazon értelmü, a mennyiben vannak számtalan dolgok, melyek még vagyonná nem váltak.

ELSŐ SZAKASZ.

A dolgok nemeiről.

139. §.

A dolgok birtokoltak vagy nem birtokoltak.

A dolgok vagy olyanok, melyek a személyekkeli egybeköttetésen kivül léteznek ugy, hogy azokat senki sem tarthatja müködése eszközeinek; vagy olyanok, melyek valamely személy eszközeivé váltak. Amazokat lehet nevezni nem birtokolt, ezeket pedig birtokolt dolgoknak (res nullius, res alicujus).

ELSŐ FEJEZET.

A nem birtokolt dolgokról.

140. §.

A nem birtokolt dolgok nemeiről.

A nem birtokolt dolgoknak törvénytárunkban feltalálható nemei részint olyanok, melyek még senki birtokában

nem voltak, vagy legalább bébizonyitani nem lehet hogy lettek volna; részint olyanok, melyek voltak ugyan valakinek birtokában, de birtokoltatni megszünvén, senki által sem birtokoltatnak. Amazokat nevezhetni még nem birtokolt, ezeket pedig már nem birtokolt dolgoknak.

141. §.

1.) A még nem birtokolt dolgokról.

A még nem birtokolt dolgok törvénytárunkban előforduló nemei: a vadállatok és madarak, ugyszintén az érczek és ásványok; a halak azon okból nem számláltathatván ezek közé, mivel azok a II. K. 1. R. 87. cz., és az A. C. 3. R. 36. Cz. szerint, a folyóvizek és tavak tulajdonosait, járulék gyanánt illetik, és ennélfogva birtokolt dolgoknak méltán tarthatnak. Ugyanezt a vadakra s ásványokra nézve, mindamellett is hogy az erdők s ásványos helyek tulajdonosai ezeket járulék gyanánt is használhatják, azon okból nem lehet állitani, mivel mint a maga helyén közöltetni fog, a vadászati és bányászati jog törvényeink szerint nem olyan, melynek gyakorlásától a tulajdonos mindenkit ugy elrekeszthetne, mint a halászattól.

142. §.

2.) A már nem birtokolt dolgokról.

Azon dolgok közül, melyek senkinek sincsenek ugyan birtokában, de olyanok, hogy valahai birtokoltságuk formájuknál fogva tagadhatatlan, törvényeink csupán a kincsről emlékeznek, s arról is a nélkül, hogy misége meghatároztatott volna. A szokás kincsnek nevezi mindazon becses, szabályszerint nemesebb érczekből s drágakövekből álló dolgokat, a melyek nem tudható tulajdonosaik által kőfalba rejtettek vagy a földbe ásattak el. A kincset, bárha azon fal s illetőleg föld, melybe rejtetett birtokoltak, azon okból nem lehet birtokolt dolognak tartani, mivel a föld s fal tulajdonosa tudta nélkül létez, holott a birtoklás tudást s akaratot teszen fel; és mivel, mint a maga helyén közöltetni fog, a törvény abból a találót és fiscust részeltetvén, a tulajdonoson kivül (A. C. 3. R. 54. Cz.), azt olyan dolognak tekinti, mint a mely nincs a föld s fal tulajdonosa birtokában, a ki különben attól mindenkit elrekeszthetne mint tulajdona járulékától.

MÁSODIK FEJEZET.

A birtokolt dolgokról.

143. §.

Ezek köz- és különhasználatuak.

A birtokolt dolgok vagy olyanok, melyeket mindenki tetszése szerint használhat, vagy olyanok, melyeknek kirekesztőleges használata valamely személyt vagy testületet illet. Amazok **közhasználatu**, ezek pedig **különhasználatu** dolgoknak neveztethetnek.

ELSŐ CZIKK.

A közhasználatu dolgokról.

144. §.

Ezeknek nemeiről.

Közhasználatu dolgoknak tartathatnak: az utak, közlevéltárak és a folyóvizek is bizonyos tekintetben, a mennyiben ezek senkinek sincsenek kirekesztőleges birtokában, s mindenki által tetszés szerint használtathatnak.

145. §.

1.) Az utakról.

Az utak kétfélék, u. m.

1.) **Országutak**, melyekre nézve a törvény e következendőket rendelte:

a.) Az utakat jó karban tartani a faluk és városok köteleztetnek, mit ha elmulasztanának, az azok roszasága miatt szenvedett kár megtérítésén kivül, a faluk 12 mforintig büntettetnek a tisztek által, a megyei tisztektől nem függő szabad királyi városok pedig 200 mftig a fiscalis director által, az A. C. 3. R. 38. Cz. szerint. Mivel azonban az országutak készittetése s jó karban tartása több költséget s munkát igényel, mint hogy azt az illető faluk és városok megbirhatnák; és mivel azoknak, mint az ország s törvényhatóságok részei közti közlekedés eszközeinek, irányát, olykor a magán- s testületi haszon s kényelem félretételével, főleg a közállományi érdek szerint kell intézni, midőn a C. C. 2. R. 1. Cz. 24. cz. és az 1791: 11. cz. 2. pontja szerint, a haza javára czélozó és megmaradandó dolgok elintézése

az országgyülés, a vármegyék és székek közönségeit általában érdeklők pedig az 1791: 12. czikk szerint, azok közgyülései hatáskörébe tartoznak: az országutak főbb vonalai törvényhozás utján szoktak megállittatni s a közkincstár költségén készittetni; a törvényhatóságokat ezen vonalokkal egybekötő utvonalok pedig az illető megyék közgyülésein állittatnak meg, s megyei közköltséggel és erővel készittetnek s tartatnak fen; azon esetben, midőn a közállomány érdekével is közvetlen kapcsolatban levő utak megyeileg el nem birható költséget igényelnének, az illető megyék a közkincstárból is segedelmeztetvén.

b.) Az idegen országokra nyitott szabados utakon csak azok utazhatnak, kik a fejedelem utlevelével vannak ellátva az A. C. 3. R. 37. Cz. szerint, kivéve a határszélben lakókat, kik a szomszédos helyekre utlevel nélkül is mehetnek, és a kolozsváriakat, kik a tanács utlevelével is utazhatnak az A. C. 3. R. 14. czimében láthatólag.

c.) Az ország határiban álutakat nyitni s azokan járni nem szabad, a hazafiaknak 500 mft és náluk találtatandó minden vagyonaik elvesztése terhe alatt, az idegenek ezen vétkökért a közelebb való várakba vitetendők és érdemök szerint büntetendők levén, a C. C. 3. R. 3. Cz. 1. cz. szerint.

2.) Vidéki utak, melyek a helységeket egymással s határaikkal kötik összse. Mivel ezeknek hasznát főleg az illető helységek lakosai veszik inkább, a helységek közköltségén s erején készittetnek s tartatnak is fen, az A. C. 3. R. 38. Cz. értelmében. Ezekre nézve a C. C. 3. R. 3. Cz. 2. czikkében a rendeltetik, hogy a régi szabados utakat sem nemesember, sem paraszt, a vármegyék és székek tisztei által felvétetendő 12. mforint büntetés alatt, elfoglalni ne merészelje.

146. §.
A vámos utakról.

A költségesebb töltéssel, hidakkal, s hidasokkal ellátatni kelletŏ utak létesitése s jókarban tartásuk biztositása végett törvényeink felhatalmazzák azok készitőit s fentartóit arra, hogy az utazóktól szedhessenek utpénzt, mely vámnak neveztetik. Ezen vámnak különböző neveire találhatni törvénytárunkban, melyek ugyanazon értelmü szók gyanánt cserélgetve használtatnak ugyan, vectigal mind-

azáltal az utak, telonium a hidak, naulum a hidasok, vadum a gázlók használatáért fizettetni szokott vámot jelentik inkább.

147. §.

A vámolhatás feltételeiről.

Arra, hogy valaki az általa készitett utak, hidak, hídasok, töltések és gázlók használatáért vámot szedhessen, megkivántatnak a következendő feltételek:

1.) hogy a vám szedhetésére a fejedelem kiváltságlevele által legyen felhatalmazva a H. K. 2. R. 9. cz. 1. §. szerint. Azon vélekedés, hogy a vámszedés jogát emberi emlékezetet felülmuló vagy 100 esztendős használat által is lehetne szerezni, törvényellenes, a mennyiben az A. C. 3. R. 39. Cz. 2. czikke szerint „csupán a tejedelmek collatiojából" nyert vámok birtoka igazságos.

2.) A kiváltságlevelet, kelése idejétől számlálandó egy esztendő bételése előtt használni kell, az különben egy év bételése után, a H. K. 2. R. 12. cz. 3. §. szerint, érvénytelenné válván.

3.) A vámszedésre jogositott tartozik a töltéseket, hídakat, hídasokat s egyéb arra szükséges helyeket jó gondviselés alatt tartani, fogyatkozás esetében a vármegyék és székek tisztei kötelessége levén, az okozott kár megtérítésén kivül, a vám tulajdonosát 12 forinttal büntetni, és ha az szabad királyi város lenne, értesiteni a fiscalis directort, ki azon, a káron kivül, 200 mforintot vétethet fel, melynek két része a fiscusé, harmada pedig a jelentést tevő tiszteké az A. C. 3. R. 39. Cz. 2. czikk szerint; ha pedig a fiscalis director mulatná el a megbüntettetést, maga tartozik felelni, az 1682: februariusi 22. czikk szerint. Hogyha a vámtulajdonos, megbüntettetése után is elhanyagolná az utak, hídak vagy hídasok s töltések jó karba állittatását, az utazók vámfizetésre általuk nem kényszerittethetnek, a C. C. 3. R. 3. Cz. 3. cz. szerint.

4.) Az utak, töltések, hídak s hídasok készitésében s igazitásában részvétre a vámtulajdonos senkit sem erőltethet, s azok kik általa felszólitva önkéntes segedelemmel lennének, vámfizetéssel nem tartoznak azután az A. C. 5. R. 91. E. szerint.

148. §.

A vámtulajdonos jogairól.

A vámtulajdonos jogai ezek:

1.) Megakadályoztathatja azt, hogy más bár tulajdon földén olyan uj utat nyisson, melyen az utasok a vámoshely használását kikerülhetnék a II. Ulászló 1. V. 87. cz. 4. §. szerint. Azonban a szemszéd helységek határain levő utakat nem őriztetheti, az azokon járók utját el nem állhatja, a vámszedhetés jogától megfosztatás büntetése terhe alatt; ezeket csak azon helység határán levő útakra nézve tehetvén, hol a vámoshely fekszik a II. Ulászló 3. V. 36. czikke szerint.

2.) Ellenemondhat, jelesen a hidvámszedésre nézve, más által nyert azon kiváltságlevélnek, melynek használata reá nézve káros lehetne, azon esetben, ha annak vámoshelye az övéhez egy mértföldnyi távolságnál közelebb esnék, és ha jövedelmét tetemesen csökkentené, a H. K. 2. R. 10. cz. 3. §. szerint; közelebb fekvő helyre csak azon esetben engedtethetvén vámjog, ha a miatt a már fenállónak jövedelme nem csökken.

3.) Azon esetben, ha a folyam medrét megváltoztatná, vámszedési jogát gyakorolhatja azon határon is, melyre a folyam uj medrét vette a H. K. 1. R. 87. cz. 2. §. szerint; a vámtulajdonos a folyam medre változtatásával jövedelmétől meg nem fosztathatván.

4.) Vámot szedhet az azt fizetni köteles utazóktól, de csak illő mennyiségüt. A vám mennyiségére nézve (melynek meghatározása a fejedelmet az ország rendeivel együtt illeti a Mátyás 6. V. 35. cz. k. §-ából következtethetőleg) a törvény s névszerint az A. C. 5. R. 91. E. csak annyit határozván, hogy az utazók az elébbi usus felett való szokatlan vámadással ne terheltessenek: hogyha a vám mennyisége kérdés alá hozatnék, azt a főtisztek szabályozhatják a főbbnemesekkel együtt (comes cum potioribus nobilibus) azon esetben, ha az előkéretendő kiváltságban a szedhető vám mennyisége ki volna jelölve, a szerint, a folyamotban levő pénzneméhez mérsékelve; ha pedig a kiváltságlevelek elő nem adathatnának, vagy azokban nem volna meghatározva a szedhető vám mennyisége, annak az emberi emlékezet határáig (mely a

H. K. 1. R. 39. cz. 4. §., 47. cz. 1. §. szerint, 60 esztendő) terjedő gyakorlathoz képest kell meghatároztatni, a folyó pénz neméhez mérsékelten a II. Ulászló 1. V. 87. cz. 2. és 3. §-ai szerint.

149. §.

A vámmentes személyekről.

Vámot fizetni tartoznak minden a vámos helyen utazók, kivéve a vámmenteseket, a milyenek:

1.) A nemesek a H. K. 1. R. 9. cz. 5. §. szerint, de csak maguk termesztményeikre, és nem a nyereségre vásároltakra nézve is, az A. C. 3. R. 39. Cz. 3. cz. szerint, melyek közé a magok szükségére vásároltak nem számláltathatnak (II. Ulászló 3. V. 35. cz., C. C. 3. R. 11. Cz. 4. cz.). A nyereségre vásárolt terményektől is a m. vásárhelyi hídon csak fél vámfizetéssel tartoznak a C. C. 3. R. 3. Cz. 7. cz. szerint. A vámosok előtt ismeretlen nemeseknek nemességökről bizonyitványt adhatnak megyéjök alispánai s szolgabirái, s az azt számba nem vevő vámost gazdája, 100 forint büntetés terhe alatt, köteles az alispán kezébe adni a végre, hogy a fő- vagy alispán által kárpótlásra szorittassék II. Ulászló 4. V. 42. cz. szerint. A nemesek ezen kiváltságát megsértő vámtulajdonosok 200 forinttal büntettetnek az A. C. 3. R. 39. Cz. és az 1791: 29. cz. szerint. Ellenben ha a nemesek vámfizetéssel tartozók portékáit a magukéi közé felvennék, a vámfizetés kikerülése végett, a vámos mind a nemesek mind a nemtelenek portékáit elveheti a II. U. 3. V. 29, és 35. cz. 6. §. szerint.

2.) A székelyek, mint a H. K. 3. R. 4. cz. szerint kiváltságos nemesek; csupán a m. vásárhelyi hídra nézve vétetvén ki a székelység közti darabontok rende a C. C. 3. R. 3. Cz. 7. czikkében.

3.) A papok, tanitók és tanulók (scholares) az 1458: 10. cz. szerint.

4.) Azon szekeresek, kik bármely nemesember vagy fiscus vagyonait fuvarozzák, mind menő mind viszszatérő utjokban, ha hiteles bizonyitványnyal el vannak látva; a tisztek kötelessége levén az ilyen megvámolókat, valamint a hamis bizonyitványnyal csalni akaró szekereseket is 12. forinttal büntetni az A. C. 5. R. 90. E. szerint.

*

5.) A szász kereskedők, a II. András király szász nemzetnek adott kiváltságlevele szerint.

6.) A nemtelen urbéresek és zsellérek a következő esetekben:

a.) midőn földesuraik vagyonait fuvarozzák az A. C. 5. R. 90. E. szerint;

b.) ha malomba mennek és onnan jőnek viszsza a II. Ulászló 1. V. 86. cz. 2. §. szerint;

c.) midőn feleségért mennek s azt hozzák ugyanazon törvény és a Mátyás 6. V. 36. cz. szerint;

d.) uriszolgálatra menő s onnan jövő utjokban az A. C. 2. R. 12. Cz. 4. cz. szerint;

e.) midőn saját maguk gazdasági dolgában járva földesuraik vámos helyét használják az urbéri szabályok 2-ik szakasza 6-ik pontja szerint.

7.) Névszerint a híd- és hídasvámra nézve mentesitettek azok, kik a folyóvizeken lefelé vagy felfelé hajókáznak a hídat és hídast nem használva I. Lajos 8-dik czikke ezen szavai szerint: „tributa omnino injusta super terris siccis et fluviis ab infra descendentibus et supra euntibus non exigantur, nisi in pontibus et navigiis ab ultra transeuntibus solvantur", melyeket helybenhagyott Mátyás király is, mint láthatni a II. Ulászló 3. V. 74. czikkében. Ezen törvény, valamint az A. C. 5. R. 3. E. és az 1678. octoberben Fejérváron tartott országgyülés 8-ik czikke szerint is, a vámfizetés kötelessége a híd vagy hídas használata által levén feltételesitve, következtethetni, hogy azokat, kik a szárazságban leapadott s gázlónak neveztetni szokott vizeken, a vámos hídak mellett mennek által, az 1678 october 8-ki czikkben is láthatólag, vagy a télben befagyott folyóvizeken a híd és hídas használása nélkül járnak keresztül, vámfizetésre nem kényszerithetni. Nincs azonban helye ezen mentségnek, midőn az utazók tilalmason tartott hajók és csolnakok segedelmével kerülnék ki a hídak s hídasok használását, sőt az ilyeneket használók ugy büntettetnek, mintha az igaz vámos helyen fizetés nélkül mentek volna által; azok pedig, kik ilyen csolnakokat tartanak a vámos kárositására, azon vámoshely kerületében fekvő jószáguktól megfosztathatnak a II. Ulászló 1. V. 88. cz. szerint.

8.) A kolozsiak, az uj thordai hídat kivéve, az A. C. 5. R. 92. E. szerint.

9.) A maguk szükségére sót szállitó nemesek s székelyek az A. C. 3. R. 15. Cz. 2. cz. szerint, kik különben is vámmentesek.

150. §.

A törvénytelen vámhelyekről.

Törvénytelen vámhelyek, az A. C. 3. R. 39. Cz. 2. czikke szerint, a száraz vámok, melyek t. i. hídakkal, töltésekkel, gátokkal, hajókkal nem láttatnak el; valamint azok is, melyeken a birtokos fejedelmi kiváltságlevél általi felhatalmaztatás nélkül vámoltat. Ezekre nézve az idézett törvény azt rendeli, hogy vármegyéken és székeken azoknak tisztei, kiváltságolt városokon pedig a directorok káptalanbeli személylyel vagy itélőmesterrel vizsgálatot tevén, az ország rendeit azok felől értesitsék, hol a birtokosok is kihallgattatván, ha bébizonyosodik a vám törvényellenessége, töröltessék el az ország és fejedelem által. Az ilyen módon eltöröltetett vámhelyeken vámoltatók 200 forinttal büntettetnek az A. C. 5. R. 91. E. szerint.

151. §.

2.) Az országos levéltárakról.

Az országos levéltárak, milyenek a károlyfejérvári káptalan és a kolozsmonostori konvent levéltárai, a közhasználatu dolgok közé számláltathatnak, mert ezeknek kezelői köteleztetnek

1.) levelet bététető fejedelmi parancs által felszólitatva, bármely honfi leveleit megtartás és őrzés végett befogadni, a fejedelmi parancs ezen szavai szerint: „ugyanazért szorosan meghagyjuk, hogy e parancsnak vételével, a fen megnevezett levelet káptalanotok levéltárába megtartás végett rögtön bétenni tartsátok kötelességtöknek“ és az 1755: 3-ik czikk szerint, mely ilyen módon bétett levelekről emlékezik;

2.) levelet kerestető fejedelmi parancs mellett bármely honfi által megtaláltatva, kikeresni s hiteles másolatban ki is adni a levéltárban levő s általa kijelelt leveleket az A. C. 4. R. 18. czime szerint letett esküjöknél fogva, a C. C. 4. R. 13. czimében 200. forint büntetés levén határozva

reájok, ha ezen kötelességök teljesitését avagy csak halogatnák is.

152. §.

3.) A folyóvizekről.

A folyóvizek nevezetes hasznai, milyenek a halászat és malomtartás, azon föld tulajdonosát kirekesztőleg illetvén, melyen fekszik a folyam medre, a H. K. 1. R. 87. cz. szerint, a folyóvizeket csak bizonyos tekintetben számlálhatni a közhasználatu dolgok közé, a mennyiben t. i.

1.) a folyóvizeken alá s fel hajókázhatik s tutajozhat mindenki, vámfizetés nélkül, az I. Lajos 8-dik czikke fenebb közölt szavai szerint, a tutajokért csak azon esetben tartozván vámot fizetni, az 1678: octoberben Fejérváron tartott országgyülés 20-dik czikke szerint, midőn a gátokon károsittatásuk nélkül azokat levinni nem lehetne. A tutajoktól minden gátnál, a kártétel esetén kivül, egy fertály tutajért vétetni szokott egy poltra vagyis másfél krajczár törvényes vámnak nem tartathatik azon okból, mivel azon 1714: 19-ik szám alatti végzés, melyen alapultnak állittatik, törvény gyanánt sem megerősitve, sem kihirdetve nem levén, az 1744: 9. czikk értelmében törvénynek nem tekinthetik s annyival kevesebbé birhatott a fenebb idézett s minden kellékekkel ellátott törvényeket megváltoztató erővel.

2.) A folyóvizek fövényéből aranyot mosni, a föld tulajdonosa engedelme nélkül is, kártétel kikerülése mellett, szabad mindenkinek a közjogtanban közlött feltételek alatt; csupán a nem kiváltságolt czigányok vétetvén ki az 1747: 8. czikk által.

MÁSODIK CZIKK.

A különhasználatu dolgokról.

ELSŐ PONT.

A különhasználatu dolgok osztályzata.

153. §.

Ezen dolgok törvényeink szerinti nemeiről.

A külön használatu dolgokat, melyek közé tartoznak mindazon dolgok, melyek nem közhasználatuak, oszthatni

törvényeink értelmében: ingó és fekvő, fő- és járulék- ősi és szerzemény, világi és egyházi, nemesi és nem nemesi dolgokra, melyeket különkülön tárgyalni azon okból szükséges, mivel a személyek dolog iránti jogai különbözőségének oka, törvényeink szerint többnyire, a dolgok ezen osztályzati különbféleségében gyökerezik.

154.

1.) Az ingó és fekvő dolgokról.

Az ingó és fekvő dolgok közti különbséget elmulasztották meghatározni törvényeink. A szokás ingóknak (res vel bona mobilia H. K. 1. R. 45. cz.; marha A. C. 4. R. 4. Cz. 1. cz., 5. R. 36. E.) tartja azokat, melyek egy helyből másba mozoghatnak (H. K. 1. R. 95. cz. 2. §.), vagy mozdittathatnak a nélkül, hogy lényegökben vagy alakukban változást vagy károsítást szenvednének. Fekvőknek vagy ingatlanoknak (res vel bona immobilia H. K. 3. R 26. cz. 15. §.; jus possessionarium H. K. 1. R. 43, és 102. cz. hereditas H. K. 3. R. 16, és 30. cz. k. §.) pedig azokat, melyek akár természetöknél fogva helyökből ki nem mozdithatók (p. o. szántóföld, rét, ház, erdő s a t.), akár rendeltetésök szerint (p. o. kertelések, karók II. Ulászló 2. V. 22. cz., élőfák, az épületbeli ablakok s ajtók s a t.), bár magokban ingók legyenek is, ugy vannak a fekvőkkel egybekötve hogy helyökből ki ne mozdittassanak. Azonban valamint vannak olyan ingók, melyek rendeltetésök s valamely fekvőkkeli egybeköttetésöknél fogva szokás szerint fekvőknek tartatnak: ugy viszont vannak olyan, magukban fekvőknek tartható dolgok, melyek törvény értelmében ingók gyanánt vétethetnek, a milyenek a pénzzel akár örök (H. K. 1. R. 19. cz.), akár zálog- (H. K. 1. R. 102. cz. 4. §.) czim alatt vásárlott fekvők, az örökösökre nézve, azon oknál fogva, mivel az érettök fizetett pénzt, mint ingó dolgot képviselik.

155. §.

Az ingók mennyiségének mértékéről.

Az ingók különbféleségéhez képest, különbféle mértékek szerint határoztatik meg mennyiségök. Törvényeink előtt ismeretes mértékek, az A. C. 3. R. 45. czimében lát-

hatólag, az ejtelek, vékák, köblök, singek, fontok, mázsák, és az A. C. 5. R. 84. E. szerint a vedrek. Ezen törvények szerinti mértékek változást szenvedtek, a mennyiben az urbéri szabályok 2-ik szakasza 8-ik pontjában láthatólag, a régiek helyébe, az 1766-ik esztendőben a bécsi mértékek rendeltettek béhozatni, melyek

1.) hoszszusági mértékek, milyenek a 12. hüvelyk hoszszu láb (Schuh), 2. láb hoszszu sing, 3. sing hoszszu öl, mely német ölnek neveztetik;

2.) ürmértékek, még pedig

a.) a száraz dolgokra nézve, a négy fertályból álló kupa, mely ejtelnek is neveztetik, 16. kupából álló véka, négy vékából álló köböl;

b.) a folyókra nézve a kupa, és 8. kupából álló veder;

3.) suly- vagy nehézség mértékek, milyenek a 32. latból álló font, mely négy fertályra is osztatik, és a 100. fontból álló mázsa. Az idézett A. C. 3. R. 45. Cz. szerint a mustramértékeknek Kolozsvártt kell tartatni, melyekhez alkalmaztatandók minden a hazában használandó mértékek; a vármegyei és széki tisztek kötelessége levén a mértékek igazságossága felett örködni és a hamis mértéket kiadó, vagy az igaz mértéket hamisan használó városokon a fiscalis director 200, a falukon pedig a tisztek 12. forint büntetést vétethetvén fel.

156. §.

A fekvők némely nevezeteiről.

Fordulnak elő törvénytárunkban a fekvőknek némely jellemző nevezetei, melyek figyelmet igényelnek mind azért, mivel azok által a fekvők különbözősége fejeztetik ki, mind főleg azért, mivel azokat honi törvényünk nyelvtani jelentésöktől s attól, a melyben más nemzetek latinnyelvü törvényeiben használtatnak, különbözőleg értelmezi. A fekvők ilyen sajátságos nevezetei:

1.). Juspossessionarium, bona ac jura possessionaria, melyek jelentenek fejedelmi adományzás alá tartozó nemesi fekvő vagyont (H. K. 1. R. 10 cz. 1. és 2. §. 13. cz. k. és 2. §.), legyen az bár jelen birtokosára nézve fejedelmi adomány, vagy vásár utján szerzett (H. K. 1. R. 18. és 19. cz.) vár, kastély, erősség, város, falu, ma-

jor, szántóföld, erdő vagy puszta (H. K. 1. R. 24. cz. 1. és 4. §.).

2.) Bonum csak magára jelent bármi nevü és nemü vagyonokat, jelenti mindazokat is, a melyekből áll valamely élő személy örökségének összege, az ahoz tartozó adományos fekvőkkel együtt (H. K. 1. R. 8. cz.). A jus possessionarium szóval megkülömböztetőleg egybekötve igy p.o. „universa bona et quaelibet jura possessionaria" (H. K. 1. R. 40. cz. 2. §. 45. cz. k. §.) jelenti a meghalt örökségéhez, fekvő nemesi vagyonain kivül, tartozó bárminemü s nevü akár ingó, akár fekvő javakat.

3.). Jus hereditarium, mely jelent fejedelmi adománynyal szerzett fekvőket, megkülömböztetve a pénzzel szerzett fekvőktől, melyek emtitium jusnak neveztetnek (H. K. 1. R. 21. cz. 1. §. 6. cz. 4. §.). Jelent továbbá a jus hereditarium, valamint a bonum hereditarium szó is, örök jogczim alatt vásárolt fekvőket is, ellentétben a zálogosokkal (H. K. 1. R. 78. cz. k. §., 82. cz. 5. §. 102. cz. 2. §.). Jelent végre jus hereditarium, eredeti foglalás utján szerzett, s fejedelmi jogtól ment azaz olyan jószágot, melyre nézve a fejedelem nem bir adományozhatási joggal, milyenek a tiszta székely jószágok, mint ezt bizonyitják az A. C. 3. R. 76. Cz. 7. czikke ezen szavai: „Ha mely jószágban jus regium lett volna is valamikor, és annak possessori decedálván, mások akárkik is olyan jószágot apprehendáltak volna, és ad fiscum regium nem redeállhatott volna 32 esztendőnek forgása alatt, és annak a jószágnak pacificum dominiumában lehettek volna, az ilyen módon valo időtöltéssel absolváltatott a jus regiumnak praetensioja alól, és ismét a régi örökös hereditarium jusra redeált s azzal birattathatik."

4.). Hereditas jelent megörökösitett fekvőt (H. K. 1. R. 102. cz. 4. §.), székelyföldi örökséget (H. K. 3. R. 4. cz. k. §.), városi belső jószágot (H. K. 3. R. 16. cz. k. §.), az ingóktól ellentevőleg megkülönböztetett fekvőket (H. K. 3. R. 30. cz. k. §.). Perpetua hereditas nak neveztetik az adományozott fekvő (H. K. 1. R. 84. cz. 1. §.).

5.). Possessio jelent falut, helységet (H. K. 1. R. 24. cz. 3. §.).

6.). Portio possessionaria jelent nem csak fek-

vőkből részt, hanem egész falut, s több nemesi fekvő jószágokat is együttvéve (H. K. 1. R. 21 cz. 5. §.).

7.) Praedium jelent oly földet, melyen hajdon emberek laktak, de ellenség által elpusztittatva oly pusztákká váltak, melyeken házak nincsenek és zsellérek nem laknak; jelent házatlan s népetlen mind nemes mind zsellértelkeket is (H. K. 1. R. 24. cz. 5. és 6. §. C. C. 5. R. 24. E.).

157. §.
A fekvők határjegyeiről.

Különböző birtokosoknak egymás szomszédságában levő fekvő vagyonait, a szomszédok foglalásai ellen, azáltal kivánták törvényeink a legrégibb idők olta biztositani, hogy azokat egymástól észrevehető jelek és jegyek által különböztették meg (H. K. 1. R. 84. cz.). Ezen a fekvőket egymástól megkülömböztető jegyek neveztetnek határjegyeknek (metae), és szokás szerint különbfélék u. m. barázdák, sánczok, dombok, határkövek, oszlopok, élőfák, hegyek, sziklák, folyamok, egyszóval bármi nemü állandólag észrevehető s fenmaradandó dolgok; a folyamokra nézve megjegyezvén különösön, hogyha azok medröket megváltoztatnák, azoknak nem uj, hanem a határjegyek összeirásakori régi medernek helye fog határnak tartatni; a határszélben folyó viz medre változásával a birtok határa nem változván a H. K. 1. R. 87. cz. szerint, a mit a székelyek 1555-ik évi törvénye 57-ik pontja ezen szókkal fejezett ki: „Székelyföldön a vizhatárt nem tehet hanem csak a régi folyása.“ Mivel pedig ezen határjegyek állandóságát az idő viszontagságai s a szomszédok foglalásai ellen teljesleg biztositani lehetetlen volt; és mivel a határjegyek elenyészése s változtatása által a birtok s tulajdon bizonyossága veszedelmeztetett, melyet megelőzni a törvényhozás főbb feladatai közé tartozik: törvényhozásunk a határjegyek elenyészéséből s változtatásából következhető bizonytalanságát a birtoklási s tulajdonosi jognak azáltal kivánta megelőzni, hogy a határjegyek örök emlékezetben tarthatását, a határlevelek (literae metales, H. K. 1. A. 84. cz. 5. §.) béhozatala által eszközölte, rendelvén azt is, hogy a határlevelekben kijelelt határjegyeket a mennyiben elenyésztek, megujitani, a mennyiben pedig megváltoztattak volna, régi helyökre viszszaállitani bármennyi idő eltelése után is

lehessen; azáltal egyszersmind a jogellenesen megcsonkitott birtok épsége is, az elfoglalt részek viszszacsatolása által, helyreállittatván (H. K. 1 R. 85. cz.). Ily nagy hasznát lehetvén a határleveleknek venni, nem mulatta el az emberi romlottság hamis, azaz olyan határlevelek segedelmével, melyekben nem a valóságos, hanem a más vagyona elfoglalására törekedő érdekével megegyezőleg kigondolt határjegyek irattak, a birtok bátorságát megtámadni a H. K. 1. R. 86. czimében láthatólag elannyira, hogy a törvényhozás kénytelenittetett meghatározni az érvényes határlevelek kellékeit; általában érvényteleneknek nyilvánitván mindazokat, melyek az érdekelt birtokosok tudta nélkül és ugy készültek, hogy a levelet készitő hiteles személy maga a határjegyek összeirásakor nem levén jelen, azokat mások tudomásitása következtében jelelte ki, a mi ezen kitétellel dicitur nobis szokott kifejeztetni; hanemha bébizonyittatnék az, hogy a kérdéses fekvők az ilyen levelekben leirt határok szerint, azok készülése idejében s azután is valamikor, valósággal birtokoltattak (1. és 2. §.). Érvényes határleveleknek nyilvánittattak ellenben az idézett törvényben azok,

1.) melyek az ország rendes birái (kiknek helyettesei Erdélyben, e tekintetben, az itélőmesterek) rendeléséből, az érdekelt birtokosok tudtával s beléegyezésével készültek törvényes határjártatás következtében.

2.) Azon határlevelek, melyek a határaik felett villongott birtokosok közti egyezmény következtében készültek saját és nem mást illető földeikre nézve.

3.) Azok, a melyeket káptalan-vagy konventbeli személy, egy világi bizonyság társaságában, az illető felek és más szomszédok jelenlétében, nyilvánosan végrehajtott jártatásról készit s ad ki.

4.) A fejedelmi adománylevelek is, melyekben az ajándékozott jószág határai is ki vannak jelelve, érvényes határlevelekként használtathatnak, ha az azokban foglalt fekvők még egymástól ujabb határjegyek által megkülönböztetett részekre nem voltak felosztva, a H. K. 1. R. 86. cz. 3. és 4. §. szerint. Méltán lehet állitani azt is, hogy az adománylevelekeu kivül más szerző levelek is használtathatnak határlevelek gyanánt, a H. K. 1. R. 76. cziméből következtethetőleg, p. o. örökös vásári és záloglevelek, ha a-

zokban a kérdés alatti birtok határai is ki vannak jelelve, és ha a kijelelt határok közötti birtoklás meg nem czáfoltatik.

5.). Szokás szerint határlevelek helyét pótolják minden innepélyességgel ellátott összziratok (conscriptiones), melyek hiteles bizonyságtételre alkalmatos személyek által, az összeirt fekvők állásával, fekvésével s határaival ismeretes szomszédok eskütvel pecsételt előadása s a helyszinén, az eleve értesitett szomszédok tudtával s jelenlétében, tett s nem ellenzett kimutatások szerint készittetvén, a fekvőknek nem csak hollétére, mennyiségére, hanem határaira nézve is a határlevelek bizonyitó erejével méltán birhatnak.

6.). A határok felett támasztott kérdéseket el lehet dönteni, határlevelek s összziratok nem léte esetében, tanuk vallomásai szerint is, ezen esetben a C. C. 4. R. 4. Cz. 1. czikke értelmében, a tanuknak a helyszinén kelletvén kikérdeztetni. A tanuk vallomása tárgyazhatja akár azon helyet, hol a kérdés alatti fekvők határjegyeinek lenni kell, akár az azok közötti birtoklás gyakorlatát; errenézve bizonyitóbb erővel birván a szántást, kaszálást, faizást bizonyitó vallomások, mint a legeltetést tanusitók, mely alattomban is szokott gyakoroltatni s ennélfogva a joggyakorlatnak nem oly bizonyos jele, mint amazok.

Mind ezen a határjegyek igazi állása bébizonyitására alkalmatos oklevelek segedelmével az elenyészett jegyeket meglehet ujitani, az igazi helyekből kimozditottakat helyre lehet állitani s egyszersmind az azok zavarba jötte miatt elszakasztott birtokbeli részeket viszsza lehet szerezni, még pedig ha a határjegyek háborittatása uj és eleven emlékezetben levő tény, a borozdajártatás gyakorlat szerinti igen rövid utján; ha pedig régi, hoszszu per utján (H. K. 2. R. 18. cz.), mely határigazitási módok magok illő helyén fognak közöltetni.

158. §.

A fekvők mennyiségének mértékéről.

A fekvők mennyisége kiterjedésök szerint szokott eleitől fogva meghatároztatni, melynek régi s a királyi adomány-osztály-s határlevelekben olykor előforduló mértéke különböző volt attól, a mely most gyakorlatban van. Ugyanis

1.) a régi mérték volt a H. K. 1. R. 133 cz. 47. 48. 49. §§. szerint:

a.) királyi öl (ulna regalis, mensura) vagyis azon hoszszuság, mely előáll ha azon vonal, mely a Hármaskönyv eredeti példányában az idézett helyen látható, tizenhatszor, vagy azon vonal, mely a Hármaskönyv nyolczadrét kiadásaiban ugyanazon helyre oldalfélt nyomatott, negyvennyolczszor vétetik, és valamivel több mint a mostani másfelől hoszszuság;

b.) királyi hold (jugerum regale), mely hetvenkét királyi öl hoszszu és tizenkét királyi öl széles földterület s teszen mintegy 2051 mostani négyszeg ölet;

c.) királyi eke (aratrum regale), mely 150 királyi holdat tevő terület.

2.). Az uj és jelenleg gyakorlatban levő bécsi mérték:

a.) öl, mely teszen 3 sing (egy sing = két láb, egy láb = 12 hüvelyk) hoszszuságot;

b.) hold, mely teszen 1600 négyszegü öles területet (184$^{6}/_{7}$: 4. cz. 3. §.).

159. §.

2.) A fő- és járulék dolgokról.

Fő dolognak (principale membrum H. K. 2. R. 76. cz. 3. §; hereditas corporalis H. K. 3. R. 16. cz. 1. §.) szokott neveztettni az, a melyhez más dolgok tartoznak, maga más dolgoktól függetlenül állván fen. Járuléknak vagy járultságnak (pertinentia H. K. 1. R. 24. cz. 8. §.) szokot hivatni ellenben az, a mely magára a fődologgali összefüggés nélkül nem használtathatik; vagy ha a nélkül használtathatnék is, jelenleg mindazáltal valamely fődologhoz van csatolva, mint ahoz tartozó. Ennélfogva kivéve azon dolgokat, melyek fődologgali egybeköttetésen kivül, rendeltetésök szerint nem használhatók p. o. az ablak, ajtó, kemencze s. a. t. ház nélkül: a többinek járuléki sajátságát a fődologgali egybeköttetése bébizonyitása következtében lehet állitani, mert az ilyetén egybeköttetés többnyire történetes levén, ugyanazon dolog lehet egyszer fő- s máskor járulék, sőt ugyanazon időben egyszersmind fő és járulék dolog is, a H. K. 1. R. 24. czimében is láthatólag. A dolgok ezen kérdés alatti minémüsége bébizonyittathatik adomány-vásár-s osztály levelek és összeiratok segedelmével, melyekben rendszerint a fődologhoz tartozó járulékok is ki-

jeleltetni szoktak. Ezen bizonyitványok fogyatkozása esetében pedig folyamodhatni a H. K. 3. R. 16. cz. 1. §. utasitása szerint, a gyakorlathoz, azon dolog, mely régi idők olta más, vele járultsági egybeköttetésben állott, dologgal együtt birtokoltatott fődolognak, s a pedig errenézve járultságnak tartathatván.

160. §.
A járultságok nemeiről.

A járultságok a H. K. 1. R. 24. cz. szerint kétfélék: 1.). Fekvők, milyenek egy várra vagy kastélyra nézve az ahoz tartozó kulcsos városok, mezővárosok, faluk, részjószágok (portiones possessionariae) és puszták (9. §.); ugy szintén mindazon mivelt vagy miveletlen szántóföldek mezők, rétek, kaszálók, legelők, gyepek, erdők, cserjék vagy cziherek (virgulta), ligetek vagy berkek, bérczek, völgyek, szőllők, szőllőhegyek (promontoria), vizek, folyamok, halastók, malmok, melyek valamely kulcsos városhoz, mezővároshoz vagy faluhoz tartoznak (8. §.). Ezek közé számláltathatnak szokás szerint még az épitmények, ültetmények, és a fekvőkben tett bárminevü javitások, melyek lehetnek szükségesek azaz olyanok, melyek nélkül a dolog elpusztult vagy kárt szenvedett volna; hasznosok, azaz olyanok, a melyek által a dolog jövedelmezőbbé vagy becsesebbé tétetett; és kéjelmesek vagyis kényelmet s gyönyörüséget eszközlők.

2.). Haszonvételek, melyek valamely kulcsos városhoz, mezővároshoz vagy faluhoz tartoznak (8. §.). Ilyen járultságok a vizek használatai, mint a halászat s malomtartás, közhatár használata, legeltetési, korcsoma- s mészárszéktartási jog, s más lehetséges haszonvételek.

Mind ezen járultságok a fődolog tulajdonosát csupán a fődolog iránti tulajdonosi jognál fogva illetik, és a fődologgal együtt járnak a H. K. 2. R. 52. cz. 3. §. ban látható azon elvnél fogva, hogy a járulék oda tartozik a hová a fődolog elannyira, hogy a fődolog birtokba vételével, járulékai átvétele is megtörténtnek vétetik, csak azok vétetvén a fődologtól külön váltaknak, melyekre nézve különös kikötés történt a H. K. 3. R. 16. cz. k. és 2. §. szerint. Ki vannak csakugyan ezen szabály alól vétetve: 1.) azon épitmények, ültetvények, s javitások, melye-

ket az urbéres földesura földére tett, melyeket a tulajdonos csak azon esetben tekinthet sajátjának, járulék gyanánt, midőn becsü szerinti árukat lefizeti, különben azokat az urbéres eladhatván s hagyományozhatván a H. K. 3. R. 30. cz. 1791. 26. cz. 7. p. szerint; 2.) azon épületek, melyeket a bányász a földtulajdonostól neki, mint olyannak, adatott földre épitett, melyeket a föld ura még becsü szerinti áruk megtéritése mellett sem tarthat tulajdona járulékainak; szabadságában állván a bányásznak azokat annak eladni, a ki többet ád érettök (meliori quo poterit pretio vendere), az 1747 : 3. cz. szerint.

Ezen járulékok közül a fekvőket, mint magukban könnyebben érthetőket mellőzvén, törvényeink főleg a járultsági haszonvételeket szabályozták, melyek ezen okért külön tárgyalást igényelnek egyenként.

161. §.

a.) A halászatról.

A halászat azon föld tulajdonosát illeti, melyen a halastók vagy folyóvizek vannak, járultság gyanánt a H. K. 1. R. 24. cz. 8. §. szerint. Ezen haszonvétel biztositása végett azt rendeli az A. C. 3. R. 36. Cz. hogy azok, kik tóbóli hallopáson találtattak, vagy futás közben fogattak el, csak dijok lefizetése után szabadulhassanak; ha pedig a tény elkövetése után fedeztetnék fel a tolvaj, a kár megtéritésén kivül 12 forinttal büntettessék, melynek kétrésze a panaszlóé, harmada pedig a végrehajtó tiszteké. A folyóvizeken használt halászat iránt biztositva van a föld tulajdonosa még azon esetre is, midőn a folyam régi medrét elhagyva folyását más határára vette, a mennyiben azt a H. K. 1. R. 87. cz. 2. §. szerint, a folyam uj medrében is éppen ugy folytathatja, mint a régiben gyakorlotta; de már akkor önként érthetőleg nem járultsági haszonvétel, hanem inkább a más tulajdonára törvény által fektetett szolgálat (servitus legalis) gyanánt. A szászföldi tókban halásztathat a fiscus, szükség esetében; köteles levén előbb az illető falubelieket az iránt megtalálni, kik az ön hatalmulag és utalvány vagy bizomány nélkül (commissio) halásztatni akaró fiscalis tisztek gátlására fel vannak hatalmazva, a C. C. 3. R. 13. Cz. 2. czikkében. Csakugyan biztosittatott a szász nemzet az iránt, a nemzeti accordát megerősitő diplomában,

hogy ezen törvényes szolgálattal nem fog a fiscus szükségei felett teheltetni.

162. §.

b.) A malomtartás jogáról.

A malomtartás joga a járultságok közé levén a H. K. 1. R. 24. cz. 8. §-ában számlálva, a viz melletti földek tulajdonosai által járultsági haszonvétel gyanánt gyakoroltatik; a mit igazol az 1769-dik évi urbéri szabályok 3-dik szakasza 7-dik pontja is, mely szerint az urbéresek, kik az urbéri állománynak csakis használói, azon okból tiltathatnak el a malmok építésétől, mivel ezen jog a földesurakat, mint az urbéri állomány tulajdonosait illeti.

Ezen jog gyakorolhatása könnyebitésétül megengedtetik a malom tulajdonosának, hogy a szükséges gátok egyik végét a más földéhez is köttethesse, a mit a föld tulajdonosa megengedni tartozik; hanemha a miatt nyilvános kárt szenvedne a H. K. 1. R. 87. cz. 4. §. szerint. A törvény ezen rendeletéből következtethetni, hogy azon föld tulajdonosának, melyhez a malmát épittető gátját kötötte, ezt törvény által engedett joga gyakorlatában tettlegesen gátolni nem szabad, hanem köteles magát ezen törvényes szolgálat terhe alól, a szenvedendő kár nyilvánosságának bébizonyitása által, mentesittetni vagy ugy, hogy a gátkötésének megkezdését közigazgatási uton, az illető tisztség előtt eltiltani kéri; vagy ugy, hogy a már készen levő s károsnak mutatkozott gátnak levágatását az illető törvényszék előtt követeli perrel; minden tettleges föllépés törvényben gyökerező jog sérelmével elkövetett hatalmaskodásnak méltán tekintethetvén, s mint olyan büntettethetvén is. Biztositva van a malom tulajdonosa azon esetre is, ha a malmát hajtó viz medrét elhagyván, folyását más földére venné, a mennyiben malom épithetési jogát a folyam uj helyén is, törvényi szolgálatként, gyakorolhatja a H. K. 1. R. 87. cz. 2. §. szerint. Az ellen pedig, hogy a malom használatára nézve szükséges viz azon földek tulajdonosai által, melyeken a viz folyt, le ne csapoltathassék, az által van biztositva, hogy a H. K. 1. R. 24. cz. 8. §-ában a viznek lefolyása is (aquarum decursus) a járulékok közé levén számlálva, a föld s illetőleg malom tulajdonosának elannyira joga van még ahoz is, hogy a viz szokott folyamában ne hábo-

rittassék s az másfelé ne vezettessék, hogy azt, a ki őtet ezen joga birtokában gátolná, épen ugy követelheti hatalmaskodási perrel, mintha azon föld birtokában háborittatott volna, melyen a viz folyt.

Azon uj malmok, melyek az országutakra, révekre, dézmaadással tartozó szántóföldekre, adózó s egyéb terheket viselő falukra nézve olyan kárt okozók, melynek orvoslása haladékot nem szenvedhet, az illető törvényhatóságok által, a panaszlók kérésére, kiküldött szemlélő biztosok tudomásitása szerint a panasz alaposnak találtatván, minden menedékek kirekesztése mellett, az illető szék végső s feljebb sem vihető itélete következtében levágathatnak s rontathatnak, az erőszakoson ellenállók mindannyiszor 200 forinttal büntetendők levén az A. C. 3. R. 40. Cz. szerint.

163. §.

c.) A legeltetési jogról.

A legeltetési jog is a járultságok közé van számlálva a H. K. 1. R. 24. cz. 8. §-ában, azt ennélfogva a falusi s városi földek tulajdonosai használhatják még pedig ugy, hogy a magok bár nyomásban levő földeik ilyetén használatától mindenkit eltilthatnak, s egymás között a legeltetés módját közegyetértéssel szabályozhatják, mint ezt az A. C. 3. R. 33. Cz. ezen szavai bizonyitják „a közönséges szabadsággal ellenkező dolog, hogy valaki más embernek határán, bár nyomásban levő vagy marhalegeltető helyeit kedve ellen élje és éltesse; kivántatik azért, hogy kiki tartsa maga határában magát és a földesuraknak, faluknak és városoknak állapotok szerint való hatalmukban áll, ha megalkhatnak egymással efféléknek élése felett."

A törvény ezen szavaiból következtethetni:

1.) hogy a faluk és városok azon lakói, kiknek legelésre használható földeik nincsenek, marhát a határon nem tarthatnak; mind azért, mivel a legeltetés járultság levén, csakis legeltetésre alkalmatos földek tulajdonosai által használtathatik; mind azért mivel az ilyenek marhái csupán mások földein legeltethetnének, a mit a törvény tilt.

2.) A legeltetésre alkalmatos földek tulajdonosainak is legeltethetési joga csupán a maguk saját földeikre levén járultság gyanánt szoritva: a faluk és városok földbirtokos lakosai csakis annyi marhát tarthatnak, a mennyi számára

marhalegeltető helyeik elégségesek; a mennyiben az illetőségen felül tartott marháik más legelőit élnék, a mit az eltürni nem tartozik, s épen azért megkivánhatja, hogy a marhák száma kinek kinek legelő helye mennyiségéig szállittassék le, vagyis, hogy a marhatartás a legelőhelyek tulajdonosai között arányositassék.

3.) Abból, hogy a legeltető helyek tulajdonosainak kedve ellen földeiken marháit senki sem legeltetheti, következik, hogy a tulajdonos engedelmével földein akárki legeltetheti marháit, vagyis, hogy a tulajdonos legeltetési joga felett rendelkezhetik. Ennélfogva ha a földtulajdonos ezen jogát maga használni nem akarná, annak használatát elajándékozhatja s bérbe is adhatja, még pedig nemcsak helybelieknek, hanem idegeneknek is, a mit az 1769-ik évi urbéri szabályok 3-ik szakasza 5-ik pontja is bizonyit, melyben elismertetik a földesuraknak azon joga, hogy határukra, legeltetés végett, külső marhákat is vehessenek fel, az urbéresek legeltetési jogát csupán saját magok marháira szoritván, ujabb bizonyságául annak, hogy a legeltetési jog, mint járultság, csupán a földtulajdonos rendelkezhetése alá tartozik.

4.) Megengedtetvén, kétségen kivül azon alkalmatlanság kikerülése végett, mely a legelők tulajdonosai marháinak csupán saját helyeikeni külön pásztoroltatásából következnék- az, hogy a földesurak, faluk, városok „ha megalkhatnak egymással," a legelőket s legeltetés módját szabályozhassák, midőn a legeltetés joga csak a legeltető helyek tulajdonosait illeti, hogy az ilyetén szabályozás feletti értekeződés végett tartatni szokott gyülésekben nem lehet helye és szózata azon lakosoknak, kiknek legeltetésre alkalmatos föld nincs, önként értetik; valamint az is, hogy a midőn a szabályozás csak ugy létesülhet, ha az illető tulajdonosok megalkhatnak, ebben kényszeritésnek helye nem lehet, a mit a szózatok többsége szerint nem korlátolható tulajdonosi jog szentségén kivül, még azon tekintet is igényel, hogy különben szabályozás utján a kisebb birtokosok a helység nagyobb része tulajdonosának legeltetési jogát érdekökben kizsákmányolhatnák. Egyébiránt a közegyetértéssel megállitott legeltetési szabályok, az egyezősködő felekre nézve, az A. C. 3. R. 11. Cz. 2. czikke értelmében, kötelező erővel birnak s a szabályok biztositására

megállitott büntetés azokon, kik marháikat tilalmas helyre hajtanák, felvétethetik a kár megtérítésén kivül; de csak a magukat kötelezett tagokon, mert az idegenek a II. K. 3. R. 33. cz. 4. §. szerint, csupán a kár megtérítésén követeltethetnek, a tilalomrontás díját fizetni nem tartozván. Az idegenek marhái azonban még a nyomásban levő helyekről is béhajtathatnak; hajtáspénz neve alatt, egy öreg marhától két, és az aprótól egy pénz vétethetvén, de több nem, 12 forint büntetés terhe alatt, melynek két része a panaszlóé, harmada pedig a végrehajtóké; a ki pedig a marhák béhajtását erőszakoson gátolná, a tisztek által kisebb hatalmaskodás dijával (mely a nemesekre nézve 50 forint, a nemtelenekre nézve pedig 25 forint) büntettetik, az A. C. 3. R. 33. Cz. szerint. Csakugyan az utazók kiereszthetnek, marháik étetése végett, bármely helység szabad nyomás alatt levő határán, az 1675. májusban költ 7. czikk szerint.

164. §.

d.) A makkoltatási jogról.

Makkoltatási jognak neveztetik, a melynélfogva az erdők tulajdonosai a cser- tölgy- és bükkfák gyümölcseit saját sertéseik tartására s hizlalására használhatják s bérbe is adhatják. Hogy ezen jog járultság gyanánt illeti az erdő tulajdonosát, a dolog természetéből is világos, de el is van ismerve a törvénynyé vált urbéri szabályok 3-dik szakasza 5-ik pontjában, mely azt a jószág haszonvételének nevezi. Ezen jog gyakorlatának szabályai:

1.) Az erdő tulajdonosa kirekesztőlegesen használhatja azt, s bérbe is adhatja; a bért mint jószága jövedelmét maga számára szedethetvén (ugyanott) s ha tilalma ellenére sertéseit valaki erdejébe hajtaná, azokat béhajtatván, a kár becsü szerinti megtérítését követelheti a II. K. 3. R. 33. cz. k. és 3. §. szerint.

2.)Köteles volt a földesur saját külön erdeiben a makkoltatást urbéreseinek kevesebb bérért engedni meg, mint az idegeneknek; a szabad és falusiakkal is közös erdőkbeni makkolásért az urbéresek semmi fizetéssel sem tartozván (Urbéri szabály 3. Sz. 6. p.); de csakis saját maguk sertéseikért, idegen sertéseket épen azon okból nem fogadhatván bé, melynélfogva idegen marhákat sem vehetnek bé a legelőkre.

3.) Midőn a fiscus erdején sertései számára elegedendő makk nem teremne, azok a fundus regiusnak nevezteteti szászföldi erdőkre hajtathatnak, a szék tiszteinek joga levén elintézni azt, hogy honnan juthatna illendőképen makk, s ugyancsak ezen tisztek kötelessége levén az altisztek által, a szegénység sertései kirekesztésével, a fiscus sertései közé befogadott idegen sertéseket önhatalmulag magok számára elkobozni a C. C. 3. R. 13. Cz. 3. czikke szerint.

4.) A makkoltatás jogának elidegenitése által a tulajdonos tettlegesen lemond azon jogáról, hogy a makkot termő fákat levágathassa; ezáltal az elidegenitett használati jog használhatatlanná tétethetvén.

165. §.

e.) A közhatár használatáról.

Közhatárnak (commune terrenum) neveztetik mindazon szénarétek, erdők, szántóföldek s egyéb járultsági haszonvételek tömege, a köz- és nyomásban lenni szokott határokon (melyekből tilalmast fogni törvényszerinti békerités nélkül nem szabad az 1671: novemberi 15. czikk szerint) kivül, az A. C. 3. R. 29. Cz. értelmében, melyek bizonyos helység tulajdonosai között soha felosztva nem voltak; bárha azoknak némely része foglalás utján a birtokosok kirekesztőleges használata alá jutott legyen is. Mindaz, a mi a közhatár fogalmába foglaltatik, a helységbeli régi telkek járultságának tekintethetik, a mennyiben az idézett törvény abban a mértékben rendeli részeltetni a közhatárból a birtokosokat, a mely mértékben birtokolják azok a helységbeli régi telkeket; a miből önként következik, hogy valamig a közhatár osztatlanul használtatik, annak használata a belső régi telkek birtoka arányában illeti azok tulajdonosait. A közhatár osztályát akármelyik követelheti a belső telkek tulajdonosai közül, s szokás szerint az illető vármegye vagy szék derékszéke által, a követelő kérelmére, kirendelt osztoztató birák felosztják azt, mégpedig az idézett törvénybeli utasitásnál fogva, a régi telkek mennyisége s száma szerint (juxta quantitatem et numerum sessionum antiquarum), azaz, részeltetnek kitkit a birtokosok közül a közhatárhoz tartozó rétek, erdők, földek s egyéb haszonvételek annyid részéből, a hányad részét birtokolja a helységbeli régi telkek összegének. Melyeket lehessen régi

telkeknek tartani, a törvény meghatározni elmulatta; mivel azonban a közönséges igazsággal ellenkezőnek nyilvánitja azt, hogy a ki egy vagy két házhelyre feles embereket telepittet, egyiránt élje a nagyobb részt biró tulajdonosokkal a faluk közhatárait: látnivaló, hogy az osztály mértékének, a földesurak urbéreseinek és zselléreinek számát nem lehet tartani. A szokás ezen bajon ugy segitett, hogy régi telkeknek tartatja azokat, melyekről tanuk vagy oklevelek segedelmével bébizonyitani nem lehet sem azt, hogy valaha közhatárból foglaltattak, sem azt, hogy valamely régi telek feldarabolása következtében létesittettek volna; a nemes telkek vagy udvarhelyek (curia nobilitaris), ha bébizonyitani nem lehetne, hogy hány régi telekből alkottattak, három régi telek gyanánt vétetvén azon okból, mivel az udvarhelynek közbecs szerinti ára három annyi volt hajdon, mint egy urbéres teleknek a H. K. 1. R. 133. cz. 15, és 17. §-aiból láthatólag. Mivel pedig a közhatár osztályára inditott keresetnek feladata, annak a régi telkek birtokarányábani felosztása, szembetünő, hogy annak tárgya nem lehet a régi telkek birtokának is jogszerinti arányositása, melyek, mint az osztály törvény által megállitott kulcsai, változhatatlanok.

A közhatárhoz tartozó erdőkre nézve az 1791 : 30-ik czikk azt rendeli, hogy azoknak, mig felosztatnának is, pusztitás elleni biztositásáról gondoskodni az illető törvényhatósági tisztek kötelessége, azon szabályokat tiszteletben tartani az illető felek, 200. forint büntetés terhe alatt, köteleztetvén, melyek szerint az illető törvényhatóság megengedi a birói zár alá tétetett erdőkböli faizást, a tulajdonostársak házi és más kikerülhetetlen szükségei mértékéhez képest, a per folyta alatt is. Ezen törvényczikknek rendelését némelyek csupán a magyarföldi közerdőkre tartják alkalmazhatónak egyfelől azért, mivel abban kifejezetten vármegyei tisztek emlittetnek, és másfelől azért, mivel az A. C. 3. R. 76. Cz. 13. czikke a per alatti jószágnak birói zár alá vételét (sequestrum) a székelyföldön tiltja. Ezen vélemény alaptalanságát tanusitja mind az, hogy a kérdéses törvény czélja általában az erdők pusztitásának megakadályozása levén, annak mindazon esetekre kell és lehet alkalmaztatni, melyekben a kijelelt czél biztositására szükség van, kivált midőn a törvényhatósági viszonyokat szabályo-

zó, kivált régibb s csupán a vármegyékről emlékező törvények, szokás szerint, a székely székekre is alkalmaztatnak azon eseteken kivül, melyekben a székelyföldi törvényhatóságokra nézve különös intézkedés történt, s egyébiránt is nem képzelhetni a józan ész előtt megállható okát annak, hogy miért kivánt volna a törvény inkább gondoskodni a közös erdők pusztitása megelőzéséről a magyar- mint a székelyföldön, s miért lehetne e törvény gondoskodása alól kivenni a székelyföldi erdőket; mind azért, mivel az Approbata Constitutioból idézett törvény *jószágról* szól, mely székely örökséget jelent s különbözik az erdőktől, melyek névszerint szoktak törvényeink által amazoktól megkülönböztetni, s ha azok nevezete alatt béfoglaltaknak vétethetnének, csakis oly erdőkről lehetne mondani, melyek mint a jószág járulékai, külön birtokoltatnak, az 1791: 30 czikk pedig olyan közös erdőket tárgyaz, melyek csak magukra váltak osztályos per tárgyává azon jószág nélkül, melyhez tartoznak, s a melyekre nézve sem más, sem az idézett törvény nem rendelte, hogy birói zár alá a székelyföldön ne tétethessenek, s ha rendelte volna is, a kérdés alatti ujabb törvény által megváltoztatottnak méltán vétethetnék.

Azok, a kik a székelységen kevés belső telkeket vásárolván azokat egymás között felosztották, a bébirás és közhatárok élésétől el vannak tiltva, az 1679: májusi 23. czikk által.

166. §.

A határrendezés és birtokelkülönitésről.

Az A. C. 3. R. 29. czime módosittatott az 184⁶/₇: 15. cz. által, abban a határrendezésre és birtokelkülönitésre nézve a következendő szabályok állittatván meg:

1.) „Birtokának elkülönitését bármely birtokos, ugy az urbéri állományokét az urbéresek többsége megkivánhatja; e joggal élni kivánók illetősége, mennyiben lehetséges egy, vagy a határ fekvéséhez képest, lehetőleg legkevesebb tagban, aként kiszakasztandó, hogy ez által a több birtokosok és urbéresek a határ jobb részéből, mennyiben annak eddig is használatában voltak, ki ne rekesztessenek."

2.) „A birtokaik elkülönitését kivánók számára nem csak azon birtokmennyiség, mit eddig dülönként szántóknak, vagy szénafüveknek használtak, aránylagosan kiadan-

dó, hanem ezzel együtt az osztatlan közös erdőkből arányos illetőségeik is együtt kiszakasztandók; a törvénynek ezen rendelete akár volt az illető helységben határosztály, akár nem, egyiránt tartassék meg."

3.) „Ha a birtokelkülönités oly határokban lenne végbezviendő, hol még törvényes határosztály nem volt, ott a birtokelkülönitéssel a határosztályt illető más kérdések is el fognak határoztatni."

4.) „Ha valamely birtokos kivánja, ezen elkülönités alkalmával, oly közjavadalmak arányositása is (limitatio) végbezviendő, melyek a fenálló törvények szerint arányositás tárgyát teszik."

5.) „A birtok aránylagos kiszakasztása kulcsául következő elvek állittatnak meg:"

1-ör „Az osztályos atyafiak, vagy azok jogán birók közt, hol az egész helységre és annak határára nézve a jelen időig, tisztán tudatik az ágazatok szerinti örökösödés, hogy t. i. azon helységnek és határnak hányad része illeti örökösödési jog szerint egyik vagy másik birtokost: ott mindennemü külsők kiszakasztásában az ágazatok szerinti illetőség megtartandó. Ha valaki egy osztályos birtokostól egy részt megszerzett volna, ez minden esetre az elidegenitő részébe számittatik, de a megszerzőnek adatik ki."

2-or. „Ha az ágazatok szerinti örökösödés, oly tisztaságban, miképpen itt előterjesztetett, bé nem bizonyitható: ily esetben külön kulcs állittatik meg a sajátul használt külső birtokra, s külön a közhelyekre s ezekből tett foglalásokra." És pedig"

a.) „a régi időtől fogva sajátilag külön birt külső birtokokra nézve, melyekről bé nem lehet bizonyitani, hogy közhelyekből fogattak volna fel, ugy az eddigi törvényes határosztályoknál fogva a birtokosok közt már kiosztott külbirtokokra nézve is, ezeknek jelenlegi birtoklás szerinti valóságos kiterjedése lesz felveendő, ezen kiterjedés mennyisége megállitandó, és a megállitott birtokmennyiség kinekkinek illetőségébe aránylagoson kiadandó;"

b.) „a közhelyekre és ezekből tett foglalásokra nézve a részesedés kulcsául szolgáland a régi telkek száma, mennyiben tisztába hozható; melyek felszámitására nézve az udvartelkek iránt törvényhatóságonként divatozó azon különböző szokás, miként némely törvényhatóságban két, má-

sutt három régi teleknek számittattak, továbbra is fenmarad; ha pedig bébizonyittatnék, hogy valamely udvartelek több udvar- vagy régi jobbágytelekből van összeszerkesztve, ezeknek száma számitásba veendő. Hol már ezelőtt határosztály volt, a netalán fenmaradt közhelyekbőli illetőségek kiszakasztására a határosztályban használt kulcs, ha tudatik, megtartandó, ha pedig nem tudatnék, ezen törvényczikkben foglalt elvek szerint leszen a kulcs alkalmazandó."

6.) „Az előbbi szakaszban foglalt minden pontra nézve megjegyeztetik, hogyha ezen rendezés alkalmával a felek egymás közt valamely kulcs iránt megegyeznének, mindenekelőtt az egyezés tartalma követendő."

7.) „Azon közhelyek felosztására nézve, melyek pusztai birtokok (praedium) lennének, az előbbi két szakaszban határozott kulcsok alkalmazandók; megjegyezve a régi telkekre nézve, hogy csak azon telkek vétethetnek régieknek, melyek még pusztává változás előtt azon pusztai birtokon voltak. Hogyha az ilyetén birtokokban az előbbi kulcsok egyike sem lenne alkalmazható: az ottani közhelyek a régi idő olta ugyanott külön birtokolt helyek kiterjedésének arányában osztandók."

8.) „A közhelyekből tett foglalásokra nézve időmulásnak helye nincs."

9.) „A közlegelő elkülönitésére és az urbéreseknek ezekbőli illetőségeik kiszakasztására határoztatik:"

1-ör „Legeltetés illeti az urbéreseket"

a.) „a telki állományaikhoz tartozó ugarföldeken";

b.) „ezen szakaszban alább határozott módon részökre kiszakasztandó legelőn, ha a határon fordulónkénti szántók- és kaszálókon kivül, volt eddig is közlegelő; és ha ebből legelői illetőségök ki nem adathatnék";

c.) „erdős helyeken azon erdőkben, hol régi idő olta folytonoson legeltetés használatában voltak. Mirenézve

2-or „felvéve az egész helység közlegelőjének kiterjedését, legelőbb is az 5-ik és 6-ik szakaszokban határozott kulcsok szerint, mint valóságos közhelyekre nézve, tisztába hozandó azon mennyiség, mely a közlegelőből ugyanazon helység több birtokosai közt, az egyes birtokosokat különkülön illeti."

3-or „Oly birtokosoknak legelői illetőségök, kiknek

nincs urbéresök, a több földesurakat szolgáló urbéresek tekintetéből megnem szorittathatik, hanem épségében kiadandó."

4-er „ Meghatároztatván az urbéresekkel ellátott urakra nézve a legelői illetőség, az később minden egyes földesur és annak urbéresei közt, következő elvek szerint, felosztandó és kiadandó :"

a) „Ha a földesur közlegelői illetőségének feléből mindenik egésztelkü urbéresre öt holdtól tizenöt holdig jut: a közlegelő másik fele a földesuraknak marad."

b) „Ha pedig a közlegelő oly kevés lenne, hogy annak feléből öt hold kiterjedésü legelő sem jutna egy egész urbéres telek után: a földesurak közlegelői illetőségéből nekik csak egynegyed rész meghagyandó, három negyede pedig urbéreseikközt kiosztandó."

c.) „Azon esetben végre, ha a közlegelő oly nagy kiterjedésü lenne, hogy a földesurnak mindenik egész urbéresi telkére a tizenöt hold kiterjedésü legelő kijutna: a fenmaradott legelőbeli rész, az urbéresek kielégitése után, minden esetre a földesurnak hagyandó."

„Ezen módon mindenik földesur urbéreseire közlegelői részesedésök mértéke tisztába hozatván s meg állittatván, ha az urbéresek közlegelőjüket maguk közt, az 1-sö szakasz értelmében, elkülönittetni nem kivánnák, akkor közlegelői illetőségök összeszámittatik, és egy vagy a lehető legkevesebb tagban, az urbéres közönség számára, kiszakasztatik; mit az egész helység urbéresei, szolgálatuk arányában, közös legelőjöknek használandnak."

„Az urbéresek ily módon legelővel elláttatván, minden földesuraknak saját urbéreseik számára kiadott legelői illetőségen fejül megmaradt legelőbeli része felszámittatik, s ha birtokát külön kivánja kiszakasztatni, többi birtok részeivel együtt összesitve, elkülönitve adatik ki."

5-ör „Azon birtokosok illetősége, kik legelői részöket elkülönittetni nem akarják, egy tagban kiszakasztandó."

6-or „ Havasos és nagyon tágas legelőkkel és erdőkkel ellátott helyeken, melyekben az urbéresek már régi idő olta s folytonos gyakorlatnál fogva, legeltetési javadalommal éltek, az urbéresek marhái legelésére bizonyos rész kijelelendő; mely mennyiség meghatározásában főként azon körülmény veendő tekintetbe, hogy azon helység lakosai szántásvetés- vagy inkább marhatartásból élnek-e? de sem-

mi esetre tizenöt holdon felül, ideértve a közlegelőből kiszakasztott részeni legeltetést is, egyegész urbérestelek után több nem számittathatik; önként értetvén, hogy az urbéresek ily kiszakasztott erdőrészben, az egy legeltetésen kivül, más haszonvételi joggal csak ugy birandanak, ha egyszersmind erdőlési részökben is kiszakasztatott; egyébiránt ez esetben is, az urbéreseknek a földesuri erdőkbeni legeltethetési javadalma csakis az erdőszeti helyes szabályok szerint, olymodon engedtetik meg, hogy ezáltal a földesur az erdőkből eddig vett javadalmai használatától el ne rekesztessék."

7-er „Mely határokban az ugarokon, s feltiltás előtt, a kaszálókon kivül semmi más közlegelő eddigsem volt, ott a földesur az urbéresek számára külön közlegelő kiszakasztásával nem tartozik."

8-or „Az urbéresek legelői illetőségének kiszámitásakor, az egésznél nagyobb vagy kisebb urbérestelkek aránylagoson számitandók; nyolcz házas zsellér egy egész állományu urbéresnek veendő; ezen rovatba számittatnak oly urbérestelkekis, melyeknek külsői egy negyed urbérestelket sem tesznek."

9-er „A közlegelőköni legeltetési jog a birtokost minden oly helységekben, hol bármilynemü majorság vagy urbéresi belső birtoka van, illeti, mely illetőségét a birtokos elkülönitve kiszakasztathatja. Kivétetnek csupán azon helységek, melyekben legeltetési jogukkal a birtokos és elődei sohasem éltek, semmi külső majorság földdel nem birnak, és egyszersmind a legelő oly szük, hogy az urbéresek igavonó marhái legeltetésére sem elégségesek; oly helységekben tehát, hol mind ezen három feltétel együtt fordul elő, a földesur a közlegelőni legeltetési joggal ezután sem birand, és abból maga részére kiszakasztást sem tétethet."

10.) „Ha több birtokosok egymásközt megegyeznének, szabadságukban áll mindennemü illetőségeiket egyesülve külön egy tagban kiszakasztatni."

11.) „Az elkülönitett birtokokat birtokosaik szabad tetszésök szerint, mások kirekesztésével, használhatván, kik a határban levő egész illetőségeiket kivették, a határban másutt legeltetési joggal nem birnak."

12.) „Azoknak birtoka, kik azt elkülönitni nem kivánnák, fordulónként ugy adassék ki, hogy legalább háromfordulojuk legyen; kik következőleg birtokaikat elkülönittet-

hetik, de ezen elkülönités által az annakelőtte már elkülönitett tagok meg nem zavartathatnak."

13.) „Az urbéreseknek külsőségeik a földesuri majorságföldektől minden esetre ugy válogattassanak külön, hogy az urbéri törvények értelmében, urbéreseknek kiadandó tömeg, az elkülönités előtt általuk használthoz mind mennyiségére mind minőségére nézve, egyenlő legyen."

14.) „Az egyházak birtoka (ide nem értve a közhelyekbőli foglalásokat) jelenlegi birtokok arányában kiszakasztandó."

„Ha a helységben templommal és pappal ellátott egyháznak semmi vagy egy egész urbéri állománynál kevesebb birtoka lenne, és azon helység határán közhely találtatnék: abból az egyház birtoka, azon helység számára megállitott, egy egész telki állomány mennyiségében kiszakasztatván, e mennyiségre kipótolandó; mely törvény jótékonysága a görög nem egyesültek egyházaira is kiterjesztetik."

„Közhelyekkel ellátott helységekben, a helybeli oskola számára a közhelyekből, azon helységekre nézve megállitott egy egész urbéri állományhoz egyenlő mennyiség kiszakasztandó. Hol közhelyek nincsenek, a rendezésre kiküldött bíróság illető földesurakat megtalálván, arra igyekszik birni, hogy a kivánt mennyiség kiszakasztásába egyezzenek meg. Oly helységekben, hol oskolák még nem léteznek, az oskolák telállitására kiszakasztandó rész a birtokosság felügyelete alatt fog kezeltetni."

15.) „Mindenik bévett vallásu, valamint a görög nem egyesült egyházak számára is, melyeknek azon helységben templomjok és papjok van, a közlegelőkből, azon helység számára két egész telek után megállitott legelőbeli járandóság kiszakasztandó, mely legelői illetőséget illető lelkész és oskolamester különösön használandják."

16.) „Határrendezés alkalmával, ha az illető tulajdonos és több birtokostársai egymásközt máskép meg nem egyezhetnének, tulajdonosaiknál hagyandók és illetőségeikbe számitandók:"

a.) „minden belsők és közvetlen a falu mellett levő, elkülönitett és különös használat alá béfogott helyek;"

b.) „szőllők, a határon levő gyümölcsösök, és külön birtokolt majorságerdők."

c.) „azon külsők, melyeket a birtokos elkülönitett használat alá vonván, lakosokkal bételepitett;"

d.) „ oly külsö helyek, melyekkel a föld rendes gazdasági használatán kivül, különös jog vagy javadalom gyakorlata van kapcsolatban, milyenek: a vámos helyek, ásványos vizek, malmok s ezek fentartására szükséges helyek, mezőni fogadók, az azokhoz keritett helyekkel együtt, s hasonlók;"

e.) „ az előbbi pontok alá nem sorozható külső határbeli épületekre nézve megjegyeztetik, hogy a költségesebb épületek, az e körüli helylyel együtt, előbbi birtokosaiknál hagyassanak, a kevésbbé költségesek pedig, vagy melyek átváltoztatását a határrendezés költségeit hordozók elvállalnák, ezek költségén hordassanak át az épület tulajdonosának jutandó határrészbe. A temető- és templomhelyek tagositás tárgyait nem tehetik."

17.) „A határban szükséges utak, valamint az itatókhoz és az előbbi szakasz rendeleténél fogva jelen birtokosaiknak meghagyott helyekhez vezető utak, a nélkül hogy bárkinek részébe tudatnának, a felosztandó birtok összegéből kihagyandók."

18.) „Minden egyes birtok kiszakasztásának, az előbbi birtokhoz egyenlő becsü földben kell történni, a minőséget a kiterjedés pótolván; haszonvehetetlen földek számitásba nem jöhetnek, hanem bétudás nélkül, azok tulajdonaivá válnak, kiknek birtokai közé esnek."

19.) „Ha a felek meg nem egyezhetnének: a rendező bíróság ezen törvényczikkben megállitott elvek szerint, és különös tekintettel ezen törvényczikk 1-sö szakaszára, hogy t. i. a birtokaikat elkülönittetni nem kivánók, ugy az urbéresek is a határ jobb részéből, mennyiben annak addigis használatában voltak, ki ne rekesztessenek: sorsvonás utján határozandja el, hogy az elkülönitést kivánóknak birtokai, ugy az urbéreseké is hol adassanak ki."

„Ha a birtokosok valamelyike maga részét, különben a megállitott elvek szerint, egy tagban ki nem kaphatván, azt nyilvánitná, miszerint annak egy tagbani kikaphatása tekintetéből, a határ gyengébb részéből kiszakasztással is megelégednék: ily birtokosnak illetősége egy tagban leszen kiszakasztandó; ugy mindazonáltal, hogy ezen esetben is, a több birtokosok és urbéresek, a határ jobb részéből (mennyiben azelőtt is annak használatában voltak) ki ne rekesztessenek."

20.) „Oly helységekben, hol határrendezés még nem történt, a törvényhatósági tisztek kötelessége felügyelni, hogy a birtokosok és urbéresek közül senki aránytalan marhalegeltetéssel a többi birtokosokat, szolgáló embereket és urbéreseket legeltetési joguk-és javadalmaikban meg ne szoritsa. Ezen rendszabály azon határrészekre is kiterjesztetik, melyek rendezés alkalmával nem elkülönitve, hanem a birtokosok és urbéresek számára közösön szakasztattak ki."

167. §.
A határrendezés és birtok-elkülönités módjáról.

A határrendezés és birtok- elkülönités módja következendőleg szabályoztatott az 184⁶/₇: 15. czikk 21. §-ánkezdve az 51. §-ig:

1.) „Első bírósági törvényszéke a határrendezésnek s elkülönitésnek az illető törvényhatóság derékszéke, mely öt tagot bocsát ki, kik közül egyik az elnöki, másik a jegyzői tisztet viendi, egyszersmind az öt rendes tagon kivül, még nehány egyént nevez ki, de ez utóbbiak birói minőségben csak akkor jelennek meg, midőn a rendes tagok valamelyike ellen törvényes kifogás tétetvén, vagy valamelyik közülök meg nem jelenhetvén, az elnök által a megjelenésre felszólittatnék."

„Ezen első bírósági törvényszék, bármely fél kivánatára, eljárását a hely szinén folytatja. Az itélet törvényességére pedig öt tagnak jelenléte szükséges. Feltörvényszék a királyi főkormány, mely az ily pereket folyamodás utján vizsgálja meg, honnan a királyi főkormány itéletével meg nem elégedő fél, hasonlólag folyamodás utján, a 35-ik szakasz értelmében, legfelsőbb vizsgálat végett ő felsége eleibe felviheti."

2.) „Az első bírósági törvényszék nevezett elnökének tisztét, ha akadályoztatnék, vagy törvényes kifogás alá jőne, az utána következő biró viszi."

3.) „A telperes, minden előleges hirtétel vagy meghivás nélkül, per megkezdése gyanánt, a törvényhatósági derékszékhez kérelmet ad bé, melyben az első bírósági törvényszéket kirendeltetni kéri, s a per tárgyát tevő határnak minden jelenlegi birtokosait kérelmében megnevezi."

4.) „A törvényhatósági derékszék, a nélkül, hogy a fe-

lek iratásait bévenné, az első birósági törvényszéket kinevezi, s egyszersmind kijeleli a napot, melyen ezen itélőszék a hely szinére kiszálljon. Ezen határnap kitüzésében, a helységi birtokosoknak, azon helytől, hol az elkülönités vagy rendezés megteendő, közelebb vagy távolabb lakásuk tekintetbe vételével, a törvényhatósági derékszék arra leend ügyelettel, hogy a határnap, válasza kiadásától számitva harmincz napnál kevesebb, s hatvan napnál több időre ne essék."

5.) „Az első birósági törvényszék kibocsátása alkalmával, a derékszék a felperes kérelmében kijelelt minden közbirtokost és urbéres közönséget, a rendezési per megkezdése iránt, illető járásbeli tisztek által felszólittat, és mind a kirendelt birák neveit, mind a megjelenésre kitüzött határnapot tudtokra adatja; ezen felszólitást a járásbeli tisztek a törvényhatóságukban lakókra, vagy ott könnyen megtalálhatókra nézve személyesen, a többiekre nézve birtokaikról viszik véghez, és a felszólitás megtételéről az első birósági törvényszék elnökét azonnal tudósitják."

„Ha a felperes, a bizonytalanságban és homályban álló birtokviszonyok miatt, a derékszékhez béadott kérelmében valamelyik birtokost megnevezni elmulasztaná, és e miatt egy vagy más birtokos nem szólittatnék fel: e hiány következőleg is kipótoltatható, s a törvényszék kiszállása után azonnal, mielőtt bármily kérdésben határozatot hozna, ily birtokost az illető járásbeli tiszt által felszólittatja. Egyébiránt, a felszólitásnak bármily alakbani megtétele tekintetéből, semmi kifogás nem tétethetik; a felszólitásra nézve lényeges kellékekül csupán azok tekintetvén, melyek ezen és előbbi két szakaszban megállittattak."

6.) „A derékszék az első birósági törvényszék kibocsátásakor, a törvényhatósági hivatalos pártfogóhoz is rendelést teszen, hogy a rendezés véghez vitelekor a hely szinén jelen legyen, az adózó közönséget védje és az adóalap épségére ügyeljen föl."

7.) „Határrendezési ügyekben a derékszék hatásköre csak az előbbi szakaszokban kijeleltekre terjed ki, és minden más kérdések megvitatása s elhatározása a kibocsátandó első birósági törvényszék itélete alá tartozik."

8.) „Az első birósági törvényszék köteles, a derékszék által kijelelt napon, a törvényszüneteket nem tekintve, a helyszinére kiszállani s munkálkodását az innepnapokon kivül folytatni."

9.) „A kibocsátott törvényszék munkálkodását az elégtétel elpróbálása nélkül kezdi meg.“

10.) „Mi a felek követeléseit illeti:“

a.) „A felperes fél, az első birósági törvényszék előtt, ennek kiszállása után, legfeljebb harmadnap alatt, kivánatait kérelmi alakban béadja; az alpereseknek, ugy az urbéres közönségnek együtt, vagy külön is észrevételeiket és ellenköveteléseiket, ezen harmadnap alatt beadni hasonlólag joguk van; ezen előleges béadás egyik felet sem rekesztvén el lehető egyéb követeléseinek, az ügy folyama alatt pótlólag béadásától; azonban a méltatlan hurczolás büntetését igénylő esetekben, azt elkövető fél, a törvényszék által, méltatlanság büntetésén leszen marasztandó.“

b.) „A felek kölcsönös követeléseinek bévétele után, a törvényszék előlegesen a felekközt békés utoni kiegyenlitést probáland el, melynek nem sikerülése esetében“

c) „a feleknek csakis kétszeri összefelelkezésök bévétele után, az illető kérdésekre nézve itéletet mond“;

d) „a feleknek minden feleletökre, legfeljebb harmadnapi határidő tüzetik ki;“

11.) „Kötelessége leend még e törvényszéknek.“

a.) „az osztatlan közerdőkre nézve az 1791-ik évi 30-ik törvényczikk értelmében, bármely félnek kivánatára, a kereset bévégzéséig birói zárt rendelni, és a törvényhatósági tiszteket ennek elégtételbe vétele végett fölszólitni.“

b.) „Ha a határ hitelesen fölmérve mégnem lenne, azt fölméretni és az elkülönités vagy kiszakasztás előtti állásról, minden egyes birtok darabot, azoknak kiterjedését és birtokosát tisztán és világoson magában foglaló, és az elnök s jegyző aláirásával hitelesitendő, pontos térrajzot készittetni; ha pedig a határ már az előtt hitelesen fölmérve és arról térrajz is készitve lenne: a meglevő térrajzot a közbejöhetett változások szerint kiigazittatni.“

c.) „ Minden esetre, a határnak rendezés előtti állásáról véghez vitt fölmérést és térrajzot, munkálkodása végével, a törvényhatóság levéltárábani megtartás végett, a törvényhatóságnak béküldeni.“

d.) „Alkalmas és ahoz értő mérnököt, a törvényszék megegyezésével, a felperes vesz föl, ki ellen az ellenfél kifogását a törvényszék előtt megteheti.“

e.) „Ha a helység határának egy része vagy annak hasz-

nálata fölött a szomszéd helységekkel határbeli egyenetlenség lenne: a törvényszék a fölmérés megkezdése előtt, a fenforgó egyenetlenség békés utoni kiegyenlitését elpróbálja, melynek nem sikerülése esetében, az egyenetlenség alatti helynek kihagyásával, intézkedését csak a határ egyenetlenség alatt nem levő több részeire nézve teendi meg, a térrajzban a kérdés alatti helyet is kijelelvén. A fenforgó határbeli egyenetlenség elenyésztetése után, annak rendezésére is az illetőknek joga fenmarad."

12.) „Noha az előforduló esetekhez képest, az első birósági törvényszék több nem derekas itéleteket hozhat; de az ügy folyama alatt, akár törvényes menedékek alkalmazásával, akár folyamodásokkal perfüggést okozni nem lehet; azonban a sérelmes fél szabadságában áll, az egyes itéletek kimondása alkalmával is az orvoslatra jogát fentartani; a mit ha béjelenteni elmulasztana is, joga leend, az ügynek az első birósági törvényszék előtti lefolyta után, követelt sérelmeinek orvoslatát a királyi főkormány előtt, az alább határozott módon szorgalmazni."

13.) „Az első birósági törvényszék előtt már lefolyt ügy, a kiszakasztás és kézbeadás előtt, akár adatik bé folyamodási kérelemlevél, akár nem, a királyi főkormányhoz felterjesztendő; mire nézve"

a.) „az első birósági törvényszék végső itéletének kimondásától számitva tizenöt nap engedtetik a feleknek és urbéreseknek, hogy folyamodási kérelemleveleiket azon törvényszék elnökéhez béadhasák; mely határidő elteltével a folyamodások béadásának s elfogadásának helye nincs."

b.) „A folyamodó, az ügy első kezdése olta állitólag szenvedett minden sérelmeit folyamodásában fölfedezheti."

c) „ A folyamodások az első birósági törvényszék elnöke utján a felekkel közöltetvén, észrevételeik megkészitésére s béadására együtt véve, ujra tizenöt napi határidő engedtetik."

d.) „Az érintett határidőnek elteltével, a törvényszék elnöke a folyamodásokat és azokra tett észrevételeket, a perfolyta levelekkel együtt, minden tudósitás nélkül, a királyi főkormányhoz felküldi. Önként értetvén, hogyha az első tizenöt napalatt az elnöknek folyamodások bé nem adattak, ezen első tizenöt nap elteltével, a pert a királyi főkormányhoz felküldeni köteles."

14.) „A királyi főkormány, a béadott folyamodások nyomán, határozatát a perben előforduló minden kérdésre kiterjesztheti. Ha azonban a felek az első birósági törvényszék itéletén megnyugodtak, csak azt vizsgálandja meg, hogy az első birósági törvényszék által, az urbéresekre nézve, a törvények rendelete pontosan megtartatott-é ?."

15.) „A királyi főkormány határozatát a törvényhatóság főtisztéhez, vagy annak helyettesséhez küldi le; ki e határozatot vevén, annak a helyszinéni kihirdetése végett határnapot tüz ki, s a feleket, illető járásbeli tiszt által, a 25-ik szakaszban megállitott mód szerint, a megjelenésre fölszólittatja, arról is gondoskodván, hogy a kitüzött napon az első birósági törvényszék ott megjelenvén, a királyi főkormány határozatát kihirdettesse."

„A királyi főkormány határozatán meg nem nyugvó félnek joga van, annak kihirdetése alkalmával, ő felségéhez fölfolyamodást jelenteni; a fölfolyamodás beadására s fölküldésére, s a legfelsőbb királyi határozat kihirdetésére nézve, e törvényczik 32, 33, 34 s 35 szakaszainak rendszabályai megtartandók; de a folyamodás jótékonyságával élni akaró, a királyi főkormányi határozat kihirdetése napjától számitandó tizenöt nap alatt, folyamodását az első birósági törvényszék elnökénél bejelenteni köteles, különben a királyi főkormányi határozat végső itéletnek tekintendő. Fölfolyamodás jelentése esetében a per, az első birósági törvényszék elnöke által, a 27-ik szakasz c.) pontja értelmében, a királyi főkormány utján ő felségének fölküldendő."

16.) „Az első birósági törvényszék, a végső itéletnek a 15-ik szakasz értelmébeni kihirdetése után, munkálkodását azonnal, elégtétel elpróbálása nélkül, folytatandja; a kiszakasztást mérnöki közbenjövéssel megteszi; a költségek iránt, a felek elöleges kihallgatásával, elégtételbe veendő határozatot hoz, s kinek kinek részét kiadja."

17.) „Az e szerint rendezett határról a törvényszék uj térrajzot készittet azon pontossággal, mely az első térrajzra nézve a 31-ik szakasz b.) pontja alatt határoztatott, és e második térrajz is, a perfolyta levelekkel együtt, a törvényhatóság levéltárába, megtartás végett beküldendő. Az ügy bévégződése után a felek saját okleveleiket kivehetik, s a törvényszék ezekről, ugy szintén a perfolyta levelekről, a törvényhatóság levéltárába helyezendő lajstromot készittet."

18.) „Ha a peres felek valamelyike kivánná, köteles a törvényszék, a térrajzok hiteles mását, a perből kivonatokat, sőt az egész perfolyamot is az ahoz tartozó irományokkal és oklevelekkel együtt, törvényes dij letétele mellett, hiteles másban kiadni; az egész perfolyam kiadásában, az átbocsátó levelekre nézve fenálló rend tartatván meg. A térrajzokból és perfolyta levelekből, azoknak a törvényhatóság levéltárába bététele után, a hiteles mások a törvényhatóság főtiszte és jegyző aláirása alatt kiadandók; ily hitelesen kiadott mások a törvényszéki mások erejével birandanak."

19.) „Mi a határrendezés és e végre folytatott ügy költségeit illeti:

a.) „Hol törvényes határosztály már volt, a rendezés költségeit, birtokuk arányában, mindazok hordozzák, kik határbeli illetőségeiket elkülönitve vették ki."

b.) „Hol határosztály nem volt, a rendezés költségeiben, akár elkülönitéssel volt összeköttetésben, akár nem, minden birtokos, birtoka arányában részt venni köteles."

c.) „Azon esetben, midőn a költségeket minden birtokos hordozni köteles, az urbéresek a szükséges tenyeres és fuvaros napszámokon, és a határban használandó ingyen előfogatokon kivül, semmi költséggel nem terheltethetnek."

d.) „Az első birósági törvényszék birái, munkálkodásuk folyama alatt, mihez a kiszállási és hazautazási napok is számitandók, az élelmen s előfogati költségen kivül egy rforint, s az elnök egy rforint negyven krajczár napi bérrel ellátandók."

„A jegyzőt ily irományokért, melyeket mint birósági jegyző köteles készitni, milyenek a jegyzőkönyvek, itéletek, perlajstrom s hasonlók, napi béren felül külön dij nem illeti; de ezekből, valamelyik fél kivánatára, kiadandó hiteles másokért vagy kivonatokért a törvényes dijt veszi."

e.) „A költségeket, ha a felek másképen nem egyeztek volna meg, a munkálkodás folyama alatt, mindig a felperes előlegezi, melyeknek a törvényszék általi elhatározása után, ha találtatnának oly birtokosok, kik az előbbi a.) és b.) pontok szerint a költségekben részt venni kötelesek, és részöket lefizetni vonakodnának: a törvényszék a költségeket előlegezőket, a részt venni kötelesek földbirtokából, a a megitélendő arányhoz képest, törvényes becsü utján ki-

elégiti. A költségekben ily módon elbecsült és elfoglalt birtokrész törvényes zálog természetével birand."

f.) „Fáradság czime alatt semmi nem számittathatik."

g.) „A határrendezésre vagy elkülönitésre forditott költségek a birtokon fekvő törvényes béruházásoknak tekintendők."

20.) „Ha valaki az első birósági törvényszéket kiszállásában, vagy munkálkodásának bármely pontján annak teljes bévégzéseig meggátolná, vagy annak ellenszegülne: a törvényhatóság fő- vagy első tiszte, vagy azok helyettese, a törvényszék feljelentésére, a kivántató segélyről, szükség esetében maga utján katonai erőről is fog gondoskodni; az ilyetén segélyköltségeit mindig a meggátló és ellenszegülő hordozza."

„Az elégtétel elpróbálása körül gyakoroltatni szokott eljárásoknak és formaságoknak, ellenállásnak, viszszaverésnek, a polgári és katonai erők iránti szokott felelkezéseknek, fölhivásnak, törvényes menedékeknek és folyamodásoknak — jelen törvényczikkben kifejezett eseteken kivül — ezen perfolyamokban helye nincs, s azoknak alkalmazása semmi perfüggést nem okozhat; birtokon kivül csak három év folyama alatt meginditható kegyelemből ujitás hagyatván fen."

21.) „A kiszakasztás, kézbeadás vagy költségek hitelesitése által magát megterheltetve vélő fél, hat hónap alatt folyamatba teendő elégtétel-orvoslat utján, sérelmei orvoslását a királyi főkormány előtt eszközölheti."

22.) „Ezután inditandó határosztályos ügyek csak a jelen törvényczikkben megállitott módon és perfolyam szerint indittathatnak és tárgyaltathatnak."

23.) „Határosztályt követelhet bárki, elkülönités nélkül is, de a peresfelek akármelyikének joga van, ezen törvényczikk 1-sö és 2-dik szakaszai értelmében, illetőségének elkülönitve és összesitve leendő kiadását ugyanazon perben megkivánni."

24.) „A most folyamatban levő, de még derekas itéleten át nem ment határosztályos ügyek, akármely fél kivánságára, jelen törvényczikkben megállitott törvényszékhez átteendők, és a birtokelkülönitésre is kiterjeszthetők."

25.) „Ezelőtt inditott határosztályos ügyek, melyekben már derekas itélet költ, a fenálló törvények értelmében megkezdett uton bévégzendők."

*

26.) Végképen ellátott, de még végre nem hajtott, valamint ezen törvényczikk 45-ik szakasza értelmében ezután ellátandó határosztályos ügyek, az illetőségét külön kiszakasztatni akaró bármely félnek kívánságára, jelen törvényczikkben megállított törvényszékhez átteendők; mely törvényszék által csak az elkülönités kérdése elhatározandó, de a részesedés mértékét illető, és az osztoztató szék által már itéletesen elhatározott több elvek ujabb itélet tárgyává nem tétethetnek."

27.) „Az eddig akár egyezésileg, akár törvényes határosztály alkalmával történt elkülönitések erejökben hagyatnak, kiigazitásnak csak annyiban levén helye, mennyiben az elkülönités alkalmával osztatlanul hagyott földek fölosztathatnak. Ily elkülönitések által magukat megkárositva vélő urbéreseknek fenmarad, az urbéri törvények értelmében, kármentesitésök követelhetése."

28.) „Azon esetben is, midőn a határosztály véghezmente után, az arányositás alá tartozó közjavadalmak arányositása, vagy közerdők, állandó közlegelők, vagy a határosztály alkalmával osztatlanul fenmaradt közhelyek fölosztása, vagy végre a jelen törvényczikk keletkezése előtti elkülönitéseknek kiigazitása az urbéresek részéről követeltetnek: jelen törvényczikkben megállitott ut és mód követendő; a költséget, ez utolsó esetben, midőn tudniillik a már megtörtént elkülönités kiigazitása forog fen, a birtokaikat elkülönitni kivánók, a fenérintett több esetekben pedig minden birtokos aránylagoson hordozván."

29.) „Ezen törvényczikk alkalmazását sem a közönségek lehető kiváltsága, sem az urbéri kötések, vagy urbéri tartozások iránti gyakorlat, sem az állományi illetőségek haszonvétele iránti szerződések meg ném gátolhatják; egyébiránt ilyetén kiváltságok, kötések, régi szokások és serződések ereje épségben hagyatván."

30.) „A szélbeli katonaság iránti tervkészités az országos bizottmány kötelességévé tétetvén, jelen törvényczikkben megállitott elveknek azon helységekre, hol jelenleg szélbeli katonaság létez, mikénti alkalmazására nézve véleményt adni azon bizottmány teendője levén: a béadandó vélemény országos tárgyalásáig és ellátásáig, a megállitott elveknek emlitett helyekre leendő alkalmazása függőben ha-

gyatik; azonban a rendezés szabad egyezkedés utján ily helységekben is megengedtetvén."

167. §.

f.) A korcsomárlási jogról.

Korcsomárlási jognak neveztetik a szeszes italoknak u. m. bornak, sernek, pálinkának kisebb mértékekkeli árultathatása. Ennek járultsági természetét tanusitja az, hogy gyakorlata a birtokosokot jószágaik mennyiségéhez képest illeti (juxta quantitatem bonorum, A. C. 3. R. 32. Cz. 1. cz.). Ezen jog csak a magyar- és székelyföldön lakó falusi birtokosokra nézve van ugyan szabályozva törvényeinkben, de gyakorolják, szokás szerint, s gyakorolhatják is azt a városiak is, még pedig — mivel belső birtok után járó haszonvétel — ugy, mint a városi birtokosokat egyenként, s nem pedig mint a várost testületileg illető jog; a mit igazol az is, hogy a C. C. 3. R. 11. Cz. 9. czikke városi korcsomárlásról intézkedvén, azt, a városiakat u. m. az ó és uj tordaiakat és dézsieket, nem pedig Torda és Dézs városait illetőnek nevezi. Következtethetni ebből azt, hogy a városok testületileg a korcsomárlás jogát, polgáraik kirekesztésével, az ők beléegyezése nélkül nem kezelhetik saját közjövedelmök forrása gyanánt, s azt haszonbérbe sem adhatják. Törvényeinknek ezen szabályozását tárgyazó rendeletei e következendők:

1.) A törvénynyé vált urbéri szabályok 3-ik szakasza 8-ik pontja szerint, évenkint szent Mihály napjától karácsonig, a korcsomatarthatási jog gyakorlata kirekesztőleg csak az urbéreseket illetvén: ezen idő alatt mások azon helységekben, melyekben urbéresek is vannak, korcsomát nem tarthatnak, csupán az utazók befogadhatására épitett vendégfogadókat véve ki, melyekben a korcsomárlás azon idő alatt is folytattathatik.

2.) September 29-dikén kezdve december 25-dikeig terjedő részét kivéve az esztendőnek, annak több részeibeni korcsomárolhatás a szabad birtokosokat illeti, az urbéresek teljes kirekesztésével; mégpedig nem csak a nemeseket, mivel a korcsomárlási jog nem nemesi, hanem belső telek utáni járultság levén, azt a belső telek bárminő állapotu s rangu tulajdonosa éppen ugy használhatja, mint telke egyéb járandóságait.

3.) Azon helységekben, melyekben a korcsomárlás joga még nem arányosittatott, a szabad birtokosságot illető időben minden birtokos, korlátoltathatás nélkül, folytonoson korcsomároltathat, törvény szerint csakis az arányositás létesitése után szorittathatván bármely birtokos is, ezen jog gyakorlatára nézve, bizonyos idő határai közé; mely mig törvényszerüleg meg nem határoztatik, a birtokostársát korlátoltatni kivánó követelésének nincs sem alapja sem értelme.

4.) Bármely szabad birtokos jogositva van az arányositás (limitatio) követelésére, és a tisztek (szabályszerint az alispánok s illetőleg alkirálybirák) 200. forint büntetés terhe alatt köteleztettek, minden kibocsátás s további felhatalmaztatás nélkül, mihelyt aziránt megtaláltatnak, azt végrehajtani; mégpedig a közhatárok osztályának kulcsa, t. i. a régi telkek mennyisége és száma szerint az A. C. 3. R. 29, és 32. czimében láthatólag. Ezen arányositás pedig, mely az 184⅞: 15. cz. 4. §. szerint, a határrendezéssel s birtokelkülönitéssel együtt és ugyanazon eljárási módon is megtörténhetik, gyakorlatilag abban áll, hogy a birtokosságot illető korcsomárlási idő összegéből kinekkinek a birtokosok közül kijeleltetik, naptól napig, korcsomároltathatási ideje abban az arányban, melyben belső régi telekbeli birtokamennyisége az egész helységbeli régi telkek összegéhez áll. Az arány eleven emlékezetben tarthatása végett, a birtokosok korcsomároltathatási idejét különkülön kimutató iromány készittetik, az arányositó tiszt által hitelesittetve, mely arányositási oklevélnnek (limitationis instrumentum) neveztetik. Mivel pedig az A. C. 3. R. 32. czimében láthatólag ezen arányositás csupán a nemességre s ennélfogva azon birtokosokra nézve rendeltetett, kik a nemesség falusi jószágait jog szerint birtokolják: annak nem lehet helye sem a városi polgárokat illető korcsomárlási jogra nézve még azon okból is, mivel az arányositás kulcsa városokban fel nem található; sem az urbéresekre nézve, még azon okból is, mivel ezeknek a korcsomárlás, birtokaik mennyiségére való tekintet nélkül, ugy tulajdonittatik, mint őket állapotuknál fogva illető s éppen azért személyes engedmény, melyre nézve az urbéresek egymáshoz egyenlő viszonyban állanak.

5.) Ha valaki az arányositás szabályait megsértené,

az által t. i. hogy a mást illető időben korcsomároltatna: 12. forinttal büntettetik a bornak elkelése után is akármikor, melynek két része a panaszlóé, harmada pedig a végrehajtóé, s azonkivül még hordója is bévágattathatik, vagy azt a tiszt elvitetheti még a nemesek saját udvaráből is; ezen büntetés végrehajtására az alispán, és ha az hamar meg nem találtathatnék, a szolgabiró is (székelyföldön az alkirálybiró s illetőleg dúlóbiztos) a panaszlók által megszólittatva kiszállani, 200. forint büntetés terhe alatt, kötelesek levén az A. C. 3. R. 32. Cz. szerint.

6.) A fiscus kezénél levő s egyébféle jószágokban is az irt módon esik meg mind az árányositás, mind annak megsértői büntetése; a büntetés csakugyan nem a fiscus jószágából, hanem a fiscalis tisztek akárholott találtató vagyonaiból vétetik fel az illető vármegyei tisztek átirása következtében; a fiscalis jószágokra nézve helybenhagyatván a törvény kelése előtti gyakorlat az A. C. 3. R. 32. czimében; és az ezekben lakó mentesitettek, az A. C. 2. R. 8. Cz. 7. cz. szerint, bár nemesi szabadságban élők legyenek is, korcsomárlási jogot nem gyakorolhatván.

7.) Ha valamely birtokos az őtet illető időben „elkelésre alkalmatlan szegény bort" árultatna, az árányositási oklevél szerint utána következő, ha a bor a megkóstolásra felszólitandó alispán vagy szolgabiró által is rosznak találtatnék, hozzákezdethet bora árultatásához az A. C. 3. R. 32. Cz. szerint.

8.) Az egyházi rendbeli papok s oskolamesterek korcsomát nem tarthatnak, a birtokosok engedelme nélkül, ha tiszt nem találtathatnék, bármely bizonyságul hivatandó nemes embernek is jelenlétében hordójuk feneke kivágattathatván az A. C. 3. R. 32. Cz. szerint.

9.) Az irt büntetés terhe alatt az urbéresek sem kezdhetnek korcsomárláshoz a birtokosokat illető időben (A. C. 3. R. 32. Cz.), és habár czégértétel nélkül, akár ben a helységben, akár kün a határon korcsomárolnának, annyiszor kell hogy felvétessék a 12. forint büntetés az alispán, főbiró, fő- vagy alkirálybiró ki nem szállhatása esetében, a szolgabirák, székek esküdtei vagy táblabirái által a parasztembereken, a hány hordó bor vagy ser elkelt; a nemes ember korcsomárlási jogát paraszt embernek által sem engedhetvén más nemes emberek joga sérelmével (vagyis azon

esetben, midőn ezek annak kibérlésére készek volnának) a C. C. 3. R. 6. Cz. 1. cz. szerint.

10.) Arányositásnak helye van mind a magyar- mind a székelyföldi helységekben, azon különbséggel csakugyan, hogy a törvényszerinti tilalom a magyarföldi helységekben mind a borra, mind a serre kiterjesztetett az A. C. 3. R. 32. czimében, székelyföldön pedig csak a borra; sert minden időben árultatni és árulni szabad levén a C. C. 3. R. 6. Cz. 2. cz. szerint a székelyeknek.

11.) Midőn a korcsomárlás szabadsága névszerint csupán a borra és serre nézve korlátoltatott az idézett törvények által, egyéb italokat s névszerint pálinkát, még az arányositott helységekben is minden időben szabad korcsomároltatni, de csak a szabad birtokosoknak; mert az urbéresek el vannak tiltva a pálinkaárultatástól is az A. C. 3. R. 32. czimében kijelelt büntetés terhe alatt, a Kolozsvártt 1695-ben kelt 6-ik cz. által.

12.) Mivel a korcsomárlás a szeszes italok kisebb mértékkeli u. m. vedrenkénti, kupánkénti, félkupánkénti, fertályonkénti s a t. árulását jelenti, s mivel az idézett törvények által csupán a korcsomárlás szabályoztatott s korlátoltatott: a gyakorlattal is megegyezőleg méltán állithatni azt, hogy minden időben és helyen a szeszes italok hordonként bárki által is szabadon árultathatnak.

13.) A kamaraispánok nem tarthatnak korcsomát a bányászvárosok joga sérelmével a II. Lajos 3. V. 8. cz. szerint. Egyébiránt a bányászhelyeken a korcsomatartás a földesurakat illeti, kik kötelesek korcsomáikat a szükséges italokkal elegendőleg ellátni, ellenkező esetben arra kényszerittethetvén, hogy a bányászoknak engedjék által a korcsomárlást, az 1747: 6. czikk szerint.

169. §.

g.) A mészárszéktarthatás jogáról.

A mészárszéktarthatás jogánál fogva (jus macelli) a jogositott árultathat húst fontonként. Ezen jogról a nyilvánittatván az 1747: 6. czikkben, hogy a földesurakat éppen ugy illeti mint a korcsomárlás joga: világos, hogy a járultsági haszonvételek közé tartozik. Különbözik csakugyan ezen jog a korcsomárlási jogtól, természetére nézve, abban egyfelől, hogy annak arányositását egy törvény

sem rendeli, és másfelől abban, hogy a városok kebelében mészárosczéhok állittatván fel, kivéve a heti s országos vásárok napjait, azokban csak annak tagjai által árultathatik hús, a korcsomárlásra jogositott más polgárok teljes kirekesztésével. A húsárultatásra nézve megjegyzésre méltók e következendők:

1.) Mészárszéktartásra a földesurak levén jogositva, azt az urbéresek nem tarthatnak, kiket azonban a földesur nem kényszerithet arra, hogy számára húst vagy szalonnát áruljanak, az urbéri szabályok 3. Sz. 13, és 14. pontjai szerint.

2.) Bányászhelyeken is ezen jog a földesurakat illeti, kik ha nem gondoskodnának a szükséget fedező hús árultatásáról, kényszeritthetnek arra, hogy mészárszéköket bérbe adják a bányászoknak az 1747: 6-ik czikk szerint. Bányászvárosokban pedig a bányavárosok joga sérelmével nem tarthatnak mészárszéket a bányaispánok a II. Lajos 3. V. 8. cz. szerint.

3.) Az ó- és uj-tordaiaknak, valamint a dézsieknek is a C. C. 3. R. 11. Cz. 9. czikkében ugy engedtetik meg a korcsomatartással együtt a mészárszék tarthatása is, hogy a ki rajtok kivül korcsomát és mészárszéket tartana, 200 forinttal büntettethessék.

4.) Városokon a hús az illető tanács által szabályozandó áron árultathatik, falukon ilyen árszabályozásnak nincs helye azon okból, mivel azokban nem czéhbeli emberek vágják a húst, az A. C. 3. R. 85. Cz. pedig csupán a czéhbelieknek teszi kötelességökké azt, hogy szabályozott áron áruljanak.

170. §.

h.) A terményekről.

Terménynek (fructus) nevztetik mindaz, a mi valamely dologból az életmüves természeti erők által fejlődik ki, mint p. o. a fák gyümölcsei, állatok fajzatai, föld termései. A termények is, mint a dolgok haszonvételei s jövedelmei közé tartozók, azok járultságainak méltán tartathatnak a H. K. 1. R. 24. cz. 8. §. értelmében, s éppen azért a dolgok tulajdonosát illetik, csupán ezen járultsági természetöknél fogva. Ezek neveztetnek szokás szerint: 1.) függőknek (fructus pendentes), melyek még a termő dologgal összeköttetvék p. o. a fáján függő szőllő, alma s a t., le nem

aratott búza, le nem kaszált fű s a t.; 2.) elválasztottaknak (fructus separati), melyek a termő dologtól elválasztattak, szabály szerint szándékoson, p. o. a leszedett alma, learatott búza, lekaszált fű, megszedett szőllő; 3.) bévetteknek (fructus percepti), melyek a termő dologtóli elválasztás után, saját gyanánt használandólag, birtokba vétettek p. o. hordóba töltött must, béhordatott gabona, széna s a t.; 4.) meglevőknek (fructus exstantes) azon bévett terményeknek, melyek még megvannak p. o. a pinczében levő bor, csürnél levő asztagok, raktárban levő gabona; 5.) elköltéknek (fructus consumti), melyeket a bévevő vagy elemésztett, vagy eladott; 6.) bévehetőknek (fructus percipiendi), milyenek azon terméyek, melyeket a dolog termett, s annak birtokosa bévehetett volna, ha akár hanyagsága, akár más kárt okozó ténye miatt, elnem pusztultak volna.

171. §.

3.) Az ősi szerzemény dolgokról,

Mind amellettis, hogy a dolgok ezen osztálya hatalmas szerepet játszik a fekvő vagyont szabályozó törvényeinkben, s magánjogi viszonyainkat sok más nemzetekéitől sajátságoson különbözővé főleg e tette: az ősi és szerzemény vagyonok határozott fogalmát törvénytárunkban felnem találhatni, és csak több ezen dolgok közti különbségben gyökerező jogviszonyokat szabályozó törvények összesitett értelméből kiindulva állithatni, hogy

1.) ősieknek (avita) nevezetnek azon vagyonok, melyek az utódok birtokába eldődeikről szállottak, még pedig törvényi azaz nem végrendeleti öröklés utján. Az ősiségnek ennélfogva két feltétele van, u. m.

a.) hogy a vagyon a maradék birtokába eldődeiről szállott legyen. A törvény ugyanis az ősieket általában s jelesen ott, a hol azokat a szerzeményekkel szembevetőleg kivánja megkülönböztetni, t.i. a H.K. 1. R. 58. czimében atyai s nagyatyai vagyonoknak (bona paterna et avita) nevezi, mely nevezetek alatt csupán oly vagyonokat érthetni, melyeket a jelenleg birtoklónak atyja s nagyatyja is birtokolt, s a melyek réája azokról, vagyis eldődeiről szállottak;

b.) hogy a vagyon eldődökről leszállása törvényi öröklés utján (successione ab intestato)

történt legyen. Midőn ugyanis az ősi vagyonoknak azon jellemző sajátsága, miszerint azok az első szerzőnek minden ivadékait illetik, végrendelet (H. K. 1. R. 44. cz. 1. §; A. C. 3. R. 25. Cz.) s időmulás (H. K. 1. R. 46. cz. 6. és 8. §) által sem gyengittethető joggal, azáltal van feltételesitve a H. K. 1. R. 47. és 67. czimeiben, hogy az azokat örökölni kivánó az első szerzőnek ivadéka legyen, s mint olyan, maga vagy eldődei osztoztak legyen azokban az azokat birtokolttal vagy annak eldődeivel; és a midőn az idézett 47 és 67-ik czimeknek a H. K. 1. R. 40. és 45. czimeiveli összefüggésénél fogva, az ősiséget feltételesitő osztály olyan, mely a szülék vagyonait törvényi öröklés utján öröklött gyermekek között történt, a mit igazol annak azon osztálylyali egybevetése, mely a H. K. 1. R. 57. cz. 1. §-ában láthatólag a szülék végrendelete szerint történt, amaz a törvényi örkösödés elvének, a jogegyenlőség sérelme esetében megigazitható (H. K. 1. R. 45. cz. 1. §.), ez pedig változtathatatlan levén: tagadhatatlan, hogy a maradék birtokában levő bár atyai s nagyatyai vagyonok közül csak azokat lehet ősieknek tartani, melyek törvényi és nem végrendeleti öröklés utján jutottak az eldődek utódainak birtokába.

Az ősiség közlött fogalmát ki lehet és ki is kell terjeszteni az anyai vagyonokra is, mind azért, mivel a H. K. 1. R. 58. czimében látható avitum bonum anyai nagyatyáról szállott vagyont is jelent; mind azért, mivel a törvényi örökösödés következtében történt osztály által feltételesitett ősiséget jellemző H. K. 1. R. 47. cz. általában osztály által nyert bárminemü vagyonokat tárgyaz, a milyenek anyaiak is lehetnek, mint a melyek a H. K. 1. R. 113. cz. szerint az anya halála után a gyermekeire szállanak, a mi törvényi öröklés rendén történik; mind végre azért is, mivel a fiörökösre ezen módon szállott anyai jószágokról a H. K. 1. R. 54. cz. 2. §-ban az iratik, hogy azok az anya családát követik, már pedig az ősiség jelleme főleg abban áll, hogy az ősi vagyonok inkább a család, mint az azokat birtoklók tulajdonainak tartathatnak, a mit azoknak mindjárt közöltetendő elidegenithetetlensége bizonyit.

2.) Szerzemények (acquisita, emtitia, adepta bona H. K. 1. R. 37. cz. 12. §) ellenben mindazok, melyek nem ősiek, név szerint:

a.) a fejedelmi adomány czime alatt nyert jószágok, me-

lyek a Hármaskönyvben rendszerint acquisita és acquisititia bona nevezetek alatt szoktak egyéb szerzeményektől megkülönböztetni, mint láthatni az 1. R. 6. cz. 3.; 28. cz. 1. és 37. cz. 12. §-aiban.

b.) A katonai szolgálat s vitézség és tudományos miveltség által szerzett vagyonok, melyek közül amazok hadi (peculium castrense), ezek pedig polgári (peculium quasi castrense) szerzeményeknek neveztetnek a H. K. 1. R. 5. cz. k. §-ban.

c.) Az örökbefogadás (adoptio) és fiusitás (praefectio) által nyert vagyonok, a H. K. 1. R. 57. cz. 2. §-a szerint; és a mennyiben ezen szerzésmódoknak alapja az örökbefogadó- s illetőleg fiusitónak azon végrendelete, melyben halála utáni örököseit kinevezte, szerzeményeknek kell tartani azon vagyonokat is, melyek végrendeleti öröklés (successio testamentaria) utján bár eldődeiről szállottak valakire, a mit igazolnak a H. K. 3. R. 30. cz. 4. és 5. §-ai is, melyek szerint a végrendeleti örökösnek szabad rendelkezhetés tulajdonittatik az örökölt vagyonok felett; már pedig, mint alább közöltetni fog, azon vagyonokat, melyek felett szabadon lehet rendelkezni, szerzeménynek lehet és kell is tartani.

d.) A pénzzel vásárolt vagyonok a H. K. 1. R. 57. cz. k. §. szerint, melyeket a Hármaskönyv bona emta és emtitia nevezetek alatt szokott megkülönböztetni egyéb szerzeményektől, mint láthatni az 1. R. 6. cz. 4.; 48 cz. 5. §-ában.

e.) Az időmulás utján elsajátitott fekvők, a H. K. 1. R. 78. cz. szerint, ezek a birtokló tulajdonaivá levén, s mint az ősiség egyik jellemével sem birók, ősieknek nem tartathatván.

f.) Mindazon szerzeményvagyonai az elholtnak, melyek akár szüleire, akár oldalágbeli véreire, akár házastársára törvényi örökösödés utján szállottak, azon okból, mivel ezen vagyonokat az öröklőre nézve sem atyai sem nagyatyai vagyonoknak nem lehet nevezni s ennélfogva ősieknek sem lehet tartani.

g.) A szerzeményvagyonok közé számláltathatik a hitbér is (dos), mivel az a feleségre nézve atyai s nagyatyai vagyonnak nem tartathatik, és mivel arról az azt igényelhető aszszony szabadon rendelkezhetik, a H. K. 1. R. 105.

cz. 2. §. szerint. Ellenben nem lehet szerzeménynek tartani a leányi negyedet (quarta puellaris) a leányokra nézve, minthogy ez a H. K. 1. R. 88. cz. szerint, a leányt az atyai vagyonokból, attóli származásánál fogva illeti, s a H. K. 1. R. 6. cz. 4. §. szerint azon jószágokból fizettetvén, melyekbeni részesedéstől el van rekesztve, ugy tekintethetik, mint a megtagadtatott örökségérti kárpótlás; s ennélfogva a nemzőkről törvény rendeléséből szállott vagyon gyanánt ősinek inkább neveztethetik.

h.) Az, a mit a birtokos a család tagjai által elidegenitett ősi vagyonok viszszaszerzésekor, és az ősi jószágoknak ősi adosságtóli megszabaditásakor saját maga szerzeményéből fizetett, mint ez megitéltetett a fiscus Zsuki-kihalás czime alatt inditott perében költ, s a főkormányszék s felség által is helybenhagyott királyi táblai itélet ezen *szavaiban: „annyival is inkább, hogy reacquisitioi, s a kereset* alatt levő jószágnak az azon feküdött terhektől való megszabaditásai is, emlitett Zsuki László acquisitumainak méltán tartathatnak."

172. §.

Az ősi vagyonok a család tulajdonai.

Az ősi vagyonokat nem annyira birtoklója, mint annak család tulajdonának lehet tartani. Ezt bizonyitják törvényünk azon rendeletei, melyek a birtokló jogait család tagjai érdekében korlátolják, és kevés kivett eseteken kivüli elidegenitéseit, mint a szerző utódaira nézve sérelmeseket, azok által megsemmisittetni is engedik. Ilyen rendeletek:

1.) Az ősi vagyonokra nézve a gyermekek, még atyjuk életében, nemcsak leendő örökösöknek, hanem az atya tulajdonostársainak tekintetnek elannyira, hogyha az atya ősi vagyonait elidegeniteni akarná, vagy azokat pusztulni hagyná, gyermekei részöket, osztályos per utján, akarata ellen is kivehetik kezelése alól a H. K. 1. R. 53. cz. 1, és 2. §. szerint; és ha az atya gyermekei részét (élte megváltása esetét kivéve — H. K. 1. R. 51. cz. 6. §.) elidegenitené, azok azt minden fizetés nélkül viszszaperelhetik a H. K. 1. R. 61. cz. 4. §. szerint; mit azonban a szokás megváltoztatott.

2.) Az ősi vagyonok sem végrendelet, sem más czim

alatt, a törvényben s jelesen H. K. 1. R. 59. cz.-ben kivett eseteken kivül, örökösön el nem idegenittethetnek a H. K. 1. R. 58. cz.; A. C. 3. R. 25. Cz. szerint, és ha elidegenittetnének, az első szerző családa bármely tagja által, még az elidegenitő, életében is, viszszapereltethetnek a H. K. 1. R. 59. cz. szerint, az ősiség jogának sérelme czime alatt (ex praejudicio aviticitatis).

Az idézett törvények nem csak a fekvő, hanem az ingó ősi jókra is alkalmaztathatók, mivel a H. K. 1. R. 53. cz. 7. §. szerint az ősiségnek a fekvő s ingó vagyonokra nézve ugyanaz az eredménye; és mivel az A. C. 1. R. 6. Cz. 2. cz. szerint, az ingó dolgokról csak azon feltétel alatt engedtetvén meg a szabados rendelkezés, ha azok szerzeményei a rendelkezőnek: ezen törvényben azon elv van kimondva, hogy az ősi ingók felett nem szabad rendelkezni.

3) Hajdon az akármennyi pénzért elzálogositott ősi vagyonokat viszszaválthatta a család bármely tagja azoknak csupán közbecs szerinti ára lefizetése mellett, a H. K. 1. R. 60. cz. 8. §., és 83. cz. szerint. Ezt azonban előbb a székelyföldi jószágokra nézve az A. C. 4. R. 14. Cz. 2. cz.; később pedig minden más jószágokra nézve is az 1791-beli 135-ik ideiglenes czikk megváltoztatta, a mennyiben azt rendelte, hogy a zálogos jószágok az értök fizetett pénz egész összegének ajánlása mellett válthassanak viszsza.

Törvényünk közlött rendeleteiből világos, miként az ősi jószágok birtoklói azoknak inkább csupa használói, mint tulajdonosai levén, az ősi jószágokat csaknem családi hitbizományoknak tarthatni. Valamint az is, hogy a midőn igen kevés kivétellel, az ősi jószág elidegenitését tárgyazó rendelkezések a család bármely tagjai által feltörethetnek, az ilyen jószágokat vásárlók s azok utódainak birtoka bizonytalan, és éppen olyan fárasztó mint költséges perek által háborittatható, kivált miután a bizonyosság által feltételesitett jogi bátorlét eszközlésére rendeltetett időmulástól is ritkán remélhetni s még ritkábban nyerhetni védelmet; a mennyiben szokássá válván az, hogy a család bármely tagjának általános tiltakozása által, az időmulás folyama mindannyiszor ujból kezdhetendőleg vágathattassék ketté, s az ilyen tiltakozások segedelmével 100—500 s több esztendős elidegenitéseknek is érvénytelenitésére lehessen pert kezdeni a csa-

lád bármely tagjának, a csodák s ritkaságok közé lehet számlálni az időmulás által biztositott birtok eseteit. Ezek igy levén, nem lehet csodálkozni, hogy a birtok bizonytalansága nemzeti s magánjólétet egyiránt fonnyasztó következéseinek terhe alatt nyögő nemzedék, az idő lelke s más boldogabb polgárzatok kecsegtető példái által lelkesitve, megkezdette valahára az ősiség megdöntését feladatul tűzött ostromot; az ész és felvilágosult önérdek fegyvereitől remélve győzelmet az előitélet s öncsalás sánczai közé vonult azon ellenség ellen, mely erényeire nézve rég meghalt s csak gyengeségeiben s ártalmaiban áll még fen.

173. §.

A szerzemények a szerző tulajdonai.

A szerzeményeket a szerző tulajdonainak tarthatni azon okból, mivel azok felett mind életében, mind halálautánra szabadon renkelkezhetik, s rendelkezéseit sem gyermekei, sem család más tagjai nem ellenezhetik s fel nem törhetik. Ezt bizonyitják

1.) a H. K. 1. R. 57. cz. k. és 1. §. azon rendelése, mely szerint minden ur, nemes és birtokos ember, fiai és leányai beléegyezése nélkül, sőt akaratuk ellen is, tulajdon szolgálatai által szerzett vagy saját pénzével vásárlott javai iránt és felett életében szabad tetszése szerint rendelkezhetik, s ezeknek elidegenitésére is teljes hatalommal bir, a fiaknak és leányoknak ellenmondása, tiltakozása ellent nem állván; és ha az atya ezen jószágairól s javairól fiai s leányai között éltében osztályt tett volna, hogy kimultával viszszálkodás ne támadjon azok felett közöttük: a fiak és leányok atyjok halála után is tartoznak ezen osztályt helybenhagyni s abban örökké megmaradni.

2.) A H. K. 1. R. 5. cz. k. és 51. cz. 9. §., melyek szerint még az atyai hatalom alatt levő fiakis szabadon rendelkezhetnek s végrendelkezhetnek ön szolgálataikkal s tudomunyukkal szerzett vagyonaikra nézve, atyjuk akarata nélkül, sőt az ellen is.

3.) Az A. C. 3. R. 25 Cz. ezen szavai: „a kiknek pedig magok kereste jószágai vagynak, azokról való dispositiojok és szabadságok a decretum tartása szerint helyben hagyatnak, azoknak gyermekei s egyéb rokonsági ellen is, valakiknek nevek expresse a donatiokban inseráltatva nincsenek, és acquisitoroknak nem reputáltathatnak."

Midön azonban ezen elősorolt törvények szerint, a szerző szerzeményei iránti rendelkezéseit névszerint csak gyermekei nem ellenezhetik; s midön a fiscus, a H. K. 1. R. 10. cz. 2. §. szerint, jogositva van általában az örökös nélküli birtokosoknak adományos jószágok iránti fejedelmi jóváhagyásal meg nem erősitett rendelkezéseit ellenzeni: méltán állithatni azt, hogy a gyermektelen szerző, szabály szerint, igen kevés (illő helyen közöltetendő) eseteket kivéve, fejedelmi adomány utján szerzett jószágairól, fejedelmi jóváhagyás nélkül, nem rendelkezhetik.

174. §.

4.) Az egyházi és világi dolgokról.

A dolgok, használati rendeltetésökhöz képest, szoktak osztatni egyháziakra (bona ecclesiastica) és világiakra (bona secularia.) Egyháziaknak neveztetnek azok, a melyek külső isteni tisztelet gyakorlására s az erkölcsi vallásos élet folytatása általi tökéletesbülés előmozditására alapitott egyházak czélja valositásának eszközeivé rendeltettek. Világiaknak pedig mindazok, melyek nem egyháziak. Mivel a világi dolgok magán jogi törvényeinknek csaknem kirekesztőlegesen tárgyai, azokat itten mellőzve, e helyen csak az egyházi dolgok tárgyaltatandók, melyek fekvők és ingók lehetnek.

175. §.

a.) Az egyházi fekvő dolgokról.

Egyházi fekvő dolgok:

1.) Azon fekvő jószágok, melyekkel főleg a régi királyok bőkezü buzgósága ajándékozta vala meg a r. catholica egyházban a püspökségeket, apáturságokot, prépostságokot, káptalanokat, konventeket, eklesiákat. Ezen jószágok Erdélynek Magyarhontóli elszakadása után csakhamar fiscus számára elfoglaltattak, mely tény secularisationak szokott neveztetni, s történt az 1556-ik esztendőben. Helyreállittatván később, név szerint VI. Károly császár által, a catholica egyház püspöki székének méltósága, az fekvő jószágokkal is biztositttatott, névszerint a károly-fejérvári uradalom ajándékozása által; ezen fejedelmi adomány 1751: 1. czikk által, melyben ezen püspökségnek adott jószágok névszerint is előszámláltattak, helybenhagyatván. Ezen püs-

pöki jószágok, a püspöki hivatallal együtt, a fejedelem által kegyelem utján adományoztatnak a H. K. 1. R. 11. cz. értelmében, s a püspöki szék üresülete esetében ismét a fejedelemre szállanak viszsza, mind addig a kamara javára kezeltethetőleg, mig a hivatallal együtt másnak adományoztatnak a H. K. 1. R. 10. cz. 3. §. szerint. Ugyanezt lehet és kell érteni azon jószágokról is, melyek a catholicával egyesült görög szertartásu egyház püspöke számára adományoztattak, s a melyek használhatására nézve ezen püspökség biztositttatott az 1744: 7 czikkben.

2.) Azon fekvő jószágok, melyeket a helvét vallástételt követők püspöke nagy-enyedi lakházán s annak járulékain kivül birtokol, nemzeti fejedelmeink adományából, az 1752: julius 22-kén és 1753: junius 2-kán költ udvari határozatok által is biztosittatva, és a melyek állanak Kővárvidéke Felső-fentős s Nagykörtvélyes, b. Szolnok vármegye Karulyfalva nevezetü egész helységei- és Alsó-fejérvármegye Borosbocsárd nevü falujabeli részjószágból. Ezen jószágoknak, a mennyiben a fiscalis jószágok kőzé tartoznának, azok lajstromábóli kitörlését szorgalmazták az 1794-ik évi országos rendek, s megerősités végett törvényjavaslatot is terjesztettek fel a felől (mint láthatni a j. k. 383 és 384-ik lapjain), de a mely még mai napig sem nyerhetett megerősittetést. Minthogy ezen jószágok használati birtokát a püspök, az egyház általi választatása következtében ugy nyeri, mint az evangelico reformata egyház tulajdonának használatát: a püspök halála esetében ezen jószágok nem jutnak kamarai kezelés alá, s az üresület ideje alatt az egyházi főtanács (supremum consistorium) által kezeltetnek.

3.) Az eklésiák fekvő birtokai, milyenek:

a.) A templomok, tornyok, czintermek és oskola házak, melyeknek jövendőbeni épittethetésére s a meglevőknek háborittatás nélküli birtokolhatására nézve biztosittatnak az egyházak az 1791: 55. czikkben.

b.) Az A. C. 1. R. 1. Cz. 10. czikkében emlitett parochialis régi örökségek, u. m. a papi s oskolamesteri lakok az azokhoz tartozó szántókkal, rétekkel, szőllőkkel, erdőkkel s egyéb bárminemü járultságokkal együtt. Ezek az illető pap s oskolamesterek által birtokoltatnak haszonvételi joggal, és szokás szerint canonica portionak neveztetnek; a külső járulékok mennyisége az 1780:

418 szám alatti főkormányszéki rendeletben ugy levén meghatározva, hogy a mennyiben a szántók mind két fordulón 20 holdra, s a kaszálók 15 szekér szénát termő helyre nem terjednének, ezen szabályszerinti mennyiségre a közhelyekből pótoltassanak ki

c.) Mindazon fekvők, melyek az elősoroltakon kivül az eklésiák által tulajdonosi joggal birtokoltatnak, melyek jövedelmeinek az eklésia szükségei fedezésére kell fordittatni, s névszerint azon erdők jövedelmének, melyek a székelyföldön „szentegyház erdejének" hivatnak, templom épületére a C. C. 5. R. 19. E. szerint.

4.) Az oskolák fekvő birtokai, melyeken-midőn azon fekvők, melyeken a falusi és városi eklésiák oskolaházai feküsznek, járulékaikkal együtt, az illető ekklésiák tulajdonai-azon fekvőket kell érteni, melyek a főoskolák és gymnasiumok által birtokoltatnak s egyházi fekvőknek azon okból neveztethetnek, mivel hazánkban a főoskolák is eleitől fogva az illető egyházak nevelő s tanitó intézeteinek tartattak, a mit a Leopoldinum diploma 2-ik pontja is igazol; a mennyiben az oskolákat a bévett vallások valamelyik egyházához tartozóknak nevezi. Törvénytárunkban e következő oskolai fekvőkre találhatni:

a) Azon jószágok, melyek a helvét vallástételt követők n. enyedi főoskolájának dicső emlékezetü Bethlen Gábor fejedelem által akkor adományoztattak volt, mikor az Fejérváron létezett; oly módon biztositttatván azok örök birtokára nézve a nevezett főoskola, az A. C. 1. R. 10. czimében, hogy a mennyiben azok közül némelyek fiscalitások lennének, olyanoknak mindaddig nem fognak nézetni, mig a főoskola által birtokoltatnak; mihelyt azonban a főoskola birtokából akár magánosok, akár a fiscus birtokába jutandanak, szerződés vagy az oskola elpusztulása következtében, azonnal fiscalis jószágokká válnak, örök jogczim alatt többé elnem idegenitetthetvén, és senki más által sem birtokoltathatván; azon jószágok pedig, melyek nem fiscalisok, s ennélfogva adományozhatók voltak, a főoskola által, mások jóga sérelme nélkül, békésen birtokoltathatnak, valamint bárki által is, kinek birtokába törvényszerüleg jutandanak.

b.) Kolozsmonostor, mely a Leopoldinum diplomát kiegészitő 1693: aprilis 9-kén költ diploma 2-ik pontja szerint, a r. catholica egyház oskolája számára rendeltetett visszaváltatni, s mely a fiscalis jószágok lajstromából kitöröltetett

s szaporittatott is még Kolozsvármegyében fekvő Bács, Jegenye, Bogártelke, Kajántó nevü falukkal, s Tiburcznevü pusztával, az 1744: 8. czikkben láthatólag.

176. §.

Az egyházat fekvők szerezhetésétől eltiltó törvényekről.

Az egyházak hajdon korlátlan szabadsággal szerezhettek mind fejedelmi adomány, mind vásár, mind végrendelet czime alatt bármi nemü s nevü fekvő jószágokat, mig károsnak itéltetvén, főleg az érdem jutalmazására rendeltetett nemesi adományos jószágoknak halhatatlan kezekben, többé el sem idegenithetőleg egymásra halmoztatása s azoknak csaknem a közforgalomból kirekesztetése, az egyházak ezen szabadsága korlátoltatni kezdett a holtkéztől tiltóknak (leges amortisationis) neveztetni szokott törvények által, milyenek:

1.) I. Lajos királynak II. András király arany bulláját megerősitő levele 11-ik §, melyben a gyermektelen birtokosok azon szabadsága, melyszerint fekvő jószágaikat eklésiáknak mind éltökben adhatták, mind haláluk esetére hagyományozhatták, eltöröltetett.

2.) Ulászló 3. V. 55. czikke, melyben kimondatott, hogy a püspökök az eklésiák számára világi nemesi fekvő jószágokat sem a királytól ne nyerhessenek, se pénzökkel örök vásár vagy zálog czim alatt ne vásárolhassanak.

3.) Ulászló 3. V. 65-ik czikke, melyben határoztatott, hogy mindazon szerzőlevelek, melyeket a hazafiak püspökökkel, eklésiák főpapjaival és más egyházi rendbeli személyekkel bármiféle, főleg királyra szállandó jószágok felett eddigelő kötöttek, vagy azután kötendenek, még azon esetben is semmit érök legyenek, a midőn azokra királyi jóváhagyás nyeretett volna, az azokért valósággal fizetett pénz csakugyan megtéritendő levén.

4.) A. C. 1. R. 6. Cz. 2-ik czikke, melyben örökre megtartandó szabályul határoztatott: „hogy soha senki egy privatus embere is ingatlan semminemü jókat eklésiákhoz sem örökösképpen ne adhasson, sem pedig testamentumban ne legálhason; és az olyan adás legálás teljességgel erőtlen legyen, valamely a successoroknak vagy pedig a fiscusnak praejudicál; egyébaránt ingó javaiból kinek

kinek szabados dispositioja vagyon, ha azis maga acquisituma."

5.) A. C. 1. R. 1. Cz. 10. czikke, melyben a rendeltetett „hogy egyházhoz vagy valamely eklésiához semminemü immobile bonumok a régi parochialis örökségeken kivül ne applicáltasanak, és ha mik volnának olyanok, adimáltassanak."

Mindazon fekvő jók tehát, melyek ezen tiltó törvények ellenére szereztettek az eklésiák s azok papjai s főpapjai mint olyanok által, elvétethetnek azoktól, az azokért netalán fizetett pénz megtéritése feltétele alatt; a mint azt a csak most idézett törvény rendeli is e szavakban: „melyek pedig contra jura regni, praejudiciumque fisci regii vel legitimorum heredum lettenek vagy ezután is lennének, mindazok invalidáltasanak." Kivétetnek csakugyan ezen szabály alól

a.) azon fekvő jók, melyek az eklésiák által a régi magyar királyok, vagy nemzeti fejedelmek törvényczikk által meg nem semmisetett adománylevelei mellett birtokoltattak a Leopoldinum diploma kelésekor, mint a melyekre nézve annak 2-ik pontjában az egyházak és papságok azon nyilvános kitétellel biztosittattak, hogy azok iránt bár hajdon valamely eklésia, konvent vagy káptalan tulajdonai voltak legyen is, sem a fejedelem sem világi vagy egyházi személyek által háborittatni nem fognak.

b.) Mindazon egyházi belső telkek, melyek az 1791: 55. czikk kelésekor az illető eklésiák birtokában voltak; ebben azokra nézve a rendeltetvén, hogy azon eklésiák birtokában hagyassanak, melyek által akkor birtokoltattak.

c.) Azon fekvők, melyekre templomok, tornyok, czintermek, oskolák épittettek s jövendőben is épittetnének; mert a midőn az 1791: 55. czikk ilyeneknek s azok patronusainak szabadságot enged, szabadságot engedett egyszersmind azon fekvők u. m. földek és belső telkek vásárolhatására is, melyek a megengedett épitmények rendeltetéséhez képest nélkülözhetetlenek.

d.) Az eklésiáktól elkülönözötten fenálló minden oskolák fekvő birtokai, mennyiben az elősorolt tiltó törvények csak az eklésiákról emlékeznek, és nincs törvény, mely az ilyen oskolákat fekvő jók szerzésétől eltiltaná. Van ellenben törvény s névszerint az A. C. 1. R. 10. Cz. 3. czikke, mely „szükségesnek s megbecsülhetetlen ha-

szonra valo dolgoknak" nyilvánitván, mentől több oskoláknak felállitását, s kimondván azt is, hogy azok külső beneficium nélkül, milyeneknek a pénzt és jószágot nevezi, fen nem állhatnak: kétségen kivül mind azt megengedi, hogy ilyen oskolák alapittassanak; mind azt, hogy az alapitottak pénzen kivül, jószággal, azaz fekvő jókkal is elláttassanak annyira, hogy a közállomány érdekével szoros kapcsolatban álló rendeltetésöknek illőleg megfelelhesenek.

c.) Végre azon jószágok, melyek papok, mint olyanok, vagy eklésiák által, ország rendeitől megerősitett fejedelmi adománylevéllel szereztettek. Az ország rendei megerösitő helybenhagyása ugyanis törvényczikkben fejeztetvén ki, az ugytekintethetik, mint a régibb tiltó törvényt azon különös esetre nézve felfüggesztő s illetőleg megváltoztató ujabb törvény.

177. §.

b.) Az egyházi ingó dolgokról.

Egyházi ingók:

1.) Azon szent edények, melyek az isteni tisztelet és a sacramentumok kiszolgáltatására közvetlenül használtatnak. Ezek a r. catholicusok egyházi törvénye szerint, felszenteltetésök után, a közforgalomból (e commercio humano) kivett és olyannyira szent dolgoknak tartatnak, hogy azokat, a hivők megtarthatása által igényelt eseteken kivül, eladni sem lehet és a felettök költ perek világi bíróság által el nem itéltethetnek; megtartván azon sajátságukat, mig az egyház által szokott innepélyességgel szentségöktől megfosztatnak, vagy használtatásuk szerinti alakukat merőben elvesztették. A protestans egyház ellenben ezeket csakis rendeltetésöknél fogva tartja más hasonnemü dolgok felettieknek, mint egyébiránt eladhatókat, cserélhetőket, egyszóval a közforgalomban levőktől lényegökre nézve éppen nem különbözőket.

2.) Az egyházi jövedelmek, melyek az egyházi fekvő jószágokból vétetnek bé, mint azokkal járultsági egybeköttetésben levő gyümölcsök s terméuyek.

3.) A kepe, mely bérnekis szokott neveztetni, és a papnak vagy oskolamesternek hallgatóik által szolgáltattatni szokott fizetés, melynek szabályai:

a.) háromféle lehet, az A. C. 1. R. 5. Cz. 1. czikke szerint, vagy olyan t. i. „mely eleitől fogva rend-

szerint járni szokott" papi jövedelem; vagy olyan mely esztendőnként „szegődés szerint hol többülő, hol kevesebbülő fizetés;" vagy végre olyan, melyet a hallgatók közül valamelyik kénye szerint s ajándék gyanánt ad a papnak vagy mesternek. Azokat, kik a régi s rendszerint járni szokott bért tisztek általi megintetésök után sem szolgáltatnák bé, ha nemesek 100, ha falusi községek 12, ha pedig nemtelenek 3 forint büntetéssel lehet az idézett törvény szerint fizetésre szoritani; a szegődség szerinti fizetést továbbá, az egyezkedett feleket törvény gyanánt kötelező egyezmény (A. C. 3. R. 11. Cz 2. cz.) értelmében fel lehet vétetni; a kegyelemből függőkre nézve pedig kényszeritésnek nem lehet helye.

b.) A hol a bér vékával fizettetik, a véka kisebbülése esetében a bér nem kisebbülhet, annak szokott mennyiségben kelletvén azutánis fizettetni az A. C. 1. R. 1. Cz. 5. cz. szerint.

c.) A jószágtalan nemesek nem vonhatják ki magukat az egyházi személyek fizetése alól, s 12 forint büntetés terhe alatt tartoznak legalább annyit fizetni, mint egy paraszt ember az A. C. 5. R. 4. E. szerint.

d.) A vármegyéken és székelységen a mely oláhok olyan telkekre telepedtek, melyeken ennekelőtte a magyar papnak bért adni szokott magyarok laktak, legalább annyi béradással tartoznak a papnak mesternek, a mennyivel azon helyben azelőtt lakott magyar ember tartozott, az 1689: juliusi 3-ik cz. szerint.

4.) Dézma, mely a törvény által kijelelt termények s állatok tizede, s fizettetik valamely helység nem mentesitett lakosai által azon eklésiának, papnak vagy oskolamesternek, a ki annak követelésére jogositva van. A papifizetés ezen nemére rendeltetett, hogy

a.) a mely helyeken eleitőlfogva rendszerint dézmájok vagy quartájok (mely az egész dézmának negyedrésze) járt a papoknak, azt kötelesek beszolgáltatni a dézmás földek használói (ha szinte más falusiak levén prédikácziját nem hallgatnák is, C. C. 1. R. 1. Cz. 5. cz.) a régi rendes kepe eltartoztatói ellen rendelt s fenebb közölt büntetés terhe alatt, az A. C. 1. R. 5. Cz. 1. cz. szerint. A hol pedig a papoknak quartájok soha sem járt, annak fizetésére nem erőltethetik a patronus az A C. 3. R. 4. Cz. 6. cz. szerint.

b.) Az I. Rákóczi György fejedelemsége olta járt s az után a birtokosok által elfoglalt papi s mesteri dézmák- és quartáknak viszsza kell adattatni, ugyanazon eklésiák papjai s mesterei vagy azon egyházi kerületbeli szegényebb eklésiák számára, a mire ügyelni a kerület esperesének joga s kötelessége a C. C. 1. R. 1. Cz. 6. cz. szerint.

c.) A régi magyar királyok- s nemzeti fejedelmektől adománylevéllel nyert, s a Leop. diploma kelésekor birtokolt dézmákra nézve biztosittatnak a papságok a felől, hogy azoknak birtokában sem a fejedelem sem senki más által háborittatni nem fognak, a Leop. dipl. 2. pontjában.

Eltöröltetvén általán és minden különbség nélkül minden dézma, melylyel akárki is, mint tulajdonjoggal birt helyén feküdt járandósággal eddig tartozott, az 1848: 6. cz. 2. §-ában: a papok, mesterek s eklésiák dézmajövedelme is megszüntettetett, a helyett addig is, mig a magyarországi 1848: 22. cz. 5. §. nyomán intézkedés tétethetnék, a papok s mestereknek az 5. §-ban biztositás nyujtatott a felől, hogy illő kepe nélkül nem fognak maradni.

5) Az alapitványi pénzek. Széles értelemben az egyházi jövedelmek árából tőkésitett minden pénzt alapitványinak nevezhetni, annak rendeltetése a levén, hogy az egyház érdekében használtassék; szorosabb s tulajdon értelemben pedig azon tőkepénzeket szokták alapitványiaknak nevezni, melyek valaki által az eklésiáknak vagy oskoláknak azon feltétel alatt hagyományoztattak vagy ajándékoztattak, hogy kamataik egyházi czélok létesitésére használtathatván, a tőke el ne költethessék. Ezen pénzeknek az alapitók által kijelelt módon kell kezeltetni s használtatni, s az illetőn kivül más egyházak alapitványaival nem elegyittethetnek öszsze; a fejedelmet azokra nézve felügyeleti jog illetvén az 1791: 54. czikk szerint.

178. §.
Az egyházakat birtokaikra nézve biztositó törvényekről.

Az egyházakat elősorolt vagyonaikra nézve biztositó törvények, azokon kivül, melyek már közöltettek,

1.) a H. K. 1. R. 10. cz. 3. §., mely szerint az üresület esetében catholicus főpapi jödelmeket öröklő fejedelem azokat

más főpapnak adhatja ugyan, de az egyháztól el nem szakaszthatja.

2.) A H. K. 2. R. 45. cz., mely szerint a papi jószágok, a papok adóssága s általuk okozott kár kifizetése végett lefoglaltathatnak s a követelő kezébe is adathatnak ugyan, de csak addig, mig azok jövedelméből a követelt tartozás kifogatik; a H. K. 2. R. 51. cz. 1. §. szerint az egyházi vagyonok, az egyházi személyek vétségeiért, az egyháztól semmi esetben sem szakasztathatván el.

3.) Az A. C. 1. R. 5. Cz 1. cz., melyben a rendeltetik, hogyha valaki eleitől fogva egyházhoz biratott, s attól ország törvénye szerint el sem szakasztott egyházi vagyonokat maga használára fordítana, elfoglalna, vagy idegenitene és az esperesek által felszólitandó helybeli tisztek által is megintve 15 nap alatt viszsza nem adná: a mindezeket igazoló hiteles bizonyitványok közöltetvén, a fiscalis director köteles, a kárpótláson kivül még 1000 forint büntetés pénznek is tisztek általi felvétetése mellett, az elfoglalt vagyonokat viszszaadatni.

4.) A Leopoldinum diploma 2-ik pontja, melyben biztositttatnak az egyházak s azok papságai és oskolái az iránt, hogy akkor birtokolt jószágaik-, dézmáik- és jövedelmeiket azután is éppen ugy birtokolhatják, mint addig, s azok birtoklásában sem a fejedelem, sem más világi vagy egyházi személy által háborittatni nem fognak; csupán azon egy esetet véve ki, midőn a birtok alapjául szolgáló fejedelmi adománylevelet a törvény nyilvánitotta volna érvénytelennek.

5.) A Leopoldinum diplomát kiegészitő 1693-ban költ pótlék-diplomának utolsó pontja, melyben az akkori fenállott eklésiák biztosittattak az iránt, hogy jövedelmeik, azután alapitandó uj eklésiák miatt, csonkulást nem fognak szenvedni.

6.) Az 1791: 55. cz., melyben igértetvén kfizettetése a birtokaikban megháborított eklésiák számára ajánlott vagy megitélt kárpótlásnak, s bétiltatván jövendőre a bévett vallások egyházai templomainak, tornyainak s papi telkeinek bármi czim alatti elfoglalhatása: biztosittatnak a négy bévett vallás egyházai az iránt, hogy az idézett törvény kelésekor birtokukban volt s jövendőben is bármi helyen és időben épitendő templomaik, harangjaik, czinteremeik, főbb és alsóbb oskoláik használásában soha sem fognak háborittatni.

179. §.

5.) A nemesi és nem nemesi dolgokról.

Nevezetes osztálya a dolgoknak az, mely szerint nemesiekre (bona nobilitaria) és nemnemesiekre (bona non nobilitaria) osztatnak. A dolgok ezen osztályzatát különösnek is nevezhetni, a mennyiben a nemesség inkább személyek tulajdona levén, az törvényeink által dolgokra is ruháztatik; még pedig nem azon értelemben, mintha az által azoknak nemes ember birtokában léte fejeztetnék ki, hanem mivel vannak olyan, főleg fekvő jók, melyek maguk annyira kiváltságoltak, hogy azoknak bárminő rangu s állapotu birtokosai, csupán azok birtoklásánál fogva, némely nemesi kiváltságok élvezhetésére jogositottak.

180. §.

a.) A nemesi jókról s azok nemeiről.

A nemesi jók, régibb törvényeink s jelesen a II. K. 1. R. 4. cz. k. §.; 10. cz. 1. §.; 3. R. 19. cz. k. §. szerint (bona et jura possessionaria), mindazon fekvők, melyek hazánkban a magyar- és székelyföldön feküsznek, kivéve a szabad királyi városok kerületébeni polgári fekvőket. Ezen nemesi jók meg szoktak különböztetni

1.) eredeti szereztetésük módjára nézve, a mennyiben e tekintetben a nemesi jók

a.) foglaltak (bona primaevae occupationis) azaz olyanok, melyek a mostani tulajdonosok családa birtokába eredetileg még a nemzet e hazábani megtelepedésekor történt foglalás utján jutottak, és a legelső foglalóról szállottak, az öröklés rendén, most is élő ivadékaira. Ilyen nemesi fekvőkből áll az egész székelyföld, csupán azon részeit véve ki, melyek fejedelmi adomány mellett biratnak; a mit bizonyit az, hogy az A. C. 3. R. 76. Cz. 7. czikkéből is láthatólag, a székelyföld ment volt a királyi jogtól, mely hogy oda a székelység szabadsága sérelmével vitetett bé, megtetszik abból, hogy az idézett törvény gondoskodni kivánt mind arról, hogy az örökösök akarata ellen sem fiscus, sem más ne vihessen bé királyi jogot; mind arról, hogy a már bévitt királyi jogtól időmulás által megtisztittathassék a székely jószág. Bizonyit továbbá az is, hogy a székely jószág sem hűtlenség, sem kihalás esetében nem száll a fejedelemre, s öröklése szabályai is merőben külön-

böznek az adományos jószágok öröklése módjának szabályaitól. Vannak a magyarföldön is ilyen foglalt jószágok, olyanoknak tartathatván, a fiágban kihalt Mikola, Ördög és Zsuki családok jószágai iránt fiscus által inditott perekben kelt s a H. K. 2. R. 6. cz. 11. §. értelmében szokássá vált itéletek szerint azok, a melyek valamely fenálló családnak már az I. Lajos 1351. évi végzésének kelése előtt birtokában voltak, ha a fiscus bé nem bizonyithatja azoknak fejedelmi adomány melletti birtokoltatását. Ezen eredeti foglalás utján szerzett jószágok, a régi királyok fenmaradott okleveleiben is láthatólag, megkülönböztettek az adományos jóktól perpetuitas, descensus hereditarius, terra descensualis, s hereditaria nevezetek alatt, mint láthatni Fejér oklevélgyüjteménye 3-dik kötete 253; 4-ik k. 11; 5-ik k. 130 és 128-ik lapjain kezdödö oklevelekben.

b.) Adományosok (bona donationalia) vagyis olyanok, melyek az azokat jelenleg birtokló család által fejedelmi adomány mellett birtokoltatnak. Ilyenek a magyarföldi nemesi jószágok, csupán azon keveseket véve ki, melyek a fenebbiek szerint foglaltaknak tartathatnak; a közlött itéletek értelmében azokra nézve, melyek valamely család által az 1351-dik esztendőn innen kezdettek birtokoltatni, az adományosság bébizonyitására sem levén szükség. Ilyenek továbbá azon székelyföldi jószágok, melyek fejedelmi adomány mellett birtokoltatnak az A. C. 3. R. 76. Cz. 7. cz. szerint, a minek az azt követelő által bé kell bizonyittatni; minden székelyföldi jószágról a tétetvén fel, hogy nem adományos, mig az ellenkező bé nem bizonyittatik. Ilyenek végre azon sz. k. városokbeli ugy neveztetni szokott nemestelkek, melyek fejedelmi adomány utján szereztettek hajdon, s milyenek Maros-Vásárhelyen felesen vannak.

2.) Kiváltságukra nézve, a mennyiben a nemesi jók e tekintetben

a.) mentségesek, az az: érettök adó nem fizettetett, közmunkák nem tétettek, s rajtok katonaság nem szállásolhatott. Ilyenek: 1.) a H. K. 1. R. 40. czimére is alapitható gyakorlat szerint, a nemesek lakhelyéül rendelt belső telkek, azon udvarhelyek (curia nobilitaris), melyeknek közbecs szerinti ára annyi mint három urbéres teleké a H.

K. 1. R. 133. cz. 15. §. szerint, az azokhoz tartozó szántóföldekkel, erdőkkel, rétekkel, szőllőkkel 's egyéb járultságokkal együtt, melyek mai közbeszéd szerint majorságföldnek vagy allodiumnak is szoktak neveztetni, jóllehet ezen név alatt a H. K. 3. R. 14. cz 4. §. városi fekvőket ért. Ezek eleitől fogva mentek voltak a közadótól s szolgálattól még azon esetben is, ha paraszt által birtokoltattak az A. C. 5. R. 47. E. szerint, azokra még háboru idején sem szállittathatott katonaság 200. forint büntetés terhe alatt, az A. C. 5. R. 24. E. láthatólag. Ilyenek 2.) a praediumok vagy puszták, azokért adófizetéssel senki sem terheltetvén, valamig bé nem telepittetnek; kivéve azon esetet, midőn valamely helység az abban lakó urbéresek más helyre költöztetésével tétetett volna, ország és fiscus jövedelme csökkentésével, pusztává az A. C. 3. R. 2. Cz. 5. czikke szerint. 3.) A székely örökségek, melyek az adó- s dézmafizetéstől, téli s nyári katonai szállásadástól menteknek nyilvánittatnak a Leop. dipl. 14. pontjában. 4.) Az egyházi fekvők, mit igazol mind az, hogy a papok s oskolák házaira sem békeség sem háboru idején, 200. forint büntetés terhe alatt, katonaság nem szállittathatik az A. C. 3. R. 21. Cz.; 5. R. 24. E. szerint; mind az, hogy az eklésiák fekvő vagyonai a közadótól s azzal kapcsolatban levő terhektől épen ugy mentesitvék, mint a nemesek majorságföldei, a mit a főkormányszéknek 1790 : 472. sz. alatt kelt rendelete is elismert azon hozzáadással, hogy a mely eklésiákban a canonica portio szabály szerinti mennyiségnél kevesebb volna, a papok adó alá tartozó saját fekvőikből annyi legyen ment az adó s közszolgálat terhétől, a mennyivel a canonica portio szabály szerinti mennyiségre pótoltathatik. 5.) A Dées, Ó- és Új Torda nemes városok kerületében fekvők a C. C. 3. R. 11. Cz. 6. cz. szerint.

b.) Nem mentségesek, azaz olyanok, melyek közadó és szolgálat terhe alá vettettek. Ilyenek a H. K. 1. R. 40. cziméhen is a nemes telkektől és azok járultságaitól megkülönböztetett azon urbéres telkek (6. §.) járandóságaikkal együtt, melyek az A. C. 3. R. 2. Cz. 9. cz.-ből láthatólag, közadó s szolgálat terhe alá voltak irva eleitől fogva a magyarföldön; mert hogy a székely földön eféle közadó alá iratás törvényszerüleg soha sem történt, tagadhatatlan. Ezek-

nek birtokosai, legyenek bár személyökre nézve nemesek, az ezekre rótt terheket hordozni tartoztak, mint ezt következtethetni az A. C. 5. R. paraszt funduson (urbéres telkeken) lakó nemesekről szóló 23-dik edictuma ezen szavaiból „de mivel paraszt funduson laknak, arról a szegénységet a közönséges terehviselésben hogy segitsék, méltó dolog, holott azon helyekre parasztság telepednék, ha ők nem laknának rajta; ha kik pedig ehez nem akarnák tartani magukat, megengedtetett, elmehetnek onnét." Sőt hogy még maga a földnek bár nemes tulajdonosa is köteles fizetni az ilyen helyekre rótt közadót, világos az A. C. 3. R. 2. Cz. 4. czikke ezen szavaiból: „ha kik aféle helyeket maguknak akarnának megtartani, arra nézendő adóbeli részt vagy a több jobbágyokkal tartozzanak megfizettetni, vagy ha azok nincsenek, maga fizesse a patronus (földesur), avagy bocsássa falu közé". Csakugyan ezen urbéres telkek udvarhelyekké s járultságaik mentséges majorságföldekké válhatnak a H. K. 1. R. 40. cz. szerint azon esetben, midőn a nemes örökösök osztálya alkalmával mindeniknek régi nemes telek nem jutván, urbéres telkekre épittetnének az udvarházak (domus nobilitares 5, és 6. §.).

181. §.

b.) A nem nemesi jókról.

Nem nemesi fekvő jók azok, a melyekből áll a szász föld és a magyar és székelyföldi sz. k. városok területe, azon nemes telkeket s járandóságaikat kivéve, melyek az A. C. 5. R. 47. E. szerint is a városok kerületében létezhetnek, s léteznek is nagyobb mennyiségben például M. Vásárhelyen. Ezen polgáriaknak s városiaknak is (fundus civicus) neveztetni szokott nem nemes fekvők eredetileg nemesiek voltak, a mennyiben a szász földet a nemzet fejedelmi adomány utján szerezte s nyerte meg azt is, hogy annak kebelében többé fejedelmi adományzásnak helye ne lehessen, mint láthatni II. Andrásnak a nemes szász nemzet birtokjoga s nemzeti szabadságai biztositására adott kiváltságleveléből. A sz. kir. városok is részint székelyföldi helységekből alkottattak, mint M. Vásárhely, részint adomány utján szerzett s földesuri hatalom alatt volt falukból tétettek

kiváltságoltakká előbb, s az illető vármegyék felsőbbségétől függetlenekké később, azaz szabad királyi városokká.

Magánjogi törvényeink főleg s csaknem kirekesztőleg nemesi jókat tárgyaznak ugyan, használtathatnak mindazáltal a magyar- és székelyföldi városok kerületében fekvő jók felett támasztott kérdések elitélésére is szabály gyanánt, a kiváltságleveleikben nem szabályozott esetekben, a H. K. 3. R. 20. cz. 2. §. szerint.

MÁSODIK PONT.

A külön használatu dolgok értékéről.

182. §.

A dolgok értékének meghatározása módjáról.

A külön használatu dolgok értéke meghatároztathatik

1.) törvény szerint, a mennyiben a törvény meghatározta a dolgoknak árát állandólag, azok időszerinti árára való tekintet nélkül, mely ár a H. K. 1. R. 133. czimében láthatólag

a.) közbecs szerinti (communis aestimationis), mely a dolgoknak az idézett törvényben névszerint kijelelt árát jelenti. Abban p. o., a többek közül, egy népes urbéres telek 4 magyar forintra, egy épületes de lakó nélküli 2 ft, egy királyi eke alja szántóföld vagy közerdő 12 ft, szabad (azaz kézműre és munkára alkalmas) erdőben minden eke alja 40. ft., fejszés és makkos erdőben 200. ft.; ha pedig bizonyos esztendei jövedelme van, tizszer annyira becsültetett mint évi jövedelme; de az erdőben nem vétetik tekintetbe az, a mi 3 eke alján felül van sat. Továbbá egy alólcsapó (molendinum subtus vel desuper currens) s szárazság idején is járó malom 40. ft., a szárazság idején nem járó pedig 24. ft.; felülcsapó (mol. desuper volvens) s mindig járó 20. ft., a szárazság idején nem járó pedig 12. ft.; forrásviz vagy kifolyó s el nem apadó kút, melyből a nép inni szokott 10. ft.; a vizeken és szárazon rendesen szedetni szokott vám tizszer annyira becsültetik, mennyit annak évi jövedelme tesz sat. Végre egy nem sánta s meg nem romlott ökör 4 ft., két tehén borju nélkül 4. ft., egy tehén borjuval, négy júh, négy sertés, egy kancza csikó nélkül 4. ft., csődörcsikóval 8. ft., kanczacsikóval 6. ft., a pari-

pa értéke szerint becsültetik. Nem felel meg ugyan a dolgok ezen ára azok mostani értékének, használtatik mindazáltal most is ezen esetekben: 1.) midőn a H. K. 1. R. 21. cz. szerint a jószág értékét felülmuló pénzzel is szerzett adományos jókból a leányok illetősége pénzzel fizettetik ki; 2.) midőn a fejedelmi jóváhagyás nélkül a kihalófélben levő által elzálogositott adományos jószágokat a fiscus visszaváltja a H. K. 1. R. 10. cz. 2. §. szerint; 3.) midőn a fiat illető jószágokból a leányi negyed fizettetik ki a H. K. 1. R. 89. cz. szerint; 4.) midőn a nagyobb hatalmaskodás büntetéseül elfoglalt fekvők visszszaváltatnak a H. K. 2. R. 43. cz. 1. §. szerint. A székelységen eltöröltetett a közbecscsel való élés az A. C. 4. R. 14. Cz. 2. cz. által.

b.) Örökbecs szerinti (perennalis aestimationis), mely csak fekvőkre nézve használtathatott s tizszer annyi mint a közbecs szerinti. P. o. egy népes zsellértelek közbecs szerinti ára 4. ft., örökbecs szerinti ára pedig 40. ft. a H. K. 1. R. 133. cz. 3, és 4. §. szerint. Ezen becslésnek használata hajdon is csak akkor engedtetett meg, midőn a kötelezvényekben vagy az ország közönséges törvényében az örökbecs világos szóval ki volt fejezve, s ennélfogva midőn a törvény általában a jószág becsüszerinti ára fizetését rendeli, azon nem lehet örök hanem csak közbecs szerinti árt érteni (§. 5.). Némely esetekben most is pénzbeli büntetés neme gyanánt használtatik, melyek illő helyökön közöltetni fognak. A dolgok értéke meghatároztathatik

2.) a biró által (aestimatio judicialis) azon esetekben, midőn valamely dolognak vagy okozott kárnak kérdés alá hozatott értékét a törvényszéknek vagy a törvény e végre kibocsátott embereinek, vagy a rendes végrehajtóknak kell meghatározni, a dologhoz értő emberek p. o. a ház s épületek árát kőfaragók, ácsok, kőmivesek (H. K. 1. R. 41. cz.), a szőllőkét helybeli esküdtek (H. K. 1. R. 133. cz. 4. 6. §.), az adós vagyonaiét e végre felesketendő becsüsök (A. C. 4. R. 4. Cz 1. c.) segedelmével. Ezen becslésnek szokássá vált elve az, hogy a dolog valódi ára az, melyen azt időszerint eladni vagy megvenni lehet (res tanti aestimanda quanti vendi vel emi potest). Ezen szabálynál fogva az ingók értéke, azoknak piaczi ára; az épületeké az, a mennyivel olyanokat épiteni lehetne; a fekvőké s jószágoké pedig azok kezelési s fentartási költségei-

nek levonásával megállitandó tiszta jövedelmének, mint száztól hatos kamat gyanánt tekinthető pénznek tőkéje. Azon jószág p. o. mely 200 forint kezelési költséggel 800 forintot jövedelmez, a tiszta 600 forint jövedelem 10,000 forintot tevő tőkéjét megérőnek vétetik. Az osztály alá itélt jószágok megforditandó haszonvételeinek becslése egy 1825: 3194. szám alatt köröztetett kormányi rendelet szerint szokott megtörténni, valamint a hatalmaskodásért megtéritendőkének is, ha a végrehajtás a hatalmaskodó maradékai ellen intéztetik, maga a hatalmaskodó azokat piaczi áron tartozván megforditani.

3.) Kölcsönös egyetértés utján (aestimatio conventionalis), midőn az egyezkedő felek közegyetértéssel határozzák meg valamely dolognak értékét, sem a törvény, sem a piaczi ár mennyisége által nem korlátolható kényök szerint; az A. C. 3. R. 11. Cz. 2. cz. értelmében kinekkinek törvénye levén a maga kötése.

A pénz neme, mely a becslésben használtatik, azok különbségéhez képest különböző lehet. A törvény szerinti becslés magyar ezüstforintokban esik, mely van osztva 50 krajczárra, vagy 100 pénzre (denarius); négy forint tett a magyarországiakra nézve egy márkát, mely az erdélyiekre nézve csak egy forinttal számittatott (H. K. 3. R. 3. cz. 12. §.); s más esetekben is a törvénytárunkban előforduló forintokon mindig magyar forintot kell érteni. A birói s egyezmény szerinti becslésben a székelyföldön rendszerint magyar, a magyarföldön pedig német forint (mely 60 krt. teszen) szokott használtatni; külföldi pénzeknek béhozatala s elfogadása tilalmas levén az Ulászló 1. V. 31. cz. szerint.

MÁSODIK SZAKASZ.

A dolgot tárgyazó jogokról.

183. §.

Ezek nemeiről.

Csupán a személyek birván jogi képességgel, a dolgokról, jogi értelemben, csak annyiban lehet szó, a mennyiben tárgyai lehetnek valamely személyt illető jognak. Mivel pedig a jog a személy külviszonyaiban használható szabadságának mértéke, a személynek a rajta kivül eső dolgokat tárgyazó jogai annyifélék, a hányféle viszonyai lehetnek a

dolgokhoz, mint czéljai valósithatása eszközeihez. Már a midőn a személy és dolog között csakis a következendő viszonyok lehetségesek, u. m. 1-ör az, a mely szerint a dolog hatása körébe tartozik ugyan a személynek, de a nélkül, hogy eszköz gyanánti használatára szabadsága volna, mely birtoklási viszonynak neveztethetik; 2-or) az, a mely szerint a dolog a személynek nem csak hatáskörébe tartozik, hanem annak bizonyos czéljai valósitására eszköz gyanánt meghatározott módoni alkalmazására is fel van szabaditva, mely használati viszonynak neveztethetik, és végre az 3-or) mely szerint a hatásakörébe tartozó dolgot minden lehető czéljai valósitására szabad tetszése szerinti módon alkalmaztathatja a személy, mely tulajdonosi viszonynak neveztethetik: a személy dolgot tárgyazó jogai, ahozi lehetséges viszonyaihoz képest, háromfélék u. m. birtoklási, használati és tulajdonosi jogok.

I.) A birtoklási jogról.

184. §.

A birtoklásról s nemeiről.

Birtoklásnak (possessio) neveztetik a személynek valamely dologgali olyan egybeköttetése, melynélfogva arra tettleges hatással lehet, s attól másokat elrekeszthet. Ezen egybeköttetésben a személy birtokosnak (possessor), a dologhozi viszonya birtoklásnak (possessio H. K. 1. R. 24. cz. 2. §.), és a dolog birtoknak (res possessa) szokott neveztetni. Törvényeink csupán azon tényekről emlékeznek, melyek a dolog birtokban létét mutatják, milyenek a fekvőkre nézve: azok jövedelmének bévétele, az urbéresek szolgálatainak elfogadása (H. K. 1. R. 67. cz. k. §.), a használás, kezelés, kezeltetés (H. K. 1. R. 24. cz. 2. §.); a jogokra nézve pedig azoknak gyakorlata (H. K. 2. R. 12. cz. 3. §.); de azon tényekről, melyek által a birtoklás kezdetik vagy bévégeztetik, mélyen hallgatnak. Holott pedig minden dolgokat tárgyazó jogok birtoklás által levén feltételesitve, a birtoklás határozatlanságából a dolgot tárgyazó jogok bizonytalanságának kell kikerülhetetlenül következni. Ezen hiányt a szokás kipótolta, csaknem ösztönszerüleg követve a romai törvénynek a dolog természetéből önként folyó s törvényeink elveivel összehangzó sza-

bályait, melyek szerint a dolog birtokolhatósága és a személy képessége által feltételesitett birtoklásnak következő nemei különböztetnek meg:

1.) Tettleges és polgári birtoklás (possessio naturalis et civilis.). Amaz olyan dolognak kezentartását jelenti, melyet a birtokos tulajdonának nem tarthat; e pedig a dolog és személy közti azon viszonyt jelenti, melynélfogva az azt tulajdonának tarthatja még azon esetben is, ha tettlegesen nem birtokolja. Igy p. o. a zálogra nézve a zálogtartónak tettleges, a zálogbaadónak pedig polgári birtoklása van a H. K. 1. R. 103. cz. szerint is.

2.) Jogos (justa) vagyis olyan birtoklás, mely a birtokszerzésre törvény által határozott módon p. o. adomány, vásár, végrendelet sat. utján szereztetett; és jogellenes (injusta), mely a törvény által tiltott módon kezdetett p. o. lopás, erőszakos foglalás, tilalmas vásár sat. által.

3.) Jóhiszemü birtoklás (bonae fidei possessio), midőn saját gyanánt a más tulajdona nemtudva birtokoltatik; és roszhiszemü birtoklás (malae fidei possessio), midőn a más tulajdona tudva saját gyanánt birtokoltatik. Mihelyt felvilágosittatik a jóhiszemü birtokos a felől, hogy a másét jogellenesen birtokolja, roszhiszemü birtokossá válik a H. K. 2. R. 71. cz. 9. és 10. §. szerint.

4.) Közösbirtoklás (compossessio), midőn többek együtt s egyszersmind birtokolnak ugyanazon egy dolgot. Mivel pedig a birtoklás a dolog kirekesztőleges kezentartása · többen ugyanazon dolgot egyszerre csak ugy birtokolhatnak, ha az közöttük nincs felosztva, s ennélfogva kinek kinek a dologban csak gondolati része van. Birtokoltathatik többek által ugyanazon dolog egyszerre külön czimek alatt is, p. o. a bérbeadott jószág a bérlő által tettlegesen, a tulajdonos által pedig polgárilag.

5.) Békés birtoklás (pacifica possessio) az, a mely elkezdetvén, akadályoztatás nélkül folytattatik; és háboritott birtoklás (turbata possessio), melynek folytatása akadályoztatott. A birtoklás akadályoztatása megeshetik vagy tettlegesen, p. o. a birtokosnak birtokbóli kivettetése (H. K. 1. R. 68. cz.), sőt erőszakos megtámadtatása által is; vagy minden erőszakoskodás nélkül, még pedig a H. K. 1. R. 79. cz. 2. §. és 3. R. 14. cz. 4. és 5. §-ai szerint nyilvánoson (palam) a birtokos elleni per megkezdése, és

titkon (occulte) a hiteles személyek előtti tiltakozás s ellenmondás által.

6.) Joggyakorlat (quasi possessio juris) vagyis a birtoklásnak azon neme, melynek tárgya nem kézzel fogható, szemmel látható dolog, hanem csakis eszményileg képzelhető s gondolható jog, melynek birtoklása midőn más tulajdonát tárgyazza (p. o. a más tavábani halásztathatás joga), az igényelhető jognak szándékos és nyilvános gyakorlása által nyilvánittatik.

185. §.

A birtoklás megkezdéséről.

A birtoklást megkezdheti vagy maga a birtokos vagy képviselője.

1.) Midőn maga a birtokos kezdi meg a birtoklást, arra megkivántatik

a.) egy olyan tény, mely által a személy a dologgali olyan egybeköttetése eszközöltetik, melynél fogva arra tettleges hatással lehet. Ilyen tények lehetnek 1.) a fekvőkre nézve: az igtatás vagyis a birtoknak innepélyes kézhezvétele (H. K. 3. R. 14. cz. k. §.); a volt birtokos nyilatkozata aziránt, hogy a birtok átszállott az uj birtokosra; a fekvők miveltetésének, használatának, a feletti rendelkezésnek megkezdése (H. K. 1. R. 24. cz. 2. §.); egyszóval bármely olyatén nyilvános tény, melylyel a birtokos a dolgot hatása kirekesztőleges vagy társaival közös körébe tartozónak tudatja. 2.) Az ingókra nézve: a dolognak kézhezvétele, más kezébe adatása, a birtokos rendelkezése alá tartozó helyre tétetése, a vadnak kaptányába, vermébe, hálójába, kalitkájába sat. jutása, a raktár kulcsának átvétele, bélyegének, pecsétének a dologra nyomatása, akasztatása sat.

b.) Birtoklásszerzés iránti szándék, a mennyiben a fenebbi tények által a dolognak csupa letartoztatása történik, mely birtoklássá csak azon esetben válik, ha azon tényeket a birtokos azon szándéka előzte meg, hogy azok létesülése által a dolog birtokává legyen. Azok ennélfogva a kik törvény szerint jogi értelemben érvényes akarattal nem birnak, mint a bolondok, a törvényes kort még el nem ért gyermekek, birtoklás megkezdésére nem képesek.

2.) Midőn a birtoklás a birtokos képviselője által kezdetik el, megkivántatik:

a.) hogy a képviselő a dolgot nem a maga, hanem megbizója számára birtoklási szándékkal vegye keze vagy kezelése alá;

b.) hogy a birtokos maga is akarta legyen azt, hogy képviselője az ő számára vegye birtoklás alá a dolgot;

c.) hogy a birtok kézhezvételét előzte legyen meg a képviselőnek megbizója általi felhatalmaztatása.

A jog birtoklásának megkezdésére is *tény* és *szándék* kivántatik; amaz állván a jog tettleges gyakorlatában, e pedig abban, hogy a tény az igényelhető jog birtoklása megkezdése iránti szándékkal követtetett legyen el. Azonban a más tulajdonában gyakorolható jog birtoklása megkezdésére nézve meg kell különböztetni azon jogot, mely abban áll, hogy cselekedhetni valamit a mit más jogánál fogva megakadályoztathatott volna — attól, a mely abban áll, hogy nem cselekedhetni valamit, a mit jog szerint cselekedni lehetett volna, és a melyek közül amazt *tevőleges* (jus positivum) ezt pedig *nemleges jognak* (jus negativum) szokták nevezni. Mindkét jog, ha szerződés utján szereztetett meg, mihelyt a szerződés létesült, azonnal birtokba vettnek tartathatik, a birtoklás tény általi megkezdésének szüksége nélkül. Ha pedig a jog birtoklása megelőző szerződés nélkül intéztetnék megkezdetni: a *tevőleges jog* birtoklása az által kezdetik meg, ha a jog legalább egyszer nyilván, szándékoson, erőszak nélkül gyakoroltatott; a *nemleges jogé* pedig az által, ha az, a kinek joga az által korlátoltatik, az igényelt joggal ellenkezőt cselekedni akarván, abban tettleges akadályozás vagy szóbeli ellenzés által gátoltatik, s joga ezen korlátoltatását eltüri a megkezdett cselekedettől megszünve. P. o. épittetni akar a telek tulajdonosa maga telkére és ugy, hogy az épitmény bizonyos ponton felüli magossága által a szomszéd telken levő ház ablakaitól a kilátás vagy a nap sugara elfogatnék, ha a szomszéd telek tulajdonosa ellenzésére megszünik az épitéstől, az megkezdette az által birtoklását azon jognak, mely szerint követelheti, hogy az épittető tetszése s joga szerinti magosságra épületét fel ne emelhesse. A tevőleges és nemleges jogok birtoklása kezdetének meghatározhatása felette érdekes ott, hol időmulás által jogok is szereztethetnek, az időmulás idejének a birtoklás kezdetétől kelletvén számittatni.

186. §.

A birtoklás következéseiről.

Mindamellett is, hogy a birtoklás csupán tettleges és nem jogi viszony a személy és dolog között, azaz birtokosnak neveztethetik valaki a nélkül is, hogy a dologra nézve jogosittatott volna: alapja mindazáltal nagyfontosságu jogoknak, melyek birtoklási jogoknak (beatitudines possessionis) neveztethetnek. Ilyenek:

1.) Legyen bár a birtoklás erőszakos foglalással kezdve, a birtokos, ha birtoklását esztendeig békésen folytathatta, az őtet tettlegesen megtámadó tulajdonos ellen is magát nemcsak tettlegesen védelmezheti, hanem ha birtokától megfosztatott volna, egy esztendő lefolyása előtt birtokából a foglalót erőhatalommal is kivetheti a H. K. 1. R. 68. cz. szerint.

2.) Az, a ki egy esztendeig békésen folytatott birtoklását bébizonyithatja, az erőszakos foglalót, tettlegesen háboritót tetten vagy futásközben elfogatván, vagy vele volt vagyonait letartoztatván: az 1791 : 95. ideiglenes czikk szerint harmadnapos törvényszéket ültethet s az előtt a hatalmaskodót legrövidebb perrel követelheti; mert a legjogtatanabb birtokost is, ha a birtoklást esztendeig békésen folytatta, tettlegesen háboritani nem szabad, hanem perrel kell követelni a H. K. 1. R. 68. cz. 1. §. szerint.

3.) Perreli követeltetés esetében is, bármely birtokos jóhiszemünek tartatik, mig az ellenkező bébizonyittatik; a követelőnek levén kötelessége a bizonyitás elannyira, hogy ha nem bizonyit, a birtokosnak követelése alól fel kell oldoztatni a T. U. 89. §. 1. p. szerint. Sőt

4.) ha szinte bébizonyitaná is a követelő jogát, azon esetben mindazáltal, midőn a birtokos követelője bizonyitását annyira meggyengitette, hogy a felek bizonyitásai sulyegyenben állanak, a birtokosnak fel kell oldoztatni a követelés alól a T. U. 89. §. 4. p. szerint.

5.) A perbe idézve nem volt birtokos a birtokában levő dolgokra kiterjesztett törvényszéki itélet teljesedésbevételét megakadályoztathatja ellenállással (repulsio), még pedig minden büntetés nélkül, ha birtokát nem kezdette a perfolyta közben, a H. K. 2. R. 76. cz. 5. és 6. §. szerint.

6.) A törvény által meghatározott időn keresztül foly-

tatott csupa birtoklás által a birtokolt dolog tulajdonosává válik a birtokos, mely szerzésmód időmulásnak (praescriptio) neveztetik a H. K. 1. R. 78. cz. 1. §-ban.

7.) Csupán a békés birtoklásnál fogva jogositva van néha a birtokos fejedelmi uj adomány kérésére s nyerésére is a H. K. 1. R. 37. cz. 5. §. szerint.

187. §.
A birtoklás megszünéséről.

Megszünik a birtoklás, még pedig

1.) az, a melyet maga a birtokos gyakorlott,

a.) ha a dolog és birtokos közti tettleges egybeköttetés megszünt az által p. o. az ingókra nézve, hogy azt a birtokos elvesztette, vagy azt tőle valaki ellopta vagy rabolta, ha a szelid állat eltévedett, s a vad elszaladott vagy repült; a fekvőkre nézve pedig azáltal, hogy abból a birtokos kivettetett, vagy azt a viz elnyelte. Az által hogy valaki a birtokos távollétében fekvőjét elfoglalta, birtoka még nem szünt meg, a mi akkor történik meg, midőn a viszszatérő a foglaló által viszszaüzetik, elkergettetik.

b.) ha a birtoklási szándék megszünik s az vagy szóval nyilvánittatik vagy hallgatólag tettel ugy p. o. hogy tudva elnézi a birtokos birtokának más általi birtokoltatását. Azoknak birtoklása, kik érvényes akarattal nem birnak, ezen a módon nem szünik meg.

c.) ha egyszersmind szünik meg, mind a dologgali tettleges egybeköttetés, mind a birtoklási szándék, midőn p. o. a birtokos a dolgot másnak eladja, ajándékozza. Megszünik

2.) azon birtoklás, melyet a birtokos képviselője által gyakorolt; még pedig

a) ugy, hogy a képviselő válik birtokossá midőn p. o. az ingó dolgot a viselő elrekkenti, vagy megbizóját fekvő vagyonától elrekeszti, ahoz vagy abba nem bocsátván tettlegesen;

b.) ugy, hogy más válik birtokossá, a mi megtörténik az ingókra nézve azáltal, hogy azokat a képviselő elveszti, vagy azokat tőle valaki ellopja; a fekvőkre nézve pedig azáltal, ha a képviselő megbizója jószágát eladja vagy abból más által erőhatalommal kivettetik; mely esetben azonban a foglaló csak akkor válik valóságos birtokossá, midőn magát a képviselő megbizóját sem bocsátaná bé volt jószá-

gába. A képviselő halála, megbolondulása által nem szünik meg megbizója birtoklása, mely annak birtoklási szándéka által is fentartathatik.

II.) A használati jogról.

188. §.

A használatról.

Használni valamely dolgot annyit teszen, mint azt czéljaink valósitására eszköz gyanánt alkalmazni. Használati viszonyban van a személy ennélfogva a dologgal, a midőn azt birtokolja, s azonkivül jogositva van arra is, hogy azt magát vagy járulékait használhassa, bár magát nem tarthatja is a dolog jogositott tulajdonosának. Ilyen használati viszonyban áll a bérlő a bérbevett jószághoz, melynek nem tulajdonosa, de mégis használhatója. Különbözik a használás a csupa birtoklástól, a mennyiben ez a dologgali csakis tettleges egybeköttetést jelent, amaz pedig a dolog használására is jogositott birtoklás. Azonban mivel a dologgali tettleges egybeköttetés nélkül azt használni nem lehet: minden használás birtoklás által van feltételesitve s a nélkül nemis képzelhető; a birtoklás pedig, használás nélkül is fenállhat.

Egy dolognak különbféle hasznait lehetvén venni, a személynek a birtokában levő dologhozi viszonya különböző lehet ahozképest, a mint annak több s kevesebb használatait igényelheti. Mivel pedig azt, a ki valamely dolgot minden lehetséges módokon használhat, tulajdonosnak szokták nevezni: attóli megkülönböztethetés végett azt, a ki a dolgot csak némely módokon használhatja, *használónak*, s a dologhozi viszonyát csupa *használati viszonynak* lehet nevezni, mely szélesebb kiterjedésü a birtoklásinál, de szükebb a tulajdonosinál. Ezen csupán használati viszony ismeretes törvényeink előtt is, melyek szerint csupán használati viszonyban állanak a birtokolt dologhoz, p. o.

1.) a zálogtartó a zálogba vett jószághoz, a H. K. 1. R. 81. cz. értelmében;

2.) a hajadon leányok az atyai házra és a tartásukra férjhezmenetelökig kiszakasztott atyai jószágbeli negyed részre nézve, a H. K. 1. R. 29. cz. 5. §; 30. cz. 6. §. szerint;

3.) a nővérek s azok maradékai a leányi negyedben pénz helyett fivéreiktől kapott családi jószágokra nézve, a H. K. 1. R. 88. cz. 1. §-ban láthatólag;

4.) az özvegy aszszonyok az özvegyi tartás czime alatt nyert jószághoz, s elhalt férjök lakházaihoz a H. K. 1. R. 98. cz; és A. C. 3. R. 25. Cz. szerint;

5.) általában mindazok, valakik pénzbeli követelésökre nézve fekvőkkel ugy elégittetnek ki, hogy azok bármikor is viszszaváltathatnak a követelt pénz letétele mellett az 1791 : 51. cz. értelmében.

189. §.

A használat következéseiről.

A csupa használatnak is nem kis fontosságu jogi következései vannak törvényeink szerint, u m.

1.) A használást birtoklás nélkül képzelni sem lehetvén, igényelheti a használó mindazon jogokat, melyek a birtoklásból folynak.

2.) Igényelheti a használó a dolgok mindazon haszonvételeit, melyekre jogositva van, s melyek különbfélék lehetnek; de joga határán kivül igényeit nem terjesztheti. P. o. a lakásul birt házat gyárnak nem használhatja; a kaszálót fel nem szánthatja; a zálogot sem az érte fizetett pénz mennyisége felett nem terhelheti, sem örökösön el nem adhatja sat. Igényelhető használati jogát követelheti és viszkövetelheti is.

Ide tartozhatnak még azon jogi következmények is, melyek csupán a használás eredményének tekintethetnek, p. o.

3.) A kiváltságlevelek a törvény által meghatározott. idő alatti használat által válnak érvényesekké; különben minden törvényszerüségök mellett is erőtleneknek tartathatván a H. K. 2. R. 12. cz. 3. és 4. §. szerint.

4.) Törvény ellenére uralkodott fejedelmek idejében költ, de egyébiránt a szokott innepélyességekkel ellátott perbeli levelek (literae causales) a használat által érvényesekké válnak az A. C. 4. R. 1. Cz. 7. cz. szerint.

5.) Az ősi jószágokkal cserélt vagy azoknak árával vásárolt jószágoknak ellenmondás nélküli használata által elveszti az örökös azon jogát, hogy a különben viszszaszerezhető ősi jószágok felett költ egyezményt érvénytelenithesse, a H. K. 1. R. 62. cz. k. §. rendeléséből.

6.) A tettleges használás beléegyezést tolmácslónak vétetik azon esetekben, melyekben a használó szenvedett sérelmének orvosolhatása iránti jogát ellenmodással fentarthat-

ta volna (usus realis in vim cessionis consensusque transit H. K. 1. R. 72. cz.).

III. A tulajdonosi jogról.

190 §.

Tulajdonosi jognak (proprietas, dominium) neveztetik a személynek a birtokában levő dologhozi azon viszonya, mely szerint azt czélja valósitásának eszköze gyanánt tetszése szerint, minden lehetséges módokon, használhatja, a mit a dolog feletti rendelkezhetésnek is szoktak nevezni. Ezen jog annálfogva magábanfoglalja a birtoklási s használati jogokat, s azokon kivül még valamit, a mi sajátnak vagy tulajdonnak szokott neveztetni, s tárgyazza magát azt is, a miből a dolog alkotva van, annak alkotó részeit t. i. vagyis lényegét; ezen jognak a levén azt a használatitól megkülönböztető jelleme, hogy a midőn a használat a dolog külsőségeiben határozódik, s annak épségben tartása feltétele alatt gyakoroltathatik, ez a dolog belsejébe is behat, s annak felemésztetésére is kiterjed. Vannak csakugyan ezen korlátlannak tetsző jognak törvényszabta korlátai, melyek különbféleségéhez képest a tulajdonosi jognak különböző nemeit alkotta a törvény és szokás, a milyenek

1.) külön (dominium solitarium) és közös tulajdon) (codominium) a szerint, a mint csak egy vagy egyszersmind több személyeket illet a dolog s annak haszonvételei feletti rendelkezhetés joga. A közös tulajdon lehet

a.) felosztható, azaz olyan közös tulajdon, melynek közössége megszüntethetik, a dolog járulékaival együtt, mihelyt valamelyik a tulajdonostársak közül akarja, felosztható s az osztály következtében a részesek külön tulajdonává válható levén. Ilyenek p. o. a közhatárok a régi telkek birtokosaira nézve (A. C. 3. R. 29. Cz. 184⅞ 15. cz, a meghalt öröksége törvényes örököseire s névszerint az atyáé gyermekeire és az osztatlan testvérek közös szerzeményei egymásra nézve (H. K. 1. R. 45. cz.) Az örökség közösségének sajátságos következése van a H. K. 1. R. 43. és 44. cz. szerint, a mennyiben az örököstársaknak osztály előtti adományos külön szerzeményei közös tulajdonná válnak, összeolvadva mintegy a felosztandó örökséggel.

b.) Felosztathatatlan, azaz olyan, melyet felosztani vagy nem lehet (p. o. egy közös házat, órát), vagy nem szabad, mivel a szerző rendelkezhetési jogánál fogva megtiltotta szerzeményei felosztását (milyen p. o. a családi hitbizomány), és mivel a dolog rendeltetése az, hogy osztatlanul használtassék (milyenek p. o. a testületek jószágai).

2.) Korlátlan és korlátolt tulajdonosi jog (dominium illimitatum et limitatum). Korlátlannak neveztetik annak tulajdonosi joga, a ki mind magára a dologra, mind annak járulékaira nézve szabadon rendelkezési joggal bir; korlátolt ellenben, ha akár a dologra, akár járulékaira, akár mind a kettőre nézve rendelkezési jogát szabadon nem gyakorolhatja. Korlátlan tulajdonosi joggal, törvény és szokás szerint, csupán a szerzők birnak szerzeményeikre nézve; általában korlátolt tulajdonosi joguk ellenben a magyar és székelyföldi ősi jók tulajdonosainak; azokra nézve csak a törvény által kijelelt kevés esetekben tehetvén oly rendelést, mely a maradék által fel nem törethetik, s azokra nézve ennélfogva teljes tulajdonosi joggal csupán a kihaló félben levő család utolsó s maradék nélküli tagja birhatván, de az is csak olyanokra nézve, melyek eredetileg nem szereztettek volt családa valamelyik tagja által fejedelmi adomány utján; az adományos ilyetén jószágokról még az utolsó ivadék sem rendelkezhetvén szabály szerint fejedelmi jóváhagyás nélkül a H. K. 1. R. 10. cz. szerint. Korlátolt továbbá minden tulajdonosnak fekvőket tárgyazó joga az azokban levő s a vasnál nemesebb érczekre, sóra, kénesőre, s mindazok termesztésére nézve, a közkincstárt illető jogoknál fogva az A. C. 2. R. 9. Cz., 3. R. 15. Cz. szerint, valamint a talált kincsre nézve is, a közkincstár és találó illetősége miatt az A. C. 3. R. 54. Cz. szerint. Korlátolt végre a törvényes kort el nem ért személyek (H. K. 1. R. 126. cz. 2. §.) és a bolondok (H. K. 1. R. 55. cz.) tulajdonosi joga, melyet azok mig önjoguakká nem válnak, ezek pedig mig meg nem gyógyulnak, nem gyakorolhatnak.

3.) Teljes és nemteljes tulajdonosi jog (dominium plenum et minus plenum). Teljesnek neveztetik annak tulajdonosi joga, a kit mind a dologróli, mind a járulékairóli rendelkezhetés joga illet; nem teljes ellenben annak tulajdonosi joga, a kinek sajátja ugyan a dolog, de járulékairól vagy éppen nem, vagy csak részszerint rendelkez-

hetik; valamint annak is, a ki a dolog járulékairól ugyan rendelkezhetik, de a dolgot sajátjának nem tarthatja s annak lényegét tárgyazó rendelést nem tehet. Teljes tulajdonosi joggal bir p. o. a maga sajátját birtokló s használó tulajdonos; nem teljes ellenben tulajdonosi joga a jószág tulajdonosának az urbéres birtokában levő, bérbeadott, elzálogositott jószágaira nézve, melyek használata az urbéreseket, bérlőt és zálogtartót illeti; viszont ezek joga sem teljes tulajdonosi, a mennyiben csupán használati joggal birnak, a használt birtok iránti sajátság a föld tulajdonosát illetvén a H. K. 1. R. 103. cz. k. §. 3. R. 3. cz. 7. §. szerint.

4.) Viszszahívható s viszszahívhatatlan tulajdonosi jog (d. revocabile et irrevocabile) ahoz képest, a mint az, a kitől a tulajdon szereztetett, azt viszszaveheti vagy nem veheti. Viszszahívható tulajdonosi joga van annak, a ki azt fejedelmi kiváltságlevéllel szerezte, a mennyiben maga az ajándékozó fejedelem helyes okoknál fogva kiváltságleveleit viszszaveheti a H. K. 2. R. 12. cz. 11. §. szerint; valamint annak is, a ki azt a teljes kort még elnem ért férfitól és hajadon leánytól szerezte a H. K. 1. R 111. és 128. cz. szerint. Ha pedig viszszahívhatónak neveztethetik azon tulajdon is, mely annak birtoklójától azon kivül a kitől szereztetett, más által vétethetik viszsza, viszszahívható tulajdonnal birnak mindazok, kik ősi jószágot szereztek; azok az elidegenitő család jogositott tagjai által viszszapereltethetvén. Viszszahívhatlan ellenben az ajándék és eladott dolog, az ajándékozóra s eladóra nézve, a H. K. 1. R. 77. czimét ezen értelemben is magyarázó szokás szerint.

5.) Békés és háboritott tulajdonosi jog (d. pacificum et turbatum) a szerint, a mint a tulajdonos joga gyakorlatában valaki által háborittatott, vagy nem háborittatott. Háborittathatik pedig a tulajdonos ugy, mint fenebb a birtokosra nézve közöltetett. A békés tulajdonnak a közélettől eltérő értelmezését láthatni a H. K. 1. R. 37. cz. 9. §-ban, a hol a fejedelmi uj adomány nyerhetését feltételesitő békés tulajdonnak a neveztetik, mely nem szereztetett erőszakos foglalás utján.

191. §.

A tulajdonosi jog következéseiről.

A tulajdonosi jognál fogva a tulajdonos

1.) birtokolhatja a dolgot s a birtoklási jogokat is gyakorolhatja, a birtoklást jogaival együtt másra is átruházhatván;

2.) használhatja tulajdonát bármely tetszése szerint lehetséges módokon s annak használatát másnak is átengedheti;

3.) elrekeszthet mindenkit tulajdona használásától. Ezen joga csakugyan korlátolva van némileg, a mennyiben törvény által, van kényszeritve arra, hogy tulajdona némely használatait másnak is megengedje. A tulajdonra törvény által a tulajdonosi jogot korlátlólag, fektetett azon szolgálatok (servitutes legales) e következendők:

a.) Akármely tulajdonosnak földei, rétei, erdei vizáradás elleni biztositása végett szabad a más földére is annak tetemes kárt nem okozó töltéseket s gátokat csináltatni a HK. 1. R. 87. §. szerint.

b.) A malom tulajdonosa gátját s töltéseit a más part tulajdonosa földéhez ragaszthatja, ha az által annak nyilvános kárt nem okoz (ugyanott 4. §.).

c.) Azon föld tulajdonosa, melyre a folyó viz uj medrét ásta, köteles megengedni, hogy azok, kik a folyam régi medrébeni folyásakor malom- vám- halászati s egyéb jövedelmek birtokában voltak, ugyanazokat a folyam medre uj helyén is használhassák (ugyan ott 2. §.).

d.) A határok tulajdonosai tartoznak megengedni, hogy az utazók marháikat a nyomásban levő határon kiereszthessék, s ingyen legeltethessék, az 1675: májusában költ 7-ik czikk szerint.

e.) Kötelesek a helységek tulajdonosai megengedni határaikon az aranymosást az arra felhatalmaztatott bármely állapotu embereknek, az 1747: 8. czikk szerint. Valamint bányászoknak is illő fizetésért fát, legelőt és stomp épithetése végett helyet engedni az 1747: 2. cz. szerint.

4.) Tulajdonát elronthatja, felhagyhatja s másnak is átadhatja, engedheti szabad tetszése szerint azon esetben, ha annak külön, teljes és korlátlan tulajdonosa volt.

5.) Követelheti tulajdonát azoktól, kik azt joga sérelmével törvényellenesen birtokolják vagy használják (jus vindicandi).

HARMADIK SZAKASZ.

A dolgot tárgyazó jogok szerzéséről.

192. §.

A szerzés czimeiről általában.

A dolog azon egybeköttetésbe jövése a személylyel, hogy azt birtokolhassa, használhassa vagy tulajdonának tekinthesse, bizonyos mivelet által történik meg, melyet szerzésnek (acquisitio) szoktak nevezni. A szerzésnek különféle nemei lehetnek, melyeknek törvény által kell meghatároztatni azon okból, hogy a polgárzat által biztositott jogi viszonyban álló személyek között a szerzés mások joga sérelme nélkül történjék meg. A szerzésnek törvény által megnevezett módja szerzés czimének (titulus acquirendi) szokott nevezteini s ugy tekintethetik, mint a személy dolgot tárgyazó jogának alapja; a mennyiben a személy dolog iránti jogi viszonyának törvényszerüsége a szerzés törvényszerintisége által van feltételesitve. Törvénytárunkban nincsenek ugyan rendszeresen elősorolva a szerzés czimei, vannak azonban a dolgot tárgyazó jogokat szabályozó olyan törvényeink, melyek kijelelik egyszersmind a szabályozott jog meg is nevezett eredetét vagy legalább alkalmat nyujtanak a jog szokás szerint megnevezhető eredete felfedezésére. Ezen törvények szerint állithatni, miként dolgot tárgyazó jogaink eredete volt vagy foglalás, vagy fejdelmi adomány, vagy időmulás, vagy öröklés, vagy végre kötelezettség, melyek mind meg annyi szerzés czimei gyanánt tárgyaltatandók.

ELSŐ FEJEZET.

A foglalásról.

193. §.

A foglalásról s nemeiről.

Foglalásnak neveztetik a szerzésnek azon módja, melynél fogva a még senki által sem birtokolt, vagy már birtokoltatni megszünt dolog tulajdonává válik valamely személynek. Ezen szerzési czim nem fordul ugyan elő törvénytárunkban, de mivel tagadhatatlan az, hogy még most is vannak olyan dolgok, melyeket tárgyazó jogok bizonyos tekintetben éppen azért különböznek más ugyanazon ne-

mü dolgokat tárgyazó jogoktól, mivel eredetileg foglalás utján szereztettek; és tagadhatatlan az is, hogy még mostis vannak dolgok, melyeket senki sem nevezhet magáénak, milyenek a fenebb már közölt még nem birtokolt és már nem birtokoltak: midőn az ilyen dolgok szerzése jogtudomány nyelvén foglalásnak neveztetik, azt szerzési czimeink közé méltán igtathatni. Foglalás nemei gyanánt tekinthetni: a hadi foglalást, vadászatot, bányászatot és találást.

194. §.

1.) A hadi foglalásról.

Eleitőlfogva minden népeknek, a romai törvényben határozottan ki is fejezett ősi szokása volt, az ellenség vagyonát ugy tekinteni, mintha az senkié sem volna és ennélfogva az elfoglalás által jogszerint válhatnék az elfoglaló tulajdonává. Nemzetünk is elsajátitotta volt hazánk földéni telepedése korszakában ezen ős szokást, s annak lett eredménye az, hogy ilyen megszállott földből (terra descensualis) áll csaknem az egész székelyföld, s kevés része a magyarföldnek is; a haza megszállásakori foglalás utján magán tulajdonná vált föld öröklés rendén szállván le az első foglaló még most is fenálló ivadékaira. Ezen ősi szokás azonban a polgárzati élet kifejlődése által előidézett szabályozása utján a jogi viszonyoknak oda változott, hogy megszünvén a háboru magánosok által magánosok ellen folytattatni, mint nemzet és nemzet, polgárzat és polgárzat közti jogi kérdések tettleges eldöntésének eszköze: megszünt magán tulajdon szerezhetés módja lenni főleg a fekvőkre nézve; mindaz a mi haddal foglaltatott, a hadat folytató polgárzat tulajdonának ismertetvén, részint a hadi költségek, részint a had által okozott károk pótlásának czime alatt. Igy van az hazánk jelenleg uralkodó szokása szerint is, ki levén egyébiránt törvényben s névszerint a Leop. dipl. 6-ik pontjában is fejezve azon elv, hogy a haddal foglalt jószágok a polgárzatot illetik, a mennyiben azok közül csak azok válhatnak magán tulajdonná, melyek az ellenség általi elfoglaltatásuk előtt hazafiak tulajdonai voltak bébizonyithatólag; ezeket a volt tulajdonosok vagy azok maradékai követelhetvén, még pedig ingyen mind azért, mivel az idézett törvényben hadi költség megtérítéséről nincs emlékezet; mind azért, mivel a pol-

gárzat kötelessége levén a hazafiak vagyonait az ellenség ellen védelmezni, az azáltal elfoglaltak viszszafoglalása csupán ezen kötelesség teljesitése, különben a kárt szenvedett tulajdonos a polgárzattól kára megtérítését igényelhetvén. A hadi foglalást ennélfogva magán jogszerzés czimei közé nem azon okból soroltuk, mintha jelenleg e czim alatt magánosok dolgot tárgyazó jogot szerezhetnének, hanem mivel vannak jelenleg is birtokolt oly jószágok, melyeket tárgyazó némely jogok sajátosságának oka abban rejlik, hogy kezdetben hadi foglalás, nem pedig fejedelmi adomány utján szereztettek volt.

195. §.

2.) A vadászatról.

Vadászatnak neveztetik a foglalás azon neme, mely által a még senki tulajdonának bébizonyithatólag nem nevezhető vad állatok és madarak magán tulajdonná válnak. Törvényeink még mind eddig elmulasztották a vadászatot illőleg szabályozni, a mit pedig a más tulajdonosi joga e czim alatti sértegetéseinek naponként előforduló esetei gyakoriságán kivül, a vagyon s élet némely vadak elleni bártorságositásának szükségessége is sürgetőleg igényel. Törvényeinknek vadászatot tárgyazó rendelései ezek:

1.) Innepnapokon vadászni nem szabad, a kutyák és vadászlovak elvesztésének terhe alatt, a lovak ökörrel megválthatók levén a Sz. László 1. K. 12. fejezete szerint.

2.) A földesuri hatalom alatt levő nemteleneknek szarvast, dámvadat, vaddisznót, nyulat, fáczánt, fogoly-császármadarat semmiként sem szabad fogni három forint büntetés alatt, melyet akár a földesur akár a vadászat helyének tulajdonosa felvenni elannyira köteleztetnek, hogy ha hanyagságból vagy kedvezésből elmulatnák, azt rajtok az alispánok vagy szolgabirák tartoznak felvenni a II. Ulászló 5. V. 18. cz. szerint. Ezen törvény bizonyos személyekre és vadállatokra nézve még pedig általában a vadászat helyére való tekintet nélkül, tilalmazván a vadászatot, következtethetni azt, hogy

a.) a névszerint kijelelt állatok vadászása csak a földesuri hatalom alatt levő nemtelenekre nézve tilalmaztatván, azok a bár földesuri hatalom alatt levő nemesek s városi polgárok által vadásztathatnak.

b.) A nemtelen urbéresek vadászati szabadsága csakis bizonyos vadakra nézve korlátoltatván: a kinevezetteken kivüli s főleg ragadozó vadállatokat vadászhatnak szabadon. Ezen szabadság is azonban korlátolva van az oláhokra nézve, a mennyiben az A. C. 5. R. 44. edictuma szerint, terhes szekerek mellett menőkön, kereskedőkön, pásztorokon, molnárokon, szabadosokon, birákon, korcsomárosokon s egyéb udvarbeli szolgákon vagy urokat fegyverrel szolgálókon, a latrok keresésére, kergetésére s őrzésére menő embereken kivüli oláhságnak nem szabad puskával, tegezzel, karddal, pallossal, csákánynyal, dárdával s egyéb fegyverekkel járni.

c.) A tilalom csupán a vadász polgárzati állapotára és a vadak kijelelt nemeire vonatkozván, s a vadászat helye tekintetbe sem vétetvén, következtethetőnek látszik az, hogy azok, kikre nézve szabados a vadászat, azt bármely helyen saját birtokaik határain kivül is gyakorolhatnák, a mit igazolni látszik még az is, hogy a még senkiének sem nézethető vad, más joga sérelme nélkül elfogható bármely helyen is, a mennyiben a hely járulékának nem tartathatik. Mivel azonban a más földén s erdejébeni vadászat ezek e tekintetbeni használása nélkül meg nem eshetik, és mivel az A. C. 3. R. 33. czimében a közönséges szabadsággal ellenkező dolognak mondatik az, hogy valaki más ember határán levő helyeit annak kedve ellen élje, használja: kétségbehozhatatlan a föld- s erdőtulajdonosoknak azon joga, hogy a birtokaik határain belüli vadászhatástól bárkit is eltilthatnak, és hogy ennélfogva a vadászhatási szabadság csupán a vadak kijelelt nemeire s nem a vadászat helyére nézve is értelhetik, a mennyiben azokat bárki földéről s erdejéből jöttek legyen is, szabadon vadászhatja a tulajdonos saját birtoka határain belől; ezen szabadságát másnak birtokaiban, annak engedelme nélkül, a tulajdonosi jogot sértők elleni hatalmaskodás büntetésének terhe alatt, nem gyakorolhatván.

3.) A székelyföldi fő- és altisztek a szokott helyeken való vadfogást nem tilthatják el, közönséges constitutio vagyis közgyülési határozat nélkül, 200 forint büntetés terhe alatt az A. C. 5. R. 52. E. szerint; a mit azonban, mint az idézett törvény czimirata (rubrum) is bizonyitja, csak a székelységre vagyis a széke-

lyekre nézve kell és lehet érteni, az Ulászló idézett törvénye a székelyföldi nemtelenekre is kiterjeszthető levén.

4.) Kárt okozó eszközökkel, u. m. tőrökkel, csövekkel, kaptányokkal sat. a hely fekvésére való tekintet nélkül tilalmas a vadászat, és azt felszabaditani nem szabad sem a tiszteknek, sem a birtokosoknak 12 forint és kártérités büntetése terhe alatt, az A. C. 5. R. 52. E. szerint.

196. §.

3.) A bányászatról.

Bányászatnak neveztetik a foglalásnak azon neme, mely által a még nem birtokolt es senkiének sem tartatható érczek s ásványok magán tulajdonná válnak. Az érczeket s ásványokat szokás szerint megkülönböztethetni nemesebbekre, milyenek az arany s ezüst, és nemtelenebbekre, milyenek a réz, fekete ón, kéneső, só, büdöskő, vas és az annál is nemtelenebb érczek. Mindamellett is, hogy azon érczek s ásványok bányászata, a sót kivéve, melynek maga szükségére ásathatása csak a sót termő föld tulajdonosának van az A. C. 3. R. 15. czimében megengedve, mindenkinek, még a külföldieket sem véve ki, megengedtetvén, magántulajdon szerzésmódjának tartathatnék: az azt szabályozó törvények tárgyalása mindazáltal inkább a közjogtudomány körébe tartozik mind azért, mivel a vasat s annál nemtelenebb érczeket kivéve, a magános személyek bányászati joga a közkincstár érdekében korlátolt; mind azért, mivel csakis olyan egyének által kezeltethetik, kik arra a közkincstári hivatalnokok által felhatalmaztattak; mind végre azért különösebben, mivel főleg a nemesebb érczeket, sőt az ónot és kénesőt is bányászat által magántulajdonná válhatónak nem lehet tartani, a mennyiben az 1747: 9. cz. szerint azok másnak, a közkincstáron kivül, el nem adattathatnak, s annak is meghatározott áron. Ennélfogva a magánjogtudomány körében csupán a vas és annál nemtelenebb érczek bányászata tárgyaltathatik, melyet tárgyazó szabályok a következendők:

1.) Vasbányákat minden földbirtokos nyithat s mivelhet szabadon II. Ulászló 1. V. 30. cz. szerint.

2.) A vásbányák jövedelmeiből a közkincstárt nem illeti tized az 1747: 1. cz. szerint, melyben a sem rendeltetik, hogy azon bányák kezelése s mivelése csak olyan egyé-

nekre bizathatik, kik arra a bányásztörvényszék által felhatalmaztattak.

3.) A termesztett vasat nem szabad az országból kivinni különben, hanemha hitelesen bébizonyittatik, hogy igaz árán semminemü helyen és városban el nem kelhetett, annak elvesztése büntetésének terhe alatt, az A. C. 5. R. 100. E. szerint.

Melyek legyenek azon a vasnál nemtelenebb érczek, melyekről az 1747 : 1. cz. emlékezik, nem tudhatni, mert azt meghatározni a törvény elmulasztotta.

197. §.
4.) A találásról.

Találásnak (inventio), jogtudományi értelemben, neveztetik a foglalásnak azon neme, mely által a már nem birtokolttá vált dolog, vagyis az, melynek volt ugyan tulajdonosa, de jelenleg nincs, magántulajdonná válik. A dolog már nem birtokolttá válhatik, a dolog természete és a szokás szerint is, felhagyás által (derelictio) vagyis a tulajdonosnak a senki birtokába sem bocsátott dolog iránt volt jogáról lemondása által, a mi megeshetik vagy kifejezetten, midőn tudniillik a tulajdonos élő szóval vagy irásban kinyilatkoztatja, hogy a dolgot tulajdonának többé nem kivánja tekintetni; vagy tettlegesen, a midőn a tulajdonosnak a dolgot tárgyazó cselekedetéből következtethetni azt, hogy tulajdonosi jogáról lemondott. Ez utolsóhoz hasonlit az A. C. 3. R. 35. czimében látható azon eset, midőn a falusi szőllőket, réteket 32 esztendeig nem használónak tulajdonosi joga megszüntnek vétetik de nem annyira, hogy a pusztává, köznyomássá s gyeppé váltnak nevezett földet akárki is elfoglalhassa, hanem a mennyiben a volt birtokosnak társai abból, falubeli birtokuk mértékéhez képest, magoknak részt szakasztathatnak ki. Hasonlit továbbá a tettlegesen nem birtokolttá vált dologhoz, törvényünk szerint, a kincs is, a mennyiben formája mutatja ugyan azt, hogy birtokoltatott, de bé nem lehetvén bizonyitani, hogy ki legyen tulajdonosa, senkiének sem tartathatik. Ez is különbözik csakugyan a felhagyott dologtól, a mennyiben nem válik a találó magántulajdonává, hanem oszlik járulék gyanánt a föld tulajdonosa, felhagyott dolog gyanánt a találó, s bébizonyitható örökös nélkül kihalt ember vagyona gya-

nánt a fiscus között; ebben az értelemben vevén a szokás az A. C. 3. R. 54. czimét, mely egyébiránt a talált kincsnek harmadát fiscus tárházába szolgáltatandónak rendeli, s arra utasitja a találót, hogy a kétharmad felett egyezkedjék a földesurral, tőle az egész elvétethetvén, ha eltitkolná.

A csupán elveszett s tévelyedett dolgokat találás által magántulajdonná nem tehetni, szokás szerint a találó köteles levén a talált dolgokat illető tiszte kezébe szolgáltatni s e pedig kihirdettetni rendszerint heti s országos vásárok alkalmával; a dolog, ha tulajdonosa meg nem találtatnék, közárverés utján eladatandó, s ára közszükségek fedezésére forditandó levén.

MÁSODIK FEJEZET.

A fejedelmi adományról.

ELSŐ CZIKK.

A fejedelmi adományról általában.

198. §.

A fejedelmi adomány fogalmáról.

A fejedelmi adomány (donatio regia) ahozképest, a mint csupán érdemért vagy egyszersmind pénzért is adatik, tisztának és vegyesnek (pura et mixta) neveztetik, levén a H. K. 1. R. 13. cz. 2. és 3. §-ai szerint a tiszta adomány az ország szent koronája hatósága alá törvényesen szállott jószágoknak a fejedelem által valaki részére szolgálatokért vagy jeles erényekért történt örökös ajándékozása; a vegyes adomány pedig az, mely a szolgálaton felül bizonyos mennyiségü pénzt is foglal magában, és az ilyen inscriptionak is szokott neveztetni. A fejedelmi adomány ezen fogalmára nézve tudni kell, miként

1.) ezen kifejezés „az ország szent koronája hatósága“ (jurisdictio sacrae regni coronae) jelenti a fejedelem hatóságát a H. K. 1. R. 3. cz. 6. és 2. R. 3. cz. 2. §. szerint, a ki a magyar szent koronávali megkoronáztatásánál fogva nyerte s birja a jószágadományozhatási jogot; ez mint eredetileg a polgárzatot illető jog, annak jelképével a szent koronával együtt ruháztatván által a fejedelemre.

2.) Inscriptio nem jelent csupán vegyes adományt törvényeink nyelvén, hanem zálogos jószágokat is, mint

láthatni a H. K. 1. R. 65. cz. 1. és 110. cz. 4. §-aiban, s különösön az A. C. 3. R. 25. cz. ezen szavaiban: „az inscriptios vagy zálogos jószágok állapotában" sat.

3.) Azért, hogy a vegyes adomány mellett szerzett jószágokért pénz is fizettetett, nem lehet azokat pénzzel vásároltaknak tartani. A jószágok ezen czim alatti adományoztatásának ugyanis főbb oka az érdem, a pénz pedig csak mellékes ok a H. K. 1. R. 21. cz. 1. §. szerint; bizonyságúl annak, hogy törvényünk szelleme s betüje szerint is, adományos jószágokkal csupán a hon irányában érdemesek szerencséltethetnének.

4.) Ezen szó donatio nem csak az adományzást mint tényt jelenti, hanem jelenti azon oklevelet is, mely a fejedelmi kegyelem örök emlékezetben tartására szokott eleitől fogva készittetni és adománylevélnek neveztetni, mint láthatni a H. K. 1. R. 33. cz. k. §.; 2. R. 12. cz. 2. §-ban.

199. §.

Az adományozható jószágokról.

A fejedelmi adomány értelme szerint azon jók lehetvén adományzás tárgyai, melyek a fejedelem hatósága alá törvényesen szállottak: látni való, hogy a fejedelem birtokában létezhető minden jószágokat nem lehet általában adományozhatóknak tartani, hanem azok közül csak azokat az Erdély határain belől fekvőket, melyeknek törvényszerinti rendeltetése az, hogy adományoztassanak. Lehetnek pedig a fejedelem birtokában

1.) fiscalis jószágok s jövedelmek (bona fiscalia et proventus fiscales), melyek a fejedelmi méltóság s hatalom fentartására és a polgárzat szükségeinek is (Leop. dipl. 12. p.) fedezésére rendeltettek. Ezekről az A. C. 2. R. 8. Cz. 1. cz. azt határozván, hogy „örökre nem conferáltathassanak irredemptibiliter," fejedelmi adományzás tárgyai nem lehetnek, és elidegenithetleneknek neveztetnek.

2.) Az ellenségtől fegyverrel viszszafoglalt jószágok. Ezek sem lehetnek adományzás tárgyai, azoknak a Leop. dipl. 6-ik pontja szerint elfoglaltatáskori tulajdonosaiknak, vagy azok maradékinak, azok iránti jogok bébizonyitása következtében, viszsza kelletvén adatni.

3,) Azon jószágok, melyek a C. C. 2. R. 1. Cz. 12. pontja értelmében a fiscusra és nem fejedelemre szállottak, milyenek a C. C. 4. R. 12. Cz. 14. és 15. czikkei szerint:

a) azon jószágok, melyeknek tulajdonosai azokat igényelhető örökös nélkül haltak ki (deficialt jószág A. C. 4. R. 13. Cz. 6. cz.);

b) a hűtlenség vétke büntetéseül elfoglalt, s ezen czim alatt (per notam) a fiscusra szállott jószág;

c.) azon jószágok, melyek magánosok között költ szerződés következtében (per contractum) jutottak a fiscus birtokába;

d.) végre azon jószágok, melyek törvényczikkek erejénélfogva bármiként (virtute articulorum qualitercunque) szállottak a fiscusra.

Az ezen pont alatt elősorolt négyféle jószágok adományzás tárgyai lehetnek; azokat a fejedelem az A. C. 2. R. 8. Cz. 4. és C. C. 4. R. 12. Cz. 15. cz. szerint, mind örökösön mind másképpen eladhatván, vagyis adományozhatván.

200. §.

A fejedelem adományzási joga sajátságáról.

A levén törvényeink czélja, hogy az adományozható jók hazafiui érdem jutalmazására használtassanak (H. K. 1. R. 4. cz. k. §.), nem elégedtek meg azzal, hogy a fejedelmet adományozhatási joggal megtisztelték (H. K. 1. R. 3. cz. 6. §; 2. R. 9. cz. 1. §.); hanem hogy az adományzás mentől gyakrabban előfordulandó esetei az érdemszerzés ösztönét annál inkább élénkitsék (H. K. 1. R. 13. cz. 5. §.), kötelességévé is kivánták tenni a fejedelemnek azt, hogy mihelyt adományozható jószágok jutnak birtokába, azokat használja rendeltetésök czélja szerint. Ezt bizonyitják a C. C. 4. R. 12. Cz. 4. czikke ezen szavai: „végeztetett országul, hogy a fiscalisokon kivül valamely bonumok és jószágok per notam avagy defectum aut virtute articulorum qualitercunque fiscusra devolváltatnak, azokat a fejedelmek magoknál ne tarthassák, se feleségeknek se gyermekeknek ne conferálhassák, hanem más bene merita personának de facto eladni tartozzanak"; megváltoztatván ezen törvényczikk által a H. K. 1. R. 13. cz. 4. §. azon rendelése, mely szerint a fejedelem a kihaltak vagyonait tetszése

szerint akár magának megtarthatta, akár másnak ajándékozhatta.

Gondoskodni kivántak továbbá törvényeink arról is, hogy a fejedelem gyakorolhassa ezen adományzási jogát, s abból folyó kötelességét is teljesithese, még pedig az érdemjutalmazás üdvös hatásu czélja érdekében minél gyakrabban; felhatalmazván a fejedelmet arra, hogy azon jószágokat, melyek kihalás, hütlenség, szerződés és törvényrendelete következtében adományozhatókká lettek, azonnal követelhesse is. Fejedelmeinket illető ezen követelhetési jog általában *királyi jognak* (jus regium) neveztetik, s kiterjed általában mindazon jószágokra a H. K. 1. R. 24. cz. 10. §. szerint, melyek fejedelmi adományzás alá tartoznak akármely czim alatt. Ezen adományzás alá tartozó jószágok többnyire a magyarföldön feküsznek, a székelyföld egynéhány adományos jószágokat kivéve (A. C. 3. R. 76. Cz. 7. cz:) és az egész szász nemzetnek adományozott szász föld (II. András király kiváltságlevele szerint) a királyi jogtól mentek levén, azaz a fejedelem azokon még a kijelelt esetekben sem követelhetvén adományozható jószágokat. A székelyföldi különben nem adományos jószágok csakugyan adományozhatókká válhatnak, gyakorlat s törvényszerintis az által, ha azokra nem idegenek, hanem a törvényes birtokosok maradékai, örökösei (kik közé a vérrokonokon kivül a szomszédok is számláltatnak) ellenzése nélkül, *uj adománylevelet* (nova donatio) kérnek s nyernek, a mi az A. C. 3. R. 76. Cz. 7. czikkében, „*királyi jog jószágba vitelének*" neveztetik. A magyar- s illetőleg székelyföldön is a királyi jog tárgyai föleg fekvők lehetnek, az ingókat szabályszerint nem lehetvén az adományozható vagyonok közé számlálni, az A. C. 3. R. 25. Cz. ezen szavainál fogva „*az ingó jókban jus regium nincsen* különben, hanem per expressam, donationique insertam juris reservationem."

MÁSODIK CZIKK.

A fejedelmi adomány czimeiről.

201. §.

Az adományi czimekről általában.

Mind a mellettis, hogy a fejedelem királyi jogánál fog-

va követelhetvén bármely adományozható jószágokat, s ugyanazon jogánál fogva is ajándékozhatván el azokat, általában minden fejedelmi adományok közös czime lehetne a *királyi jog* a H. K. 1. R. 24. cz. 10. §. szerint is: tetszett mindazáltal törvényeinknek a fejedelmi adományok-ra nézve öt külön czimet jelelni ki u. m. a *kihalás* (defectus), *hűtlenség* (nota), *királyi jóváhagyás* (consensus regius), *királyi jog* (jus regium) és *uj adomány* (nova donatio) czimeit.

Ezen czimek között nemcsak névbeli, hanem lényegi különbség is van, a mennyiben törvény által van meghatározva, hogy külön külön mindenik czim alatt minemü jószágokat lehessen adományozni még pedig ugy, hogy azokat más czim alatt nem adományozhatni.

ELSŐ PONT.

A kihalás czimérőL

202. §.

A kihalás értelmezéséről.

Kiholtnak mondatik a vagyon tulajdonosa akkor, a midőn ugy halt meg, hogy vagyonaira nézve maga után nem hagyott örököst. Lehet a kihalás *teljes*, midőn t. i. a meghaltnak semminemü vagyonaira nézve sem maradott örököse, vagy *részintes*, azaz olyan esete a kihalásnak, a midőn a vagyon egy bizonyos részére nézve maradott örökös, de a ki a vagyon többi részeit nem örökölheti. Törvényeink szerint a meghalt vagyonai öröklése azoknak természete által is levén feltételesitve, a kihalás értelmének meghatározhatása végett, különbséget kell tenni a meghalt hátrahagyott vagyonai között, melyek lehetnek

1.) *nem adományosok* azaz olyanok, melyeket a meghalt vagy eldődei, akár eredeti foglalás, akár magánosoktóli szerzés következtében birtokoltak. Ezekre nézve kihalás akkor történik, midőn az azokat birtokolt tulajdonosnak sem felesége (A. C. 3. R. 25. Cz.), sem rokonai, sem végrendeleti örökösei nem maradtak, csupán ezen esetben szállhatván az ilyen vagyonok a fejedelemre a II. András 4. czikke ezen szavai szerint: „*et si morte praeventus disponere non potuerit, propinqui sui qui*

magis cum contingunt, obtineant, et si nullam penitus generationem habuerit, rex obtinebit."

2.) Adományosok azaz olyanok, melyeket maga a meghalt vagy eldődei fejedelmi adomány következtében birtokoltak. Ezekre nézve az azokat birtokolt tulajdonos akkor mondathatik kihaltnak, a midőn nincsenek olyan örökösök, a kiknek az adományozó fejedelem azokat adományozta volt, vagy olyanok, a kik azokat törvény rendelésénélfogva igényelhetnék. Minthogy pedig a H. K. 1. R. 20. cz. 2. §-ból következtethetőleg a fejedem szabad tetszésétől függ azon személyek kijelelése, a kiknek az adományos jószágokat ajándékozza: világos, miként annak elhatározhatása, hogy történt é az adományos- és kérdés alá hozott jószágokra nézve kihalás, esetenkint csupán a kérdéses jószágokat tárgyazó adománylevelek azon kitételei szerint eshetik meg, melyekben az adományos jószágot igényelhető örökösök szoktak kijeleltetni.

203. §.

Az adománylevelek örököst jelelő kitételeiről.

Azon kitételek, melyekben a fejeztetik ki, hogy az adományzó fejedelem kiknek kivánta legyen még ajándékozni az adományos jókat az adományos személyén kivül, mint merőben a fejedelmi szabadtetszéstől függők, különbfélék lehetnek, szokottabbak csakugyan e következendők:

1.) „Dedimus, donavimus eidem N. N. ejusdemque heredibus et posteritatibus." Ezen kitétel értelme felett két különböző vélemény keletkezett. Némelyek ugyanis ugy vélekedvén, hogy mindkét nemü örökösöknek „utriusque sexus" kitételleli kifejezése a H. K. kelése után jött szokás-ba, azt állitják, hogy a kérdés alatti kitétel használtatott a mindkét nemü örökösök kijelelésére a Hármaskönyv kelése előtt, heres fi-posteritas pedig nőnemü örökösöket jelentvén. Mások ellenben azt állitják, hogy a kérdés alatti kitétel, bármikor kelt legyen is az adománylevél, csak fiörökösöket jelentvén, az ezen kitétellel adományozott jószágokra nézve kihalás történt, mihelyt az adományosnak fimaradéka nincs, bár legyenek is életben nőnemü örökösei.

Ezen véleményt pártolhatni azon okból, mivel a H. K. 1. R. 17. cz., a heres és posteritas szók értelmét nem annyira uj törvény gyanánt jövendőben használhatólag magyarázza, mint inkább ezen szóknak régi, s tehát a Hármaskönyv kelése előtt már divatozott értelmét tolmácsolja az 1. §-ban láthatólag, az ország régi és jóváhagyott szokásánál fogva (de vetusta approbataque regni consvetudine) állitván azt, hogy heres mindenkor fiörökösöket jelent, posteritas pedig nőnemüeket is; de nem azon értelemben, mintha azáltal a jelentetnék ki, hogy nőnemü örökösök szabály szerint öröklik atyjuk minden vagyonait, hanem atyjuktóli leszármazásuk kijelelésére és csupán azon esetekre nézve, midőn az atyai vagy anyai vagyonokat öröklik (3. §.). Midőn már a 4-ik §-ban elősoroltatnak egyenkint azon esetek is, melyekben a nőnemüek is örökösödnek, azaz a melyekben őket is illeti a posteritas nevezet, s viszont ezen szón posteritas nőnemüeket is lehet érteni, s azután közvetlenül az 5-ik §-ban a mondatik, hogy minden egyéb bármimódon szerzett jószágok csupán a fiörökösöket illetik: kétségbehozhatatlan, hogy a 4-ik §-ban elősorolt jószágokon kivül minden más jószágokra nézve, a nőnemüek nem neveztethetnek posteritas névvel, és ha az azokról szóló levelekben ezen szó előfordulna, azon nem lehet nőnemü örökösöket érteni; a posteritas nőnemü örökösöket csak azon jószágokra nézve jelentvén, melyeket azok törvény szerint örökölhetnek (3. §.) és a melyek a 4-ik §. szerint 1.) az atyai s anyai pénzzel vásárolt, 2.) a megöletett nemes dijában adatott, 3.) az örök joggal nyert leánynegyedben kiszakasztatott, 4.) a mindkét nemü örökösök kijelelésével (quoad utrumque sexum) fiusitott leánynak adományzott jószágok. A mint láthatni, ezek közül is csak a negyedik, adományos jószág esete, s erre nézve is az ország régi s jóváhagyott szokásánál fogva a jegyeztetik meg a 7-ik §-ban, hogy az ilyen fiusitás czime alatt nyert jószágokban csak azon teltétel alatt örökösödhetnek leányok (s neveztethetnek ennélfogva posteritasnak), ha a fiusitás mindkét nemü örökösökre nézve kifejezetten történt; különben, ha nincs tudniillik a fiusitó levélbe igtatva az utriusque sexus kitétel, a fiusitott leánynak adományozott jószágok az ő halála után csupán csak fiakra, s ha nem volná-

nak, a fiscusra szállandók levén. Ennélfogva midőn a Hármaskönyv kelése előtt és után nyert adományos levelekbe az utriusque sexus kitétel hozzáadása nélkül igtattatott heres és posteritas szó a Hármaskönyv kelése előtti szokás szerint is csupán fiörökösöket jelent: a kérdés alatti kitétellel adományozott jószágokra nézve megtörtént a kihalás, mihelyt az adományosnak családa nevét viselő fimaradéka nincs. Állithatni ezt még azon okból is, mivel a Kálmán 1. K. 20-ik fejezete szerint, Szent István királyon kivül minden más királyoktól nyert adományos jószágok csupán fiörökösöket illetők; és mivel az adományos jószágoknak csupán fiakat illetősége általános elv gyanánt van kimondva a H. K. 1. R. 21. cz. 1. §-ban, kivételt még azon eset sem szenvedhetvén, melyben a jószág érdemen kivül, értékét bár felülmuló s leányörökösöket is illető pénzzel szereztetett volna.

2.) „Dedimus, donavimus eidem N. N. ejusdemque heredibus et posteritatibus masculini sexus." Ezen kitétellel nyert jószágok csupán fiörökösöket illetvén, megtörtént a kihalás azokra nézve, mihelyt elhaltak az adományos fimaradékai, mi defectus seminis szókkal fejeztetik ki a H. K. 1. R. 22. cz. 1. §. szerint. Kivétetik csakugyan azon eset, a midőn az ezen kitétellel nyert adományos jószágok egy része örök joggal kiadatott leányi negyedül birtokoltatnék, mely a H. K. 1. R. 17. cz. 4. §. szerint kifizetett leány mindkét nemü örökösеit illetvén, arra nézve kihalásnak helye csak akkor lehet, midőn a jószágot negyed fejében kapott leánynak mindkét nemü örökösei kihaltak.

3.) „Dedimus, donavimus eidem N. N. ejusque heredibus et posteritatibus utriusque sexus." Ezen kitétel az adományosnak mind fi- mind nőnemü örököseit jelentvén, az azzal nyert jószágokra nézve csak azon esetben lesz kihalás, midőn az adományosnak semminemü maradékai sem lesznek életben, a mi defectus seminis utriusque sexus szókkal fejeztetik ki a H. K. 1. R. 22. cz. 4. §-ban.

4.) „Dedimus donavimus eidem N. N. ejusque heredibus et posteritatibus masculini quidem sexus perennaliter, faeminei vero duntaxat inseriptitio jure usque ad t. summam,"

mely kitétellel nyert jószág csak a fiörökösöknek van adományozva, s azok nem létezése esetében megtörtént a kihalás; a leány- vagyis nőnemü örökösök birtokából mindazáltal kinem vétethetik a jószág, mig nekiek az adománylevélben kifejezett t. summa pénz le nem fizettetik, a kihalt fiág épitményei s javitásai becsü szerinti árán kivül.

5.) „Si impetratoremi psorum bonorum heredibus masculinis carere contingat, tunc eadem bona in filias suas devolvantur" (H. K. 1. R. 48. cz. 4. §.), mely igy is szokott iratni: „dedimus donavimus eidem N.N. ejusque heredibus et posteritatibus primo quidem masculini, iis vero deficientibus etiam faeminei sexus universi." Ezen kitételekkel nyert jószág az adományos fimaradékai kihaltával annak nőnemü maradékaira szállnak, csupán ezeknek nem létezése esetében lehetvén helye kihalásnak.

6.) „Dedimus donavimus eidem N. N. ejusque heredibus et posteritatibus eorumque legatariis et cessionariis." Ezen kitétellel a jószág nemcsak az adományosnak s fiörököseinek, hanem ezen örökösök hagyományosainak vagy engedményeseinek is adományozva levén, hogyha az örökösök közül az utólsó a jószágot hagyományozta vagy átengedte valakinek: csak akkor leend a jószágokra nézve kihalás, midőn a hagyományosnak vagy illetőleg az engedményesnek fimaradékai is kihaltak. Szokták a fenebbi kitételt igy is irni: „ejusque heredibus et posteritatibus legatariis item et cessionariis", mely esetben a jószág csak az adományos örököseinek s hagyományossainak ajándékoztatott, és ha az adományos nem rendelkezvén a felett, által szállott örököseire, midőn ezek fimaradék nélkül elhalnak, megtörténik a kihalás, bár az örökösök közül az utólso hagyományozta vagy engedményezte legyen is a jószágot; az adománylevél szerint nem az örökösök, hanem csak az adományos levén felhatalmazva a jószág feletti rendelkezhetésre.

6.) „Dedimus donavimus eidem N. N. et per eum M. M. eorumque heredibus et posteritatibus". Ezen pereum clausulának neveztetni szokott kitétellel nyert jószágok N. N. és M. M. adományosoknak s fiörököseiknek egyaránt levén adományozva, azokra néz-

ve nincs addig kihalásnak helye, mig akármelyiknek fimaradéka van életben a H. K. 1. R. 43. cz. szerint.

8.) Az uj adomány czime alatt nyert jószág mindazoknak levén adományozva, kik birtoklási joguknál fogva uj adományt kérhettek s nyerhettek, midőn ezeknek az uj adománylevélből kihagyását a H. K. 1. R. 39. cz. vérárulás büntetésének terhe alatt tiltja s annálfogva közülök azok, kiknek neve az uj adományból kihagyatott, a fiscusra nézve ugy tekintethetnek, mintha adományosok volnának: az uj adományos jószágokra nézve akkor történik meg a kihalás, midőn nem csak az adománylevélben megnevezettek, hanem azoknak örökösei is kihaltak, kik neveinek az uj adománylevélbe kellett volna igtattatni.

9.) Ha az adományos még nem osztozott volt meg véreivel, mivel a H. K. 1. R. 43. és 44. cz. szerint a nyert jószágból osztozatlan vérei is részt követelhetnek: a nyert jószágra nézve csak akkor lesz kihalás, mikor mind az adományosnak, mind osztályosainak maradékai kihaltak.

204. §.

A kihalt vagyonainak követelése módjáról.

A kihalt vagyonait követelheti a fiscus az A. C. 4. R. 3. cz. szerint

1.) legrövidebb perrel (causa publicationum T. U. 117. §.) ugy t. i., hogy a kihalás napján kezdve 32 esztendő alatt akármikor is kihirdetteti a fiscalis director (magános személy a fiscalis director hire nélkül senki jószágát sem hirdethetvén ki, az 1675: májusi 13. cz. szerint) a kihalás megtörtént esetét, s azokat, kik a kihirdetéskor az örökség iránt igényelhető joguknál fogva ellenmondanak, idézteti a k. tábla elébe ellenmondásuk okának előadására. Ezek előkészületre egy esztendőt (anniversarius terminus) használhatnak, annak bételése előtt magokat védelmezni nem tartozván. Mig ezen per lefoly, a jószágok az ellenmondók birtokában maradnak, vagy ha azok a kihirdetéskor nem voltak az ellenmondók birtokában, az illető vármegye közgyülése által a középrendü nemesek közül kineveztetendő s számadásra köteles felügyelő kezelése alá bizatnak a H. K. 1. R. 29. cz. 1. és 3. §. szerint. Még azon esetben is, midőn a kihirdetett jószágok ezen per következtében fiscust illetőknek itéltetnének, fenmarad a fis-

cust külön perrel követelhetni mindazokra nézve, kik jog-igényöket bébizonyithatni reménylik a H. K. 1. R. 29. cz. 2. §. szerint, a miből méltán következtethetni azt, hogy mindazok, kik ezen kihirdetéses perben vesztettek, mindazok, kik a kihirdetéskor nem mondottak ellen, a fiscusnak itélt jószágokat felkért adományos béigtattatása alkalmával ellenmondhatnak, s igényelt jogaikat bébizonyitván nyertesek is lehetnek. Azon esetben pedig, midőn az ezen perrel követelt jószágok a követelés alól felszabadittattak, ugyanezen czimü perrel a fiscalis director nem követelheti másodszor is azok birtokosait, az 1675: májusi 15. czikk szerint.

2.) H o s z s z u p e r r e l (longo litis processu) azon esetben, midőn a kihalás kihirdetése nem történt meg 32 esztendő lefolyása alatt. Ezen pert mind a fiscus, mind az adományos indithatja, de mint alább közöltetni fog, nem kihalás, hanem királyi jog czime alatt.

Mindkét pernek — a teljes kihalás esetén kivül — csak olyan jószágok lehetnek általában tárgyai, melyeket a kihalt maga vagy eldődei fejedelmi adomány czime alatt nyertek az A. C. 4. R. 13. cz. 6. czikke azon jószágot nevezvén fiscust illető d e f i c i á l t j ó s z á g n a k, melyről azt lehet mondani, hogy a kihalás következtében „r e d e a l a d f i s c u m r e g i u m." Ezen adományos jószágok közül is kihalás czime alatt csak a követeltethetik, a mit a kihalt éltében birtokolt vagy birtokolhatott a H. K. 1. R. 27. cz. szerint (quae vivens possidebat aut possidere poterat 1. §.). A b i r t o k o l t a k o n érthetni azon adományos jókat, melyek halála előtt kezei között voltak, ezek közé értve azokat is, melyeket maga a kihalt, fejedelmi jóváhagyás nélkül idegenitett el örökösön, az ilyen elidegenités semmitérőnek azaz olyannak tekintethetvén, mintha meg sem történt volna a H. K. 1. R. 10. cz. 2. §. szerint; a b i r t o k o l h a t t a k o n pedig olyan jókat, melyek nem voltak ugyan kezei között a kihaltnak, de csak viszszaválthatólag s a tulajdonosi jog fentartása mellett jutottak volt idegen kezekre, a milyenek a zálogba és a hitbér s leánynegyed *helyett adott fekvők* a *H. K. 1. R. 27. cz. 2. §.* szerint; azt megjegyezve a H. K. 1. R. 10. cz. 2. §-ból, hogyha az elzálogositást a kihalt maga és királyi jóváhagyás nélkül tette, azokért nem a felvett pénz, hanem csak a jószág

közbecs szerinti ára fordittatik meg. A birtokolhatott jószágok közé lehet, a zálogosokon kivül, számlálni még azokat is, melyek birtokából erőszakos foglalás utján jutottak volt más birtokába a H. K. 2. 2. R. 71. cz. értelmében; az ilyen jószágokat a hatalmaskodó sajátainak nem tekinthetvén, mig birtoklási joga az időmulás közbejöttével tulajdonosi joggá nem változott a H. K. 1. R. 78. cz. értelmében. A kihalt birtokában volt és lehetett jószágok közül is nem igényelheti a fiscus teljes kihalás esetében azokat, melyeket a kihalt vagy eldődei magánosoktól vásároltak volt, azoknak előbbi tulajdonosaiknak, vagy azok örököseinek kelletvén viszszaadatni, ha az eladás nem történt minden tulajdonosi jogróli lemondással (nullum jus nullamve juris proprietatem pro se reservando) a H. K. 1. R. 69. czime szerint. Nemkülönben viszsza kell adni volt tulajdonosaiknak vagy azok örököseinek azon jószágokat is, melyeket a kihalt vagy eldődei időmulással szereztek volt; az időmulás ugyanis csak hazafiak közti szerzésmód levén, az a követelés ellen csak a kihaltat védhette, a fiscust pedig nem; mind azért, mivel nincs törvény, mely a fiscust időmulással jogszerzésre s védelemre jogositaná, már pedig a fiscus, mint polgári törvény által teremtetett személy, több jogot nem igényelhet mint a mennyivel a törvény felruházta; mind azért, mivel a fiscus, kihalás czime alatt a H. K. 1. R. 10. cz. k. és 1. §-aiból következtethetőleg, csak azon adományos jókat követelheti, melyek a kihaltnak vagyis családának voltak adományozva, a kihalt s eldődei által időmulással szerzett jókat pedig ilyeneknek nem lehet tartani, midőn azon család, melytől elsajátittattak és a melynek adományozva voltak, még fenáll. Ugyanezt állithatni mindazon jószágokról is, melyek a kihalt s családa birtokába magánajándék vagy foglalás utján jutottak. Nem követeltethetnek végre, a H. K. 1. R. 27. cz. k. §. szerint, a fiscus által a megtörtént kihalásnál fogva azon elidegenitett jószágok, melyeket a kihalt perelt ugyan, de még életében nem nyert volt ki; annyival kevesebbé követeltethetnek tehát azok, melyeknek viszszaszerzésére a kihalt még pert sem kezdett volt, milyenek lehetnek a kihalt családa adományos és eldődei által örökösön elidegenitett jószágai.

205. §.

A kihalás czime alatti adományzás idejéről.

Hajdon adományoztathattak kihalás czime alatt a kihalt vagyonai, ha a kihalás nem rég történt (si quis in semine derecenti defecerit H. K. 1. R. 24. cz. 10. §.), a divatban levő magyarázat szerint t. i. 32 esztendőnél kevesebb idő előtt; és megeshetett az adományzás még mielőtt a kihalt vagyonai a fiscus birtokába jutottak volna, az adományos kötelessége levén az igtatáskor közbejött ellenmondás esetében bébizonyitani adománya czimét vagyis azt, hogy az adománylevélben megnevezett személy kihalt, s annak kihalásánál fogva váltak adományozhatókká a megnyert jószágok; és ha az adományos bizonyitása sükeretlen volt volna is, a mennyiben ellene bébizonyittatott az, hogy a felkért jószágok fejedelmi adományra nem tartozók, hanem a kihaltnak állitott személynek fi- s illetőleg nőrokonait vagy más törvényes örökösöket illetők, a felkérő azért semmi büntetés alá nem vettetett, minthogy meghalt embernek, még pedig fiörökös nélkülinek, jószágait mint kétségeseket kérte fel, hogy az ország szent koronája joga annak idejében kikerestessék s a jószágok kit illetősége feletti kétség eloszlassék a H. K. 1. R. 26. cz. k. §. szerint.

Ezen idézett régibb törvények változást szenvedtek ujabb törvények s névszerint az A. C. 4. R. 13. Cz. 6. czikke ezen szavai által: „mely deficiált jószágnak apprehensiojában és collatiojában e mód observáltassék, hogy a fiscus per directorem az ország törvénye szerint a jószágot legitime publicáltassa, és a contradictorokat evocáltatván, procedáltasson ellenek juris ordine in talibus observari solito; ha a törvény fiscusnak itéli per manus conferálhatja a kinek akarja.“ Világos ugyanis a a törvény felhozott szavaiból, hogy a kihalt jószágai akkor adományoztathatnak, midőn ezek az illető törvényszék által a fiscusnak itéltettek s birtokába is jutottak (per manus), és hogy a kihaltnak csak olyan jószágai adományoztathatnak kihalás czime alatt, melyek a kihalás kihirdetése következtében keletkezett s fenebb közlött legrövidebb per utján itéltettek fiscust illetőknek. Ezt támogatja az idézett törvényczikknek azon rendelete is, mely szerint ezen perek bévégeztetése előtt felkérhetni ugyan a jószágot, de más czim t. i. királyi jog czime alatt.

Egyébiránt nem kivántatik meg szükségképen ezen czim alatti adományozhatásra, hogy az adományozandó jószág a fejedelem tettleges birtokában is legyen; mert ha a megnyert és kézhez is vett jószágot a fiscus elzálogositotta volna, azt a H. K. 2. R. 71. cz. k. 1. 2. 3. §-ai értelmében adományozhatja ugy, hogy azokat az adományos követelje a zálogtartótól. Ugyanazt mondhatni, az idézett törvény 4-ik s következő §-ai értelmében azon esetre is, midőn az ezen czim alatt adományozható jószág, erőszakos foglalás utján, a fiscus birtokából máséba jutott volna.

206. §.
A kihalás czime alatt adományozott jog minőségéről.

Kihalás czime alatt a fejedelem a kihalt jószágait csak annyiban adományozhatván, a mennyiben azok a megnevezett kihalás eseténél fogva a fiscusra szállottak: ezen czim alatt az adományos sem több sem kevesebb jogot nem nyer a felkért jószágokhoz, mint a mennyi a fiscusra azok birtokosa kihalásánál fogva szállott. Ezt bizonyitják a kihalás czime alatt költ adománylevelekbe igtatni szokott ezen szók: „Possessiones n. n., quae titulo defectus N. N. ad jurisdictionem sacrae coronae collationemque nostram devolutae sunt . . . praemissis sicut praefertur stantibus seque habentibus, eodem jure quo nostram ex praedicto titulo concernerent Majestatem, eidem damus, conferimus". Ennélfogva könnyen megtörténhetik, hogy az adományos a kihalás czime alatt költ adománylevéllel nem nyer jószágot, azon esetben p. o. midőn az abban megnevezett személy kihalásánál fogva, a fejedelmet semmi jog sem illeti az adományzott jószágokra nézve; azok más törvényes örökösöket illetők levén (H. K. 1. R. 26. cz. k. §.), vagy a midőn a megnyert jószágok a fejedelmet illetik ugyan, de nem az adománylevélben megnevezett személynek, hanem egy más személynek az adománylevél kelése előtt vagy után történt kihalásánál fogva.